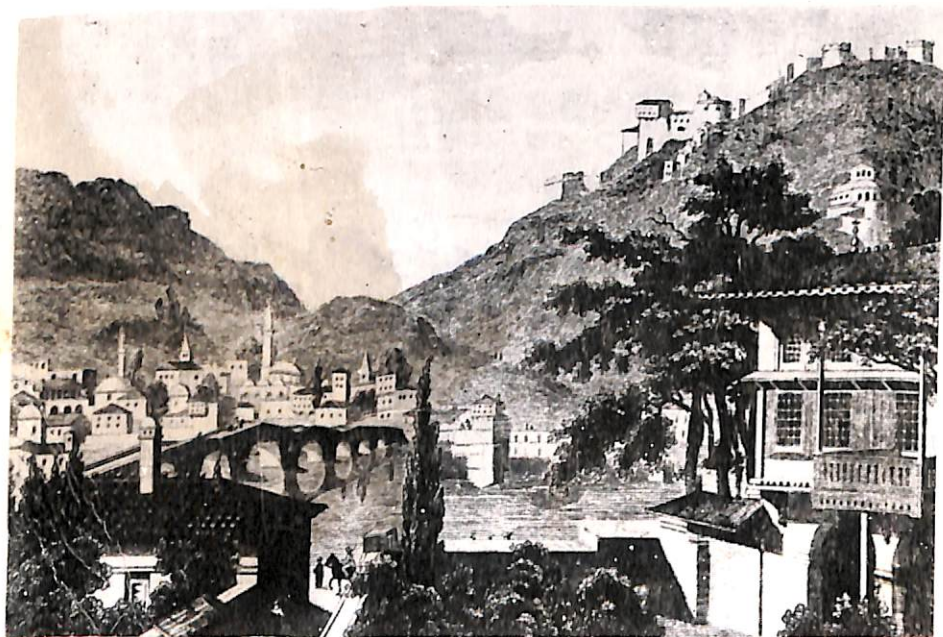

HENA SPAHIU

**QYTETI
ILIRO-ARBEROR
I
BERATIT**

930
581

AKADEMIA E SHKENCAVE
E REPUBLIKËS TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I ARKEOLOGJISË

HËNA SPAHIU

**QYTETI
ILIRO-ARBEROR
I BERATIT**

REPUBLIKË E SHQIPËRISË
INSTITUTI I ARKEOLOGJISË
56090

TIRANË, 1990

**QYTETI
ILIRO-ARBEROR
I BERATIT**

HËNA SPAHIU

1983

HYRJE

Studimi i historisë së popullit tonë, kulturës dhe gjuhës së tij kanë qenë dhe janë ndër problemet më të rëndësishme të historiografisë sonë.

Në fushën e studimit të kulturave pre e protohistorike, asaj qytetare ilire dhe mesjetës së hershme janë bërë hapa të rëndësishëm përpara. Studimi i jetës qytetare ilire dhe i vazhdimësisë iliro-arbërore janë probleme të mëdha, të cilave arkeologjia jonë ka vite që iu ka kushtuar dhe po i kushton vëmendje të posaçme. Kërkimet dhe vrojtimit arkeologjike shqiptare në një varg qytezash dhe qytetesh ilire kanë afro tri dekada që kanë filluar e janë shtrirë pothuajse në gjithë territorin e Ilirisë së Jugut dhe në Epir (Rosujë, Xibër, Kala e Irmajt, Prishtë, Symizë, Belsh, Shkodër, Lis, Zgërdhesh, Bylis, Klos, Kaninë, Aulonë, Butrint, Antigone etj.). Ato kanë sjellë të dhëna me rëndësi për ndriçimin e problemit të qytetërimit ilir gjatë periudhës së vendosjes së rendit skllavopronar në Iliri. Të dhënat e gërmimeve dhe studimi i fortifikimeve të këtyre qyteteve kanë bërë të mundur krijimin e një tabloje krejt të re mbi qytetërimin ilir të kësaj periudhe. Ato provojnë se vendbanimet protourbane u krijuan në shek. VII-V p.e.sonë mbi bazën e një zhvillimi të brendshëm ekonomiko-shoqëror i cili përgatiti revolucionin urban, që do të karakterizojë jetën ilire të shek. IV-I p.e.sonë. Mbi një bazë më të gjerë faktike janë shtruar për zgjidhje një varg çështjesh, siç është ajo e origjinës dhe e formimit të qytetit ilir, fazat e ndryshme të zhvillimit të tij, ka-

rakteri i qytetit, tiparevet themelore dhe të veçanta të tij, kronologjia etj.

Por ky kuadër nuk do të ishte i plotë po të mos ndiqej fati i mëtejshëm i qyteteve në kohën e vonë antike dhe në mesjetë. Shumë nga qytetet tona antike, veçanërisht qytetet e mëdha e të rëndësishme si Shkodra, Lisi, Dyrrahu, Butroti siç është provuar historikisht dhe arkeologjikisht, fallë pozitës së tyre të favorshme gjeografiko-strategjike dhe ekonomike, kanë vazhduar jetën pa ndërprerje ndonëse në rrethana historike më pak të favorshme dhe me një ekonomi e mënyrë jetese të ndryshuar.

Gërmimet arkeologjike të bëra në një varg qendërbanimesh të kohës antike të vonë dhe mesjetës së hershme (Shurdhah, Lezhë, Shkodër, Kaninë, Berat, Butrint -Onhezm (Sarrandë), Bylis, Pogradec, Blacë, Symizë, Paleokastër, Gjirokastrë e Zharrës) dëshmojnë për një popullsi të dendur, e cila i kishte rezistuar politikës asimiluese të Perandorisë Romake dhe në periudhën e kalimit nga sistemi skllavopronar në atë feudal ishte bërë një forcë e gjallë.

Për gjurmimin e problemit të rëndësishëm të vazhdimësisë iliro-arbërore një vëmendje e posaçme i është kushtuar gërmimeve veçanërisht në ato qytete ku nuk ka pasur ndërprerje të jetës qytetare.

I tillë ka qenë edhe qyteti iliro-arbëror i Beratit, i cili është formuar aty nga fundi i shek. IV, fillimi i shek. III p.e.sonë mbi bazën e një vendbanimi protoqytetar ilir.

Burimet e shkruara dhe dokumentacioni arkeologjik i fituar nga gërmimet e bëra në rrënojat e kalasë së Beratit dëshmojnë për vijimësinë e jetës qytetare gjatë gjithë periudhës antike dhe mesjetare. Shtresat kulturore me depozitimet e periudhave të ndryshme siç janë prodhimet e zejtarisë lokale, qarkullimi monetar si edhe veprimtaria ndërtimore tregojnë se Berati (Antipatrea, Antipagrai, Pulheriopoli, Belgradi) me gjithë zigzaget e shkaktuara nga ngjarjet historike të kohës vazhdon të jetë në mesjetë një qendër e rëndësishme qytetare, administrativo-ushtarake dhe peshkopale.

Për hartimin e kësaj monografie, që trajton këtë problem, jemi bazuar kryesisht në të dhënat e gërmimeve katërvjeçare dhe në burimet historike më kryesore.²⁾

1) Për të dhëna burimore më të hollësishme mbi historinë e këtij qyteti shih: A. Baçe, E. Riza, A. Meksi, *Berati historia dhe arkitektura*, Tiranë, 1988 f. 10-32.

Zhvillimi i qytetit të Beratit në mesjetë dhe vazhdimësia e banimit të tij deri në ditët e sotme e kanë kufizuar mjaft sipërfaqen e lire të mundshme për gjermim dhe në këtë mënyrë kanë vështirësuar shtrirjen e gjermimeve arkeologjike në një territor më të gjerë. Kjo gjë nuk ka lejuar tani për tani që të rrokën të dhëna me rëndësi mbi urbanistikën antiko-mesjetare të këtij qyteti, çka mendojmë se mund të plotësohet në të ardhmen. Mungojnë gjithashtu të dhënat arkeologjike që do të ndriçonin sado pak aspekte të karakterit shoqëror, si p.sh., organizimin shoqëror e politik të këtij qyteti apo ndonjë mbishkrim identifikues që do të kishte vlera autentike të padiskutueshme mbi emrin antik të tij.

Në monografi mbi bazën e rezultateve të këtyre gjermimeve përcaktohen periudhat endryshme të banimit duke filluar që nga fundi i shek. VII p.e.sonë (periudha protoqytetare) deri në shek. XV, në fillim të periudhës së pushtimit turk.

Në studim bëhet klasifikimi i gjithë materialit arkeologjik, i shoqëruar me një analizë të hollësishme tipologjike të objekteve, sillen të dhëna krahasuese nga vendgjetje të ndryshme dhe përcaktohet koha e prodhimit të tyre.

Që punimi të bëhet sa më i kapshëm për lexuesin dhe të ketë një lidhje organike, materiali arkeologjik është paraqitur sipas periudhave të ndryshme kronologjike që ndjekin njëra tjetrën, i shoqëruar me të dhënat burimore më kryesore si edhe me dokumentacionin përkatës grafik dhe fotografik.

Në fund të çdo kategorie gjetjesh që analizohen si edhe në fund të kapitujve të veçantë jepen përfundimet përkatëse mbi çështje të karakterit ekonomik e shoqëror dhe kronologjik.

Jemi të mendimit se kjo monografi përbën një kontribut të ri në drejtim të studimit të qytetit iliro-arbëror dhe veçanërisht të dokumentacionit arkeologjik të tij të sjellë nga gjermimet. Megjithatë duhet thënë se brenda mundësive që lejojnë gjermimet relativisht të kufizuara të bëra vetëm në zonat e lira dhe të pabanuara të kalasë është vështirë të zgjidhen të gjitha problemet që lidhen me këtë qytet. Gjermimet arkeologjike, në të ardhmen do ta pasurojnë padyshim me të dhëna të reja tablonë e këtij qyteti dhe nëpërmjet tij të qyteteve iliro-shqiptare me vazhdimësi jete disa mijëra vjeçare.

Në katalogun që shoqëron gjetjet e qeramikës dhe objektet e çdo shtrese apo monedhat shpresoj se studiuesit e ardhshëm do të gjejnë pika të rëndësishme referimi që do t'u shërbejë në punën e mëtejshme kërkimore shkencore.

Falënderoj me këtë rast shokët e sektorit të antikitetit të vonë dhe të mesjetës dhe shokë të tjerë të Qendrës së Kërkimeve Arkeologjike, që me vërejtjet dhe sygjerimet e tyre më kanë ndihmuar gjatë punës për hartimin e kësaj monografie. Për punën e mirë të bërë në terren dhe në kabinet falënderoj gjithashtu punonjësit teknikë (të fototekës, skicotekës, fotografët e QKA) që dhanë ndihmesën e tyre për përgatitjen e aparatit shkencor të kësaj monografie.

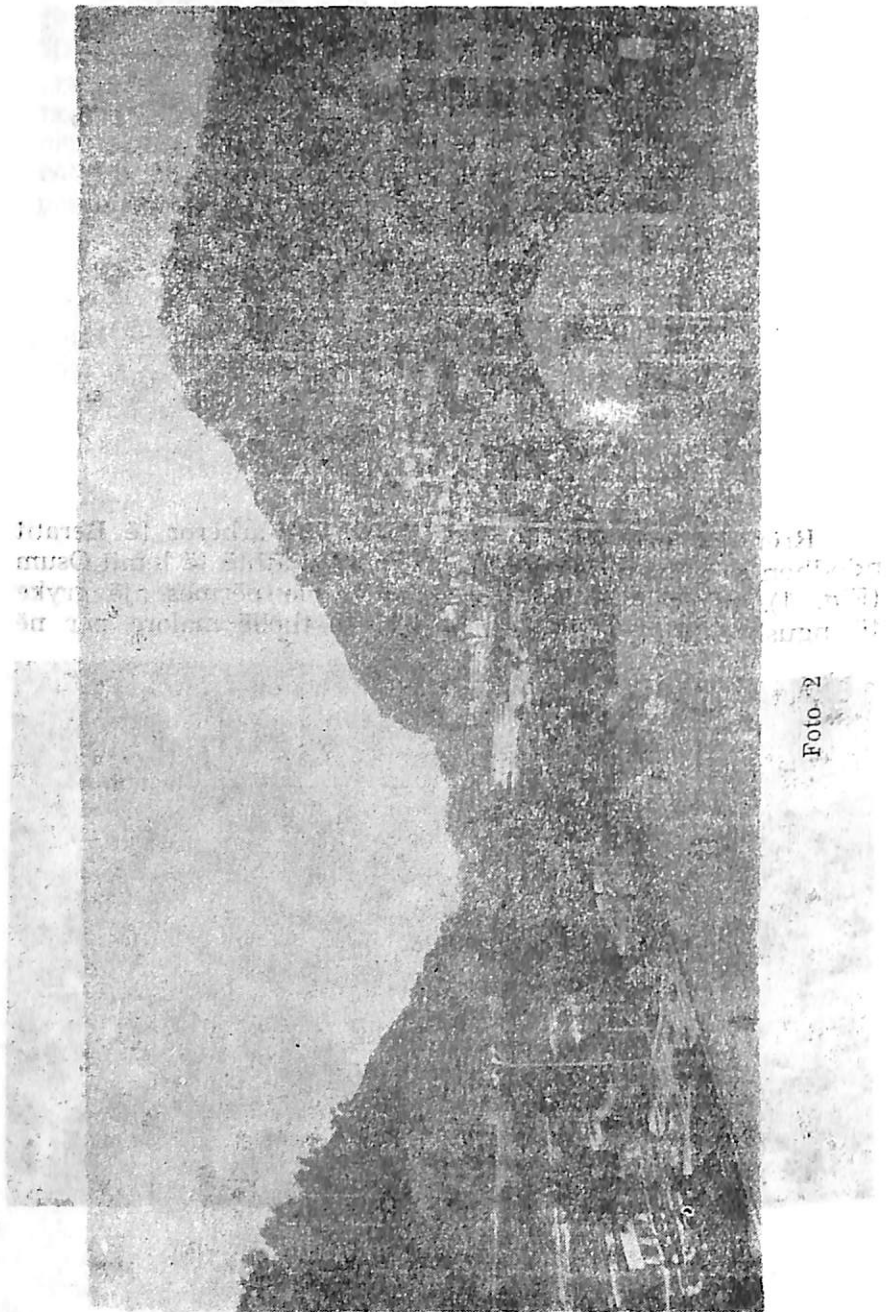
KREU I

I. POZITA GJEOGRAFIKE

Rrënojat e qytetit të fortifikuar iliro-arbëror të Beratit ndodhen përmbi një kodër në bregun e djathtë të lumit Osum (Fig. 1), pikërisht aty ku ai duke kaluar përmes një gryke të ngushtë (Fig. 2) zbret nga zona e thellë malore për në

Foto 1

Illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Foto-2

fushë. Kodra mbi të cilën shtrihet qyteti antik është 137 m mbi nivelin e detit, ana jugore e saj bie thikë përmbi lumë dhe ka një mbrojtje natyrore të mirë.

Në anën veriore kodra zbrëf butë dhe lidhet nëpërmjet një qafe me kodrën e Biftës. Anët lindore dhe perëndimore të saj kanë një pjerrësi prej $\pm 0^{\circ}-45^{\circ}$. Kalaja e Beratit, zotëron një pozitë gjeografike e strategjike mjaft të rëndësishme; gjë që e bën atë të dallojë nga qendra të tjera përreth. Kjo pozitë e lejonte atë të mbronte dhe të kontrollonte kalimin përgjatë luginës së Osumit në rrjedhjen e tij të mesme, nëpërmjet rrugëve kryesore dhe atyre të dorës së dytë që e lidhin me Ultësirën Bregdetare dhe me zonat e brendshme të vendit. Nga pikëpamja e pozitës fiziko-gjeografike Berati dhe rrethina e tij bën pjesë në zonën kodrinore më të madhe të vendit tonë, që shtrihet midis lumenjve Vjosë dhe Osum-Semanit². Kjo shërben si zonë kalimi nga fusha e Myzeqesë (Ultësira Perëndimore) për në territoret e Krahinës Malore Jugore dhe ka veçoritë e veta fiziko-gjeografike që zenë një vend ndërmjetës midis atyre të Ultësirës Perëndimore dhe territoreve malore të lindjes.

Format kryesorë të relievit të kësaj zone janë kodrat dhe vargjet kodrinore, luginat dhe fushat. Kodrat kanë një lartësi mesatare nga 100-200 m deri në 800-900 m e më tepër, me drejtim të përgjithshëm veri-perëndim jug-lindje.

Relievi i vendit dhe i zonës përreth, ku nuk mungojnë shpatet malore, grykat e ngushta dhe luginat janë të përshtatshme për zhvillimin e kulturave bujqësore, të frutikuturës dhe të blegtorisë.

Burimet historike të shkruara, në krahinën e Dasaretisë, ku përfshihej dhe qyteti antik në Kalanë e Beratit, i identifikuar me Antipatريان ilire, përmendin një varg qendrash të banuara³. Në lindje të qytetit antik përmenden qytetet e Korragut, Gerunti dhe Ogesi, ende të paidentifikuara. Njeri nga këto dy të fundit mendohet se duhet kërkuar në kalanë e Prishtës (Rr. i Skraparit). Kërkimet arkeologjike dhe eks-

2) V. Kristo, *Disa veçori fiziko-gjeografike të zonës kodrinore midis Vjosës dhe Osum-Semanit* (Disertacion); Tiranë, 1981.

3) Polykios, *Historia*, V, 103, 2; Tit Livii, *Ab Urbe Condita*, Libri XXVI, 27, 2 në; Ilirët dhe Iliria tek Autorët Antikë, Tiranë, 1985, f. 59, 107. (Ky vëllim më poshtë do të jepet shkurtimisht: I.I.A.)

4) L. Ylli, *Dy kështjella ilire në Prishtë*, «Iliria», 1, 1984, f. 125.

peditat përnjohëse⁵ kanë zbuluar përreth Beratit një varg kështjellash dhe vendbanimesh ilire dhe arbërore që tregojnë se qyteti iliro arbëror i Beratit ka qenë përfshirë në një zonë me popullim të dendur që nga kohët e lashta. Përballë kalasë Beratit ndodhet kalaja ilire e Goricës, në perëndim në Malësinë e Shpiragut janë zbuluar rrënojat e qytetit ilir të Dimalit, në verilindje ndodhet kalaja ilire e Irmajt (Kodrioni ilir) dhe në juglindje Bargullasi (Barguli ilir?). Në afërsi të Beratit ka edhe qendërbanime të tjera të paidentifikuara: siç janë kalaja ilire-mesjetare e Tomorit, kalaja ilire e Balibardhës, Vokopola e Terpanit (vendbanim i hapur ilir dhe kala mesjetare), kalaja e kohës antike të vonë të Mbjeshevës, Gradishta e Peshtanit (antike e vonë) etj. (Fig. 3). Është për t'u vënë në dukje këtu pozicioni mbizotërues i Kalasë së Beratit në lidhje me qendra të tjera të sipërpërmendura të kësaj zone.

Një rol të rëndësishëm në zhvillimin e marrëdhënieve tregtare të qyteteve tona antike luanin rrugët. Në antikitet rrugët kryesore nëpër të cilat lëviznin njerëzit dhe zhvillohej tregtia e mallrave siç dihet, ishin luginat e lumenjve.

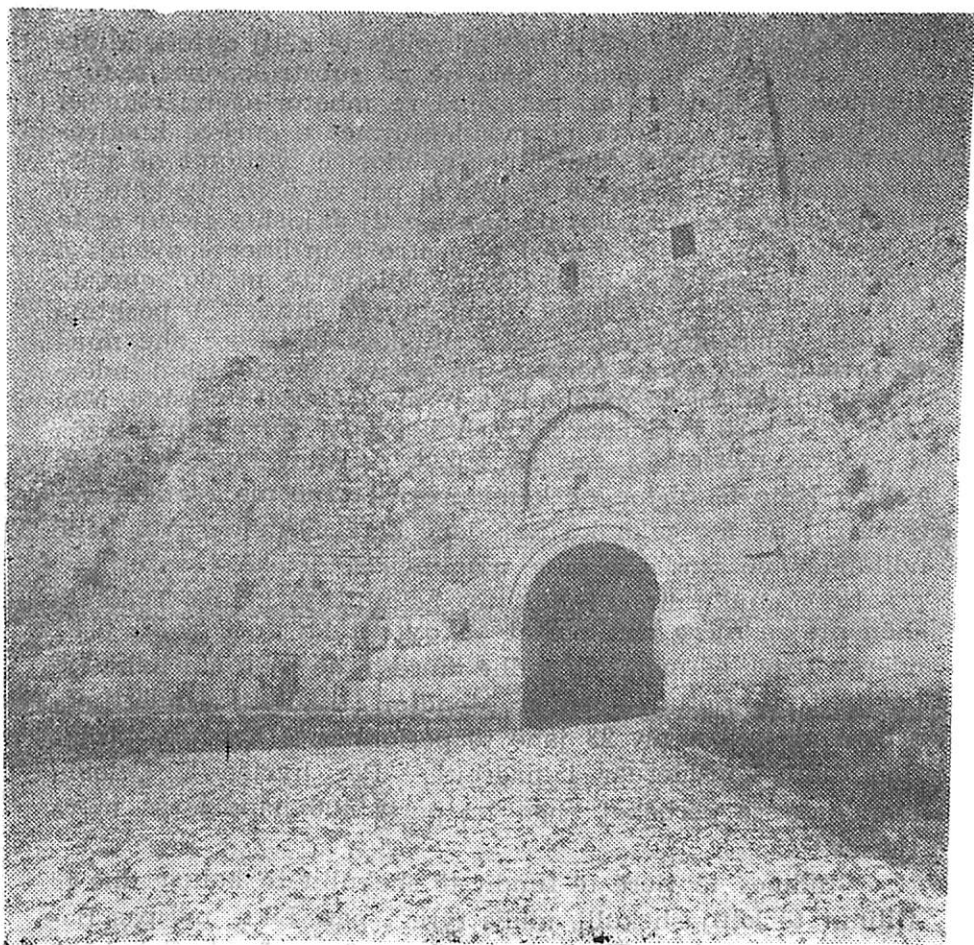
Drejtimi kryesor i rrugës natyrore në zonën e Beratit ishte lugina e lumit Osum, që lidhte qytetin ilir në kalanë e Beratit me qytetet e rëndësishme të Ultësirës Bregdetare (Dimalin, Bylisin, Kaninën, Aulonën, Apoloninë e Dyrrahun) dhe me zonat e brendshme të vendit, me qytete të krahinës së Skraparit, të Tomoricës, Korcës, Kolonjës e Përmetit dhe më tej me Greqinë e Maqedoninë. Në mesjetë rrugët e komunikacionit nuk ndryshuan shumë. Në përgjithësi ato ishin vazhdim i rrugëve antike.

Qyteti arbëror i Beratit në mesjetë lidhej me zonën bregdetare me një rrugë të tërthortë⁶ dhe pikërisht me atë që kalonte nga Kanina për në Ballsh, Berat dhe kështjellën e Tomorit, prej nga dilte në lumin e Devollit, në Zvezdë (Deabol) dhe në Ohër.⁷

5. H. Spahiu. *Ekspeditë përnjohëse në rrethet e Beratit e të Skraparit*. «Iliria» VII-VIII, 1977-1978, f. 343-348.

6) A. Baçe, *Rrugët shkëputare në mesjetë (shek. VII-XV)*, «Monumentet», 1 1984, f. 59-65.

7) Të dhëna për traktin e rrugës Kaninë-Ballsh dhe Ballsh-Qafë e Sinjës-Berat; Po aty, f. 61 literaturën e cituar nga A. Baçe.

2. HISTORIKU I KËRKIMEVE DHE STUDIMEVE

Rrënojat e kalasë së Beratit prej kohësh kanë tërhequr vëmendjen e studjuesve dhe udhëtarëve të huaj. Autorë të ndryshëm si Farlati, Pukëvili, Liku, Batifoli, Prashnikeri etj. kanë lënë në studimet e tyre edhe disa shënime të shkurtra për këtë kala.

Një pjesë e tyre japin të dhëna që lidhen kryesisht me muret rrethuese, portat dhe kullat mesjetare si elementë për-

bërës të sistemit të fortifikimit mbrojtës të këtij qyteti. Midis tyre Prashnikeri ka qenë i pari që në substrukcionet e fortifikimeve të këtij qyteti pat vënë re mbeturina ndërtimesh të lashta.⁸ Si të tilla ai përmend gjurmët e gurëve kuadratikë të ripërdorur në murin perëndimor të bastionit që përparon drejt jugut. Gjurmë të tilla ai pat vënë re aty këtu në murin lindor dhe afërsisht në mesin e tij ai kishte gjetur ende në këmbë deri në një gjatësi prej afro 6 m linearë një pjesë nga muri i lashtë, i ndërtuar me blloqe të mëdha gurësh. Studiuesi ka vënë në dukje gjithashtu se shtresat e poshtme të kullës së madhe të qoshes verilindore të kalasë dhe muri që formon një oborr përpara portës së vërtetë ishin ndërtuar në pjesën më të madhe të tyre me material të lashtë. Mbi bazën e këtyre të dhënave Prashnikeri pat shtruar hipotezën se «muret mesjetare, me sa duket, ndjekin kudo konturin antik». Këto të dhëna që kemi prej tij janë me rëndësi, veçanërisht në ato pika ku nuk janë bërë gërmime. Ato kanë ndihmuar në rindërtimin e planimetrisë të këtij qyteti.

Ndër studiuesit e fundit të shekullit të kaluar Pukëvili shënonte se njëra nga portat e qytetit ka qenë portë urë,⁹ ndërsa Tozer përmend dy radhë muresh, që mbronin kalanë,¹⁰ por që i pat gjetur të rënuar. Mendimi i L. Reit se ndërtimet e bëra në kullën nr. 23 janë të periudhës të hershme bizantine është konsideruar i padrejtë.¹¹ Për hyrjen E. Çelebiu mendonte se përbëhej nga tri porta 100 hapa larg njëra tjetrës.¹²

Studiues të tjerë të fundit të shekullit të kaluar dhe të fillimit të këtij shekulli, midis tyre i pari Liku, më pas Batifoli, Tomasheku, Prashnikeri dhe më vonë Shuflai kanë

8) C. Praschniker — A. Schober, *Archaeologische Forschungen in Albanien und Montenegro*, Wien, 1919, f. 61-65.

9) F.C. Poqueville, *Voyage de la Grece*, Paris, 1820, vol. I, f. 299.

10) H.E. Tozer, *Researches in the Highlands of Turkey*, London, 1869, vol. I, f. 218.

11) L. Rey, *Guide d'Albania*, 1930, f. 102; *Është fjala për kullën nr. 23, sipas emrimit të A. Baçes...*, f. 49.

12) E. Çelebiu, «Shqipëria para dy shekujsh», (botimi shqip) Tiranë, 1930, f. 55.

shfaqur mendimin e tyre mbi identifikimin e rrënojave të qytetit ilir të Antipatreas me kalanë e Beratit¹³.

Midis studiuesve të sipërpërmendur Farlati është i pari që mbron tezën e identifikimit të kalasë së Beratit me Pulheriopolisin të themeluar sipas tij nga Pulheria e motra e Theodosios II¹⁴, hipotezë që përkrahej pa baza nga Rikaqis.¹⁵ Përpjekja e parë për t'i parë në një kuadër më të gjerë fortifikimet mbrojtëse të kalasë së Beratit, në periudhën para fillimit të gjermimeve, është bërë nga A. Baçe¹⁶. Pas vrojtimeve të kujdesshme në fortifikimet ekzistuese autori ka mundur të dallojë dhe të analizojë disa periudha ndërtimi, të cilat i lidh edhe me ngjarjet historike të kohës¹⁷.

3. GËRMIMET

Të dhënat e deritanishme kanë qenë të pamjaftueshme për të krijuar një ide mbi zanafillën e jetës në kalanë e Beratit dhe mbi vazhdimësinë e saj. Për të plotësuar këtë boshllëk u organizuan aty gjermime arkeologjike sistematike në vitet 1973-1975 dhe 1978.

Gjermimet e para arkeologjike në këtë qytet të fortifikuar u bënë në vitin 1973.¹⁸ Ato u përqëndruan në sheshin në të

13) W. Leake, *Travels in Northern Greece*, London, 1835, f. 361, B. Batifoli, *Les manuscrits grece de Berat d'Albania et les codex purpurens*, Paris, 1886, f. 7; C. Praschniker — A. Schober, *vep. cit.*, f. 61; W. Tomashëk, Pauly — Wissowa, *Real Encyclopädie der classischen Altertums Wissenschaft*, Stuttgart 1884-1889, sv. Antipatrea; M. Sufflay, *Städte und Bürgen Albaniens hauptsächlich während des mittelalters*, Wien und Leipzig, 1924, f. 24.

14) D. Farlati, *Illiricum Sacrum-Jacopo Coleti*, Venetiae 1817, vol. III, f. 436.

15) R. Rikaqis, *Istoriki archeologiki qe laografiki pragmateat teu tematon. Beration*, Athene, 1911, f. 6.

16) A. Baçe, *Qyteti i fortifikuar i Beratit*, «Monumentet» 2, 1971, f. 43-63.

17) Brëth këtyrë problemeve autori rikthehet edhe njëherë në librin e sipërpërmendur. Shih: A. Baçe, A. Meksi, E. Riza; *Berati...*, f. 33-48.

18) Në këto gjermime përveç autores morën pjesë si bashkëpunëtorë të jashtëm A. Baçe, Sh. Mane, dhe një grup studentësh të Fakultetit Histori-Filologji dhe të Inxhinierisë. Skicat, planimetritë dhe tabelat u përgatitën nga N. Kodhelli, I. Zafoshinja, P. Naipi dhe E. Disha, të cilët me këtë rast i falënderoj. Fotografitë janë bërë nga N. Baba, B. Veseli dhe A. Hyka.

djathtë të hyrjes kryesore të qytetit, në pikën B përgjatë murit V, midis kullave nr. 21 e 22 (Fig. 4,5). Një vend tjetër gërmimi u caktua në të majtë të hyrjes kryesore, në pikën C, në murin A në anën e jashtme të murit ilir të krahut të majtë të korridorit të hyrjes. Po në këtë vit u kryen gërmime dhe në pikën A në anën perëndimore të rrethimit të qytetit, në murin O, midis kullave nr. 14 e 15 (Fig. 4).

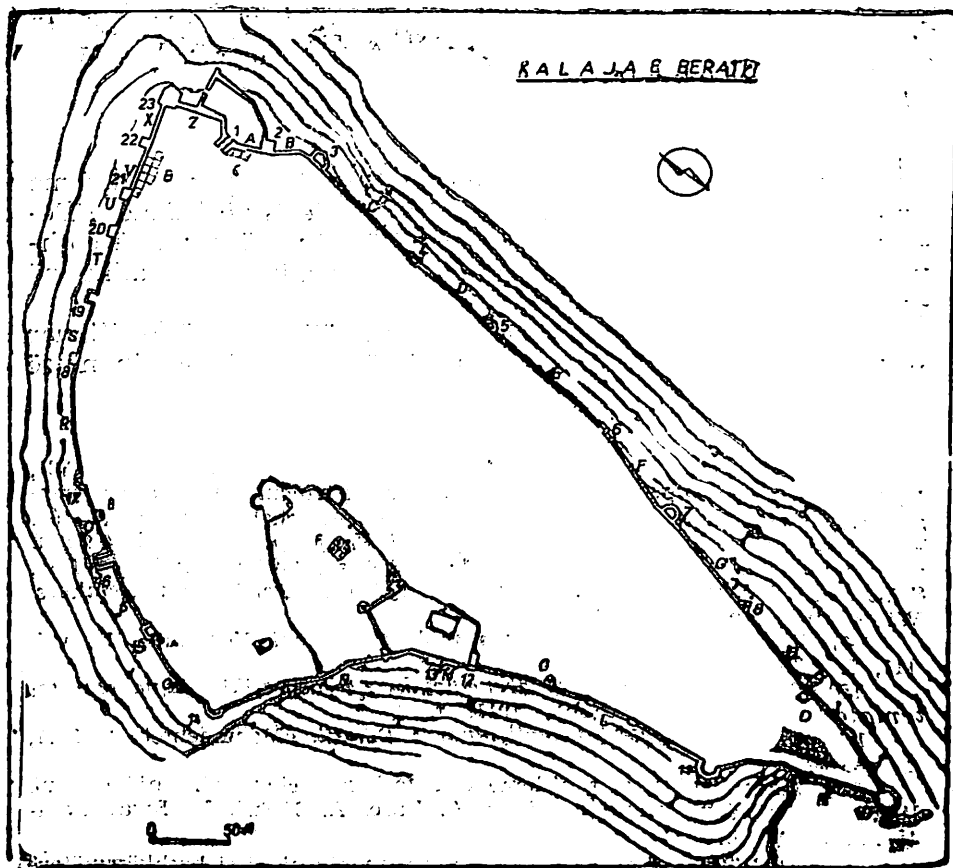

Fig. 4

Fig. 5

Gërmimet në pikat B dhe C, që vazhduan edhe në vitin 1974 patën një rëndësi të veçantë. Ato përveçse na dhanë një material të pasur arkeologjik, nxorën në dritë një pjesë të konsiderueshme të murit rrethues të periudhës qytetare ilire dhe elementë që ndihmojnë në sqarimin e sistemit të fortifikimit mbrojtës të këtij qyteti.

Gërmimet e viteve 1975 e 1978 u kryen në pikat D, E, F dhe G si edhe në të djathtë të portës kryesore, në anën e brendshme të saj¹⁹ (Fig. 4).

¹⁹ Për vendosjen e pikave të ndryshme të gërmimit. Shih: Rivelimin topografik të planimetrisë të kalasë së Beratit marrë nga origjinali që ruhet në fototekën e Institutit të Monumenteve të Kulturës në Tiranë. Korrigjimet dhe plotësimet në të duke shënuar dhe pikat e ndryshme ku u kryen gërmimet janë bërë nga P. Naipi. Shënime me këtë rast së nuk e kemi llogaritur për kullë, pasi nuk rezultoi si e tillë, kullën nr. 15 (sipas A. Baçes), është fjala për kontrafortin midis mureve IJ dhe kullave nr. 9 e 10 në planimetrinë tonë.

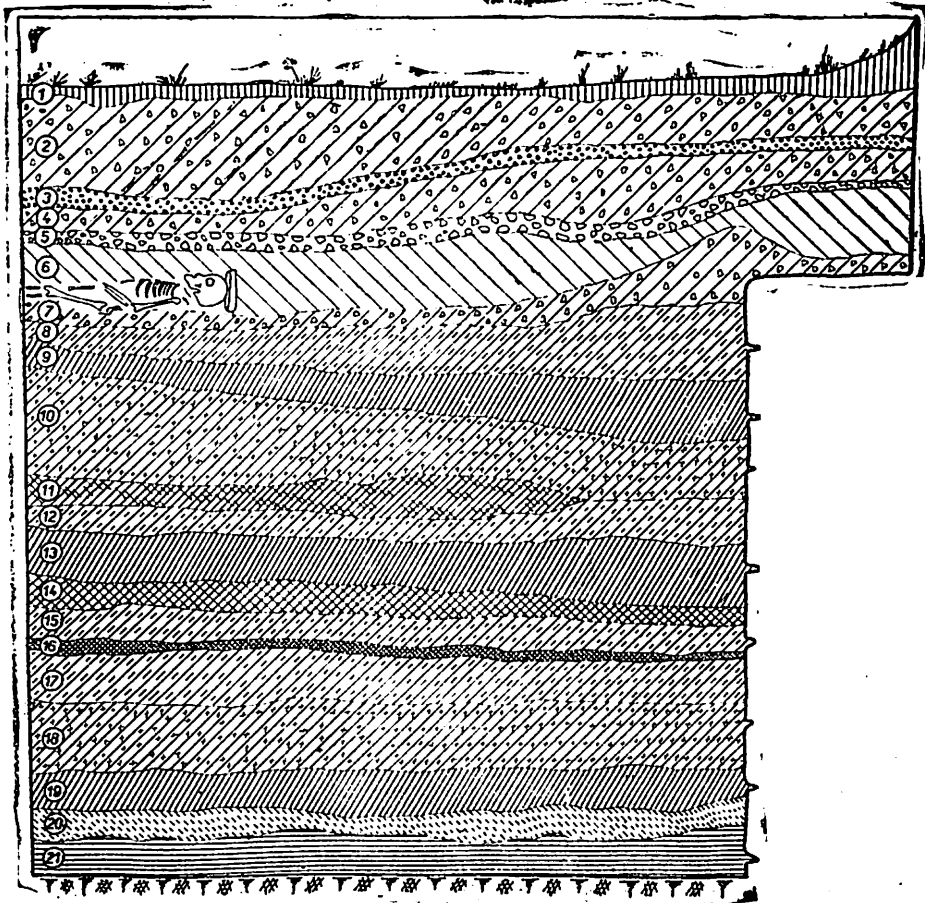
Prej tyre pika D u vendos në anën lindore të fortifikimit të qytetit, në murin I midis kullave nr. 9 e 10, pika E në anën perëndimore të murit rrethues, jo shumë larg pikës A, në murin Q, midis kullave nr. 16 e 17, pika G u caktua në sheshin pranë xhamisë së kuqe, rrëzë murit rrethues të anës jugperëndimore, në murin L, midis kullave nr. 11 e 12 dhe së fundi pika F e shënuar pranë murit rrethues lindor të qytetit të sipërm.

Gjatë këtyre gërmimeve u piketuan 23 kuadrate 5 x 5 m dhe u eksplorua një sipërfaqe e përgjithshme prej 575 m². Thellësia ndryshon sipas pikave të gërmimit. Kështu ajo nga 0.75 m (në pikën G dhe 1,60 m në pikën C) arriti në 2,50-4,60 m, në pikat B, D, E dhe F. Bën përjashtim këtu vetëm pika A, ku gërmimi arriti një thellësi prej 7,40 m, dhe që ishte kryesisht vend me depozitime të shumta kulturore të përziera.

4. STRATIGRAFIA

Gërmimet e bëra në kalanë e Beratit, siç do ta shohim më poshtë, jo në të gjitha pikat kanë dhënë një stratigrafi të diferencuar qartë. Në shtresat e sipërme vihet re një farë përzierje. Më mirë se kudo stratigrafia vertikale e gërmimit ka dalë e qartë në pikën B, ku u hapën gjithsej 10 kuadrate (I-X). Nga vrojtimet e bëra në profilet e kuadrateve IV, VIII dhe IX (Fig. 6) të hapura këtu dhe nga studimi i materialit arkeologjik jemi përppjekur të japin një tablo pak a shumë të plotë të shtresave kulturore, që ju përkasin disa periudhave të ndryshme kohore të kësaj kalaje. Stratigrafia e gërmimit, ku shtresat kulturore ndjekin njëra-tjetrën, flet për një vazhdimësi të pandërprerë të banimit që nga periudha paraqytetare deri në mesjetën e vonë.

PROFILI PERENDIMOR. KUADRATI IV

Legjenda

	HUMUS
	DHE I PERZIER
	ÇAKELL I IMET
	" I TRASHË
	DHE ARGJILOR ME MBETURINA DJEGJE
	DHE ARGJILOR OKËR
	" " I NGJESHUR NGJYRE KAFF
	" " KAFE I ERRET
	" " ME DJEGJE Ë THENGA
	DJEGJE E FUQISHME
	DHE ARGJILOR I KUQEREMTE
	" " I KUQ PA GJETJE

0 100 CM

Fig. 6

a. Pika B

I. Shtresa e sipërme e gërmimit, kronologjikisht më e vona në pikën B dallon nga ngjyra e çelët e dheut, pak si në të përhimtë e përzier me copëra çakëlli dhe qeramikë mesjetare (Fig. 6).

Në këtë shtresë me trashësi 1,60 m kemi dalluar dy nënshtresa. E para me trashësi 0,75 m karakterizohet nga fragmente qeramike me smalt si tasa, pjata, çibukë tipike për periudhën e pushtimit turk (shek. XV). Nënshtresa tjetër 0,85 m, e trashë përbëhet nga fragmente të qeramikës paraturke (shek. XII-XIV). Në këtë shtresë përveç qeramikës së përdorimit të përditshëm shtëpiak, u gjetën shumë fragmente tjegullash të harkuara dhe më pak tulla si edhe disa monedha bizantine.

Gjatë gërmimit të kësaj shtrese në pjesën e sipërme të saj në kuadratet II dhe III të pikës B u zbuluan disa varre të kohës mesjetare të vonë, ndoshta të periudhës së pushtimit turk me skeletet e ruajtura deri diku mirë.

II. Në shtresën e dytë dheu vazhdon të jetë i shkrifët, me ngjyrë pak më të errët, gri në kafe. Ai është i përzier me sasira të shumta gurësh me përmasa mesatare.

Në këtë shtresë me trashësi 0,80 m, që nga 1,60 m, shkon deri në 2,40 m thellësi, mbizotërojnë fragmente tjegullash dhe enësh me parete të holla dhe të trasha (tip amforiskash dhe dinosash) të kohës antike të vonë (shek. IV-VI të e. sonë), të përziera me fragmente të pakta të qeramikës së shekujve të parë të erës sonë.

III. Dheu i shtresës së tretë është i shkrifët me ngjyrë gri të errët në të zezë, i përzier vende vende me copëra thëngjijs. Në këtë shtresë me trashësi 0,70 m që shkon nga 2,40 m deri në 3,10 m dheu është i përzier me çakëll dhe fragmente enësh të kuzhinës (vorba, tasa, tava, kapakë) dhe të tavolinës (pjata, tasa, amforiska etj.), fragmente enësh me përmasa të mëdha e mesatare (amfora dhe amforiska) si edhe material ndërtimi. Me interes janë në këtë shtresë sidomos fragmentet e qeramikës së pikturuar me ngjyrë të kuqe dhe të enëve të tipit pseudoterra-sigillata dhe më pak terra sigillota, si dhe disa copa gotash dhe shishesh prej qelqi të shek. I-IV të e. sonë që u gjetën në një gjendje shumë të fragmentuar.

IV. Në shtresën e katërt dhe gjithashtu është i shkrifët subargjilor dhe dallon nga ai i shtresës së mëparshme nga ngjyra kafe në të murrme dhe vende-vende i kuqërremtë, i përzier aty-këtu me copëra thëngjijsh. Në këtë shtresë me trashësi 0,65 m. dhe thellësi që shkon nga 3.10 m — 3.75 m u gjetën një sasi e madhe fragmentesh të qeramikës masive kryesisht tjegulla të sheshta (solene) dhe më pak të harkuara (kaliptere) dhe disa fragmente tullash. Me shumicë ishin edhe fragmentet e enëve të përdorimit të përditshëm shtëpiak si vorba, tasa kupa, skifosa, pjata, amfora e amforiska etj., që i përkasin periudhës qytetare ilire (shek. III-II p.e. sonë). Në belat e sipërm kjo shtresë ishte e përzier me qeramikë të shekujve të parë të e. sonë.

V. Dheu i shtresës së pestë kulturore dhe të fundit asaj më të hershme të dokumentuar vetëm në kuadratin IV të kësaj pike të vendosur direkt mbi tabanin e tokës në përgjithësi ishte i shkrifët, ngjyrë kafe në të kuqërremtë, i përzier me shumë çakëll të mbetur me sa duket nga ndërtimi i murit ilir. Kjo shtresë me një trashësi 0,85-0,90 m shkon nga 3.75 m deri në 4,60 m. Në të ndonëse në një sipërfaqe tepër të kufizuar u zbuluan disa fragmente të pakta qeramike që lidhen me periudhën e parë të banimit në këtë kala (shek. VII-V p.e.sonë). Së bashku me to u gjetën dy pjesë suvaje prej balte me gjurmët e thuprave të pareteve të kasolleve.

Pika C

Gërmimet në pikën C në anën e jashtme të murit jugor të hyrjes kryesore nuk dhanë një stratigrafi të diferencuar mirë. Përveç materialit të shumtë qeramik të ndërtimit, kryesisht tjegulla, që i përkasin periudhave të ndryshme, në këtë pikë u gjetën shumë fragmente enësh me parete të trasha dhe përmasa të mëdha (dinos), disa fragmente enësh të përdorimit shtëpiak të përditshëm, qeramikë e tipit pseudo-terra-sigillata, fragmente të qeramikës me smalt, një monedhë bizantine e shek. VI, gozhdë kovaçi, kocka kafshësh etj. Në shtresën e fundit të kësaj pike u zbulua një varr fëmije, ku u gjet një monedhë e shek. IV të e. sonë.

Në pikën A gërmimet, që kishin më tepër karakter kontrolli, nuk dhanë një stratigrafi të rregullt. Thellësia e përgjithshme e gërmimit në këtë pikë ishte 7,40 m. dhe shtresat

kulturore u gjetën të përziera. Qeramika e zbuluar i përket në pjesën më të madhe të saj periudhës së pushtimit turk dhe më pak asaj paraturke.

Për t'u shënuar në këtë pikë, në shtresën e fundit të gërmimit është zbulimi i një varri, të ndërtuar me rasa guri gëlqeror, fundi i të cilit mbështetet mbi një radhë blloqesh të mëdha gurësh gëlqerorë, kuadratikë, me sa duket mbeturina të murit ilir, i vendosur përmbi të, me sa duket gjatë periudhës së pushtimit romak, në një kohë kur muri nuk e luante më funksionin e tij mbrojtës të dikurshëm.

Fika D

Në stratigrafinë vertikale të pikës D mundëm të veçojmë tri shtresa të ndryshme kulturore. (Fig. 7).

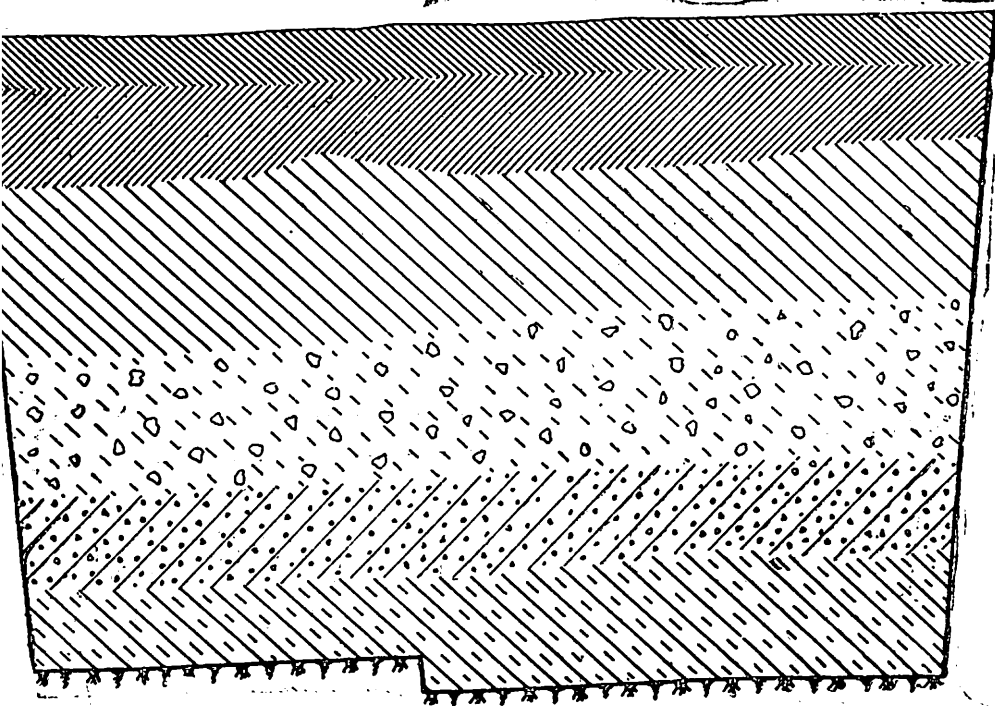
I. Shtresa e parë me një trashësi 0,78 m paraqitet e përzier dhe karakterizohet në pjesën e saj të sipërme nga dhé i shkrifët humusor ngjyrë kafe në të zezë, i përzier me fragmente të pakta të qeramikës së përdorimit të përditshëm, shtëpiak, fragmente tjegullash dhe më pak mesjetare si edhe qeramikë e përdorimit të përditshëm shtëpiak e periudhës turke dhe mesjetare paraturke si vorba, tasa, pjata dhe enë të tjera të zbukuruar me smalt.

II. Shtresa II e trashë 2,40 m (që shkon nga 0,78 m -- 3,18 m) përbëhet nga dhé i shkrifët ngjyrë kafe që pak ndryshon nga shtresa e mëparshme. Vlen të theksohet këtu zbulimi i një sasive të madhe gurësh të thyer (çakëll), me sa duket teprica të gurëve të mbetur gjatë ndërtimit të murit rrethues. Duke filluar nga beli 7 i kësaj shtrese deri në belin e 13 ngjyra e dheut ndryshon dhe anon më tepër nga ngjyra kafe në të kuqërremtë me gjurmë djegieje.

Nga materiali arkeologjik i kësaj shtrese janë për t'u shënuar, përveç qeramikës masive, enët e kuzhinës dhe të tavolinës kryesisht me smalt që i përkasin periudhës para pushtimit turk (shek. VII-XIV), Qeramika me smalt e kësaj shtrese është e kufizuar në numër. Në këtë shtresë është gjetur një monedhë, bizantine e Teodor XIII Duka Vatacit (shek. XIII).

III. Trashësia e shtresës së tretë nga 3,18 shkon deri në 3,50 m dhe është 0,32 m. Dheu i saj nuk ndryshon shumë nga ai i shtresës së mëparshme dhe i shkrifët ngjyrë kafe

PROFILI VERIOR SEKTORI D.

Legjenda

- KAFE E HAPET
- KAFE ME NUANCA GRI
- E VERDHE
- E ZEZE ME GURE TE VEGJELT
- KAFE ME PERZIERJE ÇAKULLI
- KAFE NE TE VERDHE ME PERZIERJE GURESH

0 100 CM

Fig. 7

i përzier me pak guraleca, që ndryshon në mënyrë të dukshme nga fundi i kësaj shtrese duke u bërë më i fortë, me ngjyrë kafe në të kuqërremtë dhe me përzierje çakëlli.

Për t'u vënë në dukje në këtë shtresë është mbizotërimi i qeramikës me parete të holla si fragmente vorbash e dinosash, karakteristike për kohën antike të vonë.

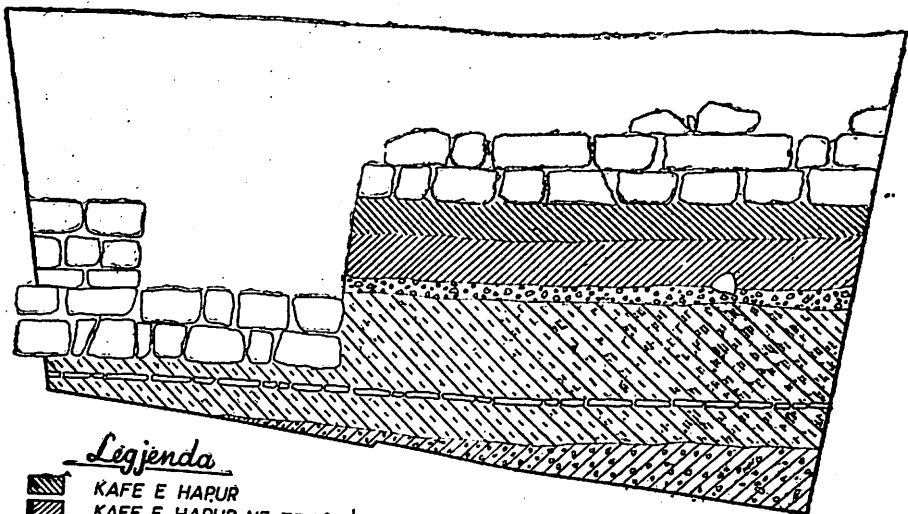
Me shumë rëndësi për datimin e qeramiks së kësaj shtrese ishte gjetja e dy monedhave bizantine prej bronzi të Justinianit I (527-565).

Pika F

Gërmimet në pikën F megjithëse të kufizuara, na dhanë një stratigrafi deri diku të diferencuar mirë. (Fig. 8).

Me përjashtim të belave 5 e 9 të kuadrantit I të kësaj pike ku u vu re një farë përzierje e shtresave kulturore,

PRERJA A-A SEKTORI F, KUADRATI I

- Legjenda*
- KAFE E HAPUR
 - KAFE E HAPUR NE TE VERDHE
 - SHITRESE ÇAKULLI
 - KAFE E ERRET
 - SHITRESE KOMPAKTE GELQËRORE

0 — 100 CM

Fig. 8

gjatë gërmimit në kuadratet e tjera mundëm të veçojmë 3 shtresa kulturore, që ju përgjigjen tri periudhave kronologjike të njëpasnjëshme.

I. Shtresa e parë që shkon nga 0 m — 0,80 m i përket periudhës së pushtimit turk. Dheu ishte i shkrifët ngjyrë hiri i përzier me sasira të bollshme gurësh gëlqerorë mbeturina nga ndërtimi ose nga rindërtimi i mureve rrethuese të qytetit të sipërm, që nga fundi i shtresës ai merr ngjyrë kafe të çelët me nuanca të verdha.

Lënda arkeologjike e kësaj shtrese përbëhet kryesisht nga qeramika masive e ndërtimit (fragmente tjegullash e më rrallë tullash) të periudhës së pushtimit turk si edhe enë të përdorimit shtëpiak të përditshëm si pjata, tasa, enë uji të thjeshta dhe me smalt, çibukë etj.

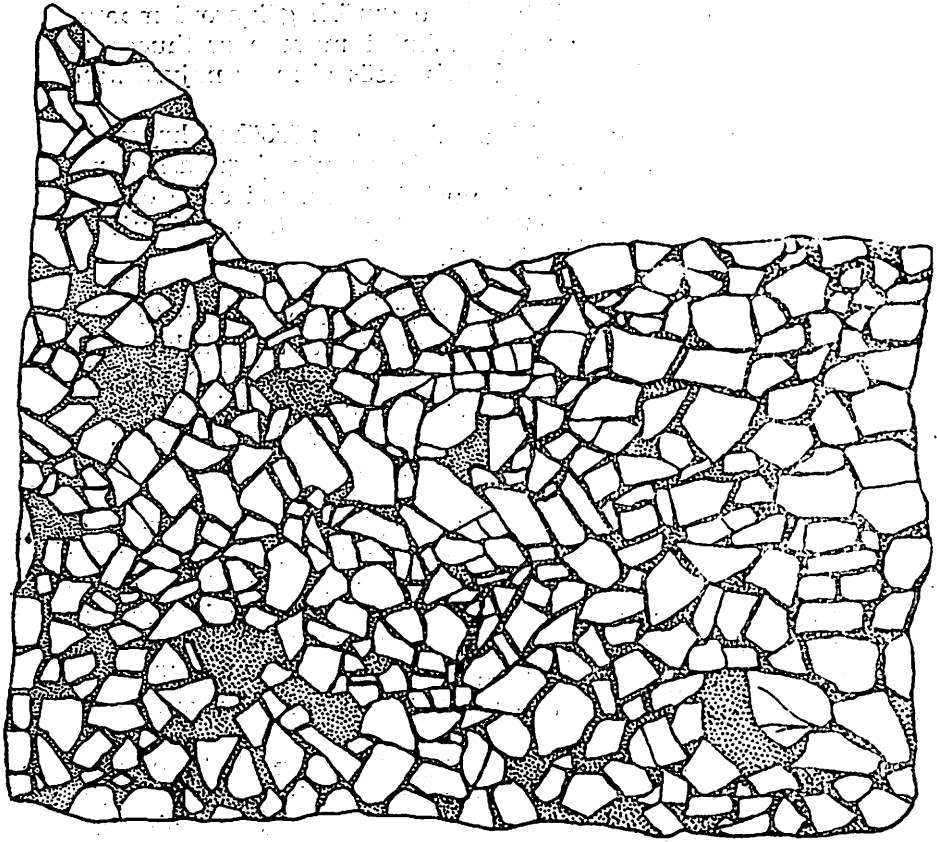
II. Shtresa e dytë me trashësi prej 1 m shkon nga 0,80-1,80 m. Dheu i shkrifët me ngjyrë të çelët pak si në të përhimtë është i përzier gjithashtu me sasira të bollshme çakëlli, fragmente qeramike masive, tjegulla mesjetare dhe më të hershme të ripërdorura. Fragmentet e tullave janë shumë të rralla. U gjetën gjithashtu fragmente enësh të kuzhinës dhe të tavolinës, si vorba, tasa, kana, kotruve dhe ojnohe të periudhës mesjetare paraturke.

III. Shtresa e tretë që nga 1,80 shkon deri në 3 m thellësi ka një trashësi prej 1,20 m, përbëhet nga dy nënshtresa: Nënshtresës I i takon shtresa me fragmente tjegullash e paretë dinosash të zbukuruara me tufa vijash të valëzuara që u gjetën «insitu» në kuadratin e parë të këtij sektori, (Fig. 9, 10), si dhe fragmente enësh me përmasa të mëdha të lyera me serë, vorba e tasa karakteristike për kohën antike të vonë etj.

Nënshtresa tjetër i përket shekujve të parë të e. sonë dhe karakterizohet nga fragmente amforash, enësh të thjeshta, midis tyre edhe fragmente të qeramikës pseudo terra sigillata, disa fragmente enësh me pikturim me ngjyrë të kuqe dhe një monedhë e perandorit Komod (175-192 e. sonë).

Stratigrafia vertikale e pikës E jep pak a shumë të njëjtën tablo si në pikën A, megjithëse këtu shtresat kulturore duken më të qarta. Gërmimet në këtë pikë përcaktojnë dy shtresa kryesore: e para me trashësi 2,80 m dhe e dyta 1,20 m, që nga 2,80 m shkon deri në 4 m thellësi. Shtresa e parë karakterizohet nga dhë i shkrifët ngjyrë kafe, i përzier me gëlqere e sasira të bollshme çakëlli dhe me qeramikë të periudhës së pushtimit turk. Tek e dyta ngjyra e dheut nuk

PLANIMETRI E SEKTORIT F.
KUADRATI I I

0 100 CM

Fig. 9

ndryshon shumë, në të vihen re gurë e çakëll përzier, me fragmente të pakta qeramike të periudhës mesjetare paraturke dhe antike të vonë.

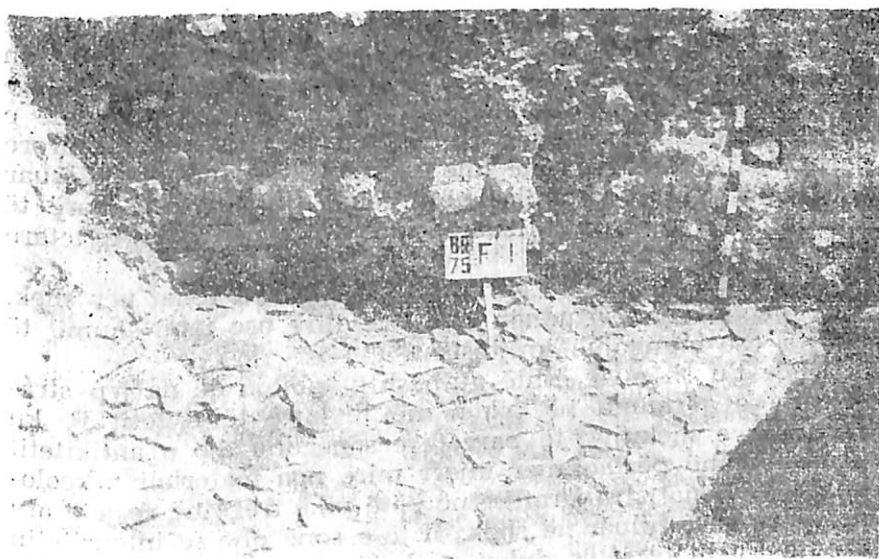

Fig. 10

Gërmimet në pikën G treguan se shtresa kulturore ishte shumë e cekët dhe thellësia e përgjithshme e gërmimit në të nuk i kalonte 0,75 m. Pothuajse në krejt sipërfaqen e kuadratit, që u hap për qëllime kontrolli, doli shkëmbi natyror.

Qeramika e zbuluar në këtë pikë është shumë e pakët dhe tepër e fragmentuar. U gjetën fragmente tjegullash të shekujve të parë të e. sonë dhe antike të vona si fragmente vorbash, kapakësh dhe amforash të zbukuruara me hulli, karakteristike për enët e kohës antike të vonë.

*

* *

Duke vërtetuar me kujdes stratigrafinë në pikat e ndryshme të gërmimit vumë re se intensiteti i jetës në qytet nuk ka qënë gjithkund njëjloj.

Për një jetë intensive aktive flet stratigrafia vertikale në pikën kryesore të gërmimit B e cila tregon se jeta aty ka vazhduar pa ndërprerje që nga periudha protourbane deri në mesjetën e vonë. Në pikën C pjesa më e madhe e gjet-

jeve i takojnë kryesisht kohës antike të vonë, çka tregon se në shek. IV-VI të e. sonë ka pasur një intensitet më të madh banimi. Më e zbehtë në këtë sektor del periudha qytetare ilire dhe ajo e shekujve të parë të e. sonë. Pak a shumë e njëjta tablo vihet re edhe në pikën D, ku shtresa kulturore periudhës antike të vonë dhe të mesjetës janë përfaqësuar relativisht mirë, qeramika që i takon shekujve të parë të e. sonë është mjaft e kufizuar, kurse ajo e periudhës qytetare ilire mungon krejtësisht.

Në pikat e tjera të gërmimit (A,G,E) të dhënat për shek. I të e. sonë dhe periudhën qytetare ilire ose janë shumë të zbehta ose mungojnë krejtësisht.

Për t'u shënuar është gjithashtu tabloja që na jep stratigrafia e gërmimit në pikën më të lartë të qytetit F, ku periudha e shekujve të parë të e. sonë dhe ajo e antikitetit të vonë janë përfaqësuar mjaft mirë nga materiali arkeologjik. Të dhënat stratigrafike në këtë pikë tregojnë se jeta aty duhet të ketë filluar në shek. II të e. sonë dhe se intensitetin më të madh të jetës duhet ta ketë pasur në kohën antike të vonë. Jeta aty ka vazhduar edhe më vonë në periudhën e mesjetës së hershme dhe të vonë. Këtë e tregojnë në një farë mënyre edhe të dhënat e arkitekturës. Gjurmë të ndërtimeve dhe të fortifikimeve të periudhës qytetare ilire dhe të shtresës kulturore përkatëse këtu nuk u gjetën.

KREU II

PERIUDHA PROTOQYTETARE (FUND I SHEK. VII — SHEK. V P. E. SONË)

Periudha e parë e banimit në kodrën e qytetit të fortifikuar të Beratit, siç rezulton nga gërmimet arkologjike tani për tani dëshmohet nga disa fragmente enësh (Tab. I, 1-5; Tab. XLIX, 1-8; Tab. L, 1-5) dhe dy copa suvaje prej balte, që ruajnë gjurmët e thuprave të paretëve të kasolleve (Tab. L, 6-7). Ato vijnë nga rrethana stratigrafike shumë të qarta të gërmimeve të bëra në pikën B. Lënda arkeologjike që përcakton të vetmin horizont banimi të periudhës protoqytetare të zbuluar deri tani u gjet e veçuar qartë në kuadratin IV dhe pjesërisht në atë të V në thellësinë 4,30-4,60 m, që ishte shtresa e fundit kulturore e depozituar drejtpërdrejt përmbi tabanin steril të tokës.

Në qeramikën e kësaj shtrese, ndonëse të pakta në numër dhe tepër të fragmentuara, dallohen dy grupe kryesore:

- 1) Enë të prodhimit vendas.
- 2) Enë të importuara.

1. QERAMIKA E PRODHIMIT VENDAS

Në qeramikën e këtij grupi të prodhuar kryesisht pa çark mund të veçohen enë të thjeshta dhe enë me pikturim. Në enët e thjeshta hyjnë ato me përete relativisht të holla dhe përmasa mesatare dhe enë me përete, jo shumë të trasha

dhe përmasa të mëdha, pitosa. Enët e thjeshta e të zakonshme janë përgatitur nga një baltë jo shumë e pastër që ka në përzierje grimca gurësh gëlqerorë. Ngjyra e pjekjes është kafe në të kuqërremtë dhe ndonjëherë gri ose okër në rozë mat. Midis tyre për t'u përmendur janë:

1. Fragment buzë ene tip vorbe, punuar në mënyrë trashanike me dorë (Tab. I, 2). Një enë shumë të përafërt me këtë e ndeshim në qeramikën e shtresës kulturore që i takon etapës I të zhvillimit të jetës të vendbanimit protoqytetar të Dimalit në kontekst gjetjesh që i takojnë periudhës I të hekurit e ndoshta edhe më përpara²⁰.

2. Fragment buzë tasi me sipërfaqe të lëmuar (Tab. I, 4). Është e ngjashme me një ekzemplar nga Kuçi i Zi²¹ dhe me një tjetër nga qeramika e shtresës protoqytetare të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme. forma e të cilit mendohet se është huazuar nga repertori helen²².

3. Për t'u shënuar në qeramikën e këtij grupi është edhe një vegjë ene e fragmentuar me seksion elipsoidal.

4. Qeramikës së këtij grupi i takon edhe një vegjë tjetër enë e fragmentuar me seksion katërkëndësh. (Tab. I, 5). Vegja të tilla janë të pranishme në qeramikën protoqytetare të Dimalit dhe në atë të gjetur në shtresën protourbane të qytetit ilir pranë Selcës së poshtme²³.

Në qeramikën e prodhimit vendas vlen të përmenden fragmentet me pikturim, që dallojnë jo vetëm për baltën e pastër dhe teknologjinë e mirë të prodhimit të tyre. por edhe për pikturimin. Ngjyra e pjekjes është okër në rozë dhe ndonjëherë në gri mat. Gjendja e tyre tepër e fragmentuar nuk na lejon të gjykojmë për format që kanë pasur. Po përmendim midis tyre:

5. Paret ene e modeluar me dorë (Tab. XLIX, 1). Mbi sipërfaqen e lëmuar të enës, në shpatullat e saj. shihen katër vija paralele nga 0,5 mm të trasha secila, që i vijnë

20) B. Dautaj, *Aspekte të jetës ekonomike në Dimal*, «Iliria» VI, 1976, f. 149, Tab. I, 6.

21) Zh. Andrea, *Kultura ilire e tumave në pellgun e Korçës*, Tiranë 1985, f. 158, Tab. XL, varri 10, nr. 1.

22) N. Ceka, *Kultura protoqytetare ilire*, «Iliria» 1, 1985, f. 122, Tab. VI, 21.

23) Po aty, Tab. I, 5; N. Ceka, *Qyteti ilir pranë Selcës së Poshtme*, Tiranë 1985, f. 25, Tab. VIII, 5, 9.

rreth e qark enës, poshtë të cilave duken gjurmët e një tri-këndëshi të varur me kulmin poshtë, të mbushur me vija të holla paralele. Boja e përdorur për pikturimin është kafe gështenjë mat. Mënyra e pikturimit, teknika dhe motivet e përdorura e afrojnë këtë lloj qeramike me qeramikën e pikturuar para pjekjes të fazës Barç, V, (shek. VI-V p.e.sonë Rr. i Korçës)²⁴ me qeramikën e pikturuar të fazës II të vendbanimit të Liqenit (Rr. Skraparit)²⁵ dhe me qeramikën e pikturuar të tumës së Rehovës (Rr. Kolonjës), të gjetur në varret 221, 222 dhe 247 në konteks gjetjesh që i takojnë fundit të shek. VII p.e.sonë.²⁶

6. Fragment i vogël ene me parete relativisht të holla, i zbukuruar në sipërfaqe me pikturim të bërë para pjekjes, me friz tri-këndëshash të mbushur me vija paralele që kufizohen me vija 0,18 mm, të trasha (Tab. XLIX, 5). Boja e pikturimit është kafe e errët në gështenjë mat. Ena është e lyer nga brenda me serë. Ngjashmërinë më të madhe e kopja jonë e ka me një enë të zbuluar në varrin nr. 10 të tumës II të Kuçit të Zi (Rr. Korçës) dhe me disa fragmente enësh me pikturim që vijnë nga nënshtresa II e vendbanimit protourban të Belshit (Belsh II c),²⁷ të cilat janë datuar në shek. VII-VI p.e.sonë.

7. E përafërt për nga balta, teknika e punimit dhe boja e pikturimit me copën e mësipërme është edhe një paret ene, që ndryshon nga e para vetëm nga motivi i zbukurimit, i cili përbëhet nga dy vija të trasha paralele. Ena është gjithashtu e lyer nga brenda me serë (Tab. XLIX, 4).

8. Vegjë ene cilindrike e fragmentuar e dekoruar në pjesën e sipërme me vija lineare paralele jo shumë të rregullta të bëra para pjekjes me bojë kafe gështenjë. Kjo lloj vegje dhe pikturimi i saj do të ndeshen më vonë, si elemente të traditës, në qeramikën e pikturuar të periudhës qytetare ilire të këtij qyteti (Tab. LIII, 11).

Pitosa. Në qeramikën e periudhës protourbane një grup

24) Zh. Andrea, *vep. cit.*, Tab. XVI, varri 171.

25) L. Ylli, *Vështrim arkeologjik i kulturave prehistorike dhe antike ilire në rrethin e Skraparit* (Disertacion), Tiranë 1986.

26) S. Aliu, *Tuma e Rehovës* (Disertacion), Tiranë, 1987.

27) Zh. Andrea, *vep. cit.*, f. 158, Tab. XL, varri 10 nr. 1; N. Ceka, *Vendbanimi paraqytetar në gradishtën e Belshit*, «Iliria» III, 1974, f. 498, Tab. I, 14.

më vete përbëjnë 5 barqe enësh me parete shumë të trasha dhe me përmasa të mëdha, pitosa. Janë përgatitur prej një balte të ashpër që përmban në përzierje grimca gëlqerore, që ia rrisin enës rezistencën. Lyerja e disa copave prej tyre nga brenda me serë tregon se përveç pitosave që shërbenin për rezervimin e ushqimeve të thata (drithërave), ka pasur edhe të tjera ku depozitoheshin lëngjet.

9. Një brimë me diametër 8 mm e hapur në një paret pitosi pas pjekjes tregon për përdorimin e tij, edhe pas thyerjes për mbajtjen e drithërave. (Tab. L, 4).

2. QERAMIKA E IMPORTUAR

Në enët e mëdha të qeramikës së importuar hyjnë:

10. Buzë amfore pothuajse horizontale, me prerje të lehtë të rrafshit të sipërm punuar njësh me grykën e zgjeruar. Balta e ashpër ngjyrë okër përmban kokrriza gurësh të bardhë, që dallohen nën cipën e fakturës (Tab. I, 1). Është fragment i një amfore tregtare me tipare karakteristike të amforave korintike të tipit A të gjysmës I të shek. VII p.e.sonë.²⁸ Amfora të ngjashme me copën tonë janë gjetur në qeramikën e shtresës protoqytetare të vendbanimit ilir të Triportit, që i përkasin shek. VII-VI p.e.sonë dhe në Butrint (amforat e tipit A).²⁹ Ato i ndeshim edhe midis qeramikës arkaide në Torre S. Sabina, të datuara gjithashtu në shek. VII. p.e.sonë.³⁰ Copa jonë duket se afron më tepër me amforat e Margëlliçit dhe si ato duhet t'i përkasë gjysmës II të shek. VII, kohës kur fillon eksporti i tyre.³¹

11. Buzë krateri me parete shumë të trasha, i përgatitur prej një balte të pastër. Pjekja e mirë në ngjyrë rozë të

28) C. Koehler, *Corinthian A and B amphoras*, Princeton, 1980, nr. 18, f. 13.

29) V. Bereti, *Vendbanimi ilir i Triportit* (Disertacion) Tiranë 1988, f. 61, Tab. nr. 29; A. Nanaç, *Butrinti protoqytetar* (Disertacion) Tiranë 1988, f. 63, nr. 31, Tab. XVII.

30) F. D'Andria, *Le ceramiche arcaiche da Torre-S. Sabina (Brindisi) agli aprodi adriatici della Messapia* «Ricerche e Studi» IX, 1976, f. 55, fig. 14-15; f. 57, fig. 16.

31) N. Ceka, *Amfora antike nga Margëlliçi* «Iliria», 2/1986, f. 13, Tab. I, 5.

çelësi në okër. Sipërfaqja e enës është e lyer me vernik të zi me shkëlqim metalik. Diametri i grykës 36 cm. Fragmenti ynë është i përafërt me kraterat e gjetura në Torre-S. Sabina të Italisë të datuara në shek. VII p.e.sonë.³² (Tab. I, 3. Tab. L, 1).

12. Vegjë masive e ndonjë krateri punuar prej një balte të pastër ngjyrë okër në rozë dhe e lyer me vernik të zi me shkëlqim argendi (Tab. L 3). Për nga balta dhe ngjyra e vernikut, të përdorur kjo copë është shumë e ngjashme me copën e mësipërme (nr. 11) dhe duken si pjesë të të njëjtit krater.

13. Edhe një copë tjetër, me sa duket pjesa e sipërme e buzës së një krateri, hyn gjithashtu në grupin e qeramikës së importuar. Është përgatitur nga një argjilë e pastër ngjyrë okër, e pjekur mirë, me sipërfaqe të lëmuar dhe e lyer nga brenda me serë.

Disa fragmente të tjera enësh, kryesisht paret, bëjnë pjesë në grupin e enëve të luksit me përmasa të vogla dhe mesatare. Copat janë të fragmentuara dhe nuk lejojnë, veçse në ndonjë rast të rrallë, të japin gjykim mbi format e tyre. (Tab. XLIX, 7, 8).

Mënyra e pikturimit, të këtyre enëve prej të cilave disa janë të lyera nga brenda dhe të tjera në të dy anët, me vernik të zi me shkëlqim metalik është karakteristikë për qeramikën arkaike të fundit të shek. VII-V p.e.sonë. (Tab. LXIX).

14. Vlen të përmenden në mes tyre veçanërisht dy paretë enësh të përgatitura prej një argjile të pastër ngjyrë okër me fakturë të lëmuar. Nga brenda janë të lyera me vernik kafe që anon nga e kuqja, ndërsa nga jashtë me breza të purpuri (Tab. XLIX, 3, 7) ngjyrë kafe në vishnje me shkëlqim argjendi, që i përkasin enëve të luksit, karakteristikë për shek. VII-V p.e.sonë.

15. Paret kyliksi. Copa është tepër e fragmentuar, megjithatë në pjesën e brendshme të tij vihet re një brez i ngushtë i kursyer, i lënë pa u lyer, që i vinte rreth e qark enës së lyer me vernik të zi.

16. Paret i ndonjë pseudolekiti, me pjesën e poshtme

32) F. D'Andria, *rep. cit.*, f. 50.

të fryrë në formë vezake. Është lyer nga brenda me vernik të zi me shkëlqim argjendi.

17. Vegjë e vogël me prerje rrethore e ndonjë kupe apo skifosi, punuar prej balte të pastër, pjekja e mirë ngjyrë okër. Vegja është e lyer me vernik kafe ngjyrë ulliri me shkëlqim metalik. (Tab. L, 5).

18. Vegjë ene me pjesë paretë jo shumë të hollë dhe përmasa mesatare, punuar me çark, prej një balte të pastër ngjyrë okër, pjekja uniforme. Ena ka qenë lyer në të dy anët me vernik kafe me breza të purpurt e shkëlqin. argjendi.

19. Fragment ene grykëgjërë me buzë të shpërvjela nga jashtë që fryhen në skaje dhe e kalojnë trashësinë e paretëve. Është punuar prej një balte të situr mirë, pjekja uniforme ngjyrë okër. Ena është e lyer nga brenda me vernik të kuq, që cifloset lehtë.

20. Fundit të kësaj shtrese kulturore i përket një gjilpërë flokësh prej bronzi ndoshta dykokësh, e thyer (Tab. XLVI, 17). Ajo ka formën e një shufre metalike me seksion rrethor pak të fryrë në pjesën e mesit, që zbukurohet në të dy anët nga dy kokrriza të kufizuara lart e poshtë me nga tri rruaza të vogla. Në pjesën e sipërme të skajeve duhet të ketë pasur një mbaresë në trajtë oblike që nuk ruhet. Këto lloj gjilpërash janë njohur nga studiuesit si punim i pastër ilir, në territorin e të cilëve kanë arritur një zhvillim të plotë.³³ Janë gjetur në varrezën e Trebenishtit (Maqedoni-Jugosllavi)³⁴, në Kalkidi, Bosnjë e gjetkë.³⁵ Studiuesit i kanë vendosur gjilpërat dykokëshe në një grup të veçantë³⁶ dhe i datojnë në çerekun e parë të shek. V p.e.sonë (v.425), kohë së cilës mendojmë se duhet t'i përkasë edhe gjilpëra jonë.

33) V. Lahtov, *Problem Trebeniške kulture*, Ohrid, 1965, f. 64.

34) B. Filow, *Die archaische Necropole von Trebenişte*. Leipzig-Berlin, 1927, f. 29, 4.

35) P. Amandry, *Collection Hélène Stathatos, Les bijoux anti-ques*, Strasbourg 1953, Tab. XXIV, 139, 140, 143-145; P. Jacobsthal, *Greek Pins and their connexions with Europe and Asia*. Oxford 1956, sl. 114-123.

36) P. Jacobsthal, vep. cit., sl. 118; sl. 343-347.

Zbulimi për herë të parë në shtresën kulturore të fundit, kronologjikisht më e hershme, të gërmimit në kalanë e Beratit, të qeramikës protoqytetare dhe i fragmenteve të suvasë prej balte hedhin një dritë të re mbi lashtësinë e këtij vendbanimi. Fragmentet e suvasë prej balte me gjurmët e thuprave të paretëve të kasolleve (Tab. L, 6, 7) janë, tani për tani të vetmet dëshmi që flasin për karakterin e banesave të këtij vendbanimi.

Vendbanimi protoqytetar i Beratit nuk është i vetmi në rrethin e tij. Zbulimet e rastit dhe gërmimet arkeologjike sistematike kanë dhënë një material të pasur arkeologjik që vjen nga vendbanimet e hapura protoqytetare pranë Beratit.³⁷ Siç tregon materiali arkeologjik, ai qëndron në unitet me vendbanimet e periudhës protoqytetare të territorit tonë, që janë njohur si rezultat i një procesi të ri ekonomiko-shoqëror, që zhvillohet në Ilirinë e Jugut në shek. VI-IV p.e.sonë.³⁸

Në klasifikimin e përgjithshëm të vendbanimeve protourbane të bërë mbi bazën e formës dhe intensitetit të jetës, vendbanimi protoqytetar i Beratit është radhitur në grupin e dytë të vendbanimeve protourbane të mbrojtura, jeta e të cilave zhvillohet në një terren të mbrojtur natyror, të pafortifikuar.³⁹

Në qeramikën e shtresës protoqytetare të tërheqin vëmendjen ndër të tjera, fragmentet e qeramikës së pikturuar të stilit devollit. Një qeramikë me tipare të tilla, siç kanë vënë në dukje studiuesit e ndryshëm, njihet edhe nga qendra të tjera.

Mund të përmendim këtu qeramikën e fazës II të vendbanimit të Liqethit (Rr. i Skraparit), qeramikën e vendbanimit shpellor të Katundasit (Qyteti Stalin — Rr. i Beratit), qeramikën që vjen nga shtresa protoqytetare e qytetit ilir

37) N. Ceka, *Kultura...*, f. 118; M. Korkuti, *Gërmimet e vitit 1986 në shpellën e Katundasit*, «Iliria» 2/1986, f. 251-252.

38) N. Ceka, *Vendbanime protourbane në Ilirinë e Jugut*, «Iliria», 7-8, 1977-1978, f. 253.

39) Po aty, f. 255-256.

pranë Selcës së Poshtme, nga nënshtresa II e vendbanimit të Belshit (Belsh II c); nga Treporti etj.

Në pikturimin e kësaj qeramike kemi përsëritjen e elementëve të traditës, që vihen re në repertorin e motiveve të trashëguara kryesisht nga faza II e hekurit. Motivet e saj kanë karakter gjeometrik dhe linear. Në kombinimin e tyre vërehet e njëjta renditje ashtu si në qeramikën devollite, vetëm pikturimi është bërë në mënyrë më pak të kujdesur. Këto tipare i dallojnë fragmentet tona nga qeramika e pikturuar devollite e fazave më të hershme dhe e përcaktojnë këtë grup qeramik si të fazës më të fundit të zhvillimit të qeramikës devollite, e cila nga qendra kryesore e prodhimit të saj në pellgun e Korçës është përhapur edhe në kra-hina të tjera jugore të vendit tonë.

Qeramika me tipare të qarta arkaike, ndonëse e kufizuar në numër, na shtyn ta kërkojmë prejardhjen e saj në sendet e importit që vinin nga marrëdhëniet me Korintin dhe viset e Italisë Jugore. Në zhvillimin e brendshëm ekonomik e shoqëror të këtij vendbanimi protoqytetar një rol të rëndësishëm ka luajtur, pa dyshim, pozita gjeografike e tij. Periudha që përfshin fundin e shek. VII-V p.e.sonë për vendbanimin e lashtë të Beratit është koha e zhvillimit të brendshëm ekonomik e shoqëror, i cili do të çojë nga fundi i shek. IV-fillimi i shek. III në lindjen dhe lulëzimin e qytetit ilir të tipit skllavopronar, në këtë truall. Shtresa kulturore që pason atë protourbane në gjermimet e këtij qyteti, që kronologjikisht i takon shekujve V-IV p.e.sonë duhet thënë se tani për tani nuk është kapur dhe përbën një hiatus, arsyet e të cilit mendojmë se duhen kërkuar në gjermimet e pamjaftueshme. Për vështirësitë që paraqiste tetragrafi shtresa kulturore që paraprinte periudhën qytetare ilire të shek. III-II p.e.sonë, gjë që shpresojmë se do të plotësohet në të ardhmen.

KREU III

PERIUDHA QYTETARE ILIRE (SHEK. III P.E. SONË — — SHEK. IV I E. SONË)

Antipatrea ilire e përmendur për herë të parë nga Polibi,⁴⁰ është identifikuar nga shumica e studiuesve me kalanë e Beratit. Nga një pasazh i këtij autori antik, ku përshkruan luftërat iliro-romake, mësojmë se komandanti ilir Skerdilaidi, në vitin 216 p.e.sonë menjëherë pas paqes me etolët, kishte pushtuar nga njëra anë Piseun, qytet i vogël në Pelagoni, nga ana tjetër kishte bërë për vete me premtime, midis qyteteve të Dasaretisë, Krysondyon, Geruntin edhe Antipatrean, që ndodheshin në duar të maqedonëve.

Nga një mesazh tjetër, sipas dëshmisë së Tit Livit⁴¹ mësojmë se Legati romak Luc Apusti, sulmoi në vitin 200 p.e.sonë Antipatrean. Duke pasur besim tek madhësia e qytetit dhe tek muret rrethuese të tij, paria e qytetit nuk pranoi ta lëshojë pa luftë atë. Legati romak e pushtoi qytetin me forcën e armëve dhe pasi vrau të gjithë banorët nga 16 vjeç e lart, lëshoi ushtrinë në plaçkë dhe i vuri zjarrin qytetit. Kjo e dhënë e Tit Livit, ndonëse në dukje e ekzagjeruar, tregon se popullsia nuk e lëshoi kalanë pa luftë, por i bëri një qëndresë heroike ushtrive romake.

40. Polibius, V, 108, 2 në I.I.A.A. f. 59.

41. Livi, XXXI, 27, 2, 3, 4, 5 në I.I.A.A. f. 107.

1. MURET RRETHUESE TË PERIUdhËS QYTETARE ILIRE

Kodra e qytetit të fortifikuar të Beratit ka formën e një trikëndëshi të çrregullt të rrethuar me mure që formojnë anët e gjata të lakuara, prej të cilave ajo lindorja arrin deri në 600 m gjatësi, ndërsa ana veriperëndimore dhe jugperëndimore nga 400 m. secila. Kështu muret rrethuese të periudhës qytetare ilire duke iu përshtatur konfiguracionit të terrenit të kodrës arrijnë një gjatësi prej 1400 m. linearë.

Këto mure së bashku me sistemin e kullave dhe të galerive që lidhin kështjellën me lumin rrethojnë një sipërfaqe prej 16 ha, nga e cila 10 ha i takojnë territorit të brendshëm të qytetit, ku sot shtrihet një lagje karakteristike me tipare arkitektonike të krijuara në shek. XVIII-XIX dhe disa monumente kulti (shek. XIII-XIV).

Në fushatën e parë të gërmimeve në pikën B u zbulua faqja e brendshme, e një pjese të murit rrethues perimetror të anës veriperëndimore të qytetit që i takon periudhës qytetare ilire.⁴² Në pikën C u gërmuan më tej dy trakte të tjera muresh në anën e jashtme juglindore të korridorit të hyrjes, të zbuluara pjesërisht gjatë punimeve restauruese të vitit 1967.

Gërmimet në rrënojat e qytetit ilir të Antipatreas dhanë jo vetëm një tablo më të plotë të murit rrethues,⁴³ por krijuan mundësi që të studioheshin karakteristikat e teknikës së ndërtimit në pjesë të ndryshme të tij.

Ky mur, ndonëse i dëmtuar nga rrebeshet e kohës, përbën tani për tani, traktin më të bukur dhe të ruajtur më mirë të mureve rrethuese të periudhës qytetare ilire. Përpara gërmimeve prej tij shihej vetëm një pjesë e vogël në faqen e jashtme pranë kullës 21 në murin V (Fig. 11, 12). Në këtë anë murin mundëm ta ndjekim deri në një gjatësi prej 27 m dhe u vu re se kishte drejtim verilindje-jugpe-

42) Në emërtimin e mureve rrethuese dhe të kullave jemi nisur nga gërmimi ynë në pikën C. Për lehtësi kuptimi muret janë shënuar me gërmat e mëdha të alfabetit, kurse kullat me shifra arabe.

43) H. Spahiu, *Rezultatet e gërmimeve të vitit 1974 në kalanë e Beratit*, «Buletin Arkeologjik» 5, 1975, f. 79, Tab. I (Më poshtë kjo revistë do të jepet shkurtimisht «B.A.»).

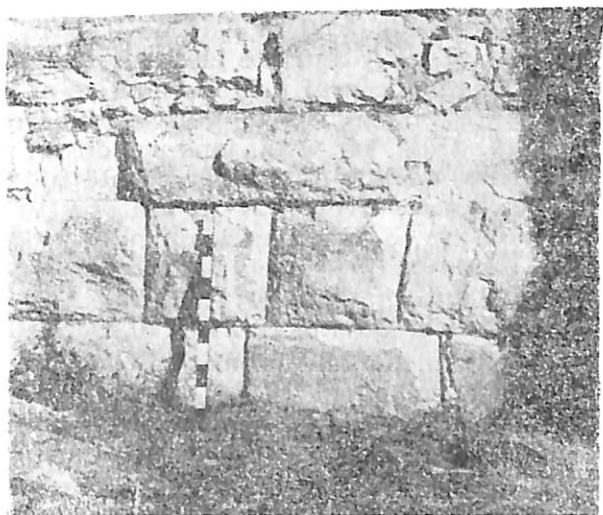

Fig. 11

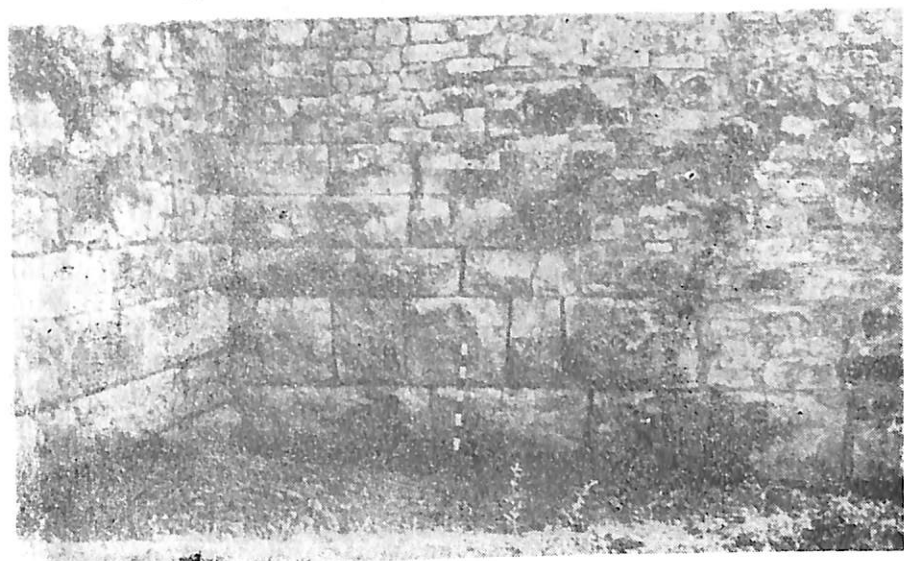

Fig. 12

rëndim. Në këtë pikë ai ruhej nga 4 deri në 6 rreshta të plotë me një lartësi nga 1,50 m deri në 2,65 m (Fig. 13).

Në një trakt të këtij muri të zbuluar, ku gërmimi arriti thellësinë më të madhe prej 4,60 m, u pa se ai ngrihej përmbi një themel të ndërtuar prej gurësh gëlqerorë me formë të çrregullta. (Fig. 14). Ata janë vendosur për së gjati në mënyrë të tillë, që lejojnë të dalë jashtë një pjesë e vogël në formë xokolature, prej 14-19 cm. Gjëret e themelit në pjesën e sipërme të tyre janë gdhendur pak a shumë rrafsh për të mbajtur ndërtimet e fuqishme që ngriheshin mbi ta. Ata kanë një gjatësi që shkon nga 0,54 m deri në 0,94 m me një lartësi që nuk i kalon 0,49 m.

Muri ka dy këmisha dhe mbushjen, e cila në këtë rast nuk duket, por që zakonisht përbëhet, si në shumë mure të qyteteve të tjera ilire, prej gurësh të thërrmuar, teprica të punimit të blloqeve gjatë ndërtimit të murit.

Faqja e brendshme e tij është ndërtuar prej blloqesh gurësh me përmasa relativisht të mëdha, gjatësia e të cilave vende-vende arrin nga 2,84 deri në 3,40 m. Blloqet e gurëve

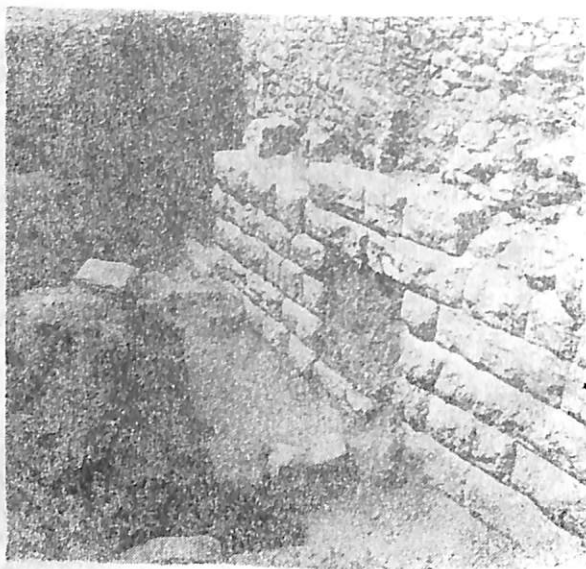

Fig. 13

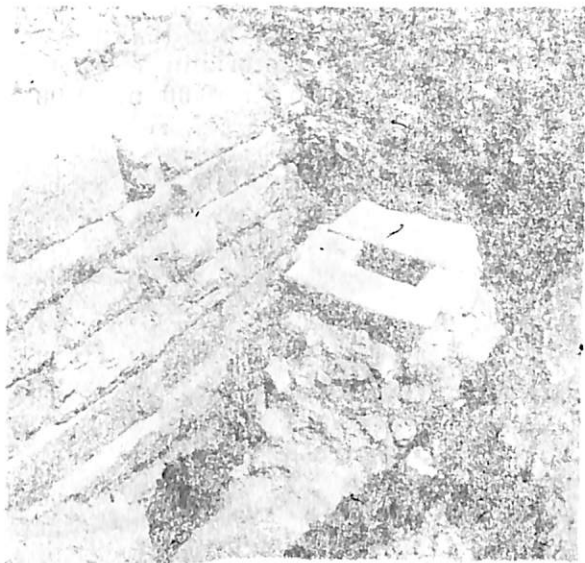

Fig. 14

kanë forma katrore dhe katërkëndëshi kënddrejtë, me mbitotërimin e këtij të fundit. Ata janë vendosur njeri mbi tjetrin në të thatë, pa kurrfarë lidhjeje.

Në renditjen e blloqeve me radhë paralele në përgjithësi vihet re se ato nuk kanë ndonjë ndryshim të dukshëm të lartësive, gjë që përcakton edhe stilin kuadratik izodermik (Fig. 13, 14) që është nga më të përhapurit në fortifikimet ilire të vendit tonë dhe që i takon në përgjithësi shek. III p.e.sonë.⁴⁴ Por duhet thënë se aty-këtu në teknikën e ndërtimit të këtyre mureve vihen re edhe ndikime të pseudoizodermikut. Nga ana tjetër ka raste, ndonëse më rrallë, kur rreshtimi vijëdrejtë, nuk ruhet kudo njëjloj për shkak të përdorimit të blloqeve të dhëmbëzuara. (Fig. 15). Sistemi i shkallëzimit që ndeshet në muret e shumë qyteteve

44) Gj. Karaiskaj, *Pesë mijë vjet fortifikime në Shqipëri*, Tiranë, 1931, f. 35.

ilire,⁴⁵ edhe këtu është zbatuar për të kursyer dhe përdorur sa më me nikoqirllëk materialin e gurtë. Gjatësitë e blloqeve janë: 0,43 m; 0,75 m; 0,90 m; 1,08 m; 1,32 m;

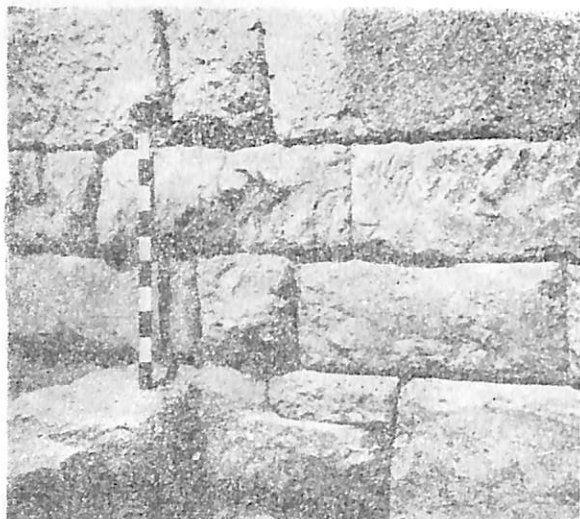

Fig. 15

1,40 m; 1,50 m; 1,72 m; 2,65 m; 2,85 m; 3,40 m me një mbizotërim të gjatësisë nga 0,90 m deri në 1,50 m, kurso lartësitë e tyre janë 0,32 m; 0,45 m; 0,47 m; 0,50 m; 0,60 m, ku më e zakonshme është lartësia 0,45 m.

Me qëllim që të sigurohej një mbështetje sa më e sigurt dhe të mënjanohej boshllëqet, ndërtuesit i kanë kushtuar një kujdes të veçantë përpunimit të faqeve anësore të gurëve, kështu që në muraturën e fituar në këtë mënyrë është arritur një puthitje mjaft e mirë e blloqeve, si në drejtim horizontal edhe në atë vertikal.

Ajo që të bie menjëherë në sy në ndërtimin e këtij muri është se në pjesën më të madhe të blloqeve faqja e tyre e jashtme është lënë e gufuar me një mysëti që

45) S. Islami, *Lindja dhe zhvillimi i jetës qytetare në Iliri*, «Iliria» II, 1972 f. 27.

shkon nga 10-15 cm. Ato dallojnë për një punim të trashë, që nuk është gjithkund i njëtrajtshëm (Fig. 14). Në të vihen re gropëzime e të ngritura që i japin fasadës pamje të ashpër. Por në disa pjesë të këtij muri ndodh që së bashku me blloqet me sipërfaqe të gufuara janë përdorur aty këtu, dhe blloqe kuadratike me faqen e tyre ballore të punuar rrafsh, në të cilën dallojmë qartë gjurmët e çukatjes së daltave metalike majëmprehëta të muratorit. Nga pikëpamja e teknikës së ndërtimit këto mure ngjajnë me muret e periudhës ilire të kalasë së Goricës dhe të Kalasë së Prishtës⁴⁶. Nga vrojtimit e bëra në gjithë gjatësinë e murit të periudhës qytetare ilire të zbuluar në pikën B vumë re se blloqet me faqe të gufuara nuk formojnë trakte të shkëputura, por janë të shpërndara në të njëjtin mur së bashku me blloqet me faqen ballore të sheshtë.

Këmisha e jashtme dhe e brendshme e këtij muri kanë qenë lidhur tërthorazi me njëra-tjetrën me blloqe të vendosura transversalisht (diatonat) në distanca pothuajse të barabarta. Në radhën e poshtme blloqet transversale janë vendosur pas dy blloqeve me brinjën e gjatë në ballë, në një largësi prej 2,93 m. Në rreshtin e tretë, ato përsëriten në largësi të barabartë prej afro 3 m. Këtu muri ka një trashësi që lëviz nga 3,12 m-3,35 m.

Përdorimi i blloqeve transversale, i këtij elementi ndërtimor mjaft të rëndësishëm, si edhe gdhendja me shirit anësor, janë elemente të përdorura edhe në ndërtimet e qyteteve të tjera të trevës iliro-jugore dhe epirote si në Zgërdhesh, Lis, Antigone⁴⁷, Irmaj⁴⁸ etj.

Gjatë gjurmimit duke gjurmuar murin e periudhës qytetare ilire në drejtim të jugperëndimit vumë re se ai ndërritej nga një portë me boshtin e korridorit të saj në drejtim veriperëndimor (Fig. 16). Kjo portë, sot e mbushur me dhe e gurë, dikur të çonte në kullën 21. Është e lartë 1.37 m

46) L. Ylli; *Dy kështjella...*, f. 125; Sh. Mane, *Kalaja e Goricës*, «Monumentet» 2, 1987, f. 147-151.

47) DH. Budina, *Disa rezultate të gjurmimeve në vendbanimet e lashta të Kaonisë*, «Konferenca II e studimeve Albanologjike» Tiranë 1969, f. 324; Po ai, Antigonea, «Iliria», II, 1972, f. 156, fig. 6.

48) S. Islami, *Qyteti ilir në Zgërdhesh*, «Iliria» II, 1972, f. 201, 202, Tab. III, 5; F. Prendi — K. Zheku, *Qyteti ilir i Lisit, Origjina dhe sistemi i sortifikimit të tij*, po aty, f. 220; F. Prendi — Dh. Budina, *Kalaja e Irmajt*, «Iliria» II, 1972, f. 25, 48. Tab. V, 6.

FASADA E BRENDSHME E MURIT ILIR

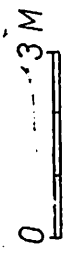
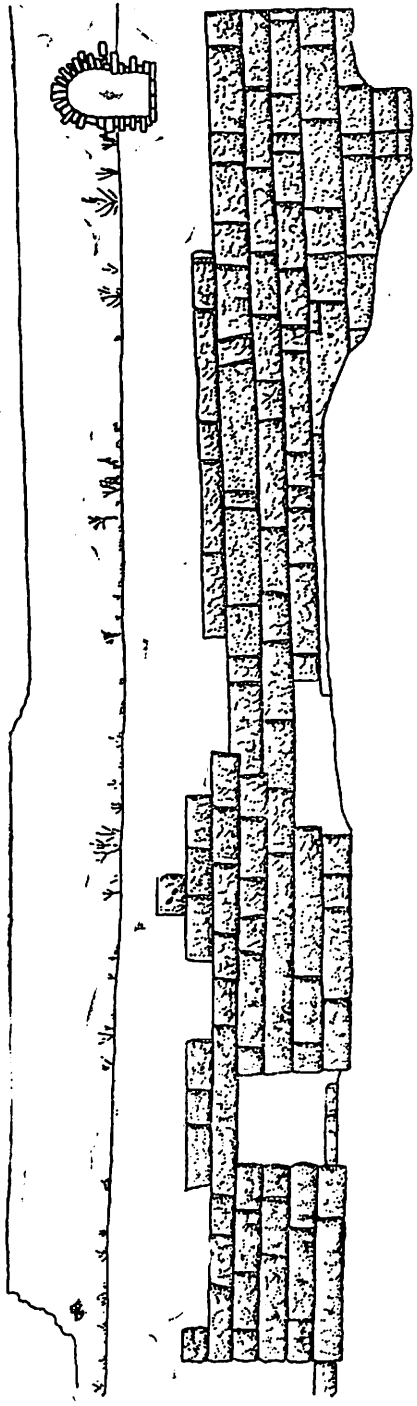

Fig. 16

dhe e gjerë 1,47 m. Dy blloqe me gjatësi 0,46 m dhe 0,63 m të vendosura në pjesën e poshtme të saj, kanë qenë me sa duket, të pragut të portës. Në pjesën e sipërme të portës është vendosur një arkitra prej guri gëlqeror me gjatësi 2,55 m dhe lartësi 0,40 m.

Muri vazhdon më tej, në drejtim të jugperëndimit edhe gati 3 m të tjera, ku përsëri vërehet një boshllëk, po këtë radhë i shkaktuar nga kthesa që bën muri në drejtim pingul me murin e mëvonshëm mesjetar.

Kulla 21 ndodhet në anën veriperëndimore të murit rrethues 48 m larg kullës 22 në anën jugperëndimore të saj (Fig. 4.) Ajo është e projektuar 7,16 m jashtë vijës së këtij muri dhe ka formë katërkëndëshi të rregullt, me brinjën verilindore 3,80 m., në pjesën e poshtme të së cilës ruhen dy deri në pesë rreshta blloqesh gëlqerorë, me një lartësi të përgjithshme prej 2,65 m. Ky mur i ndërtuar prej gurësh kuadratikë, dallohet për përnasat shumë të mëdha të blloqeve dhe radhitjen e tyre në rreshta të rregullt horizontale. Në këtë muraturë janë përdorur blloqet me sipërfaqe të gufuar me gjatësi 0,80 m dhe lartësi jo të barabartë, që shkojnë nga 0,40 m deri në 0,80 m, me një zotërim të lartësisë mbi 0,70 m.

Nga muri i anës jugperëndimore të kullës 21 ruhen «in situ» nëntë blloqe gurësh të vënë njëri mbi tjetrin, që arrijnë lartësinë afro 5 m. Largësia midis faqes së jashtme të këtij muri dhe atij verilindor është 7,5 m., që njëkohësisht është vetë gjerësia e kullës antike.

Në brinjën ballore të kullës nuk janë vënë re gjurmë të mureve të periudhës qytetare ilire. Por në pjesën e poshtme të saj duken disa radhë blloqesh të mëdha kuadratikë të vendosura në formë shkallësh, të përdorura me sa duket, për të rritur sipërfaqen e tabanit të themelit në varësi të sipërfaqes së dobët të terrenit për të mënjeluar rrëshqitjet e mundshme. Të ditënat e reja të gërmimeve dëshmojnë për një kullë të lashtë, element përbërës ky i sistemit të fortifikimit mbrojtës të periudhës qytetare ilire. Përmbi këtë kullë është ngritur më vonë kulla mesjetare që me disa përforcime dhe rindërtime të mëvonshme ruhet në këmbë edhe sot e kësaj dite.

Trakti i murit rrethues nis tek qoshja e kullës 21 dhe ka njerin bllok të vendosur me faqen e gjatë në ballë, kurse blloku tjetër me atë më të shkurtër në ballë dhe të gjatën

në drejtim të murit jugperëndimor të kullës, gjë që vihet re edhe në vendosjen e blloqeve të tjera. Edhe këtu bie në sy përpunimi i faqeve anësore të blloqeve që lejon puthitjen sa më të mirë të tyre.

Pas kthesës me kënd të drejtë të murit në këtë pikë u vu re një ndërprerje e murit, e cila për vështirësitë që paraqiste terreni nuk mundi të sqarohet⁴⁹. Ndoshta kemi të bëjmë këtu me një hyrje tjetër të dorës së dytë ose me rrënimin e murit në këtë pjesë të qytetit.

Përpara hyrjes për në kullën nr. 21, pak më në veri të saj, vërehen dy radhë blloqe gurësh gëlqërorë të vendosura përpjendikular me këtë mur me përmasa të mëdha dhe mesatare që shkojnë paralel me njëra tjetrën në një gjatësi prej 1,25 m. Ndoshta këto kanë shërbyer si prita për të mënjeluar rrëshqitjet e mundshme të dhut përpara murit rrethues. Raste të tilla të ngjashme janë të njohura në qytetet antike, p.sh., në Apoloni, Antigone⁵⁰ etj.

Trakti i murit rrethues të zbuluar në pikën C me drejtim juglindje-veriperëndim, është vazhdimi i murit të anës verilindore të qytetit (i murit A), që lidhet me faqen e jashtme të murit të hyrjes pranë portës kryesore të qytetit (Fig. 4). Bashkimi i këtyre mureve tek qoshja e kësaj kulle, është bërë në një kënd jo të gjerë, që arrin përafërsisht deri në 116°, (Fig. 17). Muri i periudhës qytetare ilire në këtë pikë u zbulua në një gjatësi të përgjithshme prej 9,45 m. Ai ruhet deri në 6 radhë të përbëra prej blloqesh guri gëlqërorë me një lartësi të përgjithshme që nuk i kalon të 3 m. Trashësia e tij është 3,28 m⁵¹.

Faqja e brendshme e këtij muri, që pjesërisht ka qenë e zbuluar përpara gërmimeve, është ndërtuar prej blloqe gurësh gëlqërorë kuadratikë të vendosur mbi njëri tjetrin në të thatë. Faqet e tyre anësore janë të punuara rrafsh dhe

49) Shënojmë se për shkak të sipërfaqes së lirë tepër të kufizuar, të rrugës që të çon për në kishën e Shën Triadhës buzë së cilës ngrihen shtëpitë e sotme të banimit, gërmimi nuk vazhdoi më tej.

50) B. Dautaj, *Një rrugë kryesore në Apoloni*, «Monumentet» 7-8, 1974, f. 55 e vazhd.; Dh. Budina, *Antigonea...*, f. 291, Tab. XV.

51) Matja është bërë prej faqes së brendshme të këtij muri deri në faqen e jashtme të murit mesjetar që ngrihet mbi të, kjo është në fakt gjerësia e shkallëve që ndodhen përmbi murin mesjetar që të çojnë në kullën 2.

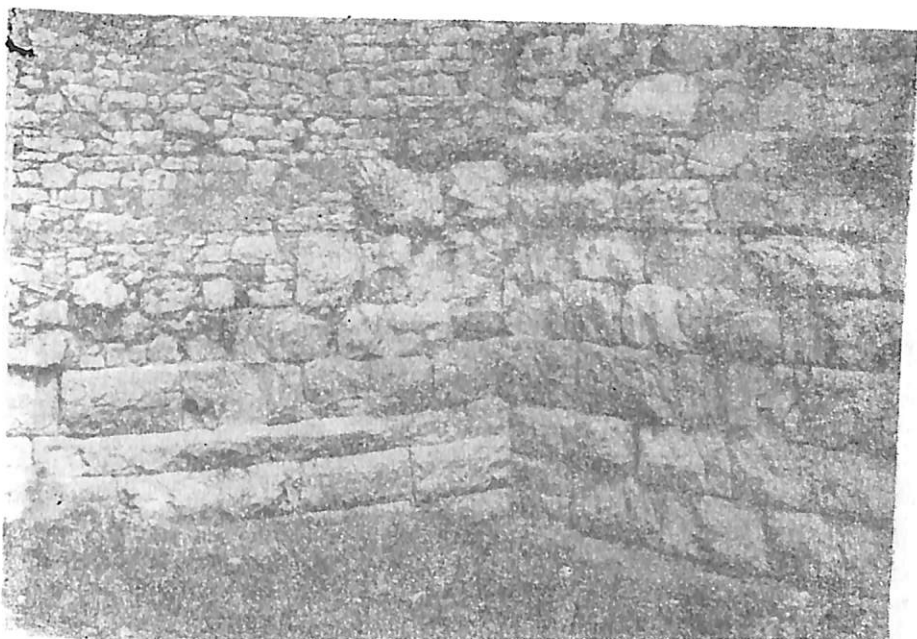

Fig. 17

të puthitura mirë. Faqet ballore të gurëve, të punuara trashë, janë lënë të gufuara me gropëzime dhe të dala, të ngjashme me ato të pikës B. Ajo që bie në sy në teknikën e këtij muri është rreshtimi vijëdrejtë i rregullt i blloqeve të vendosura horizontalisht, me gjatësi nga 0,42 deri 1,32 m, ku mbizotëron gjatësia 0,80 m. Lartësitë midis blloqeve janë të barabarta (0,55 m). Këto mure janë të ngjashme me muret e qytetit ilir në Klos,⁵² me murin e brendshëm të Lisit (Lis III a)⁵³ si dhe me muret rrethues të periudhës së dytë të Zgërdheshit.⁵⁴

52) L. Papajani, *Raport mbi gërmimet arkeologjike të vitit 1973 në qytetin ilir të fshatit Klos të Mallakastrës*, «B.A» 4, 1974, f. 106.

53) F. Prendi, K. Zheku, *Qyteti...*, f. 240.

54) S. Islami, *Qyteti...*, f. 200.

Në këtë pikë u zbulua deri në themel muri jugor (i jashtëm) i portës kryesore të periudhës qytetare ilire, i cili nga pikpamja e teknikës nuk ndryshon shumë nga muri i mësipërm. (Fig. 18). Ai dallon prej këtij të fundit vetëm nga përmasat më të vogla të gurëve. Lartësitë e blloqeve, siç del nga matjet vertikale, edhe këtu nuk kanë ndonjë ndryshim të dukshëm, ndërsa përmasat gjatësore luhaten midis

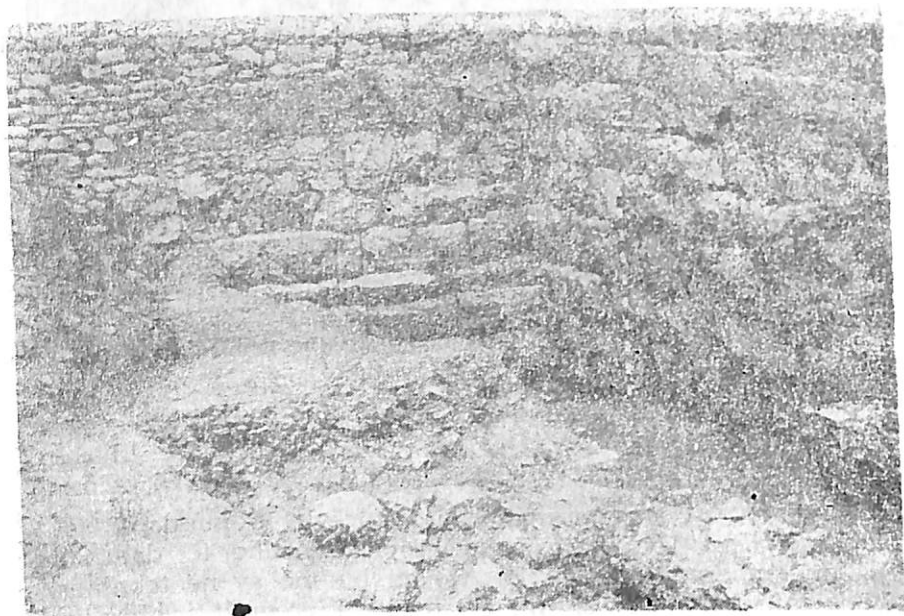

Fig. 18

0.71-1.50 m. Prej këtij muri janë ruajtur në gjendje të mirë pesë radhë me blloqe gëlqerore. Blloqet kanë faqet e dukshme në formë paralelopipedi të punuar trashë, vende vende me gropëzime dhe gufime.

Lidhja me as blloqeve është mjaft e mirë dhe rreshtat ruajnë pothuajse kudo vija të rregullta horizontale.

Fakti që si në pikën B ashtu dhe në pikën C, në të njëjtin trakt muri gjejmë njëkohësisht të përdorur dy lloj blloqesh me faqe guroreje të gufuar dhe të sheshtë, mendojmë se nuk duhet lidhur me dy periudha të ndryshme ndërtimi.

2. PORTA KRYESORE E QYTETIT

Gjurmë të qarta të ndërtimeve të periudhës qytetare ilire janë vënë re qysh përpara gërmimeve, veçanërisht në portën kryesore të qytetit.⁵⁵

PRERJE A-A' E KRYEKULLES DHE PLANIMETRIA E PORTES

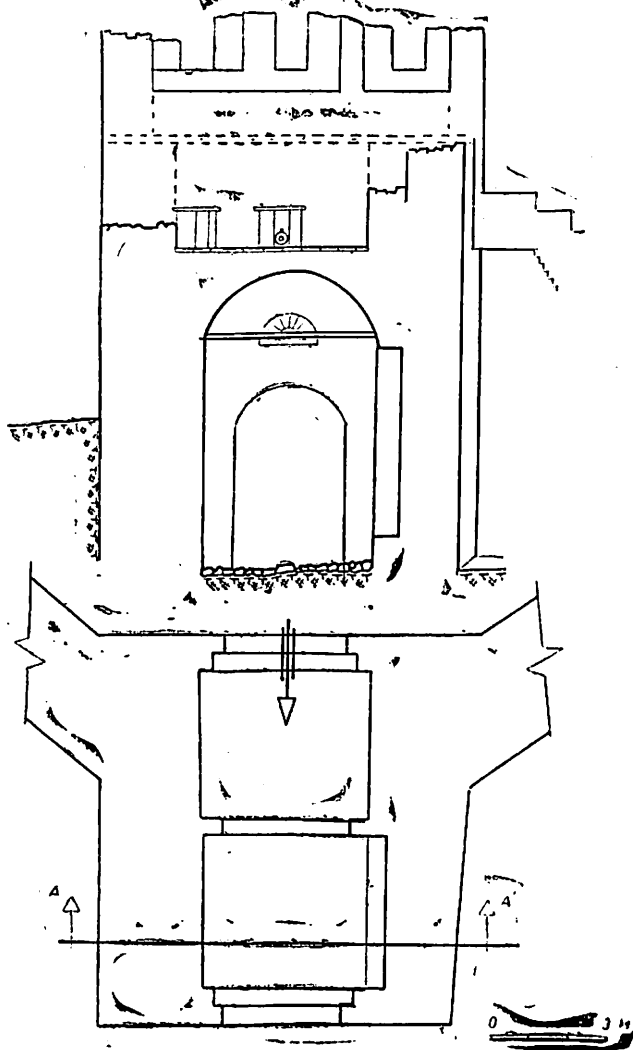

Fig. 19

55) C. Praschmiker — A. Schober, *vep. cit.*, f. 63.

Porta me aksin e saj gati lindje-perëndim formohet nga ndërprerja e murit A, që lidh murin e jashtëm të korridorit të hyrjes të anës jugore me kullën nr. 2. Ky korridor është formuar nga përthyerja në një kënd të drejtë e mureve rrethuese në anën e brendshme të tyre në të dy anët e hyrjes.

Hyrja që përshkon murin A është një portë e tipit darë. (Fig. 19). Ka planimetri të rregullt katërkëndëshe dhe ndahet në dy pjesë kryesore; në një parakthinë, korridori i parë, që shërbente për kufizimin e numrit të sulmuesve dhe në korridorin e dytë të pajisur me dy porta. Korridori i hyrjes, që kufizohet në të dy anët me blloqe gurësh kuadratikë, ka një gjatësi prej 10 m dhe një gjerësi 3,70 m. Dy blloqe që kanë shërbyer si bazamente në fillim të korridorit të dytë dhe gdhendja e blloqeve mbi ta për vendosjen e kasës së portës vërtetojnë plotësisht se aty duhet të ketë qenë porta e parë.

Muret anësore të korridorit të hyrjes ruhen nga 3-5 radhë blloqesh në anën e djathtë (Fig. 20) dhe nga 2-4 radhë gurësh kuadratikë në anën e majtë të saj, (Fig. 21) prej të cilave dy radhë kanë një lartësi prej 0,60 m dhe tri të tjera me nga 0,36 m të lartë secila. Gjatësia e disa gurëve arrin deri në 1,30 m. Fragmenti i anës së djathtë i ruajtur deri në

9 m gjatësi formon një kënd prej 20° me pjesën ballore të hyrjes, ndërsa i majti, që arrin deri në 5 m gjatësi krijon një kënd prej 40° .

Në pjesën më të ngushtë të korridorit të hyrjes kanë mbetur «in situ» vetëm gurët e radhës së fundit. Ato përfshihen në planimetrinë e portës mesjetare dhe lënë një ka-

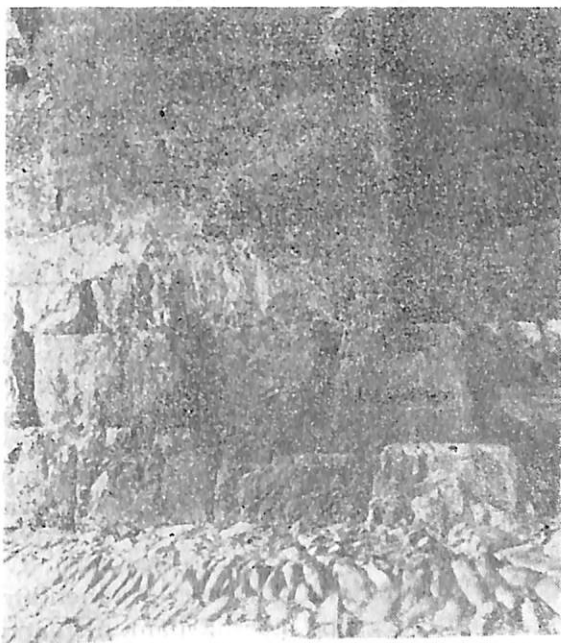

Fig. 21

lim me gjerësi prej 2,40 m. Duket qartë se muri më i vounshëm në korridorin e parë ai i anës së djathtë (Fig. 20) ndjek vijën e murit antik, ndërsa ai i anës së majtë (Fig. 21) kalon pak më jashtë tij në drejtim të pjesës së brendshme të kalasë, duke lënë të pambuluar gurët e murit të lashtë, që formojnë një farë sofaje.

Dy blloqe gurësh kuadratikë të vendosur njëri mbi tjetrin dhe të pajisur me vijë peshimi si gjurmë të pilastrës së djathtë në dalje dëshmojnë për qenien e portës së dytë.

Për portën e tretë në hyrje, që mbyllte korridorin e parë për të cilën Prashnikeri mendonte se është mesjetare,

jemi të një mendimi me A. Baçen, se ajo është një portë antike.

Si mbulesë e portës antike, me sa duket ka qenë përdorur sistemi i harkuar, gjë që vërtetohet nga kurbëzimi i qosheve, mbi bazën e të cilave është bërë restaurimi i plotë i mbulesës në korridorin e hyrjes kryesore, që arrin një lartësi prej afro 8 m e që vende vende lëviz në varëzi me pjerresinë e terrenit të shtruar me kalldrëm të korridorit të hyrjes.

Përmbi mbulesën e kurbëzuar në formë qemeri të portës është ngritur kryekulla me planimetri katërkëndëshe (Fig. 22). Kulla mbi portë, që ndoshta ka ekzistuar që në kohën antike, është në mungesë të kullave që mbrojnë portën në të dy anët e saj, një element arkitektonik mjaft i rëndësishëm që ka shërbyer si përforcim i fuqishëm i hyrjes kryesore të qytetit. Kjo kullë e rindërtuar dhe e pajisur me elemente të reja konstruktive të kohës ruhet deri në ditët tona. (Fig. 23).

Në faqen e jashtme të shtyllës (paturës) veriore të kësaj porte, u zbuluan 7 radhë blloqesh kuadratikë të ripërdorur në kohën antike të vonë, që arrijnë një lartësi prej 1,50 m (Fig. 24). Gurët ishin të lidhur me llaç gëlqeror ngjyrë rozë të përzier me pluhur tulle dhe fugaturat midis tyre të zëna me copa tullash e tjegullash të ripërdorura. Për këtë shtyllë Prashnikeri, gjatë vizitës së tij në këtë qytet, shënonte se ishte një mur antik me lartësi prej afro 3, me blloqet e qosheve të pajisura me shirit anësor të gdhendur pastër.

Porta e qytetit, që sapo përshkruam e vendosur në pikën më të arritshme të qytetit me elemente të rëndësishme konstruktive, e pajisur në një kohë më të vonë (shek. XIII) me një oborr të fortifikuar (Fig. 25), është e vetmja e ruajtur deri tani në kalanë e Beratit dhe më kryesorja, që ka funksionuar për një kohë të gjatë pandërprerje deri në ditët tona. Ajo ka shërbyer për të lidhur qytetin e sipërm me atë të poshtmin dhe me qendra të tjera të zonës përreth tij.

Sistemin e fortifikimit mbrojtës të këtij qyteti në periudhën qytetare ilire e plotësonte mjaft mirë kalaja ilire e Goricës, në anën e përtejme të Osunit, e cila krijon kështu një sistem mbrojtës të dyfishtë të paraplanizuar me rëndësi të madhe strategjike.

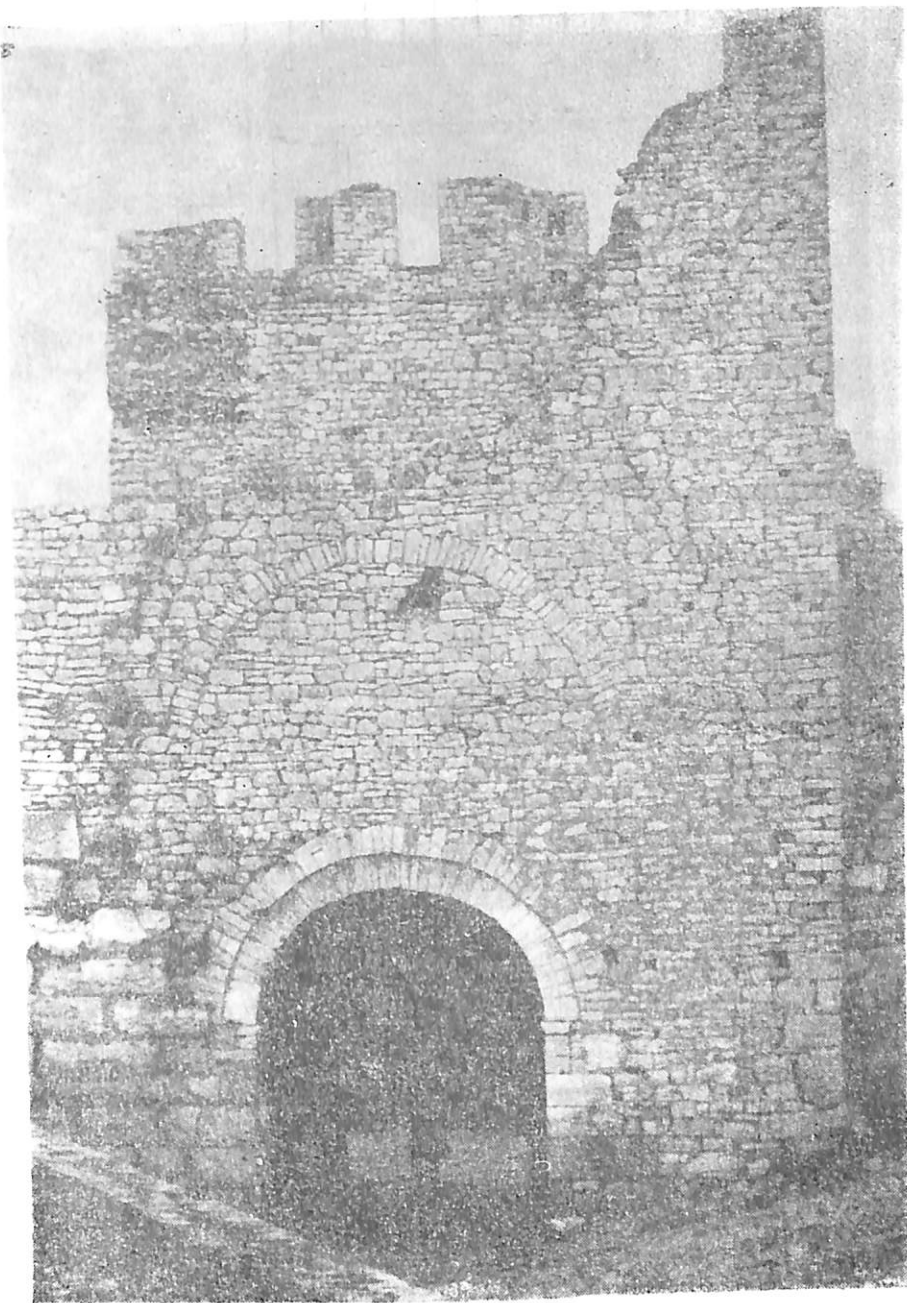

Fig. 22

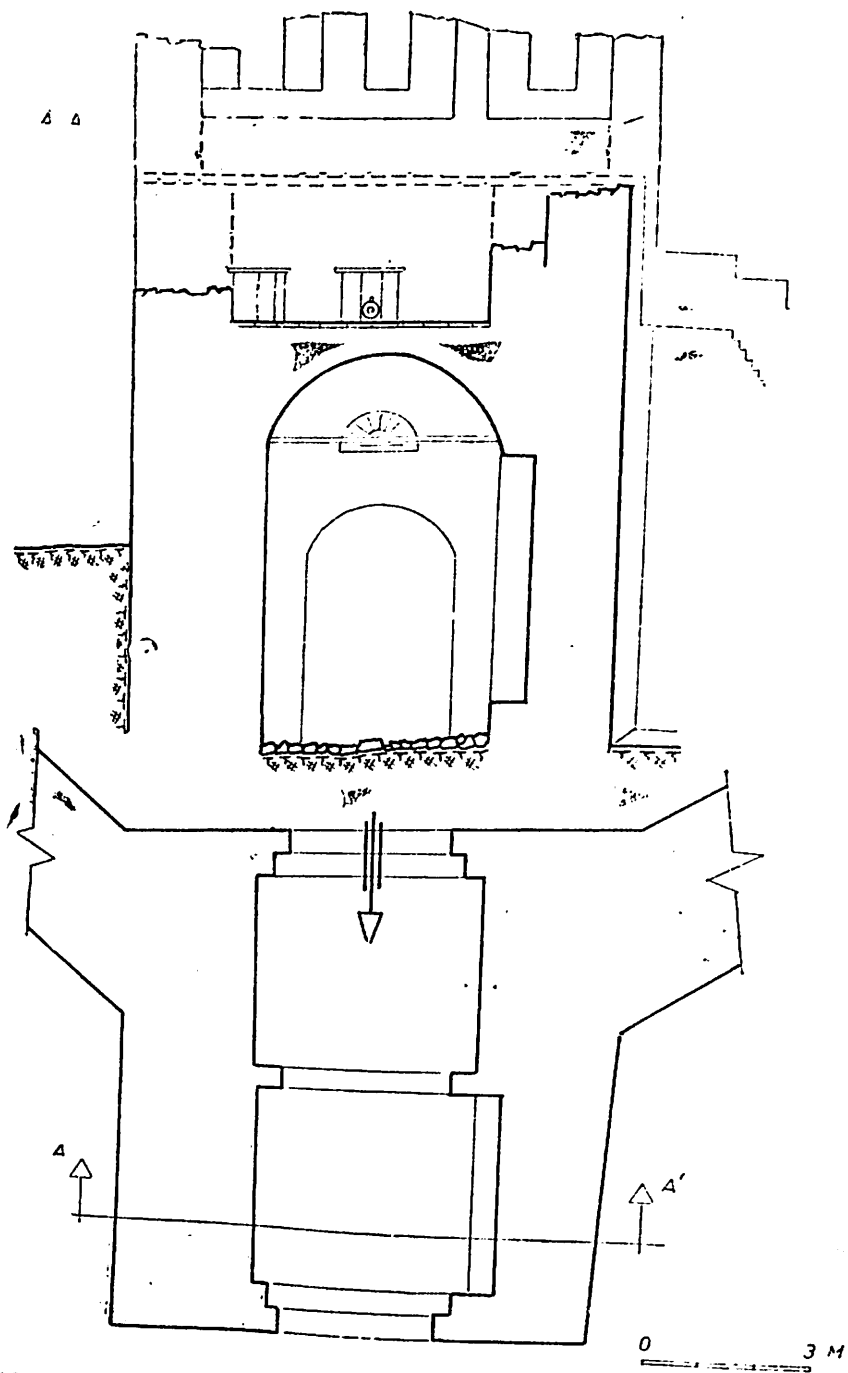

Fig. 23

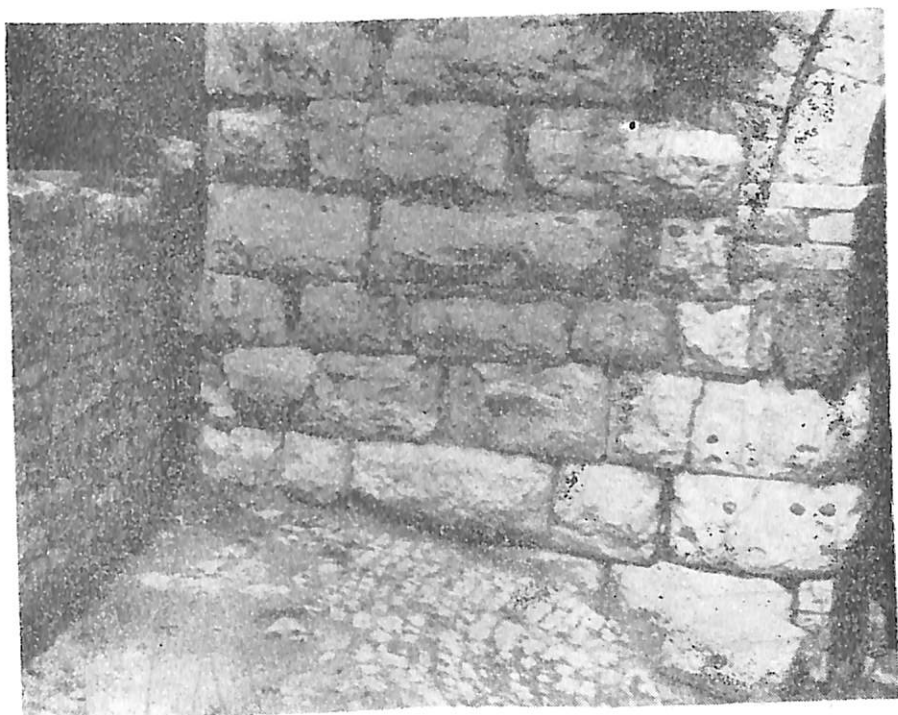

Fig. 24

3. KALAJA E GORICËS

Ajo shtrihet në pjesën e sipërme të kodrës së lagjes me të njëjtin emër (Fig. 26) në një kuotë pak më të lartë se ajo e qytetit të fortifikuar të Beratit. Në njërën anë ajo mbyll plotësisht ngushticën e Osunit dhe në anën tjetër grykëderdhjen e Velabishtit. Kjo e fundit ka një rëndësi jo të vogël për të depërtuar si në drejtim të Përmetit (Këlcyrës), ashtu edhe për t'u hedhur përsëri në luginën e Osunit.⁵⁶ Në këtë mënyrë ajo vështirësonte rrethimin nga kun-

56) A. Baçe, A. Meksi, E. Riza, Gj. Karaiskaj, P. Thoma, *Historia e arkitekturës shqiptare* (Maket), Tiranë, 1979, f. 43.

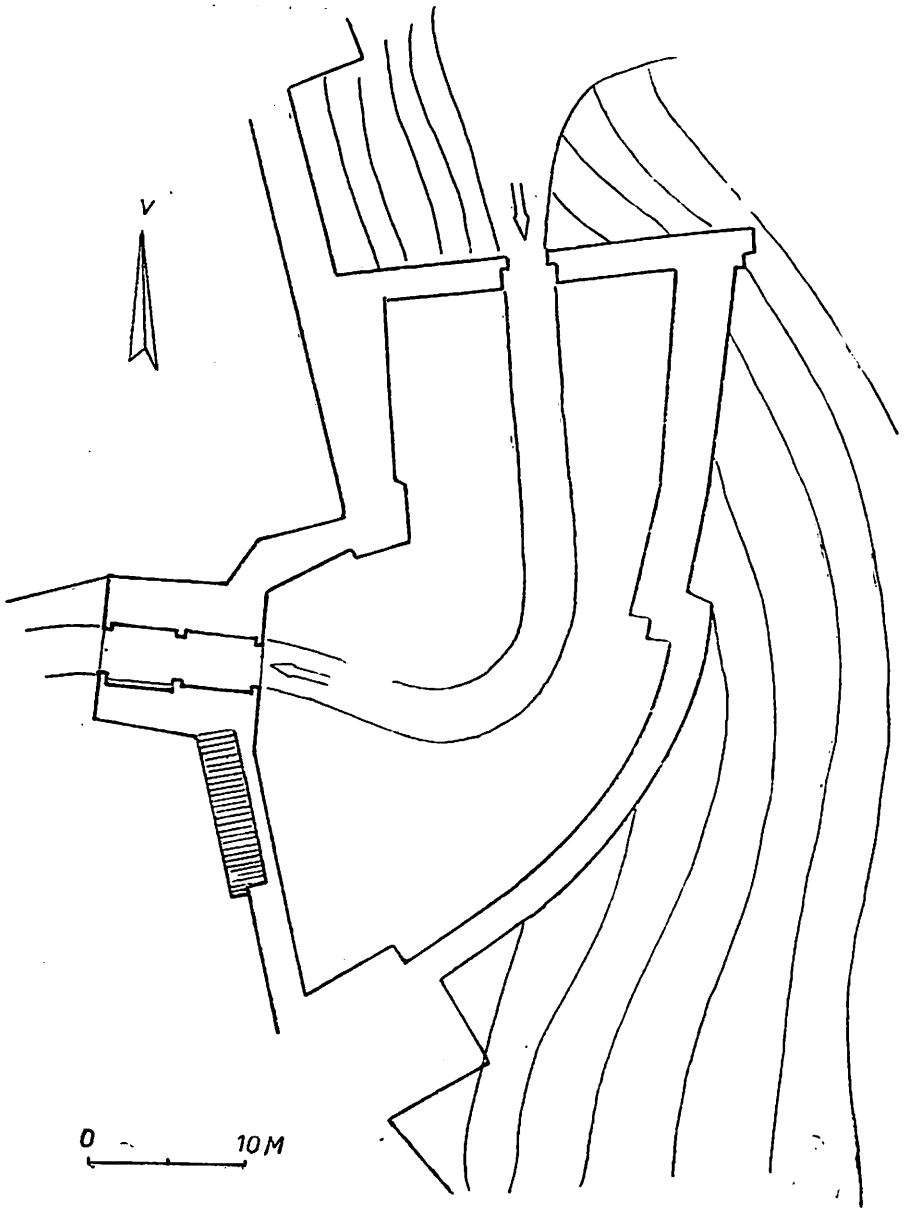

Fig. 25

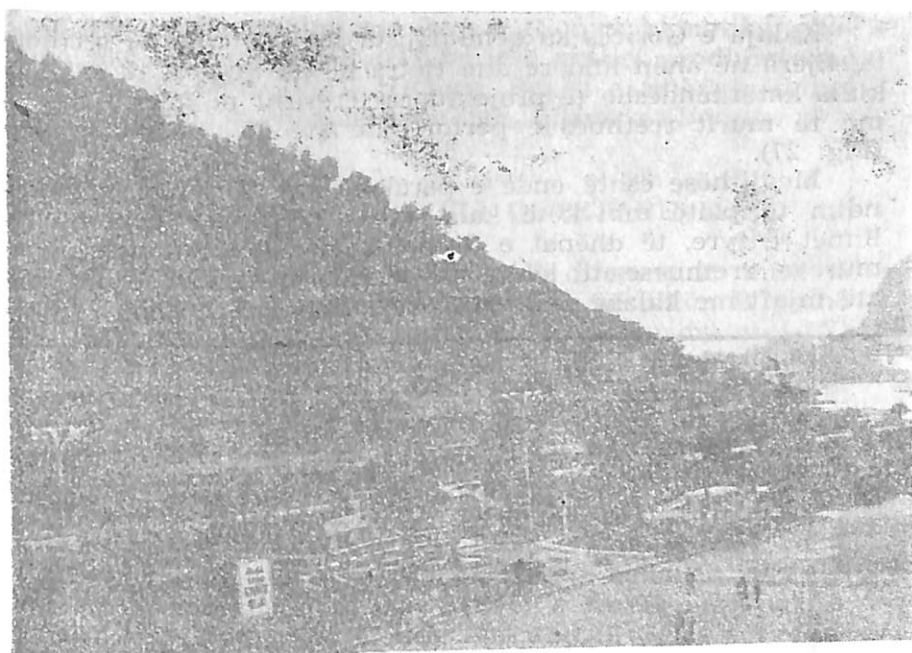

Fig. 26

dërshtari. Në një rast të tillë të dyja fortifikimet ndihmonin njëri-tjetrin me kundërsulme.

Vrojtimet arkeologjike të bëra në këtë kala kanë treguar se kemi të bëjmë me një vendbanim të fortifikuar ilir. Punimet e ndryshme të pastrimit të bëra kohët e fundit në kodrën e kalasë kanë bërë të mundur sqarimin e planime-risë së saj.⁵⁷ Muret rrethuese me trashësi 3 m - 3.30 m që rrethojnë një sipërfaqe prej afro 3 ha mund të ndiqen në mënyrë të plotë në anët lindore e jugore të kështjellës. Ato ruhen deri në një gjatësi prej 167 m. Disa trakte muresh mund të ndiqen edhe në anën perëndimore të kalasë, prej të cilave një pjesë shkon paralele me vijat roshkulluese të terrenit dhe pjesa tjetër tërthoi me to.

57) Sh. Mane, *Kalaja...*, f. 48, fig. 1.

Kalaja e Goricës ka qenë pajisur me dy hyrje të tërthorta, njëra në anën lindore dhe tjetra në atë jugore të saj. Dy kulla katërkëndëshe të projektuara tërësisht në anën e jashtme të murit rrethues e përforcojnë atë në anën lindore (Fig. 27).

Megjithëse është ende e parakohshme të japim një mendim të plotë mbi këtë kala, mbasi kërkimet janë në fillimet e tyre, të dhënat e deritanishme siç është teknika e mureve rrethuese të kësaj kalaje dhe qeramika e afrojnë atë mjaft me kalanë e Beratit. Këto tregojnë se kemi të bëj-

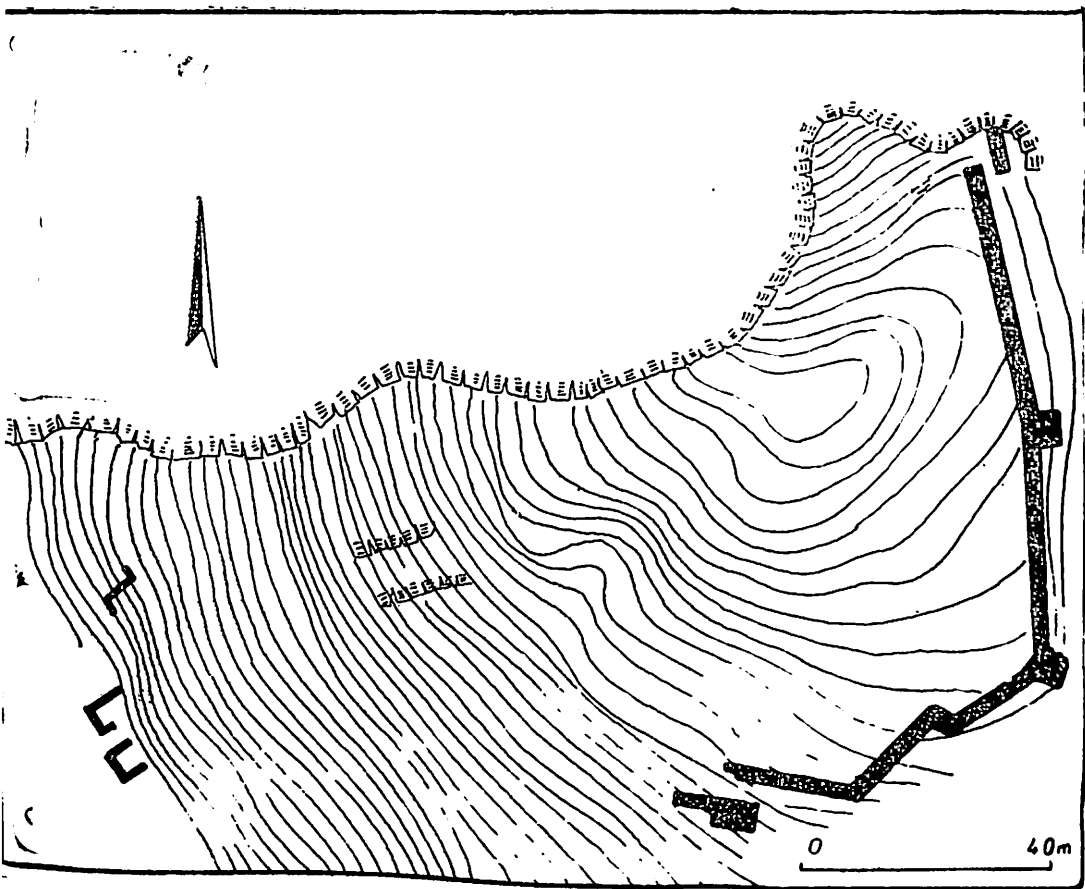

Fig. 27

më me një qendër banimi me kushte të mira klimatike, ekonomike dhe strategjike për të qenë një qendër prodhimi dhe shkëmbimi në shek. IV-III p.e.sonë. Pra si e tillë ajo duhet të jetë afërsisht e njëkohëshme me kalanë e Beratit.

4. QERAMIKA E PERIUdhËS QYTETARE ILIRE

Në bazë të stratigrafisë vertikale të diferencuar mirë të shtresave kulturore të gjurmëve të bëra në pikën B pranë murit rrethues të periudhës qytetare ilire⁵⁸ (kuadratet I-IX) doli qartë se periudhën protoqytetare e ndjek pa ndërprerje periudha qytetare ilire. Qeramika e kësaj periudhe në pjesën më të madhe të saj vjen nga gjurmimet e bëra në këtë pikë dhe veçim një pjesë fare e vogël i përket gjurmëve të bëra në pikën C.

Në masën e madhe të kësaj qeramike, përveç materialit masiv të ndërtimit (tjegulla të tipit solen e kalipër), një vend të rëndësishëm zë qeramika me parete të holla e lyster me vernik të zi, karakteristike për qytetet e trevës ilire jugore dhe epirote si Dimali, Antigonea, Zgërdheshi, Selca e Poshtme etj. dhe për kolonitë helene Apoloninë dhe Dyrrahun. Kjo qeramikë paraqitet e bollshme dhe e larmishme, me një sasi të madhe formash e variantesh të njohura e të përdorura gjerësisht në periudhën qytetare ilire, si kupa, tasa, pjata, skifosa, hidrie, broka, amfora e amforiske, vorba, tava, tenxhere, pesha të peshkimit, fragmente kandilash etj.⁵⁹

Duhet thënë qysh në fillim se kjo qeramikë ka dalë shumë e fragmentuar. Megjithatë, gjatë studimit të saj, me ndihmën e riprodhimit të pjesshëm grafik dhe të qëllimit për të cilin kanë shërbyer, jemi përpjekur të veçojmë katër grupe kryesore në: A) enët e tavolinës, B) enët e kuzhinës, C) enët e qilarit dhe D) enët e transportit.

58) H. Spahiu, *Muret rrethuese të kështjellës së Beratit*, në «Iliria», 1, 1983, f. 119-135.

59) Në klasifikimin e kësaj qeramike tepër të fragmentuar herë pas here më ka ndihmuar kolegu im N. Ceka, të cilin me këtë rast e falënderoj.

A. Enët e tavolinës

Enët e tavolinës që shërbejnë për ngrënie, pirje dhe për të servirur dallojnë për baltën shumë të pastër dhe për teknologjinë e lartë të prodhimit të tyre. Kanë në përgjithësi një pjekje të mirë të realizuar në temperatura konstante. Në pjesën më të madhe të tyre ato janë lyer brenda dhe jashtë me vernik të zi të holluar e herë herë në ngjyrë kafe gështenjë me pak shkëlqim ose fare pa shkëlqim. Karakteristike për periudhën e vonë helenistike, të bërë zakonisht me zhytje. Në këtë kategori enësh kemi mundur të dallojmë disa tipa, kryesisht grykë-gjerë, format e të cilave janë karakteristike për këtë periudhë.

a) *Kupat* kanë në përgjithësi paretë të holla dhe përmasa mesatare. Diametri i tyre lëviz nga 8-16 cm. Më me interes në kategorinë e kupave janë ato fragmente, që me ndihmën e restaurimit na japin forma të plota. Mbizotërojnë ndër to kupat me trup kësulë gjysmësferike (të ashtuquajturat kripore) (Tab. VI, 1,2,3). Ndryshon prej tyre një kupë me trup në formë trapezi dhe fund të sheshtë (Tab. VI, 4) dhe një tjetër në trajtë kësule gjysmësferike me anët pak të lakuara. Të parat kanë një lartësi nga 3,5 cm — 4 cm. Lartësia tek dy copat e fundit nga 3,6 cm arrijn deri në 5,50 cm.

a/1) Kupë e vogël (e fragmentuar) me trup në formë kësule gjysmësferike, me buzë të drejta vertikale të rrumbullakuara në skajet. Kupa qëndron mbi një fund të sheshtë si vazhdim i paretëve të enës. Diametri i grykës 9 cm, i fundit 3,8 cm (Tab. VI, 1).

a/2) Kupë shumë e vogël (e fragmentuar) me trup në formë segmenti, rrethor dhe buzët e rrumbullakuara në pjesën e sipërme kryesisht në paretin e jashtëm. Diametri i grykës 8 cm. Fundi i sheshtë me diametër 4 cm (Tab. b, VI, 2; Tab. LIII, 7).

a/3) Kupë e vogël (e fragmentuar) me trup në formë trapezi dhe buzë shumë të shpërvjela e të varura nga jashtë me skajet e rrumbullakuara. Fundi i sheshtë është vazhdimi i drejtpërdrejtë i trupit të enës. Diametri i grykës 10 cm. Diametri i fundit 6 cm.

a/4) Kupë e vogël (e fragmentuar) me trupin në trajtë kësule gjysmësferike, me pjesën e sipërme të prerë, që qëndron përmbi një fund të sheshtë të ngritur me fron pseudo-

unazor dhe diametër 5-5 cm. (Tab. VI, 6; Tab. LII, 1). Diametri i grykës 9 cm.

a/5) Fragmente kupash me trup bikonik dhe buzë të kthyer lehtë nga brenda të harkuara në pjesën e sipërme ose të prera nga brenda (Tab. III, 3,5). Është lyer me vernik të zi të dobët ose kafe në gështenjë e vende-vende e kuqërremtë. Forma e saj është e një tipi mjaft të përhapur në qeramikën qytetare ilire. Ajo mund të krahasohet me copa të ngjashme, që i ndeshim në qeramikën e shekujve III-II p.e.sonë në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.⁶⁰

a/6) Fragment kupe me pjesën e poshtme të trupit në trajtë gati gjysmësferike dhe të sipërme në formën e një tringulli konik (Tab. III, 2). Buzët e drejta të pjerrura nga brenda janë pajisur me dy kanale paksa të shënuara në pjesën e jashtme të tyre.

a/7) Fragment kupe me trup gjysmësferik e buzë të sheqta të pjerrura nga brenda (Tab III, 6). Është e lyer nga brenda dhe pak në pjesën e jashtme të saj me vernik të zi të dobët të dhënë në formë rëkesh, çka tregon se lyerja ka qenë bërë me zhytjen e enës në vernikun e holluar.

Një formë shumë të përafërt me copat tona e ndeshim në qeramikën e periudhës qytetare ilire të kalasë së Pogradecit.⁶¹

a/8) Fragment kupe me trup gati oikonik. me parete dhe buzë të trashura gjysmë të shpërvjela nga jashtë dhe të pajisura nga brenda me një kanal për vendosjen e kapakut (Tab. V, 6). Ka fakturë të lëmuar, me sa duket të lyer me një shtresë të hollë kajmaku në ngjyrën e baltës.

a/9) Fragment kupe me trup në formë hinke dhe buzë të drejta me prerje elipsoidale, të pajisura në pjesën e sipërme me dy kanale paksa të shënuara. Ena është e lyer me vernik të zi, (Tab. V, 17). Paralelet e përafërta të kësaj kupe i gjejmë në qeramikën e periudhës qytetare ilire të zbuluar në gërmimet e bëra në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.⁶²

a/10) Kupë e vogël (e fragmentuar) me trup të ulët në

60) N. Ceka, Qyteti..., tab. XL, 9.

61) S. Anamali, *Kështjella e Pogradecit*: «Iliria», IX-X, 1979-1980, f. 216, Tab. XIII, 15.

62) N. Ceka, Qyteti..., f. 131, Tab. XXXVIII, 7.

formë kësule gjysmësferike dhe me buzë të kthyer nga brenda (Tab. VI. 3, Tab. L1,5). Kupa qëndron mbi një këmbëz të sheshtë, të diferencuar qartë nga trupi i enës. Diametri i grykës 9 cm dhe ai i fundit 3,80 cm.

a/11) Fragment kupe me trup gjysmësferik dhe me buzë të drejta pak të rrumbullakuara në skajet (Tab. III, 1). Është e lyer me vernik të zi të dobët, që anon në kafe-gështenjë.

Kupa është e ngjashme me një kupë të periudhës qytetare ilire të zbuluar në gërmimet në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.⁶³

a/12) Fragmente kupash me trup bikonik, me buzët e pjerrura nga brenda. Enët kanë qenë të lyera pjesërisht nga brenda me vernik të zi të holluar me pak shkëlqim metalik. Njëra kupë është e ngjashme me një copë të gjetur në ambientin I të zbuluar në gërmimet në qytetin ilir në Klos me materiale të fundit të shek. II dhe fillimit të shek. I p.e.sonë⁶⁴ (Tab. III, 7,8).

b) *Tasat*. Fragmentet e tasave (Tab. III, 9-16) riprodhojnë kryesisht tasa me trup në trajtë kësule gjysmësferike. Ato ndryshojnë në mes tyre vetëm nga profilimi i buzëve, të cilat në disa raste janë të rrumbullakuara, të sheshta ose të pjerrura nga brenda (Tab. V, 5,7). Kanë parete mesatarisht të trasha dhe diametër që lëviz nga 21 cm deri në 29 cm. Këtu bëjnë përjashtim dy tasa me diametër 30--36 cm (Tab. VII, 3,13), me buzët e tyre të kthyer nga brenda dhe të drejta në pjesën e sipërme.

b/1) Fragment tasi me trup gjysmësferik dhe me buzë të kthyer nga brenda (Tab. III, 10), formë kjo e njohur në qeramikën e periudhës ilire të zbuluar në kështjellën e Po-gradecit dhe në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.⁶⁵

b/2) Fragmente buzë tasash pothuajse vertikale që rrumbullakohen në skajet (Tab. III, 11,15).

b/3) Fragment tasi me trup trunگونik, buzë të shpërvjela nga jashtë. Paralelen më të përfaqshme të këtij tipi e gjej-

63) Po aty, Tab. XLI, 11 dhe Tab. XLVI, 4.

64) L. Papajani, *Gërmimet arkeologjike të vitit 1974 në qytetin ilir të Klosit*, «BA» 5, 1975, f. 41; Tab. III, 6.

65) S. Anamali, *Kështjella...*, Tab. XIII, 8; N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XXXVI, 8.

më midis qeramikës të periudhës qytetare ilire pranë Selcës së Poshtme.⁶⁶ (Tab. III, 6).

b/4) Fragmente tasash me trup trungkonik, anët e mbledhura nga brenda dhe të pjerrura në paretin e brendshëm. (Tab. V, 8,13).

b/5) Fragment tasi i thellë me trup sferik, buzët pak të zgjeruara, të anuara dhe të pjerrura nga jashtë me një profilim dhe kanal në paretin e brendshëm për vendosjen e kapakut, (Tab. V, 18).

c. Skifosat

c 1) Fragmente skifosash tip kantaroidi me paretë relativisht të holla, me trup vezak e buzë të drejta lehtas të anuara nga jashtë. Janë lyster në pjesën e brendshme me vernik kafe të çelët e kafe në gështenjë. Tek njëri fragment gati 1 cm nën buzë nga ana e jashtme shihet një kanal që i vjen rreth e qark enës (Tab. IV, 2,3,13; Tab. LVI 10).

c 2) Fragmente skifosash me buzë të fryra të rrumbullakuara në skajet dhe të pajisura në paretin e jashtëm përreth qafës me vijaska të lehta qarkuese. Janë lyster në të dy anët me vernik të zi të dobët pa shkëlqim që vende vende ka marrë ngjyrë kafe në të kuqërremtë (Tab. IV, 4,5). Ky tip ndeshet rëndom në qytetet tona ilire. Në një formë mjaft të përafërt atë e gjejmë në qeramikën e shek. III-I p.e.sonë të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.⁶⁷

c 3) Fragmente skifosash me trup në formë dardhe, buzë të shpërvjela nga jashtë me seksion sinusoidal. Janë lyster me vernik të zi të dobët pa shkëlqim. Njëri prej tyre është i pajisur në shpatullat me një kanal qarkues. Skifosa të tillë janë të pranishëm në qeramikën e periudhës qytetare ilire të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme dhe në qeramikën e nekropolit ilir në Belsh.⁶⁸ (Tab IV, 1).

c 4) Fragment skifosi me buzë gjysmë të hapura nga jashtë që pjerren nga brenda. Është i lyster në të dy anët me vernik të zi me pak shkëlqim metalik (Tab. IV, 11).

c 5) Fragmente skifosash me trup gati sferik (Tab. IV, 1,8,9, Tab. LVI,3. Tab. LX,6), me buzë vertikale ose paksa të hapura nga jashtë me seksion sinusoidal, të pajisura në

66) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XLIII, 10.

67) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XLII, 18.

68) Po aty., Tab. XLIV, 11; N. Ceka, *Nekropoli ilir në Belsh*, «B.A.» 5/1975, f. 49 (i treti duke filluar nga lart poshtë).

paretin e jashtëm të tyre ose në pjesën e barkut me një ose më shumë kanale.

c/6) Tri funde konike skifosash, midis tyre njëri me përmasa të mëdha. Janë lyer nga brenda dhe në disa raste edhe nga jashtë me vernik të zi në kafe gështenjë ose të kuqërremtë (Tab. IV, 14,15,19).

c/7) Fragment gryke e një skifosi tip kontaroid. me trup gati në formë dardhe dhe buzë të hapura nga jashtë, pak të rrumbullakuara në skajet. Është i lyer në të dy anët me vernik të zi në kafe — gështenjë me pak shkëlqim metalik (Tab. IV, 12).

c/8) Skifos me trup në trajtë elipsi dhe buzë të veçuara qartë nga trupi e pak të kthyer nga brenda, me dy vegje unazore me prerje gati petullicë. Skifosi qëndron mbi një këmbë unazore jo shumë të lartë, me diametër 3.5 cm. që veçohet qartë nga trupi. Ena është e lyer me vernik kafe në të kuqe karakteristik për shek. I p.e.sonë dhe shek. I të e.sonë. Është e tipit kalimtar për në periudhën romake. Lartësia 5 cm. Diametri i grykës 8 cm. Diametri i fundit 3.5 cm. (Tab. VII, 18; Tab. LI,1).

c/9) Paret skifosi i lyer me vernik të zi me shkëlqim metalik, është i zbukuruar me kanelyra të dendura vertikale, që duke gjykuar nga cilësia e vernikut duhet t'i takojë fundit të shek.IV-III p.e.sonë (Tab. IX, 1).

c/10) Fragment skifosi me parete shumë të holla. (Tab. IV, 2). Përgatitur prej një balte të pastër ngjyrë rozë në të kuqërremtë. Pjekja e mirë. Paretet e saj janë të zbukuruara në sipërfaqe me vija në formë brinjësh e pika si themtha të bëra para pjekjes me baltën e vetë enës. Sipërfaqja është e lyer në të dy anët me vernik të zi në kafe ose kafe në të kuqërremtë. Është e ngjashme me një skifos të gjetur në shtresën kulturore të shek. II-I p.e.sonë të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.⁶⁹

d) *Pjatat*. Janë përgatitur në përgjithësi prej një balte të pastër, ngjyra e pjekjes është okër, okër në rozë ose kafe e çelët dhe herë-herë gri si pasojë e pjekjes në prani të gazit karbonik në furra të mbyllura. Kanë në përgjithësi një fakturë të lëmuar. Pjekja është e mirë, por jo gjithnjë uniforme.

69) N., Ceka. *Qyteti...*, Tab. VI, 7.

Në fragmentet e pjatave dallojmë: pjata të cekëta dhe pjata të thella.

d/1) Pjatë e madhe e plotë (e restauruar) e shtrirë, me buzët e trashuara dhe të zgjatura tej trupit pak të pjerura nga brenda me seksion katërkëndëshi (Tab. V, 15).

Në pjesën qendrore pjata është dekoruar me katër rra-thë koncentrikë të bërë me rrotëz në formë thonjzash, të cilat tek rrethi i jashtëm janë më të mëdha e vijnë duke u zvogëluar drejt qendrës. Pjata qëndron mbi një këmbëz unazore jo shumë të lartë. Është e lyer në të dy anët me vernik të zi të dobët në ngjyrë gri. Duke u nisur nga cilësia e vernikut duket se kjo pjatë i takon shek. II p.e.sonë. Diametri i sipërm 37.6 cm; Diametri i fundit 9 cm. Trashësia e këmbëzës unazore 1,5 cm.

d 2 Fragment pjate e madhe e shtrirë me buzë të trashura, që hipën vertikalisht mbi paretet e enës. Ena është e lyer në të dy anët me vernik të zi, si kohë duhet të jetë e fundit të shek. IV-III p.e.sonë (Tab. V; 12).

d/3 Fragment pjatash të cekëta me buzë të gjera, të hapura nga jashtë dhe ndonjëherë të pajisura me nga një kanal; si zgjatim i drejtpërdrejtë i trupit, ato janë gjysëm ose tërësisht të hapura. Janë të lyera me vernik të zi të dobët, herë herë në ngjyrë kafe (Tab. V, 10,11,14; Tab. VII, 15).

Forma të tilla pjatash janë ndeshur në qeramikën e së njëjtës periudhë të zbuluar në qytetin e Dyrrahut dhe në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.⁷⁰

d/4 Fragment pjate me trup në formë kësule gjysmë-sferike e buzë të diferencuara qartë nga trupi i enës dhe të shtrira nga jashtë në formë strehe. Ena qëndron mbi një fron unazor jo shumë të lartë. Ajo është e lyer nga brenda me vernik të zi të zbetë ose në kafe gështenjë. (Tab. VII, 14). Nga forma është e përafërt me një pjatë të gjetur në qeramikën e shek. III-II p.e.sonë në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.⁷¹

a/5 Fragment pjate me trup kësulë gjysmësferik dhe buzë të drejta pak të anuara nga jashtë. Ena është lyer nga brenda dhe në pjesën e buzëve me vernik kafe pa shkëlqim. Është e ngjashme me një pjatë që vjen nga qeramika e shek.

70) H. Hidri, *Gjurmë të një punishteje qeramike në Dyrrah, «Iliria»*, VI, 1976, Tab. II, f. 12; N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XXXVII, 23.

71) N. Ceka, *po aty.*, Tab. XXXVII, 21.

III-II p.e.sonë të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.⁷² (Tab. V, 10).

d/6 Fragmente pjatash me trup në formë kësule gjysmë-sferike dhe buzë të drejta vertikale që rrumbullakohen në skajet. Janë të lyera nga brenda dhe pak në pjesën e jashtme të buzëve (si rezultat i lyerjes me zhytje) me vernik të zi të dobët. Forma të tilla pjatash janë të shpeshta në gjetjet qeramike të periudhës qytetëre ilire në qytetet e trevës ilire jugore.⁷³ (Tab. VII, 6,7).

d/7 Fragment pjate me parete relativisht të trasha. buzë të drejta që ngrihen vertikalisht, pak të rrumbullakuara në pjesën e brendshme. Ena është lyer me vernik të zi pa shkëlqim. (Tab. V, 1-5,9).

d/8 Fragment pjate të cekët me buzë të trashura që bien pothuajse vertikalisht paksa të kthyera nga brenda dhe të holluara pranë skajeve. Ka fakturë të ashpër (Tab. VII, 2).

d/9 Fragment pjate të thellë me trup me seksion trapezoidal dhe buzë të kthyera nga brenda e të rrumbullakuara në skajet. Ena është e lyer me vernik të zi pa shkëlqim. (Tab. XI, 18).

d/10 Fragment pjate të thellë me trup në formë kësule gjysmësferike dhe buzë të kthyera nga brenda me seksion trekëndëshi të mprehta në skajet. Ena është e lyer nga brenda me vernik kafe të dobët (Tab. XI, 4).

d/11 Fragment pjate të thellë me buzë të drejta me seksion trikëndëshi të pjerrura nga jashtë me dalje këndore. Ena është lyer nga brenda dhe nga jashtë pak nën buzë me vernik të zi me pak shkëlqim. (Tab. XII, 10). Pjata të tilla të thella ose tasa janë të pranishëm në qeramikën e shtresës kulturore që i përket gjysmës së dytë të shek. III — shek. II p.e.sonë të zbuluar në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.^{73/1}

d/12 Fragmente buzë pjatash prej balte ngjyrë gri të zbukuruar në pjesën e sipërme me thellime ovale (Tab. IX, 7; Tab. LIV, 3,4). Një fragment i ngjashëm me këtë është gjetur në qeramikën e shtresës të shek. III-II p.e.sonë të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.⁷⁴

72) Po aty., Tab. XLIII, 8.

73) Po aty., Tab. LI, 17-19. Shih literaturën e cituar prej tij.

73/1) N. Ceka, *Qyteti...*, f. 72, Tab. XLII, 9.

74) N. Ceka, *Qyteti...*, f. 75, Tab. XLIX, 2; Tab. LIII, 3.

d/13. Dy fragmente riprodhojnë pjata me trup në trajtë kësule gjysmësferike, me buzë të drejta dhe vertikale pak të anuara nga brenda. Janë të lyera në të dy anët ose vetëm nga brenda me vernik të zi të zbehtë.

d/14. Fund pjate të thellë, në trajtë konike, i ulët dhe i zbukuruar në pjesën e sipërme me dy rrrathë koncentrikë të bërë me penel të trashë me vernik të zi në kafe gështenjë pa shkëlqim.

d/15. Fund pjate të cekët, në formë unazore, zbukuruar në pjesën e sipërme me dy lloj motivesh të bëra me ruletim (Tab. IV, 16). Është e lyer në pjesën e brendshme me vernik të zi me shkëlqim metalik.

d/16. Fragment fund pjate zbukuruar me gjethe palmete të bëra me stampë. Balta është e pastër ngjyrë rozë, vende-vende në ngjyrë kafe, pjekja e mirë. Copa është e lyer me vernik të zi me shkëlqim metalik. Duke gjykuar nga mënyra e punimit dhe verniku i përdorur për lyerje duket e importuar nga një qendër tjetër prodhimi, ndoshta i përket importit apoloniat. Paralelen e kësaj pjate e gjejmë në një pjatë të shtrirë të zbukuruar në qendër me katër palmeta, të gjetur në qeramikën e qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme, që sipas studiuesit janë imitimi i pjatave të tipit helenistik të prodhuara në punishtet e qyteteve bregdetare dhe të përdorura gjerësisht në gjysmën e dytë të shek. IV dhe në shek. III p.e.sonë⁷⁵. Në forma mjaft të përafërta atë e ndeshim në qeramikën e së njëjtës periudhë të Antigonesë.⁷⁶

d/17. Fund pjate, që ka si zbukurim gjithashtu një palmetë të bërë me stampë para pjekjes. Balta është e pastër ngjyrë okër, e lyer nga jashtë me vernik të zi në kafe gështenjë. Fundi është i ngritur në formë themthi.

Në qeramikën e kësaj shtrese janë gjetur edhe disa fragmente lekitësh (Tab. VII, 8,10; Tab. LIV, 6,7) të tipit aribalistik me trup të fryrë. Tek njëra copë qafa është e shkurtër në formë hinke me buzët e drejta (Tab. VII, 10) me diametër të grykës 3 cm dhe 5 cm, forma të njohura zakonisht për kohën e vonë e helenistike shek. II-I p.e.sonë. Janë lyer me vernik të zi të dobët në ngjyrë kafe. Një lekit mjaft i ngja-

75) Po aty..., f. 66, Tab. XVI, 17; Shih dhe referimin e tij.

76) Dh. Budina, *Antigonea...*, Tab. XXIV, 7, 9.

shëm për nga forma me copën tonë është gjetur në Mallkuç, i datuar në shek. IV-III p.e.sonë.⁷⁷

e) Hidrije

Në masën e madhe të qeramikës të kësaj shtrese të bien në sy enët me parete të holla me pikturim. të grumbulluara në pjesën më të madhe në pikën B (Tab. LXX, LXXI).

Në grupin e kësaj qeramike kemi mundur të përcaktojmë kryesisht enë të tipit hidrije (Tab. VI, 10). Ato dallojnë për një teknologji të përparuar prodhimi dhe për elegancën e formave. Janë përgatitur prej balte të pastër ngjyrë okër në rozë. Veçori dalluese për këtë grup enësh është dekorimi i tyre i thjeshtë me pikturim njëngjyrësh. Si ngjyrë bazë e përdorur është kafa në gështenjë, e cila gjatë pjekjes nga oksidimi ka marrë ngjyrë që priret drejt portokalles. Ngjyra është vendosur në faqe drejt në sfondin natyror të enës. Me këtë lloj dekori pikturoheshin zakonisht pjesët e dukshme të enës (buzët, qafa e supet e saj). Më rrallë lyheshin pjesët e padukshme të enës si ana e brendshme e buzëve ose fundi i saj. Zbukurime të bëra me pikturim mbanin edhe vegjet vertikale. Zbukurime të tjera ishin vijat e drejta lineare që vinin rreth e qark enës, vija prej pikash e njollash amorfe (Tab. VI, 8), që ndeshen zakonisht në vegjët horizontale të këtyre enëve dhe vija të trasha të kryqëzuara në formën e gërmës X. (Tab. LII, 5). Më pasurisht zbukurohej pjesa mbi supet dhe qafën e enës. Dekorimi i tyre bëhej me furçë. Për qafën e enës karakteristike ishin pikëzimet dhe vijat radiale (Tab. LXVI).

Krahasimi stilistiko tipologjik i këtyre enëve, veçanërisht dekorimi i tyre, me të tilla enë të qendrave të tjera antike ka treguar se kjo lloj qeramike ka pasur një përhapje të gjerë. Deri vonë ekzistonte mendimi se treva e përhapjes të kësaj qeramike ishte ajo Vjosë-Devoll-Shkumbin, por nuk është përjashtuar mundësia e gjetjes së saj edhe jashtë kësaj treve. Si origjinë e prodhimit të saj deri para disa vjetësh ka qenë konsideruar Apolonia. Por zbulimi në këta pesë-

77) N. Bodinaku, Mallkuç, «B.A». nr. 4, 1971, f. 219, Tab. II; H. Spahiu, Rrethi i Krujës, Po aty, Tab. IV, 7.

mbëdhjetë vjetët e fundit i kësaj qeramike dhe skarciteteve të saj në gërmimet e bëra në Dimal u ka dhënë mundësi studiuesve të kërkojnë qendrat e prodhimit të saj. Në stadin e sotëm të kërkimeve si një nga qendrat prodhuese kryesore për këtë lloj qeramike të datuar në shek. III-II p.e.sonë e të dokumentuar nga sasia e madhe e gjetjeve dhe e skarciteteve rezultoi të jetë qyteti ilir i Dimalit.⁷⁸

e 1. Fragment buzë hidrijesh, të sheshta dhe të shpërvjela nga jashtë në formë strehe. Ena është lyer në pjesën e sipërme të grykës me vernik të zi në kafe (Tab. LI, 2).

e 2. Disa fragmente të tjera hidrijesh me buzët e drejta dhe të shpërvjela nga jashtë ndryshojnë nga të parat nga profilimi në pjesën e brendshme ose të jashtme të tyre (Tab. VIII, 15).

e 3. Fragmente hidrijesh, me buzë gjysmë të shpërvjela nga jashtë në formë strehe dhe të rrumbullakuara e të pajisura me një kanal në pjesën e sipërme (Tab. II, 9). Një fragment të ngjashëm me këtë e gjejmë midis qeramikës të shek. III-II p.e.sonë të zbuluara në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.⁷⁹

e 4. Pjesë gryke e një hidrije me vegjen e plotë petullicë të pajisur me dy kanelyra të thella (Tab. VIII, 17).

e 5. Fragment grykë hidrije me buzë të shpërvjela nga jashtë në formë strehe me prerje trekëndëshi (Tab. VIII, 16).

e 6. Vegjë hidrije me pjesë paretit e buzë të shpërvjela nga jashtë me një kanal paksa të shënuar në pjesën e sipërme. Vegja me prerje petullicë është e pajisur me dy kanelyra gjatësore dhe tri gungëza prej balte të përdorura si përforcim në vendin e bashkimit me buzët (Tab. VIII, 18).

f 7. Vegjë horizontale e një hidrije me pjesë paretit, ka prerje petullicë (Tab. VII, 8).

f 8. Fragment hidrije me buzë të anuara nga jashtë dhe të pajisura anash me kanal (Tab. VIII, 14; Tab. LI, 2).

Vegjë, buzë dhe parete hidrijesh të zbakuruara me shiritë, vija të pikëzuara, njolla amorfe etj., të bëra me bojë të zezë, kafe ose të kuqërremtë janë zbuluar edhe në kalanë e Irmajt dhe në qytetin ilir të Dimalit.⁸⁰ Enë të tilla me pik-

78) B. Dautaj, *Aspekte të jetës ekonomike në Dimal*, «Iliria» VI, 1978, f. 152 (Tab. IV).

79) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XL, 14.

80) F. Prendi, Dh. Budina, *Kalaja...*, f. 35, Tab. XII, a; B. Dautaj *Aspekte...*, f. 152, Tab. IV.

turime të ngjashme me tonat janë gjetaur në Apoloni, veçanërisht në një hedhurinë qeramike të shtresës së shek. II-I p.e.sonë në Dyrrah, në Amanti, në Cakran të Fierit, Belsh, Klos, Margëlliç, Kaninë etj.⁸¹

Qeramika e dekoruar me pikturim me vernik të zi dhe kafe në të kuqërremtë, e cila në qytetin e fortifikuar të Beratit datohet gjithashtu në shek. III-II p.e.sonë, duhet konsideruar, në mungesë të prodhimeve skarco e importuar nga qyteti më i afërt ilir i Dimalit⁸², ose nga një qendër e madhe prodhimi siç ishte Apolonia. Me këtë të fundit sikurse tregojnë edhe monedhat e Apolonisë me Apolon-Obelisk të gjetura gjatë gërmimeve, qyteti ilir në kalanë e Beratit duhet të ketë pasur marrëdhënie të dendura tregtare.

f) Ojnohe

f/1. Enë të tipit ojnohe ose kotruve të fragmentuara. Njëra prej tyre ka një vegjë petullicë të përshkuar për së gjatj nga dy kanelyra të cekëta, që zenë vend fill nën buzë ose në qafën e enës për t'u mbështetur mbi shpatullat e saj. Ena është e lyer në pjesën e jashtme dhe pjesërisht nga brenda, në pjesën e buzëve, me vernik të zi pa shkëlqim. (Tab. VII, 12).

Në qeramikën e kësaj shtrese të tërheqin vëmendjen edhe disa vegja brinake dhe ato në formë bisht kungulli, (Tab. LI, 4, 6; Tab. LII, 2, 7) që ju përkasin enëve të tipit kanë dhe që zakonisht zënë vend pothuaj në një nivel me buzët e enës; janë të lyera me vernik të zi të dobët (Tab. LVI, 2). Këto lloj vegjesh janë të shpeshta në qeramikën e qyteteve tona iliro-jugore dhe epirote⁸³.

81) S. Anamali, *Gërmime në anën verilindore të qytetit të Apolonisë (Sektori C-1958)* «Studime Historike» 1, 1964, f. 142; N. Ceka, *Vendbanimi...*, f. 438; B. Dautaj, *Aspekte...*, f. 152-153; D. Komata, *Rezultatet e gërmimeve të vitit 1974 në Kalanë e Kaninës* «B.A.», 5, 1975, f. 67.

82) B. Dautaj, *Zbulimi i qytetit ilir Dimal*, «Iliria» II, 1972, f. 139.

83) F. Prendi, Dh. Budina, *Kalaja...*, f. 35, Tab. XI b; Dh. Budina, *Antigonea...*, f. 343, Tab. XXIV, 12; B. Dautaj, *Aspekte...*, f. 152, Tab. III, 12, 13; H. Hidri, *Gjurmë...*, f. 210.

g) *Flakonë*

g/1 Fragment gryke flakoni me buzë të hapura nga jashtë në formë strehe. Diametri i grykës 1,5 cm.

g/2 Dy funde flakonesh. Diametri i njërit 2,5 cm. Tjetri është i thyer.

gj) *Piksid*

gj/1 Pjesë e fundit të një piksidi të pajisur me këmbëz gjysmëunazore, pak të thyer në njerën anë. Është i lyer me vernik të zi pa shkëlqim. (Tab. IV, 20).

B. **Enët e kuzhinës.** Në krahasim me kategoritë e tjera të enëve enët e kuzhinës paraqiten në një numër më të kufizuar tipash dhe variantesh. Megjithëse ato nga gërmimi kanë dalë në një gjendje mjaft të fragmentuar, kemi mundur të dallojmë në mes tyre, enë të tipit vorbë, tasa, tava, qypa etj.

a) *Vorba*

Vorbat janë përgatitur prej një balte jo shumë të pastër që shpeshherë përmban grimca gurësh gëlqerorë. Kanë ngjyrë kafe të errët, në të zezë, gështenjë ose kafe në të kuqërremtë. Kanë në përgjithësi trup gati sferik, qafë të shkurtër dhe buzë të drejta, herë herë të trashuara që hapen nga jashtë në formë strehe. Vegjët që zakonisht kanë seksion katërkandëshi zenë vend nën buzë. Këto lloj vorbash janë tipike dhe ndeshen shpesh në qeramikën qytetare ilire të kuzhinës të shek. III-II p.e.sonë, veçanërisht të përafërta na duken me tipin e vorbave të gjetura në qeramikën e së njëjtës periudhë të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.⁸⁴

a/1 Fragmente vorbash me trup sferik e buzë të trashura, të pjerrura nga brenda (Tab. VII, 4, 5, Tab. LII, 4; Tab. LIII, 1, 2).

a/2 Fragment vorbe në trup të strëgjatur në formë

84)N. Ceka, *Qyteti...*, f. 83, Tab. LIV.

dardhe dhe buzë gjysmë të hapura nga jashtë me seksion katërkëndëshi dhe një pragëzim në pjesën e brendshme (Tab. II, 18).

b) *Tava*

b/1 Fragment tave me parete relativisht të trasha. Buzët e drejta vertikale janë të pjerruara nga jashtë paksa të pragëzuara (Tab. VII, 1). Balta e pastër ngjyrë kafe në gri përmban cikërrima mike, pjekja e mirë.

b/2 Fragment tave me parete jo shumë të trasha, fund të sheshtë dhe buzë të harkuara nga brenda me profilim të dyanshëm dhe të rrumbullakuar në formë gjysmërrethi në pjesën e sipërme të tyre. Balta e pastër që përmban cikërrima mike, ka ngjyrë kafe pak si në të kuqerremtë, pjekja e mirë.

b/3 Fragmente tavash me parete të trasha, buzë pak të kthyer nga brenda të harkuara dhe të profiluara nga jashtë. Balta e pastër ngjyrë kafe në gri, pjekja e mirë. Njëri fragment është i pajisur me një kanal të vogël në buzë.

c/ *Kapakë*

Midis fragmenteve të enëve të kuzhinës dhe të transportit në këtë shtresë janë mbledhur edhe disa fragmente kapakësh. (Tab. LI, 7, 8).

c/1 Kapak i fragmentuar, mjaft i shtrirë dhe me buzët të rrumbullakuara në skajet, me mbajtësen në formë cilindrike, jo shumë të lartë. Balta e pastër ngjyrë okër në rozë, pjekja e mirë. Diametri i mbajtëses 4,2 cm. Diametri i kapakut 6 cm.

c/2 Kapak i fragmentuar me mbajtësen e plotë në formë cilindrike 1,1 cm të lartë me një gropëz të thelluar në anën e brendshme. Balta e pastër ngjyrë rozë, pjekja e mirë.

c/3 Kapak i madh në trajtë kësule gjysmësferike me mbajtësen në formë unazore. Balta e ashpër ngjyrë kafe me gjurmë djegieje. Pjekja relativisht e mirë. Diametri i mbajtëses 5,5 cm. (Tab. LIV, 5).

c/4 Kapak i vogël i shtrirë me buzë të drejta pak të

trashura. që vijtë e hollohen në skajet me një këmbëz të ulët dhe të sheshtë në formë disku. Balta jo shumë e pastër përmban grimca tulle me ngjyrë okër në kafe, faktura shumë e ashpër. Pjekja relativisht e mirë. Diametri i kapakut 7,7 cm. ai i mbajtëses 3,8 cm.

c 5 Kapak masiv i ndonjë amfore (Tab. LI, 7). Ka formë disku me trashësi 1,7 cm dhe mbajtëse në trajtë kubike. Është përgatitur prej balte të pastër që gjatë pjekjes ka marrë ngjyrë gri. Diametri 9,2 cm.

Kapakë të tillë janë të zakonshëm në qytetet antike.

C. Enë të qilarit

a 1 Fragment qypi me trup të stërgjatur në formë darthe, me grykë të shkurtër cilindrike dhe buzë paksa të hapura dhe të pjerrura nga brenda me profilim për mbështetjen e kapakut. Balta e pastër, ngjyrë rozë e ndezur në kafe. Pjekja e mirë. Ena ka një punim të ashpër, karakteristik për enët e kuzhinës dhe të qilarit. Është e ngjashme me një copë të gjetur në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme që si kohë i takon shek. III-II p.e.sonë⁸⁵.

a/2 Fragment gryke qypi në formë cilindrike, me buzët të trashura e me prerje trekëndëshi, paksa të profiliuara nga jashtë. Balta jo shumë e pastër përmban grimca guri gëlqeror të shtypur, ngjyra e baltës e kuqërremtë, me sa duket i përket shek. III-II p.e.sonë. Ena ka një punim të trashë dhe fakturë të ashpër. Pjekja e mirë.

a/3 Fragment gryke pitosi me buzë të trashura e të sheshta shumë të shpërvjela nga jashtë. Balta ngjyrë okër në kafe përmban copa gurësh e tullash të shtypura, pjekja relativisht e mirë (Tab. VIII, 13).

Një grykë pitosi e ngjashme me këtë është gjetur në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme dhe në Kalanë e Irmajt.⁸⁶

85) Po aty, f. 71, Tab. XL, 12.

86) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XLIII, 11; F. Prendi—Dh. Budina, vep. cit., f. 32, Tab. IX b (e treta).

D. Enët e transportit

Në ekonominë e këtij qyteti dhe sidomos në marrëdhëniet e tij tregtare me vendet e tjera një vend të rëndësishëm zinin enët e transportit, amforat. Ato kanë përete relativisht të trasha me përmasa të mëdha. Janë përgatitur prej një balte të pastër herë ngjyrë okër në rozë ose të verdhë dhe herë kafe në të kuqerremtë ose të çelët, që ndonjëherë përmban grimca tullash të situra mirë. Diametri i tyre lëviz nga 12-20 cm.

a. Amforat.

a/1 Fragmente gryke amforash me buzë të trashura dhe të shtrira si strehë me prerje në formë trekëndëshi (Tab. II, 16) dhe ndonjëherë të pajisura anash me një vijë të thelluar. (Tab. II, 17; Tab. VIII, 11). Nga pikëpamja tipologjike këto amfora janë të ngjashme me amforat italice. Paralelen e tyre më të afërt e gjejmë në qeramikën e shtresës VII të Albintimiliumit (Itali), që datohet në shek. III p.e.sonë.⁸⁷

a/2 Fragmente amfore me buzë të trashura të profiluara e të pjerrura nga jashtë me prerje trikëndëshi. (Tab. II, 15). Ky tip amfore është i ngjashëm me njërin nga variantet themelore të amforave Dressel 1, të ashtuquajturat «Amfora di Marsiglia» (Dressel 1A), të datuara në vitet 170-150 p.e.sonë.⁸⁸

a/3 Fragmente amforash me grykë në trajtë hinke e buzë të shpërvjela si strehë me seksion sinusoidal. Njëra copë është e lyer në të dy anët me vernik të zi pa shkëlqim, ndërsa tjetra e lyer pak hollë në pjesën e brendshme dhe të jashtme të buzëve me një vernik kafe-gështenjë.

a/4 Fragmente grykë amforash me buzë të shtrira nga jashtë si strehë me seksion trekëndëshi dhe skaje të drejta ose me majë. Njëra copë ruan tepricat e një vegje të thyer me seksion në formë elipsi që hapet nën buzët e enës (Tab. II, 19; Tab. VIII, 3, 9).

87) N. Lambolia, *Sulla oronologia della amfore romane di eta Republicane (II-I secolo A.C)* botuar në «Revista di Studi Liguri» Anno XXI, N 3/4, 1935, f. 251, fig. 7.

88) Po aty., f. 247, fig. 3.

Paralelet më të përafërta të këtyre copave i gjejmë në qeramikën e shtresës së VI (B₁, B₂, B₃) të Albintimiliimit të datuara rreth viteve 170-110 p.e.sonë.⁸⁹ Njëra copë prej tyre ruan edhe vegjën petullicë që ze vend nën grykër e enës. Ky tip mund të krahasohet fare mirë me një amforë 1C të shtresës më të lashtë të Vada Sabinas (Itali) të datuar në fund të shek. II p.e.sonë.⁹⁰

a/5. Fragmente amforash me buzë të rrumbullakta në formë unazore në disa raste të veçuara qartë nga trupi dhe me seksion eliptik (Tab. VIII, 2, 7, 10). Janë të ngjashme me amforat e gjetura në shtresën VI A² të Albintimiliimit (Itali) të datuara rreth vitit 50 p.e.sonë.⁹¹

a/6. Fragmente amforash me buzë të drejta me seksion gati në formë katërkëndëshi (Tab. VIII, 1, 4, 5, 9). Njëra nga këto copa është e ngjashme me një buzë amfore të formës 1C, që vjen nga shtresa më e lashtë e Vada Sabinas (Itali), e datuar rreth shek. II p.e.sonë.⁹²

a/7. Fragmente gryke amforash me buzët pak të veçuara nga trupi dhe me seksion gati në formë katërkëndëshi, pak të lakuara në paretin e jashtëm (Tab. VIII, 8, 15). Si formë këto lloj amforash afrohen me një copë të formës 1B -të amforave të Albenga-s (Itali), të datuara në vitet 170-150 p.e.sonë.⁹³

a/8. Fragment buzë amfore e veçuar paksa nga trupi dhe e pjerrur lehtas nga jashtë. Është mjaft e ngjashme me një amforë të gjetur në shtresën e VB të Albintimiliimit (Itali), të datuar rreth vitit 150 p.e.sonë.⁹⁴ (Tab. VIII, 6).

a/9. Fragment gryke amfore cilindrike e ngushtë me buzët e prera pjerrëtas dhe e profiluar në paretin e jashtëm. Nën vijën qarkuese të profiluar shihen tepricat e një vegje petullice, që nuk ruhet (Tab. VIII, 14). Është e përafërt me formën 28 të amforave të anijes romake nga Albenga të datuar në shek. II p.e.sonë.⁹⁵

89) Po aty, f. 252, fig. 8 (e para në rreshtin e II).

90) Po aty, f. 249, fig. 6 (e dyta në rreshtin e I).

91) N. Lambolla, *Sulla Cronologia ...*, f. 259, fig. 15 (e dyta dhe e treta në rreshtin e fundit).

92) Po aty ..., f. 249, (e dyta në rreshtin e III).

93) Po aty ..., f. 247, fig. 4.

94) Po aty ..., f. 252 (e gjashta në rreshtin e parë).

95) Po aty ..., f. 266, fig. 22.

a/10 Fragment grykë amfore në formë hinke, me buzë të trashura dhe të lakuara nga jashtë me seksion në formë bajameje (Tab. XIII, 3). Është e përafërt me një fragment amfore të gjetur në shtresën kulturore të shek. III-II p.e. sonë të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.⁹⁶

a/11 Fragment buzë amfore e profiluar nga jashtë në formë të shkallëzuar, me seksion gati në formë trekëndëshi.

a/12 Fragment gryke amfore me buzë të shpërvjela dhe të pjerrura nga jashtë. Ena është e lyer nga brenda dhe pjesërisht nën buzë me vernik të zi të holluar ngjyrë kafe në gështenjë.

Midis fragraenteve të amforave janë gjetur edhe disa vegja, dy prej tyre me një pjesë buze, të cilat janë të drejta dhe të pajisura nga jashtë me tri brazda qarkuese. (Tab. LII, 5, 8), ndërsa në sipërfaqen e një vegje të tretë shihen zbukurime të stampuara në formë rozete e halëpishe (Tab. IX, 10, Tab. LI, 9).

Një vegjë tjetër e përbërë prej dy shiritash të lidhur në formë nyje (Tab. LIII, 6) duket se i përket gjithashtu një ene të tipit amforë.

Këto lloj vegjash janë karakteristike për qeramikën e qyteteve tona antike. Dy të tilla janë gjetur në punishten e qeramikës së Dyrrahut, të datuara në gjysmën e dytë të shek. III dhe në shek. II p.e.sonë.⁹⁷

Në mbyllje të analizës të qeramikës të kësaj shtrese vlen të vihen në dukje edhe disa fragmente qeramike, midis tyre një paret skifosi me kanelyra me vernik të zi me shkëlqim metalik (Tab. IX, 1; Tab. LIII, 8), që si kohë duhet ti përkasë gjysmës së dytë të shek. IV p.e.sonë dhe disa parete enësh tip megare (Tab. IX, 7, 8; Tab. LIII, 3-5), të cilat në krahasim me gjetjet e tjera të qeramikës kanë dalë në një numër tepër të kufizuar.

D. Të ndryshme

Në qeramikën e kësaj shtrese janë gjetur edhe disa fragmente kandilash, pesha dhe rrotulla prej balte të pjekur, terrakota, tjegulla dhe tulla. Me interes të veçantë janë disa

96) N. Ceka, Qyteti ..., Tab. XL, 7.

97) H. Hidri, Gjurmë..., Tab. IV, 8, 9.

vula epigrafike dhe anepigrafike të bëra mbi fragmente tullash dhe mbi parete e vegjë enësh etj.

a. *Kandilat*

Midis fragmenteve të qeramikës të kësaj shtrese janë gjetur edhe disa copa kandilash, që, megjithëse shumë të fragmentuara, janë me interes. Po japim më poshtë përshkrimin e tyre.

a/1 Fragment kandili me trup në formë disku dhe me pipthin të dalë, që zgjerohet në të dy anët si sqep zogu, e të pajisur me brimën rrethore, që duket pjesërisht prej nga dilte fitili i ndezur. Është përgatitur prej një balte të pastër ngjyrë rozë në të kuqërremtë dhe i lyer me vernik ngjyrë kafe, pjekja e mirë. (Tab. IV, 21). Te të njëjtit tip janë edhe tri copë të tjera shumë të fragmentuara (Tab. IV, 22, 24).

Kandila me formë shumë të përafërt me këtë janë gjetur në gërmimet e bëra në një punishte qeramike në Durrrah,⁹⁸ të datuar në shek. II p.e.sonë dhe në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.⁹⁹

a/2 Një tipi tjetër duket se i përket pjesa e një kandili me trup të rrumbullakët, gati në formë cilindrike me pipthin e stërgjatur. Balta është e pastër, ngjyrë rozë në kafe, pjekja e mirë. Kandili është i lyer në të dy anët me vernik të zi të dobët (Tab. IV; 23).

a/3 Pjesa e sipërme e një kandili të zbukuruar me tri vija të thelluara në pjesën e sipërme dhe me një rozetë, nga e cila ruhen vetëm katër petale jo të plota. Balta është e pastër, ngjyrë rozë në kafe, pjekja e mirë; është i lyer me vernik të kuq me pak shkëlqim. Duket si i tipit tranzitor dhe si kohë duhet t'i përkasë fazës së kalimit nga periudha helenistike në atë të pushtimit romak, shek. I p.e.sonë (Tab. IX, 3; Tab. LII, 3).

98) Po aty..., f. 249; Tab. II, 15.

99) N. Ceka, *Qyteti...*, f. 123, Tab. LXXVII, 3

b. Pëshat

Në kompleksin e gjetjëve të qeramikës një grup të veçantë formojnë edhe peshat prej balte të pjekur.

Sipas formës që ato kanë mund të veçohen në dy grupe: pjesa më e madhe e tyre kanë formë konike (Tab. IX, 15-17), të tjerat piramidale. Janë përgatitur prej një balte jo shumë të pastër që përmban grimca tullash ose gurësh të thërrmuar me ngjyrë okër në kafe, e kafe në gri ose kafe në rozë apo të kuqërremtë. Brumi i baltës të këtyre peshave është i ngjashëm me brumin e qeramikës masive dhe të enëve të tjera të kësaj shtrese, çka tregon se ato janë prodhuar në vend në të njëjtat punishte të qytetit. Në përgjithësi janë masive me një lartësi që shkon nga 8,5 cm deri në 10,5 cm. Diametrat e peshave konike, duke llogaritur copat e plota luhaten midis 4,2-7,5 cm. Shumica e peshave tona janë të thjeshta dhe duhet të kenë shërbyer si pesha për rrjeta peshkimi. Por midis tyre ka edhe të tilla që mbajnë vula gërmash të paqarta me shenja të ndryshme dekorative, si edhe me vula të vogla figurative anepigrafike (Tab. LIV, 8, 9; Tab. LV, 4, 7).

Këto të fundit duhet të kenë shërbyer padyshim si pesha për të tërhequr fijen në vegjë të vertikale. Midis tyre dallohen shenja dhe ornamente të bëra me gërvishtje ose prej tri radhë vijash të pikëzuara të vendosura për së gjati në faqen anësore ose në formë kryqi mbi bazën e konit (Tab. IX, 11; Tab. LV, 4).

Nuk ka të dhëna të sigurta, së paku deri tani, për datimin e këtyre peshave.

Vulat në peshat janë konsideruar nga studiuesit si vula të punishteve të veçanta ose janë bërë për efekte zbukurimi.¹⁰⁰

Peshat e të dy llojeve që përmendëm janë gjetje të zakonshme në qytetet tona antike e ilire. Ato janë gjetur me shumicë në Apoloni, në Dyrrah, në Kalanë e Irmajt, në Dimal, në Zgërdhesh, në Antigone, në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme etj.¹⁰¹

100) F. Prendi, Dh. Budina, *Kalaja...*, f. 37.

101) Po aty, f. 36, 37, Tab. XVII, a; Dh. Budina, *Antigonea...*, f. 308, fig. 49, Tab. XIX, 3; N. Ceka, *Qyteti...*, f. 74, Tab. XLVII, 16-18.

c. Terrakotat

Përveç qeramikës së përdorimit të përditshëm shtëpiak dhe asaj masive të ndërtimit nga gërmimet kanë dalë edhe prodhime të qeramikës artistike, kryesisht terrakota. Megjithëse të kufizuara në numër dhe mjaft të fragmentuara ato duket se trajtojnë figura nga jeta e përditshme. Disa fragmente të mbledhura në gërmimet në pikën B paraqesin figura njerëzish dhe kafshësh, që kanë shërbyer si attribute hyjnish ose mund të kenë qenë përdorur si lodra fëmijësh.

Terrakota të tilla janë të njohura në qytetet tona ilire si në Amanti, Dimal, Antigone, në Zgërdhesh etj.¹⁰²

c 1. Fragment terrakote që paraqet një trup gruaje (e thyer) pa kokë dhe pa gjymtyrët e poshtme. Është e pikturuar me dy breza verniku të zi që kryqëzojnë njëri tjetrin. Është përgatitur prej një balte të pastër ngjyrë okër, me pjekje të mirë.

Përmasat e ruajtura janë lartësia 5 cm, gjerësia 3 cm.

c 2. Fragment terrakote, pjesa e poshtme e një figurine gruaje me veshje të gjatë. Është përgatitur prej një balte jo shumë të pastër që përmban pak grimca gurësh gëlqerorë. Ngjyra e pjekjes okër, vende-vende sidomos në prerje gri. Pjekja e mirë. Gjatësia e pjesës së ruajtur 8,7 cm; gjerësia 4 cm (Tab. LXIV, 1).

c 3. Fragment, koka e një terrakote që përfytyron një kafshë shtëpiake ndoshta një qen. Përgatitur prej një balte të pastër ngjyrë okër në gri. Pjekja e mirë (Tab. IX, 6; Tab. LXIV, 2).

Në masën e madhe të qeramikës së kësaj periudhe janë gjetur edhe disa rrotulla prej balte të pjekur (diferencatorë) që kanë shërbyer për veçimin e enëve të stivosura në furra që të mos ngjiten gjatë procesit të pjekjes. Ato janë dy tipash: në formë çikriku (Tab. LV, 3) dhe rrotulle (Tab. LV, 5, 6).

d 1. Dy prej tyre të fragmentuara janë masive me parete të trasha në formë çikriku, të larta 4,4-4,5 cm me diametër 3,5 cm — 4 cm, dhe me trashësi që lëviz nga 1,2-1,6 cm. Njëra copë është përgatitur prej një balte të pastër ngjyrë

102) S. Anamali, Amantia., «Iliria» II, 1972, f. 85, Tab. XIII, 2,3; B. Dautaj, Zbulimi..., f. 140, Tab. V; S. Islami, Qyteti ilir..., f. 207, Tab. V, 1 e 5; Dh. Budina, Antigonea..., f. 307, fig. 48, 3.

okër në sipërfaqe dhe rozë në prerje, (Tab. VI, 7.9; Tab. LIII, 10) ndërsa tjetra ngjyrë gri me nuanca të errëta dhe e lyer në sipërfaqe me një lym balte ngjyrë bezhë, që vende vende është ciflosur (Tab. LIII, 9). Rrotulla të tilla janë gjetur në qeramikën e shek. III-II p.e.sonë të zbuluar në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.¹⁰³

d/2. Dy rrotulla të tjera jo shumë të larta kanë sipërfaqe të sheshta e skaje të mprehta. Janë përgatitur prej një balte të pastër ngjyrë okër në rozë dhe vetëm në anën e dukshme janë punuar. Kanë sipërfaqe të lëmuar, kurse nga brenda kanë një punim trashanik. Diametri i tyre i brendshëm është 2,7-4,5 cm lartësia 1 cm (Tab. VI, 14).

Edhe këto lloj rrotullash janë të njohura nga qeramika e së njëjtës periudhë (shek. III-II p.e.sonë) të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.¹⁰⁴

d/3 Një disk i vogël prej balte të pjekur në formë gjuhëze ka shërbyer, me sa duket, si diferencator. Është përgatitur prej një balte jo shumë të pastër ngjyrë rozë në kafe që përmban grimca tjegullash të shtypura. Diametri 3,7 cm.

e. Vulat

e/1 Fragment tjegulle me trashësi 2,7 cm. Balta e saj ngjyrë rozë në kafe përmban thërrmija tullash të shtypura. Në njerën anë të fragmentit brenda një fushe në formë katërkëndëshi të rregullt lexohen katër gërmat e para të një emri ΠΑΤΕ...: Katërkëndëshi dhe mbishkrimi i gdhendur brenda tij nuk janë të plotë mbasi tjegulla është e thyer (Tab. IX, 12).

Mbishkrimi jo i plotë i vulës është shkurtimi i emrit të pronarit të punishtes, emër që e kemi ndeshur edhe në një vulë përmbi një tjegull të zbuluar në Kalanë e Irmajt.¹⁰⁵

e/2 Në buzën e një fragmenti ene me parete jo shumë të trasha lexohet vazhdimi i një mbishkrimi: ενοει... (e bëri), ku mungon emri i pronarit të punishtes që e bëri.

103) N. Ceka, *Qyteti...*, f. 74, Tab. XL, 21; Tab. XLVII, 14, 15.

104) Po aty., f. 174, Tab. XLVII, 14, 15.

105) F. Prendi, Dh. Budina, *Kalaja...*, f. 31, Tab. VIII, a.

e/3 Në një peshë që ka qenë përdorur për vegja brenda një fushe katërkëndëshe lexojmë një vulë epigrafike: ATMA (Tab. IX, 13; Tab. LIV, 8). Vula të tilla nuk janë të zakonshme në peshore. Ato i gjejmë në përgjithësi në fragmente tjegullash dhe tregojnë emrin e pronarit të punishtes ku janë prodhuar.

e/4 Vegjë masive e ndonjë amfore transporti në formë cilindrike. Balta e pastër ngjyrë kafe e çelët, pjekja e mirë. Në pjesën e sipërme të vegjës, brenda një fushe në formë katërkëndëshi të rregullt 4,3 cm x 1,6 cm ka qenë stampuar një mbishkrim, prej të cilit sot lexohen vetëm tri germat e fundit AIO, ku ndoshta kemi një KAIO (Tab. IX, 14; Tab. LV, 2).

Mbi vegjën e një amfore është ngulitur një germë N, ndoshta shenja e mjeshtrit ose e punishtes, ku ka qenë prodhuar.

Një vulë me germa të ngjashme si kjo e shohim mbi vegjën e një amfore të prodhuar në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.¹⁰⁶

e/5 Mbi buzën e një amfore të shek. II p.e.sonë, brenda një kornize në formë katërkëndëshi lexohet një vulë tjetër jo e plotë me shkronja të pabarabarta dhe të paniveluara mirë: EUKOA... (Tab. IX, 9; Tab. LVI, 6).

e/6 Në anën e sipërme të një vegje ene gati shpatuke shihen stampa vulash anepigrafike dy llojesh: në formë rozete të stilizuara dhe në formë bredhi. (Tab. IX, 10). Vula të tilla në formë rrethore me rozetë të skematizuara, janë të njohura dhe nga qytete të tjera ilire jugore si në Dimal, Kalanë e Irmajt, në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme¹⁰⁷ etj.

e/7 Mbi buzën e një pitosi të zbuluar në pikën B shihet një vulë anepigrafike brenda një rrethi të vogël me 8 rreze në formë rozete të skematizuara (Tab. LV, 1) Vula të tilla janë të shpeshta në gjetjet e vendbanimeve dhe qyteteve tona ilire si në Kalanë e Irmajt¹⁰⁸, në zonën e Çorovodës (Rr. i Skraparit) etj.

Prania e vulave anepigrafike në qeramikën e këtij qyteti

106) N. Ceka, *Qyteti...*, f. 67, Tab. XVI, 21.

107) B. Dautaj, *Zbulimi...*, f. 139, Tab. II, 4; F. Prendi — Dh. Budina, *Kalaja...*, f. 33, Tab. X (e katërta nga e majta në të djathtë); N. Ceka, *Qyteti...*, f. 74, Tab. XVII, 5.

108) F. Prendi — Dh. Budina, *Kalaja...*, f. 34, Tab. X, C.

lidhet, me sa duket, me një zakon të njohur edhe në qendra të tjera të trevës iliro-jugore dhe mjaft të përhapur në botën helene. Studiuesit i lidhin këto me zakonin e vulosjes së artikulujve të qeramiks me shenjën e pronarit të punishtes dhe janë konsideruar më tepër si marka, që shënojnë një punishte të caktuar, por mund të jenë bërë edhe për efekte zbukurimi.¹⁰⁹

Gërmimet në qytetin e fortifikuar të Beratit kanë dhënë midis të tjerash një sasi të madhe qeramike masive të ndërimit, veçanërisht kjo bie në sy për periudhën qytetare ilire.

Ajo përfaqësohet kryesisht nga tjegullat e sheshta (solene) dhe të harkuara (kaliptere) (Tab. X, 1,5). Janë të pranishme solenet e tipit me pragje anësore të shkurtra, karakteristike për shek. III-II p.e.sonë (Tab. X, 1-4). Tjegullat e tipit solen dallojnë nga ato të tipit kalipter për brumin e pastër dhe pjekjen e mirë. Kalipteret kanë formën e një tubi gjysmëcilindrik, me faqe të larta e të përkulura. Përveç soleneve me profil të trashur janë gjetur me shumicë solene me profil katërkëndësh ose si sqep zog.

Tjegullat e gjetura me shumicë tregojnë se ato kanë pasur një përdorim dhe ripërdorim të gjerë në ndërtimin e shtëpive të banimit ose të godinave me karakter shoqëror. Por ato kanë qenë përdorur edhe për ndërtimin e varreve siç është rasti i varrit të zbuluar në pikën C, i ndërtuar me tjegulla solene të plota me përmasa: 0,85 m x 0,42 m; 0,80 m x 0,41 m.

Në pikat e ndryshme të gërmimit janë gjetur edhe disa fragmente tullash me trashësi të ndryshme: 2,5 cm — 5 cm; 2 cm — 5,8 cm; 2,5 cm — 3,7 cm; 2,7 cm — 4,5 cm. Një copë tulle e fragmentuar ishte 3 cm x 2,8 cm. Është gjetur vetëm një tullë e plotë me përmasa 4 cm x 3,2; 2 cm x 3 cm. Janë gjetur, ndonëse më rrallë, tulla me gjurmë byku dhe trashësi 7,5 cm — 8 cm. karakteristike për periudhën helenistike. Në një rast të vetëm janë gjetur (në pikën A) disa fragmente tullash të rrumbullakta të përdorura, me sa duket, në ndonjë godinë me sistem ngrohjeje me hipokaust. Por duhet thënë se përdorimi i tullës është shumë i rrallë, gjë që tregon se guri zinte vendin kryesor në ndërtimet e ndryshme me karakter shoqëror ose privat të këtij qyteti.

109) Po ety., I 37, Tab. XVI, 8.

5. OBJEKTE METALIKE DHE KOCKE.

Në këtë shtresë kulturore përveç qeramikës së përdorimit të përditshëm shtëpiak dhe asaj masive janë mbledhur edhe disa objekte të pakta hekuri e kocke si maja shigjetash, grepa për peshkim, etj. dhe disa monedha prej bronzi. (Tab. XLVI, 7,15; Tab. LXIII, 1,7).

1. *Daltë*. e madhe prej hekuri në formë shpatuke me fletën e zgjatur dhe të ngushtë katërkëndëshe. Megjithëse shumë e dëmtuar nga ndryshku objekti ruan një gjatësi prej 15,5 cm. Gjerësia e saj është 2,5 cm — 3 cm. (Tab. XLIV, 14; Tab. LXIII, 3). Kjo është një vegël e përdorur nga gurskalitësit dhe paraqet ngjashmëri me vegla të tilla të së njëjtës periudhë të përdorura për të njëjtin qëllim të zbuluara në qytetin ilir të Antigonesë.¹¹⁰

2. Majë hosteni prej hekuri në trajtë konike 7,3 cm e lartë me diametrin e buzës afro 4 cm. Maja është gollë përbrenda, ku ruhen ende tepricat e karbonizuara të bishtit të drunjtë. (Tab. XLVI, 15; Tab. LXIII, 2). Një majë hosteni e ngjashme me këtë është gjetur në gërmimet në Antigone.¹¹¹

Në shtresën kulturore të periudhës qytetare ilire u gjetën edhe dy objekte kocke. Prej këtyre njëri ka formë të gjatë cilindrike gollë përbrenda i pajisur me dy vrima për fiksion, ndoshta doreza e ndonjë instrumenti metalik. Është i gjatë 7,5 cm dhe ka diametrin 1,2 cm. (Tab. XLVII, 8; Tab. LXIV, 4). Objekti tjetër, gjithashtu prej kocke është i thyer dhe si i tillë është vështirë të përcaktohet destinacioni i tij. Pjesa e sipërme ka formën e një rruaze të madhe gjysmësferike të profiluar lart e poshtë. Lartësia e ruajtur e objektit është 2,1 cm. Diametri 1,8 cm (Tab. LXIV, 12).

6. MONEDHAT

Apoloni

Tip Apolon-obelisk (shek. III-II p.e.sonë).

1. Æ / F. Kryet e Apolonit me kurorë dafine mj. rrethi i përbërë prej kokrrizash.

110) Dh. Budina, *Antigonea*..., f. 302, fig. 43, 1-3.

111) Po aty..., f. 298, fig. 38, 4.

Shp. Legjenda vertikale në të dy anët e obeliskut jo shumë e qartë. [Απολλω-νίαται], kurorë dafinash.

Monedha është gjetur në gjurmimet e vitit 1973 në pikën C gjatë pastrimit të kanalit kontrollues.

P=3,75 gr. D=15 mm.

H. Ceka, Probleme të Numizmatikës ilire, Tiranë, 1967, f. 118, 69, Tab. IV, 8.

2. Æ ↓ F. Si nr. 1

Shp. Si nr. 1

Monedha është gjetur në fushatën e gjurmimeve të vitit 1973 në pikën «C».

P=3.25 gr. D=16 cm.

3. Æ ↘ F. Si nr. 1 (Tab. LXV, 2)

Shp. Si nr. 1.

Monedha është gjetur rastësisht në pikën E gjatë fushatës së gjurmimeve të vitit 1975.

P=8 gr. D=20 mm.

4. Æ ↑ F. Kryet e Apolonit në profil dj. (Tab. LXV, 1).

Shp. Obelisk mbi një bazament. Në të dy anët e tij legjenda (AM) BIP.

P=3,75 gr. D=18 mm.

Monedha është gjetur në gjurmimet e vitit 1974 në pikën B.

7. EMRI ANTIK I QYTETIT

Një ndër problemet, që prej kohësh ka tërhequr vëmendjen e studiuesve të ndryshëm është ai i emrit antik të qytetit të Beratit. Që nga fundi i shekullit të kaluar dhe fillimi i këtij shekulli një varg studiuesish, midis të cilëve i pari Liku e pastaj Batifoli, Tomasheku, Prashnikeri etj.¹¹² të mbështetur tek autorët antikë, patën shfaqur mendimin se në rrënojat e kështjellës së Beratit duhet parë Antipatrea e përmendur në ngjarjet e vitit 216 p.e.sonë., nga Polibi dhe në ato të vitit 200 p.e.sonë nga Tit Livi.¹¹³ Lidhur me identifikimin e këtij qytetit në literaturën arkeologjike ka mbizotë-

112) W.M. Leake, *vep. cit.*, f. 461; B. Batifoli, *vep. cit.*, f. 7; W. Tomashek-Payly-Wissowa, *vep. cit.*, sv. Antipatrea; C. Prashniker A. Schober, *vep. cit.*, f. 61.

113) Polyb V, 108, 2; Tit Livi XXXI, 27, 1, 5.

ruar mendimi tradicional se në rrënojat e qytetit të fortifikuar të Beratit duhet parë qyteti ilir i Antipatreas.¹¹⁴ Këtë mendim e ka shprehur kohët e fundit edhe P. Kaban.¹¹⁵

Në lidhje me identifikimin e rrënojave të qytetit antik në kalanë e Beratit me Antipatrea, duhet thënë se, ka pasur edhe mendime që e kundërshtojnë atë. Ndër studiuesit e huaj do të përmendim Pajakovskin i cili e kërkon Antipatrea ilirë në stacionin rrugor Mutatio Patras (Itinerarum Burdigalense, Miller S. 520) 11 milje përtej Ohrit.¹¹⁶ Nuk është pa interes, nga ana tjetër, mendimi i shfaqur kohët e fundit nga N. Ceka, sipas të cilit Antipatrea dhe kështjellat përreth saj Gerunti, Kryesondyoni, Koragu duhen kërkuar në luginën e sipërme të Devollit dhe ndoshta në fushën e Korçës. Sipas autorit përshkrimi fizik i Antipatreas përputhet me Symizën.¹¹⁷

Në rrënojat e kalasë së Beratit, nga ana tjetër N. Ceka mendon se ndoshta duhet parë qyteti Bargul¹¹⁸ (Livi XXIX, 12, 137). Ky mendim është kundërshtuar nga Pajakovski dhe S. Islami, të cilët e kërkojnë qytetin ilir të Bargulit në fshatin Bargullas në afërsi të Beratit, ku toponimi shumë i ngjashëm (Bargul-Bargullas) lidhet edhe me ekzistencën e një kështjelle antike.¹¹⁹ Këto dhe fakti që Barguli, ndryshe nga Antipatrea, në burimet e shkruara, përmendet vetëm një herë, na duken bindëse.

Një tregues mjaft domethënës është edhe rishfaqja në

114) Ilirët dhe Iliria tek autorët antikë, Tiranë, 1965, f. 524; H. Ceka, *Dega jugore e rrugës Egnatia «Monumente»* 2, 1971, f. 31; A. Baçe, *Qyteti...*, f. 47; S. Islami, *Shteti ilir në luftat kundër Romës*, «Iliria» III, 1974, f. 23, citimi 97; F. Prendi, *Urbanizimi...*, f. 108; S. Anamali, *Nga ilirët tek Arbërit*, «Iliria», f. 1985; Gj. Karaiskaj, *Pesë mijë*, f. 55; H. Spahiu, *Muret...*, f. 134.

115) P. Cabanes, *Recherches archeologiques en Albanie 1945-1985*, «Rev. Arch.» 1, 1986, f. 140.

116) W. Pajakovski, «Starozytni Epir e jago mieskancy» Poznan 1970.

117) N. Ceka, *Qyteti ilir në Selcën e Poshtme*, «Iliria» II, 1972, f. 177 citimi 37; N. Ceka, *Qyteti...*, Tiranë, 1985, f. 146, Citimi 492. Lidhur me këtë problem edhe H. Ceka është përkrahës i pikëpamjes së re. Shih: H. Ceka, *Shënime nga gjeografia historike e Ilirisë së Jugut*, «Iliria» 1, 1984, f. 20.

118) *Po aty...*, f. 117, citimi 37.

119) S. Islami, *Shteti ilir...*, f. 23, citimi 97; W. Pajakovski, *vep. cit.*, f. 92.

burimet e shkruara të mëvonshme e emrit të qytetit në një formë pak të ndryshuar Antipagrai, siç e gjejmë në shek. VI tek Prokopi i Qezaresë. Vazhdimësia e emrit të qytetit me ndonjë ndryshim të vogël, nga periudha qytetare ilire në kohën antike të vonë (Antipatrea-Antipagrai) dhe në përdhat e mëvonshme (Pulheriopolis, Belagrita, Belgradon, Belgrad-Berat) përputhet edhe me vazhdimësinë e jetës social ekonomike të qytetit, të pasqyruar, sikurse e kemi përmendur edhe gjatë shtjellimit të lëndës, në arkitekturë dhe në kulturën materiale.

Dukuri tjetër që meriton të vihet në dukje dhe që flet në të mirë të mendimit se në rrënojat e qytetit antik të Beratit duhet parë Antipatrea ilire, është, sikurse tregojnë të dhënat stratigrafike të gërmimit të parashtruara më lart, djegia e konstatuar në kuadrin III e IV, gjurmët e së cilës lidhen me shtresën e vonë helenistike, që ka të bëjë me sa duket me ngjarjet e vitit 200 p.e.sonë, për të cilat flet Tit Livi. Tepricat e shumta të drithit të karbonizuar (Fig. 28) nga ana tjetër, të gjetura në brinjën jugperëndimore të kuadratit I (Pika B) dhe shtroja me një shumicë tjegullash helenistike të fragmentuara e gjetur në kuadratin VIII-IX (Pika B) (Fig. 29) janë gjithashtu pasoja të një djegieje të fuqishme që duhet të ketë ndodhur në këtë kohë. Këtyre të dhënave mund t'u shtojmë edhe faktin se jo shumë larg qytetit të sotëm të Beratit, në shpinë të tij, ndodhet kalaja ilire e Irmajt, të cilën autorët e gërmimit (F. Prendi e Dh. Budina) me shumë probabilitet e identifikojnë me një nga qytetet e përmendura nga Polybi dhe Livi, me Kodrionin,¹²⁰ të cilin Livi duke e quajtur «qytet në një pozitë të mirë dhe të fortifikuar» e përmend fill mbas Antipatreas, kur përshkruan pushtimin e qyteteve të Desaretisë (Koragun, Geruntin dhe Orgesin) nga legati romak Luc Apusti, që vintë me ushtrinë e tij nga Apsi (Semani). Vendosja e këtij qyteti në shpinë të Antipatreas antike si dhe pozicioni i përshtatshëm gjeografik e sistemi i tij fortifikues përkojnë plotësisht me të dhënat e historianit romak Tit Livit.

Të gjitha këto sa më sipër parashtruam, si edhe fakti se asnjë qytet tjetër i njohur, së paku deri tani, nuk mund t'i përgjigjet Antipatreas ilire më mirë sesa Berati, e bëjnë

120) F. Prendi — Dh. Budina, *Kalaja...*, f. 44.

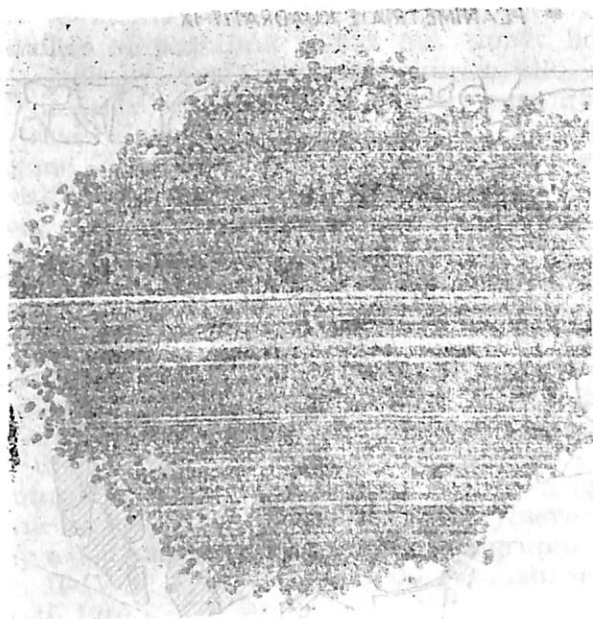

Fig. 28

shumë më të mundshëm identifikimin e rrënojave të qytetit antik në kalanë e Beratit me Antipatrean ilire.

8. PERIUDHA QYTETARE ILIRE SHEK. I P.E.SONË — — SHEK. IV I E. SONË

Gërmimet arkeologjike të bëra në rrënojat e qytetit të fortifikuar të Beratit, veçanërisht ato të kryera në pikën B patën një rëndësi të madhe sidomos për ndriçimin e periudhës qytetare ilire që përfshin shek. I p.e.sonë deri në shek. IV të e. sonë, për të cilën mungojnë të dhënat e shkruara burimore dhe arkitektonike.

Mungesa e materialit arkeologjik dhe e ndërtimeve të kësaj periudhe në qytetin e fortifikuar të Beratit si edhe njohimi i Tit Livit mbi ngjarjet e vitit 200 p.e.sonë (luftërat ilire romake) i kanë dhënë shkas ndonjë studiuesi që të mendojë

● PLANIMETRIA E KUADRATIT IX¹

Fig. 29

0 200 CM

se gjatë periudhës së pushtimit romak qyteti i Antipatreas pat rënë në heshtje,¹²¹ megjithëse pranohet ekzistenca e jetës në bazë të qeramikës «pseudoterrasigillata». Fakti që në mu-

21) A. Baçe, *Qyteti...*, f. 47.

ret rrethuese të kalasë së Beratit nuk janë vënë re ndërtime të periudhës së pushtimit romak nuk duhet lidhur me ndërprerjen e jetës qytetare, pasi një dukuri e tillë, me ndonjë përjashtim, është e njohur edhe në një varg qytetesh e qytezash të trevës ilire jugore dhe të Epirit, si në kalanë e İrmajt, Antigone, Zgërdhesh¹²² etj. Në kushtet e qetësisë relative gjatë pushtimit romak në këto qendra, midis tyre edhe në Antipatrea, nuk u ndie nevoja për fortifikime.¹²³

Muret rrethuese të qytetit, që asnjëherë nuk kanë qenë rënuar rrafsh me tokën,¹²⁴ në këtë kohë si edhe gjetkë e kishin humbur funksionin e tyre të dikurshëm.

Shtresa kulturore që i përket kësaj periudhe është përfaqësuar nga një sasi e konsiderueshme qeramike e përdorimit të përditshëm shtëpiak, asaj masive të ndërtimit, kjo e fundit në shumicën e rasteve e ripërdorur nga periudha pararendëse, dhe e disa monedhave. Megjithëse kjo qeramikë ka arritur deri tek ne në një gjendje të fragmentuar jemi përpjekur të veçojmë në të dy grupet kryesore: qeramikën e shekujve I p.e.sonë — I të e.sonë dhe grupin tjetër që i takon shek. II-IV të e.sonë, të cilat do t'i analizojmë sipas destinacionit të tyre.

9. QERAMIKA E SHEK. I P.E.SONË — SHEK. I TË E.SONË

A. Enët e tavolinës

Në serinë e enëve të tavolinës janë grupuar ato fragmente që riprodhojnë enë me parete relativisht të holla si kupa, tasa, pjata e pjatanca dhe enë uji si amforiska, broka, këtruve, etj. Këtu janë përfshirë edhe enët e tipit pseudo-terra-sigillata dhe pak terra-sigillata të lyera me vernik të kuq me pak shkëlqim ose pa shkëlqim, të përfaqësuar kryesisht nga buzë ene me pjesë pareti dhe më rrallë funde enësh.

122) F. Prendi, — Dh. Budina, *Kalaja...*, f. 29; S. Anamali, *Amantia...*, f. 61; S. Islami, *Qyteti...*, f. 206; Dh. Budina, *Antigonea...*, f. 318.

123) S. Anamali, *Procese shndërrimi në trevën Jugore ilire në shek. I-IV, «Iliria»* 1, 1986, f. 13, 22.

124) J. P. Adam, *L'architecture militaire greque*, Paris, 1982, f. 36.

a) *Kupat*. Në fragmentet ë enëve me përmasa të vogla mbizotërojnë kupat me parete të holla, që dallojnë për larminë e formave të tyre. Janë përgatitur prej një deltime të pastër ngjyrë rozë në të kuqërrëmtë që përmban shumë silicium, gjurmët e të cilit duken në sipërfaqe. Një grup më vete formojnë kupat e vogla të lyera me vernik të kuq ose kafe me shkëlqim argjendi dhe shkëlqim metalik, që dallojnë për pjekjen e mirë dhe finesën e punimit të tyre.

a/1 Më e zakonshme ndër to është kupa në formë kësule gjysmësferike me parete të harkuara dhe buzët e shpërvjela horizontalisht nga jashtë (Tab. XVI, 1-5,12) ose të varura poshtë nganjëherë me seksion rrethor që shkëputet qartë nga trupi i enës (Tab. XVI, 11).

a/2. Disa fragmente të tjera kupash kanë formë jo të zakonshme të trupit në trajtë hinke me buzët e drejta pak të holluara ose të trashura në skajet dhe të hapura nga jashtë në formë strehe. Shpeshherë ato janë të pajisura në të dy anët me 1-3 vijaska horizontale (Tab. XVI, 14).

a/3 Më vete qëndrojnë disa fragmente kupash me trup në formë trapezi dhe me buzët me seksion sinusoidal të rrumbullakuara nga brenda (Tab. XVI, 7).

a/4 Disa fragmente të tjera kupash kanë pjesën e sipërme të trupit në formë cilindrike dhe të poshtmen në formë segmenti rrethor (Tab. XI, 2).

a/5 Tipa të veçantë kupash formojnë disa fragmente të tjera me trup në formë këmbane, dardhe apo vezak të fryrë (Tab. XVI, 6, 11,13,14). Kanë buzë të trashura të hapura nga jashtë, me seksion rrethor që ndonjëherë zgjerohen së tepërmi në skajet ose varen poshtë. Njëra nga kupat tona me trup në formë trapezi (Tab. XVI, 13) është e ngjashme me një copë të gjetur në shtresën e sipërme të gërmimit të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme, që datohet në shek. I p.e.sonë — shek. I i e.sonë.¹²⁵

a/6 Fragment kupe me trup të vogël bikonik e buzë të sheshta dhe të pjerrura pak nga brenda, me dalje këndore (Tab. XII, 2). Ajo afron me një kupë të gjetur në shtresën e dytë kulturore të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.¹²⁶

Këto lloj kupash kanë qenë lyer në të dy anët me vernik

125) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XLVI, 10.

126) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab, L: 9:

të kuq të dobët pa shkëlqim. Më rrallë ato janë lyer vetëm nga jashtë me vernik të kuq me shkëlqim metalik.

b) *Skifosat*. Në qeramikën e kësaj shtrese janë grumbulluar edhe disa fragmente skifosash.

b/1 Disa prej tyre kanë trup vezak, me buzë të drejta, që ngushtohen në pjesën e sipërme (Tab. XVI, 10). Janë të lyer në përgjithësi me vernik të kuq të holluar me shkëlqim të zbetë dhe më rrallë me shkëlqim metalik.

6/2 Fragmente të tjera skifosash kanë trup gati gjysmë-sferik, buzë të drejta dhe të kthyera nga brenda, herë-herë me një profilim të lehtë që del tej paretit. Janë të lyer me vernik kafe në të kuq ose kafe në ngjyrë argjendi me shkëlqim metalik (Tab. XVI, 9).

Si formë është e njohur dhe e trashëguar nga format e qeramikës të periudhës qytetare ilire të shek. III-II p.e.sonë.

a/3 Një tip më vete formojnë skifosat me trup të stërgjatur cilindrik e buzë të veçuara qartë nga trupi i enës me diametrin e grykës 7 cm. Janë të lyer nga brenda ose në të dy anët me vernik të kuq pa shkëlqim (Tab. IV, 6,10; Tab. LVI, 5). Këto lloj skifosash që si formë janë karakteristike për shek. I p.e.sonë janë të ngjashme me një ekzemplar të gjetur në shtresën kulturore që i përket shek. I p.e.sonë — shek. I të e.sonë të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.¹²⁷

b/4 Skifosat tip kantaroidi me trup vezak dhe parete relativisht të holla. Buzët e drejta pak të anuara nga brenda janë të mprehta në skajet. Është i lyer në të dy anët me vernik të kuq pa shkëlqim (Tab. XVII, 3). Për nga trajtimi tipologjik është i ngjashëm me skifosat e shtresës së dytë ulturore të banimit (shekujt III-II p.e.sonë). në këtë qytet.

b/5 Midis fragmenteve të kupave dhe skifozave u gjet dhe fundi i sheshtë i një vazoje në formë cilindrike, që qëndron mbi një fron jo shumë të lartë pseudounazor. Është i përgatitur prej një balte të pastër ngjyrë okër në rozë. i lyer në të dy anët me vernik të kuq me pak shkëlqim (Tab. XVI, 8). Është e ngjashme me një vazo aretine nga Halterni.¹²⁸

Këto fragmente paraqesin forma karakteristike për periudhën kalimtare nga antikiteti ilir në periudhën e pushtimit romak dhe si kohë ato datohen në shek. I të e.sonë.

127) *Po aty*, Tab. L.I, 10.

128) Howard Comfort, *Corpus Vaso Arretinorum*, Bonn, 1968, Plate I, 16.

c. *Tasat*, sikurse enët e tjera të këtij lloji dallojnë për baltën e pastër ngjyrë okër e kafe në të kuqërremtë ose në ngjyrë kanellë dhe bien në sy për finesën e punimit dhe pjekjen e mirë të tyre. Ndër to mbizotërojnë fragmentet e tasave të qeramikës pseudoterra-sigillata dhe më pak ato terra-sigillata, të lyera me vernik të kuq në më të shumtën e rasteve pa shkëlqim dhe më rrallë gjenden ato me sipërfaqe të lustruar mirë me shkëlqim; tek disa nga këto verniku nuk e mbulon të gjithë sipërfaqen e enës. Lyerja është bërë me sa duket me zhytje çka e tregojnë gjurmët e vernikut në formë rëkesh në pjesën e jashtme të buzëve.

Tasat dallojnë jo vetëm nga përmasat e ndryshme, por edhe nga forma e trupit, sipas të cilës kemi mundur të veçojmë disa tipa:

c/1 Fragmente tasash të vegjël që e kanë trupin në formë trapezi dhe anët të rrumbullakuara në skajet, paksa të anuara nga jashtë me seksion sinusoidal (Tab. XII, 3).

Për nga forma këto tasa janë shumë të përafërt me një ekzemplar të grupit G sipas klasifikimit të H.S. Robinsonit të gjetur në shtresën e dytë kulturore të depozitës D, në Agoranë e Athinës lënda arkeologjike e të cilës i përket gjysmës së parë të shek. I p.e.sonë.¹²⁹

c/2. Fragmente tasash me pjesën e sipërme të trupit në formë trapezi dhe të poshtmen në formë kësule gjysmësferike, me paretet anësore të drejta të mbledhura nga brenda (Tab. XII, 1) dhe me seksion të ndryshëm trekëndëshi, katërkëndëshi elipsoidal ose paksa të hapura nga jashtë, buzët e të cilave në disa raste trashohen në drejtim të skajeve dhe dalin tej paretit të enëve në formë këmbëze (Tab. XII, 2,5, 7,8,11); në raste të tjera kanë pjesën e brendshme me seksion gjithashtu në formë këmbëze (Tab. XII, 8). ndonjëherë me profilime në pjesën e jashtme të buzëve me prerje këndore që përfundojnë si sqep zogu (Tab. XII, 9).

c/3 Formë jo të zakonshme duket se paraqet një fragment tasi ose pjate e thellë me buzët me seksion trekëndëshi të prera vertikalisht nga jashtë. Është përgatitur prej qeramike fine terra-sigillata në ngjyrë të kuqe kanellë të lyer me vernik të kuq të shkëlqyeshëm, që vende vende është ciflosur (Tab. XI, 4).

129) H. S. Robinson, Pottery of the Roman period «The Athenian Agora», vol. V, Princeton, 1959, f. 24, Pl. 60, G. 9.

c/4 Një fragment tjetër riprodhon një tas të thellë me paretet anësore të rrumbullakuara dhe buzët që hapen nga jashtë në formë strehe (Tab. XII, 7). Balta e pastër ngjyrë okër, pjekja jo e mirë. Ena është e lyer nga brenda me vernik kafe të dobët.

Dy fragmente tasash (Tab. XII, 5,8) janë të ngjashme me një tas që vjen nga shtresa e sipërme e gërmimit në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme (shek. I p.e.sonë — shek. I i e.sonë)¹³⁰ dhe me tasat pergamase të shek. I p.e.sonë të gjeturura në Agoranë e Athinës.¹³¹

c/5 Fragmente tasash (Tab. XII, 6) me trup të vogël e mesatar gati konik ose kësulë gjysmësfrike. Kanë buzë të kthyer nga brenda me seksion elipsoidal, katërkëndëshi ose me profilim të brendshëm. Janë përgatitur prej një balte ngjyrë kafe të lyer në më të shumtën e rasteve me vernik të kuq kafe pa shkëlqim dhe anës buzëve në pjesën e jashtme me shirita verniku ngjyrë kafe gështenjë në të zezë. (Tab. XII, 6).

Tasa të tillë të përafërt me tanët janë të njohur nga shtresa e sipërme e gërmimit në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme (shek. I p.e.sonë — shek. I i e.sonë) të konsideruar me të drejtë si formë tasash të trashëguar nga periudha e mëparshme (shek. III-II p.e.sonë).¹³² Forma të tilla të përafërta me tonat janë gjetur edhe në gërmimet në Agoranë e Athinës.¹³³

d) *Pjatanca*. Një pakicë fragmente enësh duket se riprodhojnë enë të tipit pjatancë me përmasa relativisht të mëdha. Disa prej tyre kanë trup me prerje në formë trapezi me paretet anësore dhe buzë paksa të kthyer nga brenda.

Të tjera kanë paretet anësore të pjerrëta me buzët e trashura, që dalin në formë fletëze tej paretit të enës (Tab. XI, 17). Në rastet e tjera, ato si vazhdim i drejtpërdrejtë i trupit të enës, shtrihen nga jashtë në formë strehe (Tab. XI, 5). Janë përgatitur nga e njëjta argjilë ngjyrë rozë në të kuqërremtë, të lyer nga brenda dhe paksa nga jashtë në pje-

130) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. LI, 16.

131) H.S. Robinson, *Pottery...*, Pl. 70, Grupi. L. 61; Pl. 72 g, grupi KE.

132) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XLIX, 15.

133) H.S. Robinson, *Pottery...*, Pl. 68, H. 32, K. 17.

sën e sipërme me vernik të kuq pa shkëlqim. Dallojnë për një pjekje të mirë dhe kanë një tingëllim metalik.

Veçanërisht interesante për nga forma dhe përmasat e mëdha është një pjatancë me trup me prerje me seksion katërkëndëshi kënddrejtë me paretet anësore që bien vertikalisht mbi fundin e sheshtë të enës. Diametri i saj 44 cm (Tab. XVII. 7).

Disa nga këto pjatanca paraqesin ngjashmëri, sidomos nga profilimi i buzëve me një tas të gjetur në shtresën e sipërme kulturore të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme të datuar në shek. I p.e.sonë — shek. I i e. sonë.¹³⁴

e. Pjatat. Numri i fragmenteve të pjatave të mbledhura në gërmime është relativisht i madh. Janë gjetur kryesisht buzë me pjesë paretësh, paretë dhe funde të veçuara me zbulime të bëra me ngulitje. Ato janë përgatitur nga e njëjta argjilë e pastër dhe dallojnë për finesën e punimit të tyre. I përkasin qeramikës të tipit pseudoterra-sigillata dhe më pak asaj terra-sigillata, të lyera në shumicën e rasteve me një vernik të kuq pa shkëlqim. Rrallëherë vihen re copa të lyera me vernik të kuq në ngjyrë kanelle me shkëlqim.

e/1 Pjata të shtrira me trup gati cilindrik dhe buzë të larta, të ngritura pothuajse vertikalisht, me seksion rrethor ose katërkëndëshi, janë lyer me vernik të kuq pa shkëlqim ose me shkëlqim argjendi, që vende-vende është ciflosur (Tab. XI, 8,11,12,13).

Këto pjata janë të ngjashme me pjatat e formës 4 të qeramikës së shtresës së sipërme të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme (shek. I p.e.sonë — shek. I i e. sonë), që sipas autorit përsërisin një formë të kohës së vonë helenistike.¹³⁵ Ato janë të ngjashme edhe me format tipike të qeramikës pergamase Agorasë së Athinës të datuara në tre çerekët e fundit të shek. I p.e.sonë.¹³⁶

e/2 Disa fragmente qeramike riprodhojnë pjata të shtrira me trup në formë trapezi dhe anët e pjerrëta të ngritura në një kënd të gjerë ose pak të lakuara që përfundojnë me buzë me seksion sinusoidal. Kanë në përgjithësi fund të gjerë dhe të sheshtë. Balta e tyre rozë në të kuqërremtë është e tipit pseudoterra-sigillata.

134) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. XL, 23.

135) Po aty..., f. 79, Tab. XLIX, 19; Tab. L, 17; 18.

136) H.S. Robinson, *Pottery...*, Plate 60, F. 1-2.

Janë të lyera me vernik të kuq të dobët, që është ciflosur. (Tab. XX, 4,9,13).

e/3. Në këtë tip hyn edhe një pjatë, mjaft e përafërt për nga forma e trupit me pjatat e mësipërme, por që dallon prej tyre nga mënyra e formimit të buzëve, që hapen horizontalisht në formë strehe, me seksion këndor ose rrethor (Tab. XX, 6; Tab. XI, 14). Kjo pjatë është shumë e ngjashme me një copë nga nekropoli i dystë i Apolonisë.¹³⁷

e/4. Fragmente pjatash në formë kësule gjysmësferike, me buzë të trashura me seksion në formë këmbëze ose trekëndëshi. Janë përgatitur nga një baltë e pastër e kuqërremtë në ngjyrë kanellë dhe lyer në të dy anët me vernik të kuq me shkëlqim të një cilësie mjaft të mirë (Tab. XI, 6,9). Është e ngjashme me një pjatë samiane të gjetur në shtresën II të gjermimit të Agorasë së Athinës, që datohet në gjysmën e parë të shek. I të e. sonë.¹³⁸

Fundet. Së bashku me fragmentet e pjatave dhe pjatancave në gjermim janë mbledhur edhe disa funde të tyre. Në to dallohen dy lloje: funde të sheshta dhe të harkuara. Këto të fundit ngrihen mbi një këmbëz unazore ose pseudo-unazore. Pjesa më e madhe e tyre janë dekoruar nga brenda, zakonisht në pjesën qendrore të enës, me motive të ndryshme si rrathë bashkëqendrorë të bërë me ngulitje ose ruletim. Një pjesë tjetër mbajnë si dekoracion vula anepigrafike, kryqë të zbukuruara, rrathë të mbushur me motive në formë rrjete, motive në formë trikëndëshi, rozete, zambaku e më rrallë ndonjë figurë njeriu.

Janë përdorur, ndonëse rrallë, edhe funde të zbukuruara me vula epigrafike, siç është rasti i pjatës prej qeramike pseudo-terrasigillata, në pjesën qendrore të së cilës lexohet: Αογκic, ndoshta emri i mjeshtrit poçar që e punoi (Tab. LVI; 1, 9).

Motive zbukurimi të ngjashme me këto janë të zakonshme në pjatat e qeramikës të shek. I të e.sonë dhe janë të njohura edhe nga qendra të tjera të territorit tonë. Motivet e pjatave të bëra me ruletim janë të ngjashme me motivet e disa pjatave që vijnë nga shtresa e sipërme kulturo-

137) A. Mano, *Nekropoli i Apolonisë, Tuma I* (Gjermime të viteve 1958-59) «Iliria» I, 1971, Tab. VI, 4.

138) H.S. Robinson, *Pottery...*, Tab. 62, Grupi G. 33.

re e qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.¹³⁹ Disa nga këto motive, siç janë ato në formë thonjzash dhe teknika e përdorur për realizimin e tyre përsëriten nga periudha më e hershme.

f. *Amforiskat*. Në qeramikën e tavolinës të kësaj shtrese mbizotërojnë fragmentet e amforiskave, që dallojnë si për numrin e madh, ashtu edhe për variantet e shumta të buzëve të tyre. Janë përgatitur nga një baltë e pastër ngjyrë rozë në okër. Pjekja e tyre është e mirë. Herë-herë gjenden fragmente të lyera nga brenda me serë, ndërsa në sipërfaqen e tyre shihen zbukurime në formë rrëshesh të bëra me bojë të kuqe në kafe (Tab. LXXII).

f/1 Fragmente amforiskash me qafë cilindrike, grykë që hapet në formë hinke dhe buzë të zgjatura si sqep zogu (Tab. XVII, 1) me seksion trekëndëshi, (Tab. XXII, 2; Tab. XXI, 2, 17; Tab. XIII, 19; Tab. XXII, 14, 16; Tab. XIX, 9). Janë të ngjashme me një amforiskë të gjetur në nekropolin e dystë të Apolonisë dhe me një tjetër, që vjen nga qeramika e shtresës së sipërme të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme të datuara në shek. I p.e.sonë — shek. I i e.sonë.¹⁴⁰

f/2 Fragmente amforiskash me qafë të ngushtë cilindrike dhe buzë të trashura me seksion elipsoidal (Tab. XIII, 6, 10; Tab. XXI, 1).

f/3 Fragment amforiske me qafë të lartë cilindrike, buzë të zgjatura anash në formë këmbëze dhe të profiluara nga brenda. Është e lyer nga jashtë me vernik ngjyrë kafe në të kuqërremtë. (Tab. XIII, 20). Paraqet ngjashmëri me një amforiskë nga qyteti ilir, pranë Selcës së Poshtme, të datuar në shek. I. p.e.sonë - shek. I i e.sonë.¹⁴¹

f/4 Fragment amforiske me qafë cilindrike, që duke u zgjeruar pak përfundon në buzët gjysmë të shpërvjela nga jashtë të pajisura me një kanal në pjesën e sipërme (Tab. XXII, 10).

f/5 Fragment amforiske me qafë të lartë, që ngushtohet në pjesën e sipërme dhe përfundon në buzët e trashura, të prera vertikalisht nga jashtë (Tab. XXII, 7).

139) N. Ceka, *Qyteti ...*, Tab. LI, 27.

140) *Poraty*, Tab. LIV, 13; A. Mano, *Nekropoli ...*, f. 203, Tab. V, 9, 10

141) N. Ceka, *Qyteti ...*, Tab. L, 3.

f/6 Fragment amforiske me qafë pak të fryrë cilindrike dhe buzë të profiluara nga jashtë (Tab. XIII, 2).

f/7 Fragmente amforiskash me qafë të ngushtë cilindrike dhe buzë të shtrira horizontalisht nga jashtë. Janë të ngjashme me një amforiskë që vjen nga qeramika e shtresës së sipërme kulturore të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme.¹⁴² (Tab. XXII, 3, 22).

f/8 Fragment amforiske me buzë të shtrira dhe të pre-ra gati vertikalisht nga jashtë me një kanal në pjesën e sipërme. (Tab. XXI, 4).

f/9 Fragmente amforiskash me qafë të lartë cilindrike, pak të fryrë anash në vendin ku kapeshin vegjat. Buzët e drejta vertikale janë të rrumbullakuara në skajet. Njëra prej tyre është e lyer nga jashtë me vernik të kuq pa shkëlqim (Tab. XXI, 11).

f/10 Fragment amforiske me qafë të ngushtë cilindrike, buzë të trashura që hapen nga jashtë me seksion elipsoidal (Tab. XIII, 3). Është e ngjashme me një amforiskë të gjetur në shtresën VI A² të Albintimiliumit (Itali), të datuar rreth v. 50 p.e.sonë.¹⁴³ Së bashku me fragmentet e amforiskave dhe të amforave të kësaj shtrese u gjet edhe një pjesë buze e ndonjë ene të madhe grykëgjërë, me një profilim në anën e jashtme të buzëve, që ngjet me një amforiskë të gjetur në qeramikën e shtresës së sipërme të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme e datuar në shek. I p.e.sonë - shek. I i e.sonë.¹⁴⁴

f/11 Tri fragmente enësh me vernik të kuq paraqesin forma pak të veçanta dhe ju përkasin me sa duket gjithashtu grupit të amforiskavë. Njëra prej tyre me parete shumë të holla ka grykën në formë këmbane dhe buzët e drejta me një profilim të theksuar në paretin e jashtëm të saj. Është e lyer me vernik të kuq pa shkëlqim (Tab. XVII, 2).

f/12 Një trajtë të veçantë amforiske paraqet edhe një fragment ene me buzët pak të shpërvjela nga jashtë dhe të rrumbullakuara në skajet. Është e lyer me vernik të kuq pa shkëlqim (Tab. XXII, 11).

142) Po aty, Tab. XLV, 2.

143) N. Lambolia, *Sulla cronologia...*, f. 259, fig. 15: f. 268. Fig. 25 (e dyta në rreshtin e II-të).

144) N. Ceka, *Qyteti...* f. 80, Tab. LI, 8.

Në fragmentet e amforiskave është gjetur edhe një kapak amforiske grykëngushtë, e përgatitur prej një balte të pastër ngjyrë okër në rozë, i fragmentuar në gjysmën e tij. Ka formën e një disku me një dorezë cilindrike pak të ngritur në pjesën e mesit me diametër 3,2 cm. Diametri i vetë kapakut është 7,4 cm (Tab. XIII, 8).

B. Enët e transportit

Amforat. Në shtresën kulturore që i përket shekujve të parë të e.sonë janë mbledhur edhe disa fragmente amforash transporti. Janë përgatitur nga një baltë e verdhë në okër që herë herë anon nga ngjyra kafe e çelët.

a/1 Fragment amfore me qafë cilindrike me buzë të drejta vertikale të rrumbullakuara nga jashtë (Tab. XV, 5). Është e ngjashme me amforat verëmbajtëse të tipit Albenga (Itali), të datuara rreth v. 90-70 p.e.sonë.¹⁴⁵, por që kanë vazhduar edhe në shek. I të e.sonë. Me sa duket i përket importit italik.

a/2 Fragment amfore me grykë të ngushtë që hapet në formë hinke dhe buzët e trashura në pjesën e sipërme me profilim në paretin e jashtëm (Tab. XXII, 6).

a/3 Fragment amfore me grykë të lartë në formë hinke, buzë të trashura me profilim si sqep zogu, me një lugëzim në paretin e brendshëm (Tab. XV, 10). Fragmente amforash të ngjashme me këto janë gjetur në qeramikën e shtresës së sipërme (shek. I p.e.sonë - shek. I i e.sonë) të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme dhe në vendbanimin e fortifikuar të Kratulit (Rrethi i Shkodrës), ku gjithashtu janë të datuara në shek. I të e.sonë.¹⁴⁶

a/4 Fragment amfore grykëngushtë që zgjerohet në formë hinke me buzët e shpërvjela dhe të rrumbullakuara në skajet. (Tab. XIII, 9). Nga mënyra e profilimit të buzëve ajo është e ngjashme me një amforë romake nga Albintimiliumi dhe me një tjetër të anijes romake nga Albenga. Evolu-

145) N. Lambolia, *Sulla Cronologia...*, f. 247, f. 4.

146) N. Ceka, *Qyteti...*, f. 97, Tab. L, 5; F. Fistani, *Vendbanimi i fortifikuar i Kratulit, «Iliria»* 1/1983, f. 119. Tab. I, 13.

cioni i formave të këtyre amforave shtrihej nga shek. II p.e.sonë deri në shek I të e.sonë.¹⁴⁷

a/5 Fragment amfore me grykë të lartë cilindrike dhe buzë të rrumbullakuara në formë unazore (Tab. XIV, 9, 11). Është e ngjashme me një copë që vjen nga qeramika e shtresës së sipërme të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme e datuar me materiale të shek. I p.e.sonë - shek. I të e.sonë, si tip është i ngjashëm edhe me një amforë të shtresës VI A³ të Albintimiliumit të datuar rreth vitit 70 p.e.sonë.¹⁴⁸

a/6 Disa fragmente amforash kanë grykë të gjerë cilindrike që hapen në formë hinke me buzët e profiluara në paretin e jashtëm me dalje këndore (Tab. XVIII, 22; Tab. XXII, 21), të prera pjerrëtas apo vertikalisht nga jashtë dhe që ndonjëherë zgjaten tej paretit të enës (Tab. XXI, 6).

a/7 Fragment amfore me grykë të gjerë cilindrike dhe buzë të prera vertikalisht nga jashtë të profiluara në paretin e brendshëm. Është shumë e përafërt me një amforë që vjen nga shtresa e sipërme e gërmimit në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.¹⁴⁹ (Tab. XXI, 18).

10. QERAMIKA E SHEK. II-IV E.SONË

A) Enët e tavolinës

a/1 Fragmente pjatash të thella ose tasa me trup në formë kësule gjysmësferike, me paretet anësore jo shumë të larta, të kurbëzuara dhe me buzët e rrumbullakta me seksion në trajtë këmbëze. Janë përgatitur nga e njëjta argjilë ngjyrë rozë, janë të lyera në të dy anët me vernik të kuq pa shkëlqim dhe anës buzëve me shirita verniku ngjyrë kafe gështenjë (Tab. XI, 1-3, 6-10; Tab. XVIII 10, 15; Tab. XX, 3).

Një pjatë e përafërt me pjatat tona, sidomos për nga profilimi i buzëve është gjetur në nekropolin romak të But-

147) L. Lambolia, *Sulla Cronologia...*, fig. 22, f. 266.

148) N. Ceka, *Qyteti...*, f. 79, Tab. L, 2; N. Lambolia, *Sulla Cronologia...*, f. 257, fig. 13 (e fundit në rreshtin e parë).

149) N. Ceka, *Po aty*, Tab. L, 1.

rinitit gjatë gjurmimeve të vitit 1980 e datuar në shek. II-III të e.sonë.¹⁵⁰

a/2 Fragmente pjatash në trajtë kësule gjysmësferike me buzët të shpërvjela nga jashtë në formë strehe të lugëzuara ose të prera pjerrëtas nga brenda (Tab. XI, 16). Janë të lyera në të dy anët me vernik të kuq pa shkëlqim.

Njera prej tyre (Tab. XII, 4) është mjaft e përafërt nga mënyra e profilimit të buzëve me një tas nga shtresa kulturore e depozituar mbi dyshemenë e Apodyterit (Ad Quintum) e datuar në shek. IV të e.sonë.¹⁵¹

Një pjatë të ngjashme me këtë e ndeshim në qeramikën e Agorasë së Athinës të datuar aty nga mesi i shek. III e.sonë.¹⁵²

a/3 Fragmente pjatash të shtrira ose të thella me trup në formë segmenti rrethor. Kanë buzët e drejta dhe gjysëm të hapura nga jashtë me seksion oval, trekëndëshi ose në formë ashiku (Tab. XI, 4, 10, 11, 17). Ndonjëherë buzët me seksion rrethor zgjerohen në skajet tej paretit të enës (Tab. XI, 14). Njera prej tyre (Tab. XX, 12) është mjaft e përafërt me një pjatë të grupit G.82 të qeramiks së Agorasë së Athinës, sipas klasifikimit të H.S.Robinsonit. të datuar në shek. I, fillimin e shek. II të e.sonë.¹⁵³

a/4 Fragment pjate e vogël me parete anësore të harkuara dhe buzët paksa të anuara nga jashtë dhe të rrumbullakuara në skajet me një profilim të lehtë nga jashtë (Tab. XX, 12) është e ngjashme me një pjatë aretine nga Halterni.¹⁵⁴

a/5 Një fragment buze me pjesë pareti riprodhon një pjatë me trup në formë segmenti rrethor dhe me buzë të shpërvjela horizontalisht nga jashtë që rrumbullakohen në skajet e varura pak poshtë (Tab. XI, 5).

Në enët e ujit të tavolinës janë gjetur, ndonëse rrallë,

150) Dh. Budina, Rezultatet e gjurmimeve të vitit 1980 në nekropolin romak të Butrintit, varri 13. (Materialet janë të pabotuara. Falënderoj me këtë rast autorin e gjurmimeve që m'i vuri në dispozicion këto materiale.

151) N. Ceka, Ad Quintum, «Iliria», VI, 1976, f. 297, Tab. VIII, 2.

152) H.S.Robinson, Pottery..., Plate 72, K. 89.

153) H.S.Robinson, Pottery..., Pl. 67, G. 82.

154) Haward Comfort, Corpvs., Plate I, 48.

155) A. Mano, *Nekropoli i dytë i Apolonisë*, «Iliria» III, 1974, f. 208, Tab. 11.

edhe disa fragmente kanash e brokash. Prej tyre njëra riprodhon një kanë qafë shkurtër (Tab. XVII, 10), që hapet në formë hinke me buzët e shpërvjela nga jashtë. Nga profili i buzëve ajo është shumë e përafërt me një enë tip kanë mjaft të përhapur në qeramikën e Apolonisë e datuar në shek. III të e.sonë.¹⁵⁵

a,6 Një fragment buze me pjesë vegje riprodhon një enë të një tipi të veçantë ose ndoshta brokë me një vegjë që del përmbi grykë si verigë (Tab. XV, 1:) (Tab. LIX, 7). Enë të këtij tipi janë të njohura nga qeramika e zbuluar në qytetin iliro-arbëror të Kaninës.¹⁵⁶ Si tip ene është i përhapur në qeramikën e kohës romake të vonë të zbuluar në Agorën e Athinës e datuar në shek. I-III të e.sonë.¹⁵⁷ Si formë ajo ka vazhduar të përdoret edhe në ditët tona, një-het në popull me emrat veglore, vegjore etj.¹⁵⁸

B. Enët e kuzhinës, megjithëse janë gjetur shumë të fragmentuara kemi mundur të dallojmë në to enë të tipit vorbë, tenxhere, tasa dhe kapakë.

Vorbat. Në enët e kuzhinës vendin kryesor e zenë vorbat, që dallojnë për tipat dhe variantet e tyre. Në përgjithësi, si të gjitha enët e kuzhinës, ato kanë një fakturë të ashpër. Janë përgatitur prej një argjile jo shumë të pastër, që përmban në përzierjen e saj përveç cikrimave të mikës dhe rërës dhe copa gurësh gëlqerorë të shtypur. Ngjyra e pjekjes ndryshon nga kafe në rozë e të kuqërremtë, e cila në prekje shpesh paraqitet me breza të kuqërremtë dhe gri si rezultati i pjekjes në furra të mbyllura.

Midis fragmenteve të shumta të vorbave nga forma e trupit kemi mundur të veçojmë katër tipa kryesorë me variante të ndryshme.

Tipi 1. Në tipin e parë janë radhitur vorbat me parete jo shumë të trasha dhe trup shumë të fryrë sferik, me qafë paksa të shënuar ose fare pa qafë dhe grykë të gjerë. Buzët e trashura dhe të veçuara qartë nga trupi i enës janë gjy-

156) D. Komata, Qyteti iliro-shqiptar i Kaninës (Disertacion) 1983.

157) H.S.Robinson, Pottery..., Tab. 6, G. 106; Tab. 9. J. 2, 3.

158) A. Onuzi, *Vazhdimësia e qeramikës mesjetare në qeramikën popullore shqiptare*, «Kultura Popullore» nr. 2, Tiranë, 1932, f. 96.

smë të anuara ose paksa të anuara nga brenda me seksion trekëndëshi. Në përgjithësi ato janë të rrumbullakuara në anën e jashtme të tyre dhe herë-herë me 1-2 vija qarkuese të bëra gjatë rrotullimit të enës në çarkun e poçarit. (Tab. XVIII, 1, 4, 23). Si formë është e trashëguar nga qeramika e periudhës pararendëse e shek. III-II p.e.sonë.

Një vorbë e ngjashme me vorbat tona të këtij tipi është gjetur në varrin nr. 9 të nekropolit të Butrintit gjatë gërmimeve të vitit 1980 me materiale të shek. II-III t, e.sonë.¹⁵⁹

Tipi 2. Në tipin e dytë hyjnë fragmente që riprodhojnë vorba me parete relativisht të trasha. Kanë trup cilindrik dhe rrallëherë paksa të fryrë në pjesën e mesit. Karakteristikë për këto vorba janë buzët e trashura me seksion në formë këmbëze, të shtrira nga jashtë dhe të diferencuara qartë nga trupi i enës. (Tab. XVIII, 6, 9, 16, 18, 19).

Në ndonjë rast buzët e trashura dhe të rrumbullakuara në skajet janë gjysmë të shpërvjela nga jashtë dhe të pajisura nga brenda me një kanal për mbështetjen e kapakut. Pjesa nën buzë herë-herë ka 2-3 kanelyra të cekëta horizontale (Tab. XVIII, 21).

Vorba të ngjashme me vorbat e këtij tipi i ndeshim në qeramikën e horizontit të dytë të banimit të Bradasheshit, të datuara në shek. IV të e.sonë.¹⁶⁰

Të veçanta për nga mënyra e trajtimit të buzëve janë dy fragmente vorbash të këtij tipi me parete të trasha, qafë të shkurtër cilindrike dhe buzë të gufuara tej paretit të jashtëm, me seksion sinusoidal dhe të lugëzuara në të dy anët me profilime në paretin e jashtëm (Tab. XIV, 4, 5).

Një vorbë tjetër e vogël me trup gati cilindrik ka qafë të shkurtër dhe grykë të gjerë, me buzët që hapen pak nga jashtë në formë hinke, me profil të theksuar në formë S-je (Tab. XXII, 5). Ngjashmëria e formës të kësaj vorbe me një enë të gjetur në shtresën e sipërme të gërmimeve në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme të datuar në shek. I p.e.sonë - shek. I i e.sonë,¹⁶¹ tregon se ajo ruan tradita më të hershme.

Tipi 3. Disa fragmente enësh me parete të holla riprodhojnë vorba me trup jo shumë të fryrë vezak dhe grykë të

159) DH. Budina, Rezultatet...

160) N. Ceka, Aq Quintum..., f. 237, Tab. VII, 8.

161) N. Ceka, Qyteti..., f. 78, Tab. XLVI, 3.

gjerë që ndryshojnë midis tyre nga profilimi i buzëve (Tab. XIV, 1, 4, 5, 6). Buzët e disave janë të hapura në formë hinke, pak të përkulura nga jashtë me skaje të rrumbullakuara. Njëra prej tyre (Tab. XVIII, 2), është mjaft e ngjashme për nga forma dhe profilimi i buzëve me një vorbë të gjetur në horizontin e dytë të banimit të Bradasheshit, që datohet në shek. IV të e.sonë.¹⁶²

Tek një fragment (Tab. XIV, 1) buzët paksa të hapura nga jashtë janë të profiluara anash dhe të rrumbullakuara në skajet. Një formë mjaft të ngjashme me këtë na ofron ena e gjetur në horizontin e dytë të banimit të Bradasheshit e datuar gjithashtu me materiale të shek IV të e.sonë.¹⁶³

Vorbat e këtij tipi kanë pasur me sa duket përmasa më të vogla se të parat. Diametri i tyre lëviz nga 13 cm deri në 15.6 cm.

Tipi 4. Fragmente vorbash me trup pak a shumë në formë dardhe, grykë të gjërë dhe buzë gjysmë të shtrira nga jashtë me seksion në formë këmbëze, janë të ngjashme për nga trajtimi i buzëve me vorbat e tipit të parë (Tab. XIV, 8; Tab. XVIII, 3, 5, 12, 17).

Dallojnë midis tyre për profilin e buzëve dy fragmente vorbash dyvegjake (Tab. XVIII, 3; Tab. XXI, 5). me trup në formë dardhe dhe buzë të harkuara, të shtrira nga jashtë përmbi vegjët me seksion sinusoidal. Kanë në pjesën e sipërme 1-2 vijëza qarkuese të bëra gjatë rrotullimit të enës në çarkun e poçarit.

Një formë të përafërt me këtë vorbë e gjejmë në qeramikën e horizontit të dytë të banimit të Bradasheshit, të datuar në shek. IV të e.sonë.¹⁶⁴

Në qeramikën e kësaj strese janë gjetur dhe një fragment qypthi, një pitos, disa rrotulla prej balte të pjekur dhe ndonjë fragment kandili.

1. Fragment pitosi me qafë jo shumë të gjerë cilindrike dhe buzët e shpërvjela nga jashtë në formë strehe. Ka nën buzë një zbukurim në formë spirali si bisht qeni që me sa duket vinte rreth e rrotull faqes së enës (Tab. XIV, 14).

2. Fragment qypthi i vogël, tip vazoje, me trup gati cilindrik dhe buzët gjysmë të hapura nga jashtë dhe të rrumbullakuara në skajet. Është i lyer nga brenda me serë.

162) N. Ceka, *Ad Quintum...*, f. 297, Tab. VII, 8.

163) *Po aty.*, f. 297, Tab. VI, 9.

164) *Po aty.*, f. 297, Tab. VIII, 6.

Zbukurohet nga jashtë me vija qarkuese të thelluara (Tab. XIV, 2).

3. Rrotull baltë e fragmentuar me anësore shumë të trasha, ka pjesën e sipërme më të shkurtër se të poshtmen me seksion sinusoidal. Diametri i sipërm 8 cm, i poshtmi 8.3 cm.

4. Rrotull balte në formë çikriku me anësore të trasha. Diametri 5 cm (Tab. XIII, 15).

5. Rrotull balte e një forme jo të zakonshme. Pjesa e sipërme më e shkurtër se e poshtma (Tab. VI, 12). Diametri i sipërm 15 cm. Diametri i poshtëm 17 cm. Rrotulla të tilla prej balte të pjekur janë të njohura edhe nga qeramika e periudhës paraardhëse të këtij qyteti. Ato kanë qenë përdorur edhe në këtë rast në furrat e pjekjes së enëve si ndarëse për të mos lejuar ngjitjen e tyre gjatë pjekjes.

6. Pjesa e sipërme e një kandili me parete shumë të holla e lyer me vernik të kuq në kafe karakteristike për shek. I-II të e.sonë. Në të duken në relief tepricat e gjymtyrëve të një kafshe fantastike, që zbukuronte pjesën e sipërme të kandilit. (Tab. IX, 4).

7. Në gërmimet e vitit 1978 të bëra në pikën F, midis fragmenteve të qeramikës, u gjet edhe një objekt prej kocke në trajtën e një pipete. Objekti përbëhet nga një tub i ngushtë i tejshpuar, përmes të cilit kalon një disk rrethor, që kurorëzohet në pjesën e sipërme nga një kokë cilindrike e brazduar në sipërfaqe. Gjatësia e objektit është 4.6 cm dhe diametri i pafës 1,2 cm. Objekti duhet të ketë qenë mbyllësja e ndonjë shisheje të vogël medicinale (Tab. LXIV, 11). Gjetja e tij në rrethana stratigrafike jo shumë të qarta e vështirëson datimin e saktë të tij. Ka shumë mundësi që ai të lidhet me materialet e shtresës së fundit të zbuluara në këtë sektor, që i përket shek. II të e.sonë.

11. MONEDHA PERANDORAKE ROMAKE

Komodi 176-192 (Tab. LXV, 3)

1. Æ ↑ F...M.COMMODVS.ANT.AVG.... Kryet e lauruar të perandorit komod me mjekër në profil dj.

Shp. Nike e ulur mbi trofe, mban një mburojë në dorën e majtë dhe një ushtë në dorën tjetër. Legjenda rrethore jo shumë e qartë. Në segment: VICT. DRIT.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1975 në pikën F në shtresën me qeramikë të shekujve të parë të e.sonë.
P=22 gr. D=30mm.

Diokleciani (284-305) (Tab. LXV, 4)

2. $\text{Æ} \downarrow \text{F. IMP.CC.VAL.DIOCLETIANVS P.PAVG.}$ Busti i perandorit me përkrenare me rrëze, me veshje dhe parzmore në profil djathtas.

Shp. $\text{CONCORDIA. MILITVM.}$ Jupiteri lakuriq qëndron në këmbë djathtas i mbështetur në skeptrin, duke i paraqitur një glob me nike Dioklecianit, që qëndron në këmbë në të djathtë të tij dhe mban një skeptër të shkurtër. Në fushë M.E.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B.

P=2,79 gr. D=21 mm.

Krahaso: Henry Cohen, Description Historique des monnaies Leipzig, 1930, vëll. VI, f. 418, nr. 23.

Galer Maksimiani (292-311) (Tab. LXV, 5)

3. $\text{Æ} \downarrow \text{F. [C] GAL.VAL.MAXIMINVS.NOB CAES.}$ Busti i perandorit me kurorë dhe mburojë në profil djathtas.

Shp. $[\text{Genio AVG. ET CAESARVM MN}].$ Geni i krehur sipas modës, gjysmë i zhveshur në këmbë djathtas duke mbajtur në dorën e dj. një enë nga e cila rrjedh liker, në dorën tjetër mban një bri bollëku.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B.

Ajo është e brimuar, me sa duket, e përdorur më vonë si medaljon në kohën kur e ka humbur vlerën e saj monetare.

P=4,75 gr. D=26 mm.

Krahaso: H. Cohen, Description... vëll. VIII, f. 106, nr. 39.

*
* *
*

Në procesin e lindjes dhe të zhvillimit të jetës qytetare në Ilirinë e Jugut, qyteti ilir në kalanë e Beratit hyn në etapën e dytë, që përfshin periudhën midis viteve 335-230 p.e.sonë. Themi në etapën e dytë mbasi shkalla e zhvillimit të ilirëve nuk ka qenë e njëjtë në të gjitha krahinat e trevës së banuar prej tyre. Kjo është koha, kur qytetet ilire jetuan periudhën më të lulëzuar, e cila në bazë të të dhënave arkeologjike paraqitet si kohë e një begatie të vërtetë.¹⁶⁵ Një zhvillim të dukshëm mori jeta qytetare veçanërisht në krahinat e Ultësirës Bregdetare, që shtriheshin në shpinë të Dyrrahut dhe të Apolonisë, ku përfshihej edhe Berati.

Në ecurinë e pandërprerë të zhvillimit social-ekonomik e kulturor, qyteti ilir i Antipatreas lindi jo mbi një truall të ri, siç ka qenë menduar më parë.¹⁶⁶ por mbi bazën e vendbanimit më të hershëm protourban, në gjirin e të cilit ishin përgatitur kushtet për lindjen e tij.

Pozita e favorshme gjeografike, kushtet e mira natyrore e klimatike dhe lidhjet ekonomike e kulturore që kishte qyteti me zonat e Ultësirës Bregdetare dhe me krahinat brendshme të vendit të realizuara përmes rrugës natyrore të luginës së Osumit, ishin faktorë të rëndësishëm, që çuan aty nga fundi i shek. IV-shek. III p.e.sonë në krijimin dhe lulëzimin e qytetit ilir të Antipatreas.

Zbulimi në gjermimet sistematike (Pika B e C) i trakteve të mureve rrethuese të periudhës qytetare ilire, porta kryesore e qytetit e ruajtur pothuajse e pandryshuar deri në ditët tona, teknika e përsosur e ndërtimit që vihet re në të gjithë sistemin e fortifikimit mbrojtës të këtij qyteti dhe qeramika e gjetur në gjermimet në sasira të mëdha, flasin për nivelin ekonomik e kulturor që kishte arritur qyteti në këtë kohë.

Në treguesit më karakteristike të qyteteve ilire siç janë pozicioni gjeografik, koncepti në ndërtimin e sistemit fortifikues, forma e jetës ekonomike e deri tek kultura materiale vihet re një ngjashmëri e madhe e qytetit ilir në kalanë të Beratit me qytetet e tjera iliro jugore dhe epirote.

165) S. Islami, *Lindja...*, f. 11.

166) *Po aty*, f. 12.

Porta kryesore e qytetit me korridorin e thellë të mbrojtur nga një kryekullë, vendosja në të thatë e blloqeve kuadratike me lartësi jo të barabartë (sistemi izodomik), përdorimi i blloqeve transversale në lidhjet midis dy faqeve dhe i atyre të shkallëzuara, punimi i faqeve ballore ose lënia shpeshherë e gufuar deri tek pajisja në ndonjë rast e tyre me shirit anësor janë elemente karakteristike konstruktive që ndeshen kudo në qytetet ilire të Ilirisë së Jugut dhe Epirit, si Prishtë, Dimal, Kala e Irmajt, Zgërdhesh, Lish, Butrint, Antigone etj.

Qeramika e përdorimit të përditshëm shtëpiak dhe ajo masive e ndërtimit në këtë shtresë kulturore ndjek në përgjithësi atë evolucion që vihet re në qeramikën e zbuluar në një varg qendrash të tjera të trevës ilire jugore. Veçori karakteristike e qeramikës të kësaj periudhe në qytetin ilir në kalanë e Beratit është, si kudo në Ilirinë e Jugut, zëvendësimi gradual i teknikës tradicionale paraqytetare të prodhimit me dorë të qeramikës dhe përdorimi gjerësisht i çarikut të poçarit.

Në repertorin mjaft të pasur të formave të saj, (kupa, skifosa, tasa, pjata, pjatanca amfora etj) vihet re përvetësimi nga poçarët vendas e formave dhe e zbukurimeve helesistike. Pa u ndalur në veçoritë stilistike e morfologjike të kësaj qeramike ajo që duhet vënë në dukje këtu është bollëku i saj dhe larmia e formave, veçanërisht në enët e tavolinës.

Nga pikëpamja e teknologjisë së prodhimit, e formave dhe e dekoracioneve, është po ajo qeramikë që mbizotëron në këtë kohë në qytetet e tjera ilire dhe që lidhen me përmirësimin dhe zhvillimin e teknologjisë së prodhimit në përgjithësi, me mënyrën e prodhimit zejtar dhe me kërkesat e tregut, tipar ky karakteristik i kulturës qytetare ilire.

Siç e vumë në dukje edhe gjatë analizës së materialit në qeramikën e tavolinës të kësaj periudhe për t'u përmendur janë enët me vernik të zi e kafe në të kuqërremtë, kryesisht ato të tipit hidrije, që dallojnë për cilësinë e lartë të prodhimit të tyre, të cilat për mungesë të prodhimeve skarco tani për tani i kemi konsideruar si artikuj importi nga qyteti më i afërt ilir i Dimalit. Ajo që na shtyn në këtë përfundim është ngjashmëria e madhe e kësaj qeramike me qeramikën e së njëjtës periudhë dimalite, por ka të ngjarë që ajo të ketë ardhur edhe nga ndonjë qendër tjetër e madhe prodhimi siç ishte Apolonia, me të cilën qyteti ilir i Anti-

patreas kishte marrëdhënie tregtare, gjë që e provojnë monedhat e Apolonisë me Apolon-Obelisk të gjetura në gërmime.

Si kjo qeramikë ashtu edhe pjesa më e madhe e qeramikës të prodhimit vendas të këtij qyteti e krahasuar me atë të qendrave të tjera ilire datohet në kufijtë kohorë të fillimit të shek. III p.e.sonë deri në shek. II të e.sonë. Fragmentet e qeramikës me vernik të zi karakteristike për shek. IV p.e.sonë tani për tani janë shumë të pakta. Gjetja në gërmime e skorjeve të baltës dhe e disa skarciteteve të enëve të përdorimit të përditshëm shtëpiak, e rrotullave prej balte të pjekur, tjegullave etj., tregojnë për prodhimin e tyre në vend. Për zhvillimin e poçerisë në këtë qytet flasin gjithashtu edhe prania e disa vulave epigrafike të shkruara në gjuhën greke (ΠΑΤΕ, Δουκίς, ΕΥΕ- etj.); dhe e atyre anepigrafike me emrat ose shenjat e pronarëve të punishteve lokale të bëra në disa objekte qeramike (tjegulla, amfora, në ndonjë enë tavoline, në peshat etj.)

Sasia relativisht e madhe e qeramikës shtëpiake dhe e asaj masive të ndërtimit, kryesisht tjegulla të sheshta (solene) dhe të harkuara (kaliptere) janë tregues i mirë i nevojave në rritje të popullsisë dhe i prodhimit lokal të tyre.

Teknika e përsosur e mureve rrethuese e përdorur në fortifikimet e fuqishme mbrojtëse të këtij qyteti ilir dhe bollëku i qeramikës lokale flasin për një veprimtari ekonomike shoqërore, ndërtimore dhe prodhuese të dukshme të qytetit, çka presupozon se ai kishte arritur në këtë kohë, një nivel të mirë ekonomiko-shoqëror e kulturor.

Numri tepër i kufizuar i qeramikës së importuar nga qendra të botës helene jashtë territorit të Ilirisë Jugore, tregon se qyteti i përballonte vetëm me prodhimet e tij nevojat kryesore të popullsisë dhe me importin (kryesisht enët e luksit, siç ishin enët e pikturuara) nga qendra të tjera të trevës ilire jugore dhe nga kolonitë helene të bregdetit tonë të Adriatikut, Dyrrahu dhe Apolonia. Në këtë mënyrë ajo e kufizonte thajse në maksimum importin e largët helen. Ky fakt është një tregues tjetër i nivelit të mirë ekonomiko-shoqëror që kishte arritur qyteti ilir në kalanë e Beratit, nivel që përkon me atë periudhë lulëzimi të përgjithshëm, që vihet re në këtë kohë në një varg qendrash të trevës ilire jugore.

Në periudhë që përfshin fundin e shek. II p.e.sonë deri

në shek. IV të e.sonë në muret rrethuese të qytetit ilir të Antipatreas nuk u bënë rindërtime, karakteristike kjo edhe për një varg qendërbanimesh ilire dikur të fortifikuara. Si rezultat i politikës ekonomike që ndiqte Roma popullsia e këtij qyteti, sikurse edhe e shumë qyteteve të tjera erdhi duke u zvogëluar. Me rëndësinë që merr bujqësia në këtë kohë, një pjesë e mirë e banorëve të qytetit ka të ngjarë që të kenë zbritur në fushë dhe të merren me bujqësi. Këmi edhe këtu, ndoshta si në shumë qendërbanime të tjera, fenomenin e ruralizimit të ekonomisë qytetare.

Megjithatë të dhënat e gërmimeve arkeologjike, qeramika dhe numri i kufizuar i monedhave që qëndrojnë në raport 1 me 3 me monedhat mesjetare të zbuluara në gërmime, tregojnë se edhe pas ngjarjeve të vitit 200 në luftat me Romën, me gjithë dëmet që i solli atij pushtimi romak, edhe pse në fortifikimet mbrojtëse në kuadrin e qetësisë relative të Romës nuk u bënë rindërtime, jeta në qytet ka vazhduar pa ndërprerje. Por duhet thënë se, qyteti ilir i Antipatreas në këtë kohë, në kuadrin e organizimit të sistemit të provincave perandorake, si shumë qytete të tjera ilire që nuk u shndërruan në koloninë romake, nuk gëzonte më pozitën e mëparshme dhe nuk ka pasur atë gjallërinë e dikurshme.

Kjo rënie që vihet re në këtë kohë në qytetin ilir të Antipatreas është një dukuri e konstatuar edhe në qendra të tjera ilire si në Dimal, Kalanë e Irmajt, Selcën e Poshtme, Pogradec etj.

Gjetjet arkeologjike të shekujve të parë të e.sonë, sikurse e pamë edhe gjatë analizës së materialit, përbëhen kryesisht nga qeramika e përdorimit të përditshëm shtëpiak dhe ajo e ndërtimit, e përdorur kryesisht si material për mbulimin e çatave të godinave me karakter shoqëror e privat dhe në ndërtimin e varreve. Numri i konsiderueshëm i fragmenteve të zbuluara në gërmim tregon se edhe në shek. I p.e.sonë — IV të e.sonë punishtet zejtare të qeramikës vazhduan të prodhojnë për nevojat e popullsisë së qytetit. Kështu dalëngadalë vendin e enëve prej balte të periudhës pararendëse ilire e zunë tani enët karakteristike për shek. I të erës sonë, në trajtimin e të cilave vihet re një përpjekje për t'iu përshatur tipareve të qeramikës terra-sigillata.

Në elementet shprehëse të kësaj qeramike, në format dhe dekoracionet e enëve, në teknologjinë e prodhimit e deri në

pikturimin me ngjyrë të kuqe vihen re tipare të përbashkëta me qeramikën e qendrave të tjera të trevës ilire jugore. Në krahasim me periudhën pararendëse, prodhimet e qeramikës së kësaj kohe nuk kanë më atë finesën e mëparshme si përsa i përket trajtimit të formave, ashtu edhe zbukurimit të tyre. Kjo gjë bie në sy, veçanërisht në qeramikën me dekorim të bërë dosido në dhënien e pikturimit pa ndonjë kriter të caktuar dhe në përdorimin e një verniku të dobët. Megjithatë duhet vënë në dukje se shumë forma enësh siç janë kupat, pjatat etj. ruajnë elemente karakteristike nga periudha e poqerisë antike ilire të shek. III-II p.e.sonë.

KREU IV

PERIUDHA E KOHËS ANTIKE TË VONË SHEK. IV-VI të E.SONË

Pas njoftimit të fundit të historianit romak Tit Livit (në v. 200 p.e.sonë) në shek. I të e.sonë burimet e shkruara për qytetin ilir të Antipatreas heshtin. Emri i qytetit në një trajtë pak të ndryshuar (Antipagrai) do të rishfaqet në shek. VI. Atë e gjejmë tek Prokopi i Qezaresë në listën e fortifikimeve të Epirit të Ri të rindërtuara nga Justiniani I.¹⁶⁷ Në guidën «Synekdemus» të Hieroklit (shek. VI i e.sonë) atë e ndeshim me një emër krejtësisht të ndryshuar, Polyheriopolis.¹⁶⁸

Lënda arkeologjike e kohës antike të vonë u zbulua në shtresën e katërt kulturore gjatë gërmimeve të viteve 1973 e 1974 në pikat B e C si dhe më pak në pikat e tjera të gërmimeve (D,E,F dhe G).

Pjesën më të madhe të gjetjeve e përbën qeramika e përdorimit të përditshëm shtëpiak. Duhet thënë se objektet metalike janë gjetur në një numër disi të kufizuar, ndërsa monedhat në krahasim me periudhën e mëparshme janë më të shumta.

Qeramika e kësaj shtrese, po të krahasohet me atë të

167) Procopii Caesariensis,, De Aedificis, IV, 4 në «I.I.A.A.» f. 440, 4; 3.

168) Hierocli, «Hieroclis Synecdemus», 8, XIII, 653, 6, në: «I.I.A.A.» f. 455.

dy periudhave të mëparshme, është më e kufizuar jo vetëm për sa i përket sasisë së fragmenteve të grumbulluara në pikat e ndryshme të gërmimit, por edhe repertorit të formave të enëve. Një dukuri e tillë është vënë re edhe në qendra të tjera bashkëkohore të vendit tonë.¹⁶⁹

Për vazhdimësinë e jetës së qytetit në këtë periudhë, përveç qeramikës, të cilën do ta analizojmë pak më poshtë, flasim edhe të dhënat e pakta të arkitekturës që mundëm të kapim në gërmim.

1. GJURMË NDËRTESASH TË KOHËS ANTIKE TË VONË.¹⁷⁰

Në gërmimet arkeologjike të vitit 1970, të bëra pranë portës kryesore të qytetit, për t'u vënë në dukje është zbulimi i fasadës së jashtme të paturës së djathtë në hyrje të korridorit të portës kryesore të qytetit.

Në gërmimet e bëra në kuadratin V të pikës B u vunë re se për mbi ndërtimet e fuqishme të mureve të periudhës ilire është ngritur muri i kohës së vonë antike. Ky mur është më brenda fasadës së murit të periudhës ilire 0,18-0,40 m, duke lënë në këtë mënyrë të pambuluar një pjesë të tij (Fig. 13). Muri është ndërtuar prej gurësh gëlqerorë me trajta të çrregullta, që herë herë kanë formën e rrasave me përmasa të vogla dhe mesatare. Vendosja e tyre njeri mbi tjetrin nuk është bërë sipas ndonjë rregulli të caktuar. Lidhja midis gurëve është bërë pjesërisht me llaç balte dhe pjesërisht me llaç të bardhë gëlqeror të një cilësie jo shumë të mirë. Këtë mur, që ruan një lartësi fare të paktë, prej afro 0,32 m mundëm ta ndjekim deri në një gjatësi prej 2,23 m. Ai ruan trashësinë e murit të periudhës ilire, është i trashë vetëm 1,95 m.

Në anën lindore të kështjellës në pikën D, që në kazmat e para, ngjitur me murin e vonë mesjetar në pjesën e brendshme të tij, u zbuluan faqja e brendshme e një muri më të hershëm mesjetar me drejtim veri-jug (Fig. 30). Muri është i gjatë 5 m, ruhej deri në lartësinë 3,40 m.

169) S. Anamali, Kështjella..., f. 228; N. Ceka, Qyteti..., f. 157.

170) Shënojmë se nga muret e ndërtesave të kohës antike të vonë do të përshkruajmë ato trakte që na kanë dalë në gërmim.

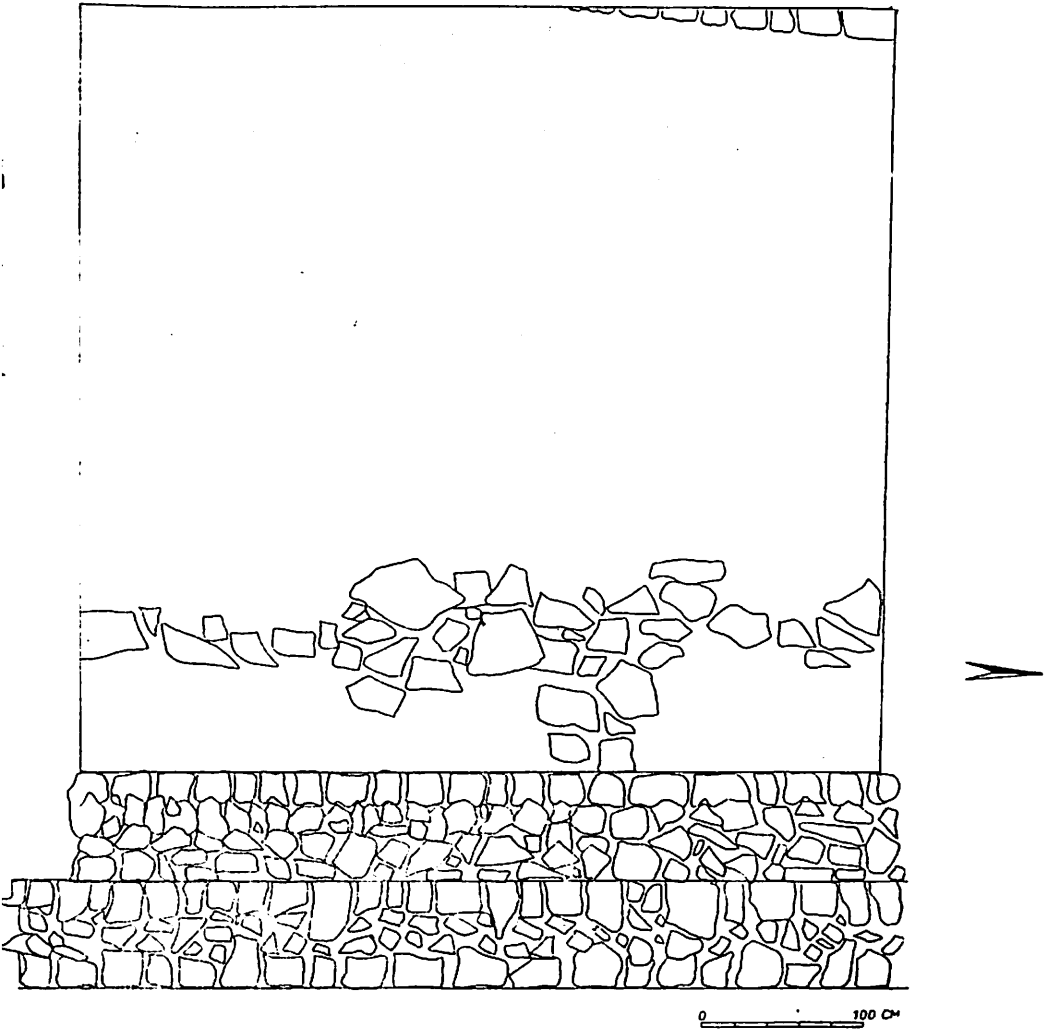

Fig. 30

Muri ngrihet mbi një themel të ndërtuar prej gurësh gëlqerorë, me madhësi të vogël dhe mesatare, të përzier me cakëll, përmbi të cilin është derdhur në formë vetulloreje një shtresë llaçi gëlqeror i përzier me guralecë lumi. (Fig. 31).

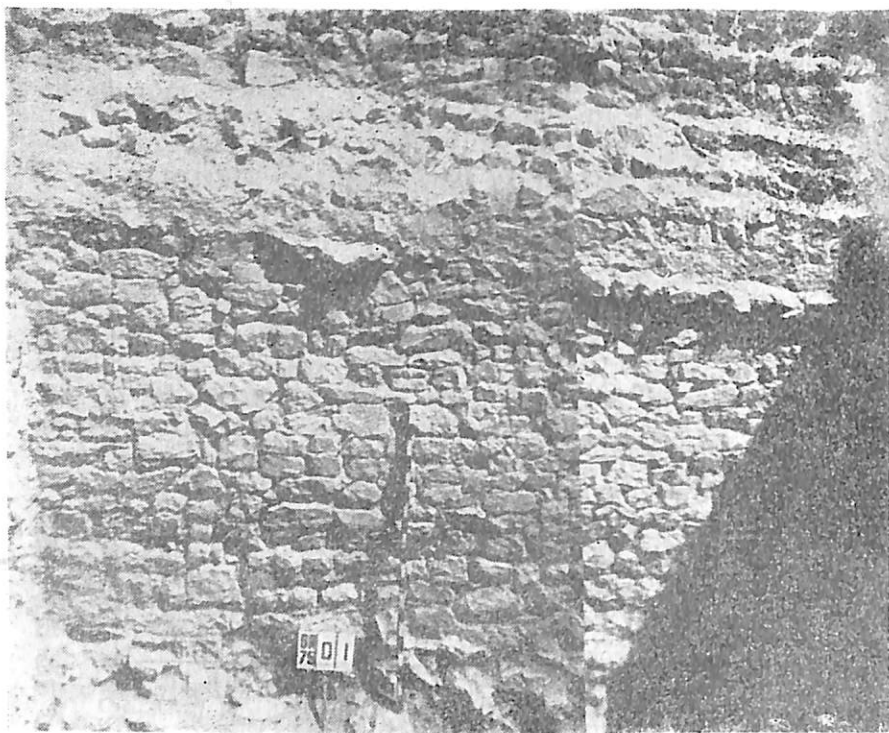
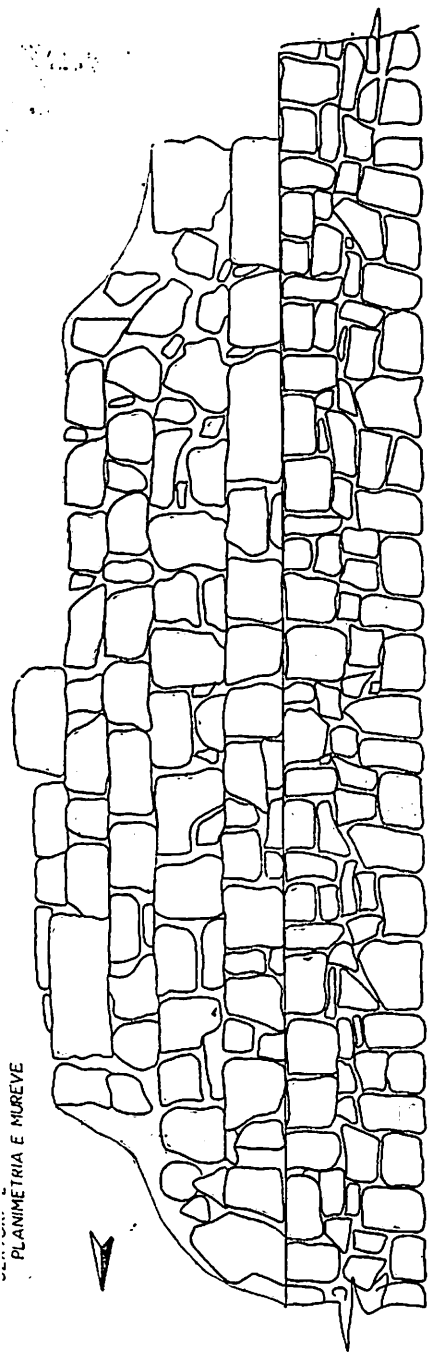

Fig. 31

Shtresa e llaçit, me trashësi 0,30-0,40 m, del në pjesën e jashtme të murit në formë xokolature 0,05-0,10 m. Materiali arkeologjik i zbuluar në këtë shtresë, kryesisht qeramika, i shoqëruar edhe me monedha të Justinianit I e vendosin shtresën e llaçit dhe murin në përgjithësi në kohën e vonë antike (shek. VI).

Në ndërtimin e murit LL (pika E), siç vihet re në faqen e jashtme të tij, së bashku me gurët gëlqerorë me përmasa të mëdha dhe mesatare janë ripërdorur si material ndërtimi dhe blloqet katërkëndëshe (Fig. 32), fugaturat midis të cilave janë

PLANIMETRIA E MUREVE

PAMJE BALLORE E MURIT E JASHIEM

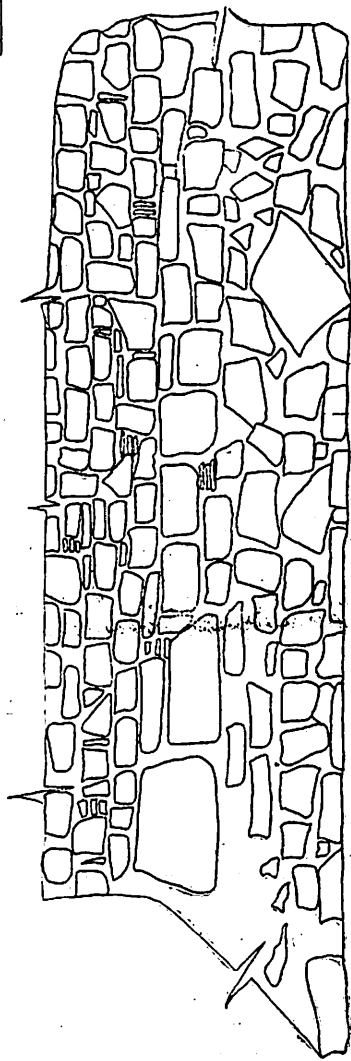
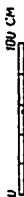

Fig. 32

mbushur me copa tjegullash dhe çakëll (Fig. 33). Si material lidhës edhe këtu në tre rreshtat e fundit është përdorur balta. Materiali i ndërtimit të këtij muri dhe fakti se pranë tij ndodhet kulla 18, e ndërtuar me një muraturë me gurë të vegjël, që përshkohet prej një brezi me katër rreshta tullash na shtyjnë të shohim këtu një pjesë të murit rrethues të rindërtuar, me sa duket, në shek. VI të e.sonë.

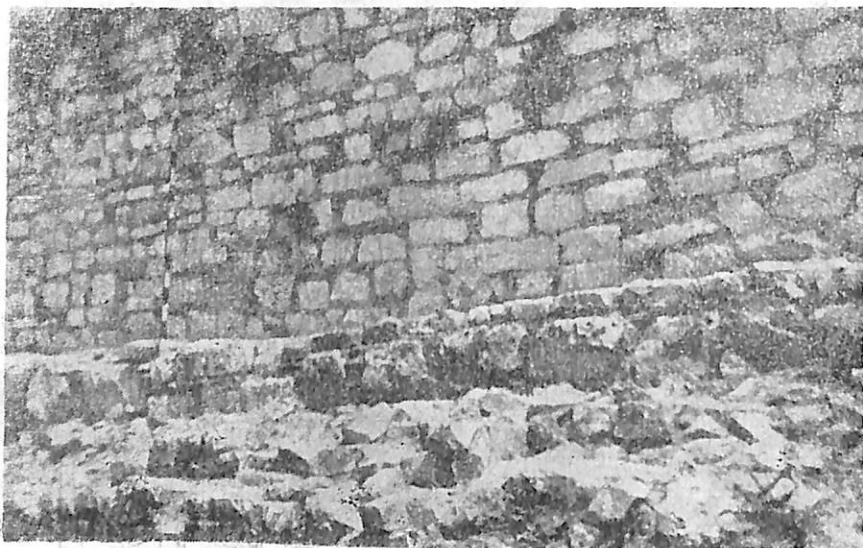

Fig. 33

Në gërmimet e bëra në pikën «F», në kuadratet I, II dhe III u zbuluan disa trakte muresh që dikur mbyllnin mjediset e ndonjë godine me karakter shoqëror ose privat. (Fig. 34).

Pranë brinjës lindore të kuadratit II, në një thellësi prej 1,25 m nga sipërfaqja e tokës, mbi një shtresë llaci gëlqeror 4 cm-10 cm të trashë u gjet një shtrojë prej gurësh gëlqerorë formash të çrregullta të vendosur pa ndonjë kriter të caktuar (Fig. 34, nr. 1). Midis gurëve të lidhur me një llaç gëlqeror të një cilësie jo shumë të mirë ndeshen aty-këtu fragmente tullash 3.5 cm-4 cm të trasha. Shtroja është e gjatë 4.5 cm me një gjerësi, që lëviz nga 0,84 m-1.35 m. Në skajin

PLANIMETRI E KUADRATEVE II E III
SEKTOR F

Fig. 34

më jugor të saj u gjetën gjurmët e një hyrjeje (Fig. 34, nr. 7),
jetër 0,70 m. e gjerë, që me sa duket shërbente për komuni-
kimin me mjediset e krahut lindor të korridorit. (Fig. 35).

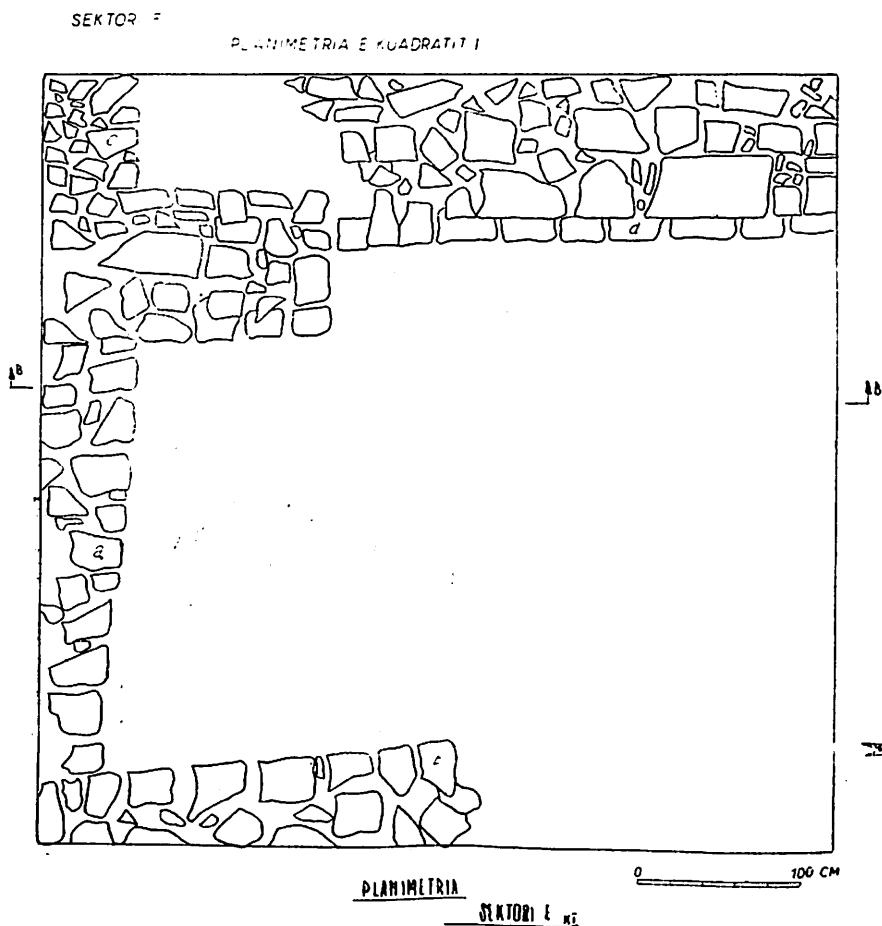

Fig. 35

Po në këtë kuadrat, në gjysmën lindore të tij, në thellësinë 1,65 m u zbulua një shtrojë me pllaka guri shtuf (Fig. 34, nr. 2) me gjerësi 0,85 m.-1.85 m, e cila prej veriut në jug shtrihet deri në një gjatësi prej 10 m. Kjo nuk është gjatësia e plotë, mbasi gërmimi nuk ka përfunduar. Pllakat kanë formë të çrregullta dhe përmasa të ndryshme 0,60 m x 0,40 m x 0,32 m; 0,32 m x 0,22 m). Shtroja nuk ruhet në gjithë gjatësinë e saj. Ajo është e dëmtuar veçanërisht në pjesën jug-lindore të kuadratit, ku ato pothuajse mungojnë krejtësisht. Aty ka dalë shkëmbi natyror (Fig. 34, nr. 5).

Muri 3a-b. Në anën perëndimore të kësaj shtroje 1,80 m larg brinjës perëndimore të kuadratit II muri (3a) me drejtim veri-jug u gjurmua më tej dhe u pa se ishte ndërtuar prej gurësh të thyer gëlqerorë, formash të çrregullta që herë herë kanë trajtën e rasave me përmasa të vogla dhe mesatare (Fig. 34, 3a-b). Janë punuar deri diku vetëm faqet e tyre të jashtme dhe janë lidhur me një llaç që ka në përzierje shumë gëlqere, rërë dhe guraleca. Gurët në mur nuk formojnë rregulltë dhe e gjithë muratura nuk dallon për ndonjë teknikë të përparuar ndërtimi. Muri ka një gjatësi të përgjithshme prej 7,25 m dhe është i trashë 0,70 m. Lartësia e tij e ruajtur lëviz nga 0,18 m-0,63 m-0,70 m.

Në vendin e takimit të kuadratit II dhe III, ky mur ndërpritet nga një hyrje (Fig. 34, nr. 6). 0,85 m e gjerë, gurët e qosheve të së cilës janë të punuar mirë. Kjo hyrje ka shërbyer me sa duket, për komunikimin me mjediset që zhvilloheshin në anën perëndimore të murit. Ai vazhdon me të njëjtin drejtim gjatë gjithë pjesës të gërmuar të kuadratit të III deri sa takohet me brinjën jugore të tij.

Harku 4 a. Në kuadratin II 0,42 m larg faqes lindore të murit (3a) u gjet «in situ» një hark me konveksitet drejt perëndimit (Fig. 34, 4a; Fig. 36, 4a). Harku është ndërtuar me tulla dhe gurë shmërci të bëra në formë pyke. Tullat me përmasa 0,30 m x 0,30 m x 0,35 m, karakteristike për shek. IV-V të e.sonë, anëve të harkut, janë vendosur alternativisht pas çdo blloku shmërci 2,5 m - 3,5 cm, të trashë, ndërsa në pjesën qendrore të tij pas çdo tulle është vendosur një gur i tillë. Gurët dhe tullat janë lidhur në mes tyre me llaç gëlqerorë të pëzier me rërë që përmban guraleca. Ky hark u gjet i rrëzuar përpara murit përmbi shtrojen me pllaka guri gëlqeror.

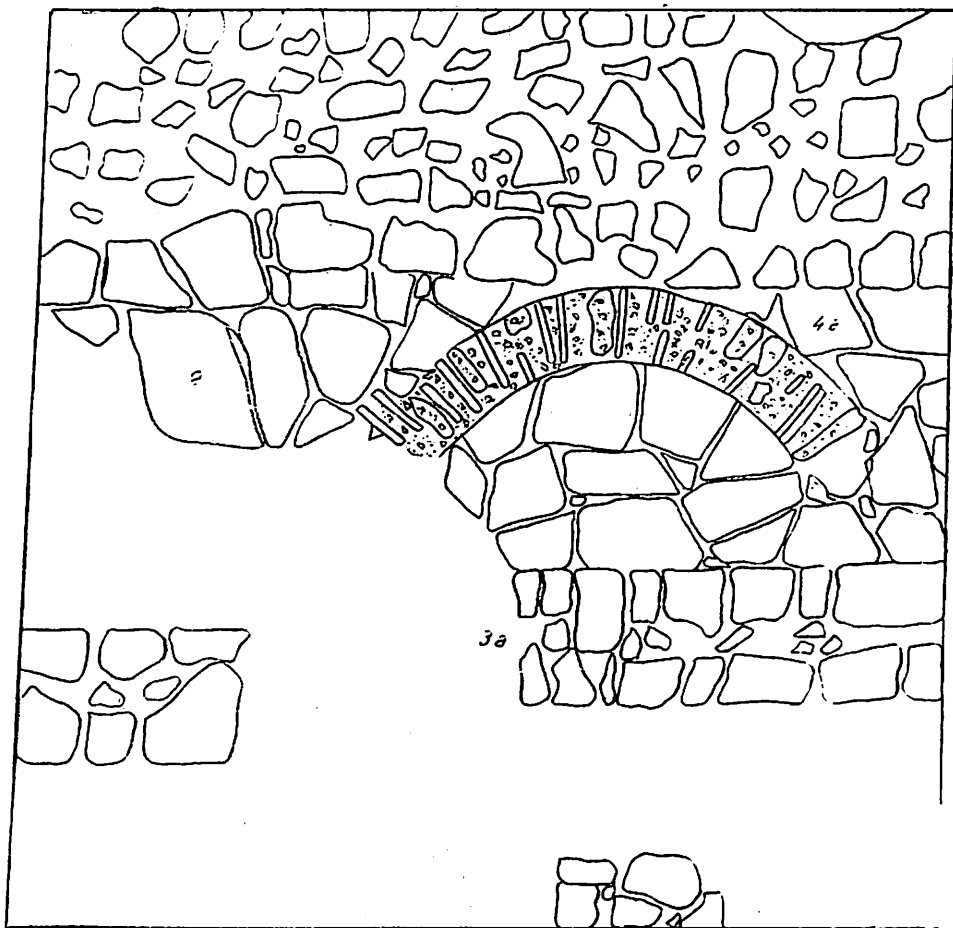
Harku 4 b. Një hark i dytë pothuajse i njëjtë me të parin

u zbulua «in situ» në kuadratin III. (Fig. 34, 4b). Ai u gjet në të njëjtin pozicion me të parin, në krahun tjetër të hyrjes, gjithashtu përmbi shtrojen me pllaka. Është i ndërtuar me

KTORI F

MJE E PLOTE E HARKUT
NË KUADRATIN E II

A

A

Fig. 36

100

tulla dhe me gurë shmërc me të njëjtën teknikë si harku 4a. Pranë këtij harku 1,65 m thellë në qoshen verilindore të kuadratit III, së bashku me fragmente të shumta enësh me parete të trasha, u gjet një follis bronzi e Anastasit I (491-518).

Gjatë brinjës jugore të kuadratit I, në thellësinë 1,60 m përmbi shtrojën me copa tjegullash e dinosash u zbulua një mur tjetër me orientim L-P. Muri ruhej në gjendje jo të mirë. Atij i mungonte fatada e brendshme dhe dukej më tepër si mbushje muri. Ishte ndërtuar prej gurësh të madhësive të vogla dhe mesatare trajtash të çrregullta, që herë-herë merrnin formën e pllakave. Mure të tilla të ndërtuar me pllaka janë vënë re në murin e brendshëm ndarës të kalasë së Çorovodës dhe në muraturën e kalasë së Qafës.¹⁷¹ Pjesa e brendshme e murit midis dy këmishave ka qenë mbushur me çakëll, copa tjegullash e tullash dhe tek-tuk me fragmente enësh me parete të trasha (dinos) të zbukuruara me tufa vijash të valëzuara, karakteristike për kohën antike të vonë. Lidhja midis gurëve është bërë me baltë në ngjyrë të verdhë (vapem). Muri u gjurmua në një gjatësi prej 4,34 m. Në thellësinë 1 m, gjatë brinjës perëndimore të këtij kuadrati u zbulua një mur tjetër, i cili ka drejtim veri-jug me një shmanגיע të lehtë drejt lindjes. Muri është i ndërtuar prej gurësh përmasash të vogla e mesatare të vendosura pa ndonjë kriter të caktuar, fugatura midis të cilave kanë qenë zenë me baltë në ngjyrë të verdhë.

Gjendja tepër e rënuar e këtyre mureve dhe kufizimi i gërmimit nuk na dha mundësi të përcaktojmë saktë shtrirjen e këtyre mjediseve. Por lënda arkeologjike e gjetur aty ndihmon pak a shumë në përcaktimin e tyre si teprica mundesh të mjediseve që shtrihen në anën lindore të korridorit me pllaka, të cilat së bashku me mjediset e anës perëndimore, duket se bënin pjesë në kompleksin e të njëjtës godinë.

Duke gjykuar nga pozicioni «in situ» në të cilin u gjetën harqet 4a-b dhe nga prania në gërmim e shumë fragmenteve të enëve me parete të trasha dhe përmasa të mëdha (tip dinosash) jemi të prirur të shohim këtu harqet e rrëzuara të dy dritareve të sipërme të murit perëndimor të korridorit të një godine ndoshta të tipit bazilikal (hipostil) me mjedise njëka-

171) H. Spahiu, Ekspeditë të..., f. 349; Y. Cerova, Kështjella e Qafës në krahinën e Sulovës, 2, 1987, f. 157, fig. 5.

K7(

M.
K

tëshe, të vendosura në të dy anët e korridorit dhe të përdorura si magazina.

Teknika e ndërtimit të mureve, përmasat e tullave, materiali arkeologjik dhe monedha e Anastasit të I i lidhin rrënojat e kësaj godine dhe mjediset rreth saj me kohën antike të vonë (shek. V-VI të e.sonë).

2. VARRET

Gjatë gjermimeve të viteve 1973-1974 pranë mureve të periudhës qytetare ilire në pjesën e brendshme të tyre u zbuluan dy varre.

Varri 1 (Varr fëmije). U zbulua në pikën C, pranë murit ilir në thellësinë 1,75 m nga sipërfaqja e tokës. Ishte 2,15 m larg brinjës juglindore të kuadratit II të kësaj pike, pothuajse në qoshen juglindore të tij. Varri ishte i ndërtuar me dy tjegulla solene të plota 0,85 m x 0,43 m; 0,75 x 0,41 m me buzët e profiluara si sqep zogu 3 cm të trasha të vendosura në formë çatie dyujëshe, që si kohë i takojnë shek. III-IV të e.sonë. Varri kishte drejtim VL-JP (Fig. 37).

Skeleti u gjet shumë i shpërbërë. Me përjashtim të disa fragmenteve të kafkës eshtra të tjera nuk u gjetën në varr. Brenda në varr u gjet vetëm një monedhë bronzi e perandorit Arkad (395-408) dhe asnjë objekt tjetër.

Varri 2. U zbulua në pikën A në thellësinë 7,15 m nga sipërfaqja e tokës, përmbi rrënojat e murit ilir. (Fig. 38).

Varri kishte formën e një arke katërkëndëshe të kufizuar prej pllakash guri gëlqeror të çrregullta, prej të cilave përbëhet edhe mbulesa e tij. Skeleti në varr nuk u gjet në pozicion të rregullt. Kafka e fragmentuar ishte vendosur përmbi klavikul. Mungonte femuri i majtë dhe gjymtyrët e sipërme së bashku me brinjët. Varri ka qënë i dhunuar. Përveç një tokëze prej hekuri në formë katërkëndëshi të fragmentuar në varr nuk u gjet asnjë objekt tjetër.

Varri ishte 2 m i gjatë, 0,52-0,53 m i gjerë tek kryet dhe tek krahët, 0,60 m i gjerë në mesin e tij dhe 0,43 m i thellë.

Gjatësia e skeletit në varr nuk ishte e mundur të përcaktohej. Materiali arkeologjik i gjetur në këtë shtresë nuk na ndihmon në përcaktimin e kohës të këtij varri, pasi siç u tha më lart shtresat kulturore ishin të përziera. Ky varr duhet t'i

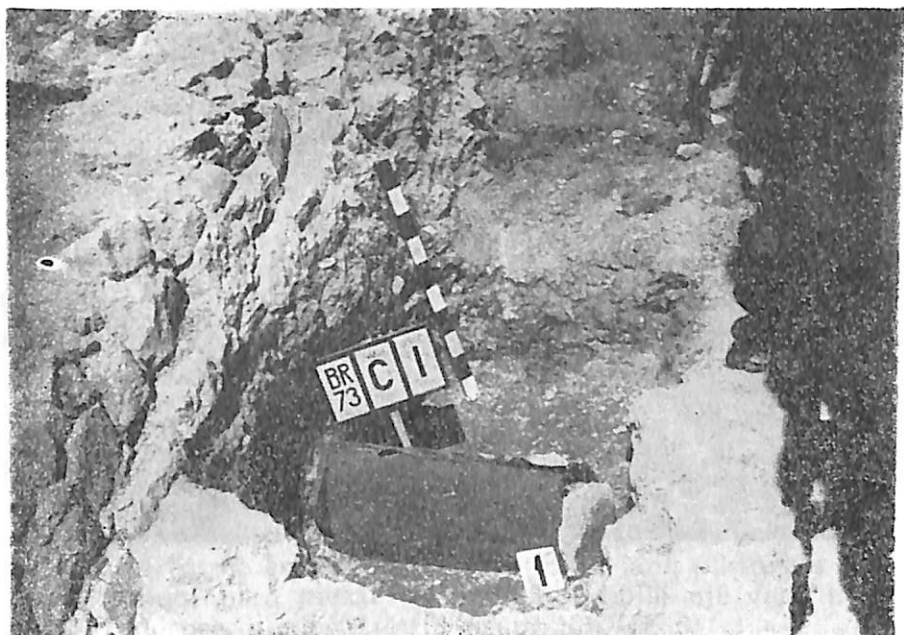

Fig. 37

përkasi me shumë probabilitet, kohës antike të vonë ose mesjetës së hershme.

Varre fëmijësh të vendosura pranë mureve rrethuese janë gjetur edhe në qendërbanime të tjera të vendit tonë si në Kështjellën e Pogradecit, në atë të Paleokastrës, Krujës etj.¹⁷²⁾

Varrimet e bëra pranë mureve rrethuese të qytetit të lashtë të Beratit duhen lidhur, sikurse është vënë në dukje edhe më parë, me ritin pagan, sipas të cilit shpirtrat e fëmijëve të varrosur do të mbronin, bashkë me luftëtarët, kështjellat.¹⁷³⁾

172) S. Anamali, *Kështjella...*, f. 227, fig. 7,8; A. Baçe, *Gërmime në Kështjellën e Paleokastrës (Kr. i Gjirokastrës) «B.A.» 5. 1975*, f. 107; Gj. Frashëri, *Kalaja e Krujës, Gjurmime dhe Konservime (Disertacion) Tiranë, 1937.*

173) S. Anamali, *Kështjella...*, f. 227.

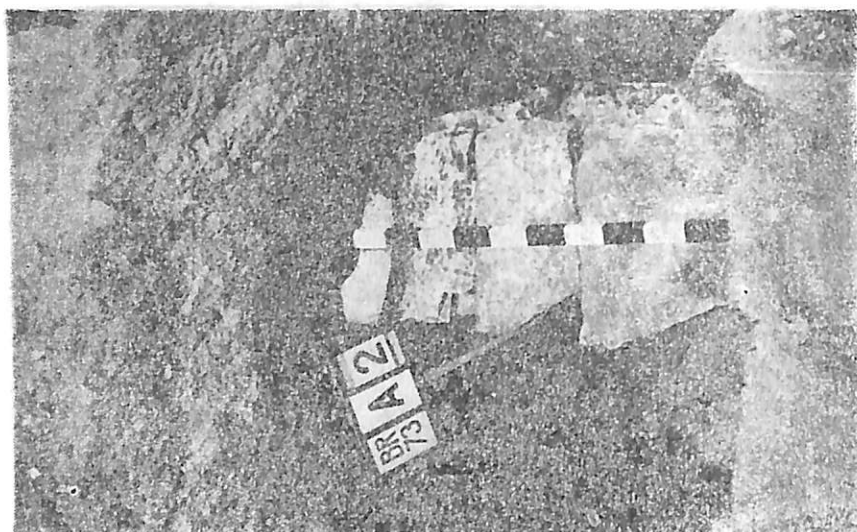

Fig. 33

3. QERAMIKA E SHEK.IV-VI E.SONË.

A. Enët e tavolinës.

Në enët e tavolinës janë përfshirë fragmentet e enëve me parete të holla, që riprodhojnë enë të përdorimit shtëpiak të përditshëm si pjata të thella ose tasa, kupa ose filxhana, kana, kotruve, ojnohe etj.

Enët e tavolinës janë përgatitur me çark prej një balte të pastër dhe dallojnë për një pjekje të mirë dhe uniforme. Ngjyra e baltës si në sipërfaqe ashtu edhe në thyerje është e njëjtë okër në rozë pak si e kuqërremtë. Kanë zakonisht vegja petullicë ndonjëherë mjaft të gjera dhe të trashura me prerje elipsoidale dhe cilindrike. Fundet zakonisht janë të sheshta. Si kohë ato i takojnë kohës së vonë antike dhe ndoshta periudhës tranzitore për në mesjetën e hershme.

a. *Tasat*. Në serinë e enëve të tavolinës vendin kryesor e zënë tasat ose pjatat e thella me përmasa mesatare. Diametri i tyre shkon nga 17,5-30 cm.

Megjithëse ato kanë arritur deri tek ne të fragmentuara, po paraqesim më kryesoret prej tyre, që dallojnë si për formën dhe teknologjinë e prodhimit, ashtu dhe për zbukurimet.

a 1 Fragment tasi me trup gati gjysmësferik dhe buzë paksa të dala nga jashtë me seksion si sqep zogu (Tab. XXVII, 1). Tasi ka pasur fund të sheshtë dhe të profiluar nga jashtë. Është dekoruar në pjesën e brendshme të buzëve me një vijë qarkuese ngjyrë të kuqe të përbëre nga një varg sektorësh dhe nga vija radiale që dalin nga qendra e tasit në drejtim të buzëve të enës. Me sa duket këto vija alternoheshin nga një rozetë 8 petalëshe e pikturuar gjithashtu me ngjyrë të kuqe.

a 2 Fragment tasi me pjesën e poshtme në formë konike dhe të sipërmen me prerje në trajtë trapezi, me buzë të drejta e të rrumbullakuara në skajet. Në pjesën e brendshme ka qenë zbukuruar me disa harqe të bëra para pjekjes me penel të trashë me ngjyrë kafe gështenjë (Tab. XXVII, 2).

a 3 Fragment tasi ose pjate të thellë në formë kësule gjysmësferike me buzët e gjera të shpërvjela nga jashtë në formë stroche. Në pjesën e sipërme të buzëve janë pikturuar me ngjyrë të kuqe para pjekjes me penel të hollë një varg harqesh që ndërpresin njëri-tjetrin (Tab. XXVII, 5).

a 4 Fund tasi me një bazë unazore jo shumë të lartë. Në pjesën e sipërme të enës; ka qenë pikturuar para pjekjes me ngjyrë të kuqçremtë një rozetë 8 petalëshe shumë e ngjashme me atë të tasit nr. 1 (Tab. XXIX, 1).

Në enët e tavolinës kemi mundur të veçojmë disa fragmente enësh kryesisht, pjesë buzësh, parete e funde enësh, që duhet të kenë shërbyer për ujë.

Gjendja e tyre tepër e fragmentuar e përjashton mundësinë e rindërtimit të formave të tyre. Ato mesa duket riprodhojnë enë të tipit kupë, kotruve, broke (ojnohe) (tab. XXVIII 1-8; Tab. XXIX, 4). Ajo që bie në sy në këtë kategori enësh është pikturimi i bërë me ngjyrë të kuqe kafe gështenjë i aplikuar kryesisht në pjesën e jashtme të grykës, në shpatullat e enës dhe në pjesën e barkut (Tab. XXVIII e XXIX).

Janë përgatitur prej një balte që përmban në përzierje grimca gurësh gëlqerorë të thërrmuar. Ngjyra e baltës okër, rozë dhe më rrallë kafe në gri. Kanë pasur në përgjithësi qafë jo shumë të lartë cilindrike ose në formë hinke dhe buzë të drejta paksa të shpërvjela ose shumë të shpërvjela nga jashtë me seksion katërkëndëshi ose të rrumbullakuara në skajet (Tab.

XXVIII, 1-3; Tab. XXIX, 2-9). Vegjat, megjithëse prej tyre janë ruajtur shumë pak, duket se kanë pasur prerje elipsoidale, po janë ndeshur edhe vegja të gjera me seksion petullicë.

Analogjitë më të përafërta të tyre i ndeshim në qeramikën e shekujve IV-VI të e.sonë të zbuluar në kalanë e Elbasanit, në kështjellën e Kaninës, në atë të Paleokastrës, në gradishtën e Symizës në Durrës, Onhezëm etj.¹⁷⁴

Kupa

b/1 Fragment kupe me trup në trajtë kësule gjysmë-sferike, buzë të anuara në të dy anët dhe të pajisura nga brenda me një kanal për mbështetjen e kapakut (Tab. XXVI, 2). Sipërfaqja e enës zbukurohet me disa kanelyra të denjura horizontale.

b/2 Fragment fund kotruveje me gropën të theksuar që ngrihet në anën e brendshme të enës me një themth qendror. (Tab. XXVI, 4). Copa është e ngjashme me enët me fund të gropëzuar nga jashtë dhe të gufuar nga brenda, të pajisura me një themth të vogël në mes, të njohura në rrethin e Korçës, por edhe gjetkë, e deri në Lushnjë. Këto lloj fundesh janë të ngjashme me fundet e vorbave të gjetura në gërmimet në Kalanë e Pogradecit, të shoqëruara me materiale të shek. IV të e.sonë.¹⁷⁵

b/3 Fragment ene tavoline me trup të fryrë cilindrik dhe qafë të shkurtër që përfundon në një grykë të gjerë. Buzët me seksion elipsoidal përkulen lehtas nga jashtë. (Aab. XXIII, 11). Sipërfaqja e enës është e lyster me një shtresë të hollë lymi, në ngjyrën e baltës së vet, që i jep asaj një shkëlqim të lehtë.

Rrezë grykës dhe në pjesën e shpatullave ena zbukurohet me tufa vijash të valëzuara të bëra para pjekjes me pikturim me ngjyrë kafe. Një enë të ngjashme me këtë e ndesh-

174) Gj. Karaiskaj, *Disa të dhëna të reja për datimin e kalasë Elbasanit*, «B.A.», Tiranë 1971, f. 164, Tab. IV, 6-9; A. Eaçe, *Kështjella...*, f. 199, Tab. XII, 5-12, shih edhe literaturën e cituar prej tij; Gj. Karaiskaj, *Gradishta e Symizës në kohën antike të vonë dhe në mesjetë*, «Iliria» IX-X, 1979-1980 f. 177, 178, Tab. XVII, 4, tab. III, 3; K. Lako *Kështjella e Onhezmit*, «Iliria» 2, 1934, f. 173, Tab. II, 4, 8.

175) S. Anamali, *Kështjella...*, f. 228.

shim në qeramikën e së njëjtës periudhë të zbuluar në kë-
shtjellën e Pogradecit, motivi i zbukurimit me vija të valë-
zuara i së cilës i ndeshur edhe në enë të tjera, rre të drejtë
është konsideruar si një element vendas.¹⁷⁶ Si forma, ashtu
edhe pikturimi i kësaj ene gjithashtu do të vazhdojë të për-
doret edhe në mesjetë.¹⁷⁷

B. Enët e kuzhinës

Në enët e kuzhinës hyjnë enët e përdorimit të përdit-
shtëm shtëpiak, si vorba, tasa, kapakë etj. Ato kanë në për-
gjithësi një fakturë të ashpër me parete relativisht të holla
dhe janë përgatitur prej një deltime jo shumë të pastër, që
në disa raste ka në përbërje jo vetëm cikërrima mike, por
edhe thërmija gurësh gëlqerorë e copa tullash të shtypura
që herë-herë dalin në sipërfaqe. Në pjesën më të madhe janë
punuar me çark, por ndeshen, ndonëse rrallë, copa enësh të
punuara me dorë. Në përgjithësi janë të pjekura mirë, por
ka midis tyre, edhe fragmente me një pjekje të dobët ose
prodhime skarco, gjë që tregon se janë prodhuar në puni-
shtet lokale të këtij qyteti. Ngjyra e pjekjes nuk është gjith-
kund uniforme. Ajo ndryshon jo vetëm nga një enë tek tje-
tra, por edhe në të njëjtën enë. Mbizotëron në përgjithësi
ngjyra kafe e kafe në rozë, në të kuqërremtë ose në gri.

Vorbat. Në enët e kuzhinës vendin kryesor e zenë frag-
mentet e vorbave. Nga numri relativisht i madh i fragmen-
teve të tyre të zbuluara në gërmimet e vitit 1973-1974 në
Kështjellën e Beratit (parete enësh, buzë e vegjë të thyera
e më rrallë funde enësh) del se vorbat kanë qenë tipi më
i përhapur i enëve të kuzhinës që kishin gjetur një përdor-
im të gjerë në jetën e përditshme të banorëve vendas. Nga
sa mund të gjykohet nga riprodhimi grafik i tyre ato kanë
pasur përmasa të vogla e mesatare (Tab. XXIII, XXIV, XXV,
XXVI).

Në mungesë të enëve të plota riprodhimi grafik i frag-
menteve të këtyre vorbave, ashtu si për përmasat, na ofron
një ide të përafërt edhe për format e tyre, sipas të cilave
mund të veçojmë dy tipa kryesorë:

176) Po aty, f. 228, Tab. XIX, 1.

177) Gj. Karaiskaj, *Gradishta...*, f. 180, Tab. X, 11.

Tipi 1. Në tipin e parë janë përfshirë vorba grykë-gjerë me trup të fryrë sferik, pa qafë ose me një qafë të shkurtër pa kalim të dukshëm nga trupi i enës. Ato kanë buzët gjysmë të shpërvjela nga jashtë dhe shpeshherë të lugëzuara nga brenda me një kanal për mbështetjen e kapakut (Tab. XXIII, 4,5,10,12; Tab. XXIV, 6,7,9,10; Tab XXV, 7,9,11,12,13).

Vorbat e këtij tipi ndryshojnë midis tyre nga përmasat dhe profilimi i buzëve, sipas të cilave mund të dallohen disa variante:

1. Vorbë me buzë të sheshit horizontale, pak të anuara nga jashtë me seksion në formë ashiku ose fasuleje, sinusoidal në formë trekëndëshi, katërkëndëshi etj. të drejta ose të fryra në skajet (Tab. XXIII, 10).

Këto lloj vorbash kanë zakonisht vegja të vogla me seksion petullicë ose në formë fasuleje, të zbukuruara shpesh me 2-4 kanelyra gjatësore të bëra para pjekjes (Tab. LVII, 1,2,4). Vegjet si vazhdim i buzëve të enës nuk e kalojnë nivelin e tyre, por duke u harkuar ato kapen mbi shpatullat e erës (Tab; XXV, 16). Ngandonjëherë ato zenë vend paksa nën buzët. në vendin e lidhjes të vegjës me paretin duket një gropëz e bërë para pjekjes me mollëzën e gishtit për përforcim (Tab. XXIII, 9; Tab. XXVI, 11).

2. Vorbë me trup të fryrë sferik, qafë të shkurtër cilindrikë dhe buzë të gufuara e të rrumbullakuara pak të mbledhura nga brenda dhe të lugëzuara në paretin e brendshëm (Tab. XXXII, 9).

Një vorbë shumë e ngjashme me këtë është gjetur në qeramikën e periudhës të katërt të banimit (shek. IV-VIII e. sonë) të kështjellës së Pogradecit.¹⁷⁸

3. Vorbë me trup sferik, buzët pak të anuara nga jashtë me seksion gjysmësferik dhe profilime në paretin e jashtëm dhe të brendshëm (Tab. XXXII, 10).

4. Vorbë me trup sferik, me buzë gjysmë të hapura nga jashtë, të fryra dhe të rrumbullakuara në skajet (Tab. XXXII, 7,10).

5. Vorbë me trup të fryrë sferik dhe buzë që zgjerohen në skajet, të sheshta ose të prera pjerrëtas nga jashtë (Tab. XXXII, 14,16).

6. Vorbë me trup të fryrë sferik, qafë të shkurtër dhe buzë jo të zakonta me seksion sinusoidal në paretin e brend-

178) S. Anamali, Kështjella..., f. 228, Tab. XIX, 1.

shëm dhe në formë ashiku nga jashtë, të lugëzuara (Tab. XXXII, 12).

Vorbat e këtij tipi afrohen shumë me ato të kohës antike të vonë të gjetura në kështjellën e Paleokastrës.¹⁷⁹

Tipi 2. Vorbat e tipit të dytë kanë parete relativisht të holla dhe dallohen nga forma e trupit në trajtë voze jo shumë të fryrë. Janë pa qafë ose me një qafë shumë të shkurtër, grykë të gjërë me buzë gjysmë të shpërvjela nga jashtë dhe të profiluara ngandonjëherë në të dy anët. Herë-herë ato janë të pajisura me një kanal paksa të lugëzuar për vendosjen e kapakut.

1. Vorbë me trup jo shumë të fryrë, buzë të sheshta të prera gati vertikalisht nga jashtë me prerje në formë ashiku, me një lugëzim të lehtë në pjesën e brendshme (Tab. XXXII, 17).

2. Vorbë me trup jo shumë të fryrë, me buzë shumë të trashura, të pjerrura nga jashtë me dalje këndore dhe seksion në formë këmbëze, me një kanal në pjesën e brendshme për mbështetjen e kapakut (Tab. XXXII, 8).

3. Vorbë me trup jo shumë të fryrë dhe buzë gjysmë të hapura dhe të prera pjerrëtas nga jashtë të lugëzuara në paretin e brendshëm (Tab. XXXII, 6).

Vegjët e tyre me seksion gati rrethor, e gjysmë rrethor më të shumtën petullicë janë në përgjithësi, sikurse ato të tipit të parë, vazhdim i drejtpërdrejtë i buzëve (Tab. XXIII, 1-3, 6-8; Tab. XXIV, 5, 7, 11; XXVI, 3).

4. Një fragment tjetër vorbe ka trup të stërgjatur në formë vezake, grykë të gjerë me buzët të shpërvjela nga jashtë dhe vegjë të vogël petullicë (Tab. XXIII, 8).

5. Disa fragmente vorbash kanë grykë të gjerë në trajtë hinke dhe buzët me seksion katërkëndëshi (Tab. XXVI, 5; Tab. XXIV, 1, 8; Tab. XXV, 15). Në vegjën e njerës prej tyre në pikën ku ajo lidhet me buzët ë enës si përforsim është mbivënë para pjekjes një toph balte. (Tab. XXIV, 8).

Këto lloj vorbash janë karakteristike për shek. III-IV duke anuar më tepër nga shek. IV. Vorba të ngjashme me këto janë gjetur në qeramikën e kohës antike të vonë të Kainës, Ballshit etj.¹⁸⁰

179) A. Baçe, *Kështjella...*, f. 200. Tab. XIII, 1-11. Shih dhe literaturën e cituar aty.

180) D. Komata, *Kështjella...*, f. 77, 78.

6. Një fragment vorbe (Tab. XIV, 8) dallon nga të tjerat nga buzët e shtrirë nga jashtë në formë strehe dhe të profiluara në paretin e jashtëm. Ky tip vorbe për nga forma paraqet ngjashmëri me dy enët prej balte të ashpër të gjetura njëra në varrin 20 dhe tjetra jashtë varreve në nekropolin e dytë të Apolonisë, të datuara në fillim të shek. III të e.sonë.¹⁸¹ Për nga forma ato përsërisin enë të periudhës qytetare ilire.

Vorbat e këtij lloj kanë vegjë me seksion petullicë, rrethon gjysmërrethor dhe elipsoidal me dy thellime në formë kanelyrash, që shkojnë paralel me buzët e enës dhe nuk e kalojnë nivelin e tyre. Vegja horizontale në barkun e enës ndeshet rrallë. (Tab. XVIII, 3; Tab. XXI, 11).

7. Si variante të këtyre vorbave janë disa fragmente me paretë të trasha dhe me buzët me seksion katërkëndëshi të shtrira nga jashtë horizontalisht dhe të profiluara në skajet (Tab. XII, 12,13). Midis fragmenteve të vorbave të bien në sy disa copa që riprodhojnë vorbë me përmasa të mëdha. (Tab. LX, 1). Nga forma dhe trajtimi i buzëve ato afrojnë me vorbat e gjetura në horizontin II të banimit të Bradasheshit, të datuara në shek. IV të e.sonë.¹⁸²

8. Për t'u shënuar është një fragment vorbe me trup gati sferik dhe buzë me seksion trekëndëshi të fryra në anën e jashtme. (Tab. XXIV, 2). Paksa nën buzët e enës shihet një zbukurim i përbërë nga dy vija rrethore paralele të bëra gjatë rrotullimit të enës, motive të ngjashme që i ndeshim edhe në vorbat e së njëjtës periudhë të zbuluara në kështjellën e Pogradecit.¹⁸³

9. Në enët e kuzhinës do të vendosej edhe fragmenti i një kupe prej balte të ashpër me trup gjysmësferik, buzë paksa të shpërvjela nga jashtë dhe të pajisura me kanal për vendosjen e kapakut (Tab. XXVI, 2).

10. Duke gjykuar nga balta dhe teknologjia e prodhimit në enët e kuzhinës kemi radhitur dhe një fragment të vogël ene të pajisur me brimë, të përdorur me sa duket si kulluese (Tab. XXIV, 4).

Fundet e këtyre vorbave, me gjithë numrin e tyre jo

181) A. Mano, *Nekropoli...*, f. 203, Tab. V, 9, 10.

182) N. Ceka, *Ad Quintum...*, f. 297, Tab. VI, 5; Tab. VII, 9, 10.

183) S. Anamali, *Kështjella...*, Tab. XIX, 6.

184) N. Ceka, *Ad Quintum...*, f. 296, Tab. X, 12.

shumë të madh duket se kanë qenë dy llojesh; të sheshta si vazhdim i drejtpërdrejtë i trupit të enës dhe të gufuara nga brenda. (Tab, XXVI, 4,8,10). Këto të fundit kanë në pjesën e tyre të mesit një gropëz jo shumë të thellë, të pajisur me një themth të vogël qëndror në paretin e jashtëm. (Tab. XXVI, 6; Tab. LVII, 7).

Funde të tilla vërbash janë gjetur në qeramikën e zbuluar gjatë gërmimeve në fshatin Bradashesh,¹⁸⁴ në qeramikën e periudhës së katërt të banimit në kështjellën e Pogradecit, në qeramikën e grumbulluar gjatë zbulimit të Bazilikës paleokristiane të Mesaplikut në kështjellën e Onhezmit (Sarandë); në kalanë e Zharrës etj., të datuara në shek. IV-VI të e.sonë.¹⁸⁵

Duke gjykuar nga copat që mbajnë dekoracione mendohet se ato kanë qenë dekoruar nga disa hulli të ngushta dhe të gjera të bëra para pjekjes në zonën midis buzëve dhe shpatullave të enës. të cilat ngandonjëherë ndërpriten nga gropëza në formën e farës së mollës. (Tab. XXV, 5,6,9,11; Tab. XXVI; Tab. LXII, 3,5,6; Tab. LVIII, 3). Një pjesë tjetër fragmentesh mbajnë zbukurime në formë tufa vijash qarkuese të çrregullta të bëra me incizim para pjekjes (Tab. XXV, 5). Si zbukurime të vegjës janë disa vija paralele të vendosura në pjesën e sipërme të saj.

Janë gjetur shpesh fragmente vërbash të këtilla të lyera nga brenda me serë dke herë-herë edhe në pjesën e jashtme dhe në vegjët e tyre (Tab. XXVI, 7).

Të ngjashme me këto janë ndeshur në gërmimet e bëra në kështjellën e Pogradecit; në qeramikën e kohës antike të vonë të kështjellës së Kaninës, në kështjellën e Paleokastrës, në qeramikën sinkrone të gradishtës të Symizës dhe në një varg qendrësh të tjera të kohës antike të vonë të vendit tonë të datuara në përgjithësi në shek. IV-VI të e.sonë.¹⁸⁶

Enëve të tipit tenxhere i përket një fragment ene kuzhine, me trup gati cilindrik, pak të fryrë, me buzët e shpërvjela

185) S. Anamali, *Kështjella*..., f. 228, D. Komata, *Bazilika paleokristiane e Mesaplikut*, «Iliria» 1) 1984, f. 194, Tab. I, 24, 25; K. Lakò, *Kështjella*..., f. 181, Tab. VI; 13-16; D. Komata, *Kështjella e Zharrës — Fortesë e periudhës antike të vonë*, «Iliria» VI, 1976, f. 317, Tab. IV, 8.

186) S. Anamali, *Kështjella*..., f. 228, Tab. XIV, 166; D. Komata, *Kështjella*..., f. 200, Tab. XIII, 1-14; G. Karaiskaj, *Gradishta*..., f. 175, Tab. II, 1, 4, 8 shih edhe literaturën krahasuese që jepet aty për visët e tjera të Ballkanit

e të rrumbullakuara në skajet, të pajisura në pjesën e sipërme pranë vijës perimetrale me një vijaskë qarkuese. Ka gjurmë të një vegje horizontale nën buzë (Tab. XVIII, 8). Ena riprodhon një formë të trashëguar nga periudha pararendëse.

Në qeramikën e kuzhinës kemi mundur të veçojmë edhe disa fragmente (kryesisht buzë enësh) që riprodhojnë pjata të thella dhe tasa me fakturë të ashpër të përgatitur nga e njëjta argjilë.

Pjatat. Më të zakonshme janë pjatat e thella me përmasa relativisht të mëdha, me trup me prerje në formë trapezi, buzë të drejta, të rrumbullakuara, të shtrira ose të kthyer nga brenda (Tab. XVIII, 11; Tab. XX, 7).

Forma të ngjashme me këto janë të pranishme në qeramikën e periudhës së dytë të banimit në këtë qytet, të datuara në shek. III-II p.e.sonë, çka flet për ruajtjen e traditave të lashta nga qeramika e periudhës qytetare ilire. Janë të përafërta me pjatat e gjetura në shtresën e depozituar mbi dyshemenë e apodyteriumit të Bradasheshit¹⁸⁷ etj.

Tasat. Fragmentet e tasave të kuzhinës në krahasim me vorbat kanë dalë në një numër mjaft të kufizuar, midis tyre dallojmë dy tipa kryesorë:

Tipi 1. Tasat e tipit të parë kanë trup gjysmësferik (Tab. XII, 9; Tab. XIX, 12); paraqesin tipa të njohur nga qeramika e kohës së vonë romake edhe në qendra të tjera të vendit tonë. Kanë buzët e trashura dhe të shpërvjela nga jashtë me seksion si sqep zogu. Në raste të tjera ato janë të shtrira nga jashtë me seksion elipsoidal, të pajisura nën të ngandonjëherë me vija qarkuese (Tab. XXV, 1²).

Një copë të përafërt me këtë tip e njohim nga qeramika e apodyterit të Bradasheshit.¹⁸⁸

Tipi 2. Një tip tjetër përfaqëson fragmenti i një tasi me trup në formë segmenti sferik, me faqet e pjerrëta dhe buzët e shtrira e të rrumbullakuara në skajet (Tab. XII, 10). Për nga forma ai afron me një tas të zbuluar në horizontin e dytë të banimit të Bradasheshit, të datuar në shek. IV p.e.sonë.¹⁸⁹

Një formë disi të veçantë paraqet tasi me trup gjysmësferik, (Tab. XII, 15) me buzët e drejta paksa të anuara nga

¹⁸⁷ N. Ceka, *Ad Quintum*, Tab. II, 5.

¹⁸⁸ *Po. aty*, f. 297, Tab. IX, 4.

¹⁸⁹ *Po. aty*, f. 296, Tab. IV, 5.

jashtë, që përshkohet në pjesën e mesit nga një kreshtë në formë strehe.

Për nga forma ai afrohet me një tas me faqe të pjerrëta të gjetur në horizontin e dytë të banimit të Bradasheshit, të datuar me materiale të gjysmës së dytë të shek. IV të e.sonë.¹⁹⁰

Këto lloj tasash janë prodhime lokale dhe përsërisin forma tipike të shek. IV e.sonë që vijnë edhe nga qendërbanime të tjera të vendit tonë. Ato janë të njohura nga qeramika e së njëjtës periudhë e kalasë së Zharrës, nga ajo e mbledhur në gërmimet e bëra në gradishtën e Symizës etj.¹⁹¹

Tipi 3. Një tip të tretë formojnë tri fragmente tasash me trup në formë sektori rrethor, buzë të rrumbullakuara dhe parete jo shumë të trasha. Balta dhe teknika e prodhimit të tyre janë shumë të ngjashme me ato të tipit të parë, ndryshojnë prej tyre vetëm nga përmasat, që tek këta të fundit janë më të mëdha (Tab. XXV, 1,4; XXVII, 7).

Forma tasash si këto janë gjetur në qeramikën e së njëjtës periudhë që vjen nga qyteti ilir pranë Selcës së Poshtme, nga kështjella e Zharrës, gradishta e Symizës etj.¹⁹²

Në qeramikën e kuzhinës të kësaj shtrese janë gjetur edhe disa fragmente enësh me fakturë të ashpër të tipit ojnohe dhe amforiska të përgatitura prej një argjile, që përmban në përzierje grimca gurësh gëlqerorë të shtypur. Për nga teknologjia e prodhimit këto lloj enësh duhet të jenë përdorur si enë për nevojat e kuzhinës.

1. Fragment grykë ene triullukëshe tip ojnohe. Ngjyra e baltës kafe në të kuqërremtë me nuanca të zeza (Tab. XIII, 1). Enë të këtij tipi janë forma të njohura dhe të zakonshme në qeramikën e shekujve të parë të e.sonë. Një grykë ene triullukëshe tip ojnohe është gjetur në nekropolin e dystë të Apolonisë, e datuar me materiale të shekullit I-III të e.sonë.¹⁹³

2. Amforiskë me qafë jo shumë të lartë cilindrike e buzë të hapura nga jashtë në formë strehe me një pragëzira

190) Po aty, f. 296, Tab. V, 2.

191) D. Komata, *Kalaja e Zharrës, qendër e periudhës së vonë antike* (Gërmime për vitin 1970) «B.A.», 1971, f. 139, Tab. II, 7, 8. Gj. Karaiskaj *Gradishta...*, f. 171, Tab. IV, 1 dhe Tab. V, 8.

192) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. LXXXVI, 14; D. Komata, *Kështjella e Zharrës...*, f. 318, Tab. III, 17; Gj. Karaiskaj, *Gradishta...*, tab. V, 8.

193) A. Mano, *Nekropoli...*, f. 205, Tab. VI, 10.

paksa të shënuar në pjesën e sipërme (Tab. XIII, 4). Si kohë ajo i takon shek. II-III të e.sonë .

3. Amforiskë me parete të holla, grykë të ngushtë cilindrike, buzë të trashura e të hapura nga jashtë gati horizontalisht (Tab. XIII, 5; Tab. XXI, 2). Për nga forma nuk ndryshon nga amforiskat e tavolinës.

4. Amforiskë me qafë jo shumë të lartë cilindrike me buzë të valëzuara me seksion sinusoidal të dyfishtë (Tab. XVII, 8).

5. Amforiskë me qafë jo shumë të lartë cilindrike, grykë të gjerë dhe buzë të profiluara nga jashtë me seksion në formë ashiku (Tab. XIII, 12).

Së bashku me fragmentet e amforiskave të kuzhinës janë mbledhur edhe disa vegjë të fragmentuara. Që për nga karakteristikat e baltës dhe teknologjisë së prodhimit duket se i përkasin amforiskave të mësipërme. Mbizotërojnë në mes tyre vegjët me seksion katërkëndëshi. Ka nga ato me seksion rrethor të pajisura herë-herë me hulli të cekëta ose me kreshta të dala në relief, që shpesh mbajnë gjurmën e bulzës së gishtit. Midis tyre janë gjetur edhe dy vegjë horizontale me seksion katërkëndëshi ose në formë fasuleje të bëra prej balte të ashpër, të ndonjë ene tip tenxhereje ose tave. (Tab. XV, 11,12,13; Tab. XVI, 15-18).

Në fragmentet e enëve të kuzhinës janë mbledhur edhe disa fragmente kapakësh me përmasa të vogla dhe mesatare. Janë përgatitur nga e njëjta argjilë dhe kanë sipërfaqe të ashpër, ngjyrë rozë ose kafe në të kuqërremtë dhe gri me nuanca të zeza, që dëshmojnë për përdorimin e tyre në enët e zjarrit.

Kanë formë kësule gjysmësferike me skaje të kthyer nga brenda. Doreza e kapjes është e sheshtë ose e borduruar anash në formë unazore. Diametri i dorezës ku kapeshin shkon nga 3,5 cm -4,8 cm. Tek një fragment i plotë diametri i dorezës është 5,4 cm. (Tab. VII, 9; Tab. XV, 2,3,4,6):

Disa fragmente të tjera enësh, kryesisht parete duket se riprodhojnë kapakë enësh, që afërsisht në pjesën e mesit të trupit vizohen prej një brezi në formë kreshte të theksuar në relief, i cili e ndan enën në dy pjesë. Pjesa e sipërme e tyre ka formë hinke dhe pjerrësi më të madhe se e poshtmeja. (Tab. XXVII, 9,11; Tab. LVII, 5). Janë përgatitur prej një balte jo shumë të pastër ngjyrë gri në të zezë. Kapakë të tillë të ngjashëm të cilësuar në disa raste nga suduesit, gabimisht si tasa për shkak të gjendjes tepër të fragmentuar të

tyre, janë gjetur në kalanë e Kaninës, Pogradecit, Bradasheshit, në Butrint, Onhezm¹⁹⁴ etj., ku datohen me materiale të kohës antike të vonë (shek. IV-VI).

Në qeramikën e kësaj shtrese janë mbledhur edhe disa fragmente të tjera kapakësh të thjeshtë që riprodhojnë forma të ndryshme: në trajtë sektori sferik, në trajtë koni të cun-guar apo kësule gjysmësferike. Kanë skaje me seksion drejt-këndëshi të rrumbullakuara dhe paksa të anuara nga jashtë. Ngjyra e baltës dhe teknologji e prodhimit të këtyre kapakëve është shumë e ngjashme me ato të tasave të mësipërm. (Tab. XXVII, 3,4,6,7,10).

Kapakë konikë të vobave janë të pranishëm në qerami-kën e kuzhinës të Bradasheshit të datuara në shek. IV dhe në kështjellën e Paleokastrës në konteks gjetjesh të shek. V-VI.¹⁹⁵

C. Enët e transportit dhe të qilarit.

Në shtresën e kohës antike të vonë janë gjetur edhe disa amfora transporti dhe një sasi e konsiderueshme fragmente enësh me përmasa të mëdha dhe parete relativisht të trasha që kanë shërbyer si enë qilari, për ruajtjen e rezervave ushqimore, të drithërave dhe të lëngjeve.

Janë gjetur në sektorët B,C,D dhe F gjatë gërmimit buzë mureve rrethuese, në një gjendje të fragmentuar. Prej tyre janë mbledhur kryesisht buzë dinosash e amforash me pjesë pareti, copa barqesh dinosash e amforash dhe shumë rrallë funde të tyre. Midis fragmenteve të qeramikës së kësaj shtrese janë gjetur një sasi e konsiderueshme fragmente enësh krye-sisht parete e rrallëherë ndonjë vegjë, të zbukuruara me hu-sisht parete dhe të ngushta, që iu përkisnin amforave karakteristike për kohën e vonë antike. (Tab. XXV, 5,6,17; Tab. XXVI, 1; Tab. LVIII, 4).

194) O. Komata, *Rezultatet e gërmimeve arkeologjike në kalanë e Kaninës* (në vitet 1971-1973) «Iliria» III, 1974, f. 478; S. Anamali, *Kështjella...*, f. 228; A. Baçe, *Kështjella...*, f. 203, Tab. XVIII, 1-3; N. Ceka, *Fortifikime të vona antike pranë rrugës Egnatia*, «Monu-mentet» 7-8, 1974, fig. 20; K. Lako, *Rezultatet e gërmimeve arkeologjike në Butrint në vitet 1975-1976*, «Iliria» 1, 1981, f. 114-115; Po ai, *Kështjella...*, f. 185, Tab. IX, 6, 8.

195) N. Ceka, *Ad Quintum...*, f. 297, Tab. VII, 7; A. Baçe, *Kështjella...*, f. 201, Tab. XIV, 4.

Enët e tipit amforë janë gjetur në një gjendje tepër të fragmentuar, gjë që vështirëson riprodhimin e formave të tyre. qoftë edhe me ndihmën e rindërtimit grafik. Enë të këtij tipi janë të njohura nga qeramika e kohës antike të vonë të zbuluar në gradishtën e Symizës, në atë të Kaninës, Paleokastrës, etj.¹⁹⁶ Me gjithë vështirësitë që paraqet gjetja e tyre tepër e fragmentuar edhe në këto qendra kjo lloj qeramike është datuar në shek. IV-VI të e.sonë.

Fragmentet e dinosave u gjetën në pjesën më të madhe të tyre në pikën C dhe F. Janë përgatitur prej brumi të ashpër që përmban në përzierje copa gurësh gëlqerorë të thërrmuar dhe copa tullash. Pjekja është e mirë. ngjyrë kafe në të kuqërremtë.

Megjithëse ato janë shumë të fragmentuara dhe nuk na japin mundësi për një restaurim të plotë duket se kanë pasur trup barkosh pa qafë dhe rrallëherë formë të stërgjatur. Kanë grykë të gjerë me buzët e sheshta shumë të trashura me seksion triëndësh. Fundet e tyre janë dy llojesh: të sheshta dhe në formë koke qepe. Diametri i grykës lëviz nga 14 cm - 33 cm.

Pitosa të tillë me përmasa të vogla (dinoa) janë gjetur në shtresën antike të vonë të qytetit ilir pranë Selcës së Poshtme në kështjellën e Paleokastrës, në kalanë e Zharrës etj.¹⁹⁷

Midis fragmenteve të dinosave u gjet edhe një copë enë ndoshta gypi, me qafë të lartë cilindrike e grykë të gjerë me buzë gjysmë të shpërvjela nga jashtë me seksion të rrumbullakët. Është përgatitur prej një argjile jo shumë të pastër me përzierje gurësh gëlqerorë të shtypur dhe thërrmija siliciumi. Pjekja nuk është uniforme. ngjyra e baltës pas pjekjes është në sipërfaqe kafe në të kuqërremtë dhe në prerje gri. Nën buzë duken gjurmët e një vegje me seksion gjysmë-rrëthor. Ena zbukurohet në pjesën e grykës nga vija të valëzuara, që ndahen njëra nga tjetra nga 1-3 vija paralele qaruese të bëra nga rrotullimi i enës (Tab. XXXI, 7).

Të gjitha copat e dinosave të gjetura në gërmimet mbajnë në përgjithësi mbi sipërfaqen e tyre zbukurime të bëra me

196) Gj. Karaiskaj, *Gradishta...*, f. 177, Tab. IV, 5, shih. edhe literaturën e cituar aty për këtë problem.

197) N. Ceka, *Qyteti...*, f. 136, 137; Tab. LXXXV, 9-11; A. Baçe, *Kështjella...*, f. 201, Tab. XV, 7-11; D. Komata, *Kështjella...*, f. 317, Tab. IV, 8.

ngulitje në formë vijash të valëzuara (nga 3-5 të tilla), kryqje prej pikash të ngulitura, rrathë e pika të vendosura në pjesën e sipërme të buzëve dhe mbi shpatulla. Këto motive të bëra me incizim dhe me ngulitje shpeshherë ndeshen të kombinuara me njëri tjetrin. (Tab. LVIII, 1, 2). Mbi buzën e një dinosi vihen re një radhë pikash të ngulitura dhe germia N, me sa duket shenja e poçarit të punishtes që e prodhoi (Tab. XXX, 8). Në të shumtën e rasteve fragmentet e këtyre dinosave janë gjetur të lyera nga brenda me serë, gjurmët e së cilës shihen ngandonjëherë në formë rëkesh në pjesën e sipërme të buzëve ose në shpatullat e enës (Tab. XX, 3-5; Tab. XXXI, 1-6,8).

Me rëndësi është të vihet në dukje se së bashku me fragmentet e dinosave në pikën C u gjet një monedhë e Justinut I (518-527), në pikën D dy copë monedha të Justinut I me Justinianin (527) dhe të Justinut II me Sofinë (565-578), ndërsa në pikën F u gjet një monedhë e Anastasit I (491-518). Gjetja e këtyre fragmenteve me monedhat e mësipërme na jep një datë të saktë të prodhimit dhe përdorimit të këtyre dinosave dhe pikërisht shek. V-VI të e.sonë. Këtë datë tregojnë dhe dinosat e zbuluara në kështjellën e Pogradecit, Symizës, Paleokastrës, të Zharrës dhe të Kaninës, ato të gjetura në këtë të fundit me të cilat janë shumë të ngjashme dinosat tona janë datuar me ndihmën e tjegullave tipike për V-VI të e.sonë.¹⁹⁸

4. OBJEKTE METALIKE.

Objektet metalike të zbuluara në gërmimet në kalanë e Beratit, në krahasim me qeramikën janë në një numër të kufizuar. Janë përgatitur prej bronzi dhe prej hekuri. Ato prej bronzi janë fare të pakta.

1. *Fibul* bronzi që paraqet figurën e stilizuar të një zogju, ndoshta të një palloji, ku dallojmë qartë kokën, sqepin dhe sytë e dhënë me dy rrathë të vegjël të thelluar me nga një pikë në mes. Trupi në trajtë pllake eliptike përfundon me një bisht të zgjeruar në formë fshese, që të kujton bish-

198) S. Anamali, Kështjella..., f. 229; Tab. XIV, 11; Gj. Karaiskaj, Gradishta..., f. 178, Tab. V, 1; D. Komata, Kështjella..., f. 318, Tab. V, 3, 4.

tin e palloit. Faqja e sipërme e trupit është zbukuruar anëve me një vijë qarkuese të thelluar, që ndërpritet nga katër rrathë të vegjël me nga një pikë në mes, të lyer me ar, të vendosur në formë rombi, dy prej të cilëve, ata të skajeve më të largëta të elipsit lidhen me një vijë të drejtë të thelluar. Një vijë qarkuese e thelluar gjithashtu e lyer me ar, kufizon pjesën e poshtme të bishtit, ndërsa pesë brazda horizontale zbukurojnë pjesën e sipërme të tij. Faqja e mbrapme e fibulës është e sheshtë dhe e pajisur me brimën ku fiksohej gjilpëra prej hekuri dhe pjesën ku ajo mbështetej, kjo e fundit u gjet pjesërisht e thyer. Gjatësia e fibulës është 5,3 cm; gjerësia e trupit 1,3 cm (Tab. XLVI, 1). Kjo fibul është e ngjashme me një fibul të gjetur në Amanti dhe të datuar në kohën e vonë antike.¹⁹⁹

Një fibul në trajtë zogu, shumë të ngjashme me këtë, e gjejmë midis formave kryesore të fibulave të kohës perandorake romake, të gjetura në Panoni, që ruhet në muzeun e Zagrebit, dhe një tjetër nga Sisaku (Hungari) të datuara në shek. IV të e.sonë²⁰⁰, kohë së cilës mendojmë se i takon edhe copa jonë.

Në grupin e objekteve prej hekuri hyjnë disa vegla pune dhe armë midis të cilave po përmendim një vegël bujqësore dhe disa pajisje të kuzhinës si thikat, një lugë, një thikë-ksistër dhe ndonjë majë shigjete 6,7 cm e gjatë (Tab. XLVI, 7).

2. *Çelikan*, vegël e vogël bujqësore që përdorej për hapjen e tokave të reja. Ka formën e një «kmese» me një zgjatim në formë katërkëndëshi në pjesën e mbrapme, e cila shërben, me sa duket për prerjen e rrënjëve ose të ferrave dhe të bimëve të këqija. (Tab. XLVII, 12 (Tab. LXI, 2).

Pjesa e saj e poshtme përfundon me një bisht të zgjatur që futej në dorezën prej druri. Vegla është e thyer në pjesën e majës dhe në zgjatimin e pjesës së mbrapme. Gjatësia e ruajtur është 15,3 cm, kurse gjerësia e tehut është 2,6 cm.

Prototipat e kësaj vegle i gjejmë në materialin e periudhës qytetare ilire dhe në atë të shekujve të parë të e.sonë, siç tregon një e tillë e gjetur në gërmimet e vitit 1973 të bëra në qytetin ilir të Antigonesë²⁰¹ dhe një kosore-sëpatë

199) S. Anamali, *Amantia*., f. 91, Tab. III.

200) K. Ilona, *A. Csaszárkori fibulak föformai Pannoniaban*, Budapest, 1937, f. 97, Tab. XXXIV, 8.

201) Dh. Budina, *Antigonea*., f. 294, Fig. 40, 3.

e gjetur në gjermimet e vitit 1973 për zbulimin e teatrit antik të Apolonisë,²⁰² e datuar në shek. I të e.sonë. Shumë e përafërt është copa jonë edhe me dy veglat bujqësore të zbuluara në gjermimet e vitit 1973 në gradishtën e Symizës,²⁰³ që datohen në kohën antike të vonë (shek. IV-VI të e.sonë).

Duke marrë parasysh shtresën kulturore dhe materialin arkeologjik me të cilin ajo është gjetur në gjermimin tonë, me qeramikë dhe monedha të kohës së vonë antike, jemi të prirur të shohim si kohë të prodhimit dhe përdorimit të saj, gjithashtu kohën antike të vonë. Në një formë të ngjashme kjo vegël ka vazhduar të përdoret dhe më vonë, madje deri në ditët tona në disa krahina të Shqipërisë Juglindore ku në gjuhën e popullit njihet me emrin «çelikan».²⁰⁴

Në pajisjet e kuzhinës bëjnë pjesë mbi 20 thika që ruajnë një gjatësi prej 10,5 cm -17 cm ose biçakë prej hekuri 8,5 cm -10,5 cm të gjatë, një thikë ksistër dhe një lugë hekuri e fragmentuar (Tab. XLVI, 2, 5, 6, 9, 10; Tab. XLVII, 7, 11, 13-16; Tab. LXI, 1, 3, 5, 7; Tab. LXII, 1-8).

3. *Thikë-ksistër*, me një dorezë që formohet nga një bosht me prerje katërkëndëshi. Në njerin skaj të dorezës është thika me fletën jo shumë të gjatë, afërsisht 2,85 cm, pak e thyer në pjesën e majës dhe në anën tjetër ajo zgjerohet në formë elipsi të sheshtë me një rën anë të drejtë në pjesën e përfunduar. Gjatësia e përgjithshme e objektit është 20,5 cm, gjerësia e tehut të thikës 1,7 cm, gjerësia e ksistrës 5,8 cm, ndërsa gjatësia e saj 6,6 cm. Gjatësia e dorezës 9 cm (Tab. XLVI, 11); Tab. LXI, 4).

Kjo lloj vegle ka qenë përdorur me sa duket për të kthyer dhe për të prerë bukën në furrë ose për të kthyer magjen ku ajo gatuhej. Vegla të tilla kanë qenë në përdorim deri vonë nëpër fshatra për të njëjtin qëllim dhe njihen në gjuhën e popullit me emrin ksistër.

Analogjinë më të përafërt të këtij objekti e gjejmë në një objekt prej hekuri të zbuluar në sterën nr. 1 të gradishtës të Symizës dhe të datuar në fund të periudhës të vonë antike (shek. VI)²⁰⁵, kohë së cilës mendojmë se duhet t'i takojë edhe

202) A. Mano, *Rezultatet e kërkimeve për zbulimin e teatrit antik të Apolonisë*, Tiranë, 1971, f. 97, Tab. III.

203) Gj. Karaiskaj, *Gradishta...*, f. 183, Tab. XIV, 6,7.

204) *Po aty*, f. 183.

205) *Po aty*, f. 184, Tab. XV, 1.

copa jonë sipas materialit arkeologjik me të cilin ajo shoqërohet.

4. *Lugë hekuri* jo shumë e madhe, me sa duket e përdorur në guzhinë për të trazuar ushqimin gjatë përgatitjes. Është pothuajse e sheshtë pa konveksitet. Ruhet në një gjendje mjaft të oksiduar. Gjatësia e ruajtur është 8,5 cm (Tab. XLVI, 3; Tab. LXI, 6).

5. Thikë hekuri me dorezë të gjatë dhe të drejtë të kthyer në formë laku në pjesën e sipërme për t'u varur. Ka pjesën e përfshes 2,5 cm të gjerë dhe të thyer në majë. Me sa duket edhe kjo vegël bën pjesë në pajisjet e guzhinës dhe si kohë duhet t'i takojë sëbashku me objektet e mësipërme, antikitetit të vonë. Është e gjatë 19 cm. (Tab. XLVII, 17; Tab. LXI, 8).

6. Në objektet prej hekuri mund të radhisim edhe një objekt tjetër me një bosht me prerje rrethore në njërin anë të brimuar dhe me një pllakëz katërkëndëshe të hapur në anën tjetër. (Tab. XLVII, 18; Tab. LXIV, 3) që mund të ketë shërbyer si menteshë dyersh apo dritaresh. Copa jonë është shumë e ngjashme me një të tillë të zbuluar në Gradishtën e Symizës²⁰⁶, dhe të datuar me materiale të shek. IV-VI të e.sonë. Shtresës kulturore të kohës antike të vonë në pikën B i përkasin edhe 15 copë rruaza prej balte të pjekur. Kanë formë të ndryshme cilindrike, bikonike dhe sferike me mbizotërimin e këtyre të fundit (Tab. XLVI, 4, 12, 13, 16; Tab. XLVI, 4-6, 10; Tab. XLVIII, 1-8; Tab. LV, 8-14). Zakonisht janë të thjeshta dhe rrallëherë të lyera me serë. Kanë përmasa të ndryshme. Diametri i shumicës së tyre lëviz nga 2,1 cm -2.7 cm, me diametrin e brimës që shkon nga 0.5 cm -1 cm. Lartësitë e tyre nuk i kalojnë 2,1 cm. Rruaza të tilla, veçanërisht ato me përmasa më të mëdha mund të jenë përdorur edhe si rrotulla boshti. Si të tilla ato janë të njohura edhe nga qendërbanime të tjera të kohës antike të vonë si Kanina. Pogradeci²⁰⁷ etj.

Gjatë gërmimeve të vitit 1973 në pikën A, midis qeramikës së kohës antike të vonë janë gjetur edhe disa rrotulla boshti formash të çrregullta të përgatitura nga funde e pa-

206) Gj. Karaiskaj, *Gradishtia...*, f. 184, Tab. XV, 9, 10.

207) S. Anamali, *Kështjella...*, f. 230, Tab. IV, 1, 2, H. Spahiu, D. Komata, *Shurdhahu-Sarda, Qytet i fortifikuar mesjetar shqiptar, «Iliria» III, 1974, f. 276, Tab. V.*

rete enësh të nxjerra jashtë përdorimit dhe copa tjegullash. Janë gjetur midis tyre edhe copa të papërfunduara, ku duken qartë gjurmët e goditjes në pjesët e mesit për hapjen e vrimës të rrotullës (Tab. VI, 16-17).

Rrotulla boshti të përgatitura nga funde ose parete enësh të dala jashtë përdorimit janë gjetur edhe në gërmimet e bëra në kalanë e Shurdhahut²⁰⁸.

5. MONEDHA TË KOHËS ANTIKE TË VONË (SHEK. IV-VI)

Bizantine

Arkadi (395-408) (Tab. LXVIII, 1)

1. Æ ↓ F.DN. ARCADIVS. PF. AVG. Busti me diademë i Arkadit në profil djathtas.

Shp. Legjenda mj. pothuajse e palexueshme. Perandori në të mj. me kokën e kthyer dj., mbështet një palmë përmbi shpatullën e dj. dhe me dorën tjetër tërheq prej flokësh një rob luftime. Në fushë mj. Monogrami i Krishtit, në segment nuk shihet gjë.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1973 në pikën C.

P=1,08 gr. D=15 mm.

Konstanti III (tirani -407 -411) (?)

2. Æ. — F. Legjenda rrethore e palexueshme. Busti me diademë i Konstantit në profil djathtas.

Shp. Legjenda rrethore e palexueshme. Konstanti me robe ushtarake qëndron në këmbë dj. mban një glob me nike në dorën e dj. dhe një labarum në dorën tjetër.

Monedha është gjetur në pikën B.

P=1,24 gr D=14 mm.

3. Æ. — Monedhë bronzi shumë e fshirë duket si nr. 2 (?)
Është gjetur në pikën B

P=1.04 gr. D=13 mm.

208) Po aty, f. 295, f. 296. Tab. V.

4. Æ F . Legjenda nga e majta në pjesën më të madhe e palexueshme. NIVS. P:FAVG. Busti i tij me diademë në profil djathtas.

Shp. Kryq brenda një kurore të lauruar, në segment; CONOB Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B.

P=0,81 gr D=13 mm.

Anastasi (491-518) (Tab. LXV, 6)

Follis

5. $\text{Æ} \downarrow$ F.DN. ANASTASIVS AVG. Busti me diademë i Anástasit I në profil djathtas.

Shp. Shenja M nën një kryq mbështetet në të dy anët në dy yje: poshtë gërma greke B dhe në segment; CON.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1978 në pikën F, pranë harkut të rrëzuar, e shoqëruar me fragmente të shumta enësh të kohës antike të vonë.

P=15,45 gr; D=33 mm.

Justini I (518-527) (Tab. LXV, 7)

Follis

6. $\text{Æ} \searrow$ F. Legjenda rrethore shumë e fshirë. Busti me diademë i Jústinit në profil dj.

Shp. Shenja M nën një kryq rrethohet majtas nga një yll dhe djathtas nga një kryq, poshtë gërma greke Δ dhe në segment; CON. Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1973 në pikën C.

P=1,666 gr; D=28 mm

7. $\text{Æ} \downarrow$ F. Legjenda rrethore pjesërisht e lexueshme. DN:[IVSTIN] VS.PP. AVG. Busti me diademë i Jústinit I në profil djathtas.

Shp. Shenja M nën një kryq rrethohet në të dy anët nga dy yje, poshtë një gërmë greke Γ , në segment më sa duket [CO]N.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1978 në pikën C.

P=14,37 gr. D=29 mm.

Justiniani I (527-465). (Tab. LXVI, 1).

Follis

8. Æ ↓ F.DN. IVSTINIANVS. PP. AVG. Busti me përkrenarë i Justinianit I përballë, me mburojë, mban globin e kryqëzuar në dorën e dj. përmbi supin e majtë. Në fushë një kryq.

Shp. Shenja M nën një kryq majtas ANNO në katër rreshta vertikale, djathtas në dy rreshta nën shenjën e vleftës B dhe në segment: CON.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1975 në pikën D.

P=21,63 gr. D=40 mm.

Pentanumia

9. Æ... Në faqe dhe në shpinë monedha është shumë e fshirë, me sa duket një pentanunimia e Justinianit.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1978 në sektorin e Portës, së bashku me shumë fragmente qeramike të kohës antike të vonë.

P=0,41 gr. D=0,80 mm.

Justini dhe Justiniani, I (527)? (Tab. LXVI, 2)

Follis

10. Æ ↓ F. Legjenda rrethore në pjesën më të madhe e palexueshme: DN. IV [STIN ET IVSTINIANVS. AV.] Busti me diademë i Justinianit I, në profil djathtas.

Shp. Shenja M nën një kryq, majtas një yll, djathtas një kryq, poshtë, me sa duket gërma greke B e prerë nga një brimë e hapur më vonë në qendër të monedhës, kur me sa duket ka shërbyer si medaljon. Në segment: CON që mezi dallon.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1975 në pikën D.

P=14,85 gr D=30 mm.

Justini II dhe Sofia (565-527) (Tab. LXVI, 3)

Gjysmëfollis

11. Æ ↓ F. Legjenda rrethore e palexueshme. Dy perandorët me brerore qëndrojnë ulur përballë, midis kokave të tyre një kryq.

Shp. Shenja K nën një kryq dj. dhe mj. nuk shihet gjë, monedha është e prishur.

Monedha është gjetur rastësisht gjatë pastrimit të dheut në gjermimet e vitit 1975 në pikën D.

P=5.58 gr. D=18 mm.

Qyteti i fortifikuar i Beratit hyn në grupin e atyre qyteteve e kështjellave iliro-arbërore, që sikurse Skodra, Lisi, Aulona, Hadrianopoli, Onhezmi etj., duke kapërcyer dhe përballuar krizën e rendit skllavopronar të shek. IV të e.sonë, falë pozitës së tyre gjeografike pranë rrugëve të rëndësishme tokësore e detare, mbetën qytete të rëndësishme zejtare-tregtare edhe në kohën antike të vonë.

Kriza e rendit skllavopronar, dyndjet e popujve të shek. V-VII të e.sonë me pasojat e tyre e bënë të domosdoshëm. si në shumë qytete e kështjella të provincave bizantine, edhe në qytetin e fortifikuar të Beratit rindërtimin e mureve rrethuese ekzistuese. Këtë domosdoshmëri e tregojnë, sikurse e vemë në dukje mësipër, edhe burimet e shkruara të periudhës së hershme bizantine, në të cilat qytetin e fortifikuar të Beratit e ndeshim me emrin Antipagrai p.sh. tek. Prokopi i Qezaresë (shek. VI), në listën e fortifikimeve të Epirit të Ri të rindërtuara nga Justiniani I.²⁰⁹ Në guidën «Synecdemua» (shoqërues udhëtimi) të Hieroklit (shek. VI) ai përmendet me emrin Polyheriupolis.²¹⁰

Ngjashmëria e emrit, me ndonjë ndryshim të vogël, Antipagrai-Antipatrea, të dhënat e gjermimeve arkeologjike dhe pohimi i Prokopit lidhur me rindërtimet e bëra në këtë qytet na bindin të shohim në Antipagrain qytetin ilir të Antipatreas.

Shtresa kulturore e kohës antike të vonë duhet thënë, se lidhet në mënyrë organike me shtresën më të hershme.

Muret rrethuese të qytetit, gjurmët e rindërtuara të të cilave mundëm t'i kapim në disa pika të gjermimeve tona (ve-

209) Proc. Da Aedificis, IV, 4.

210) Hierocl. 8. XIII, 653, 6. Nga autorët e mëvonshëm Shufflait (M. Shufflay State... f. 24), është i pari që duke u mbështetur tek prokopi e identifikon Antipagrain me Antipatrean, tezë që merr të drejtë përkrahjet nga A. Baçe (A. Baçe, Qyteti..., f. 47).

kanërisht të qarta ishin ato në pilastrin verior të portës kryesore) u vu re se ndjekin linjën e mureve rrethuese të periudhës qytetare ilire.

Për karakterin e banesave në kohën antike të vonë të dhënat e gërmimeve, megjithëse të kufizuara, tregojnë për ndërtime të thjeshta. Ato kanë pasur planimetri katërkëndëshe të rrethuar me mure gurësh të vegjël e mesatarë të lidhur me baltë. Materiali arkeologjik i gjetur në këto banesa (vorba, qypa drithi me shumicë dhe disa vegla bujqësore etj.) flet për karakterin më tepër bujqësor të ekonomisë së qytetit në këtë kohë.

Ajo që duhet vënë në dukje për qeramikën e kohës antike të vonë është reduktimi i formave dhe uniformiteti i saj.

Repertori i formave, në krahasim me periudhën pararendëse është më i kufizuar. Mbizotëruese janë vorbat, tasat, brokat e ndonjë kotruve a ojnohe. Megjithatë në trajtat e këtyre enëve, në veglat e punës (çelikanët, thikat, ksistrat) e deri në qarkullimin monetar të zhvilluar mbi bazën antike vihen re tradita të trashëguara nga periudhat e mëparëshme. Shfaqja në disa tipa enësh të tavolinës e teknikës së pikturimit me ngjyrë të kuqe tregon gjithashtu vijimësinë e elementeve të traditës nga qeramika e shekujve të parë të e.sonë.

Rindërtimet e bëra në sistemin e fortifikimit mbrojtës, lënda arkeologjike, e përbërë kryesisht nga qeramika, veglat e punës, ndonjë objekt stolie dhe monedhat bizantine të shek. IV-VI të gjetura në gërmim, në një numër jo të vogël (14 copë) dëshmojnë për një rigjallërim të jetës ekonomike e kulturore në qytet në këtë kohë.

KREU V

PERIUDHA MESJETARE (SHEK. VII-XV)

1. BËRIMET E SHKRUARA

Në mesjetën e hershme dhe më pas, qyteti i fortifikuar mbi kodrën e kalasë së Beratit do të përmendet me emra të ndryshëm nga kronistët bizantinë dhe autorë të mëvonshëm, sa herë që ai lidhet me ngjarje që kanë prekur tokat shqiptare të jugut.

Me emrin **Belgrad** ai përmendet për herë të parë në letrën që Papa Mihali VIII i dërgon mbretit Boris (16 Prill 878) dhe del si seli peshkopale (Episcopatum Belgradi Albanensis).²¹¹

Në dokumentet e shkruara të mesjetës së hershme dhe të mesme (shek. VIII-XV) qyteti përmendet me formë të ndryshme të të njëjtit emër: Belgradum (Belogradum, Bellogradum, Belligradum (Βελγροαδόν, Βελγροαδα)²¹² që sipas studiuesve i përgjigjen Beratit të sotëm. Në dokumentet e kësaj kohe ai njihet si qytet kështjellë, seli peshkopale dhe më vonë qendër vilajeti.²¹³

Në bazë të burimeve historike qyteti përveç emrit Belgrad

211) Acta et diplomata Res Albaniae Mediae Aetatis, vol. I (Vindobonae, 1913, doc. 55, viti 878, 16 prill). Më poshtë, kjo do të jepet vetëm shkurtimisht (A. Alb).

212) A. Alb, of. 261.

213) Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë, Vëll. II, shek. VIII-XV, Tiranë, 1962, f. 384.

në shek. IX njihet dhe me emrin Pulheriopolis, që sipas studiuesve është Berati i sotëm, i cili në këtë kohë hynte midis nëntë qyteteve që bënin pjesë në konsiliarinë e Dyrrahionit.²¹⁴

Që nga gjysma e dytë e shek. IX deri në v. 1018 kur thyhet rezistenca e fundit e bullgarëve në Shqipëri,²¹⁵ qyteti ka qenë nën sundimin e bullgarëve, por ai si shumë qytete të tjera të vendit bije përsëri në duar të Bizantit.

Diploma e vitit 1019 e Vasilit II, kryepeshkopit të Ohrit, ku thuhet se Belgradit, që në këtë kohë ishte qendër peshkopale, i jepen në vartësi Gradeci, Omca, Glaventina dhe numri më i madh i bujqve parikë (40 parikë e 40 klerikë) dëshmon për rëndësinë e qytetit në këtë kohë si qendër peshkopale.²¹⁶ Kjo dhe diploma e vitit 1020,²¹⁷ menjëherë pas shembjes së perandorisë bullgare, dëshmojnë për zhvillimin e marrëdhënieve feudale në shek. XI-XII në Shqipëri.

Në vitin 1258, midis disa kështjellave dhe vendeve të tjera në Arbëri, Belgradi i dorëzohet Manfred Hohenshtaufenit, princit të Tarentit nga despoti i Epirit Mihali II Engjëlli (1204-1216) si prikë për martesën e tij me bijën e këtij të fundit, Helenën.²¹⁸

Sipas përshkrimit të Pahymerit (G. Pahymeres VI, 32 Origjinali greqisht) në vitet 1272-1281 në Belgrad (Berat) zhvillohet lufta midis anzhuinëve dhe bizantinëve, shkak i së cilës ka qenë një kryengritje e shqiptarëve kundër Perandorisë Bizantine, e cila u dha mundësi anzhuinëve të pushtojnë në vitin 1272 qytetin.²¹⁹

Arbëreshët që banonin në afërsi të Belagritës, të identifikuar nga studiuesit me Beratit e sotëm, dhe Kaninës, sipas përshkrimit të Kantakuzenit (I Kantakuzenos II, origjinali greqisht 32,34) në vitin 1336 kishin shkelur qytetet e atjeshme²²⁰. Është fjala për inkursionet e shqiptarëve kundër qyteteve të pushtuara në këtë kohë nga Bizanti.

214) Burime të zgjedhura..., f. 27.

215) Burime të zgjedhura..., f. 20-30; Historia e Shqipërisë, vëll. I, Tiranë, 1959, f. 162-164.

216) A. Alb. ..., f. 15 (Doc. 58) v. 1019.

217) Burime të zgjedhura..., f. 66.

218) A. Alb. ..., f. 71, nr. 246.

219) K. Bozhori — F. Liço, *Burime tregimtare bizantine, për Historinë e Shqipërisë, shek. X-XV*, Tiranë 1975, f. 200-203; *Burime të zgjedhura*, f. 105-107.

220) *Burime tregimtare...*, f. 223.

Në vitin 1345 dy vjet pas pushtimit të Krujës, qyteti i Belgradit (Berati) pushtohet nga Stefan Dushani.²²¹

Pas marrjes së Krujës (v. 1415), Vlorës dhe Kaninës në vitin 1417, po atë vit duke përfituar nga përçarja e thellë feudale turqit pushtuan Beratin.²²² Nga përshkrimi i betejës së vitit 1455 të Beratit dhe përparësia që i jepnin atij pushtuesit kuptojmë se Berati ishte në këtë kohë një nga qytetet më të rëndësishme të fortifikuara të sanxhakut të Shqipërisë.²²³

2. MURET RRETHUESE MESJETARE

Gjurmë të murit rrethues të periudhës mesjetare paraturke në pikën B nuk mundëm të kapim. Me sa duket në këtë pjesë të qytetit ai ka qenë rënuar dhe muret rrethuese të mëvonshme, të periudhës së pushtimit turk, duket se janë ngritur përmbi gjurmët e murit të kohës së vonë antike e vende-vende drejtpërdrejt mbi blloqet e murit të periudhës qytetare ilire. (Fig. 39). Muri mesjetar në pikën C është ndërtuar prej gurësh me përmasa të vogla dhe mesatare të vendosura pa ndonjë kriter të caktuar. Gurët kanë faqet e tyre ballore deri-diku të punuara (Fig. 40). Si lidhës është përdorur një llaç i bollshëm gëlqeror me shumë mbushës (rërë dhe guralecë lumi) me ngjyrë të përhimtë. Muri mesjetar në këtë pikë në përgjithësi ruan trashësinë e murit të periudhës qytetare ilire, gjë që vihet re edhe në korridorin e brendshëm të hyrjes kryesore, në atë të anës së majtë, i cili është tërhequr pak më brenda, duke lënë të pambuluar disa nga blloqet e murit të lashtë, të cilat këtu formojnë një farë shkallëzimi, një vend të përshtatshëm për truprojat që mbronin hyrjen e kështjellës.

Muri që ngrihet përmbi vetulloren në pikën D është i ndërtuar prej gurësh gëlqerorë me trajta të çrregullta me përmasa të vogla dhe mesatare. Fugaturat midis gurëve janë zënë me copa tullash e gurësh gëlqerorë të thyer. Lidhja e gurëve është bërë me llaç të një cilësie jo shumë të mirë. (Fig. 31). Ky mur i kohës antike të vonë, si tregon materiali arkeologjik,

221) Historia e Shqipërisë..., f. 209.

222) Burime të zgjedhura... f. 199.

223) Po aty., f. 315-316.

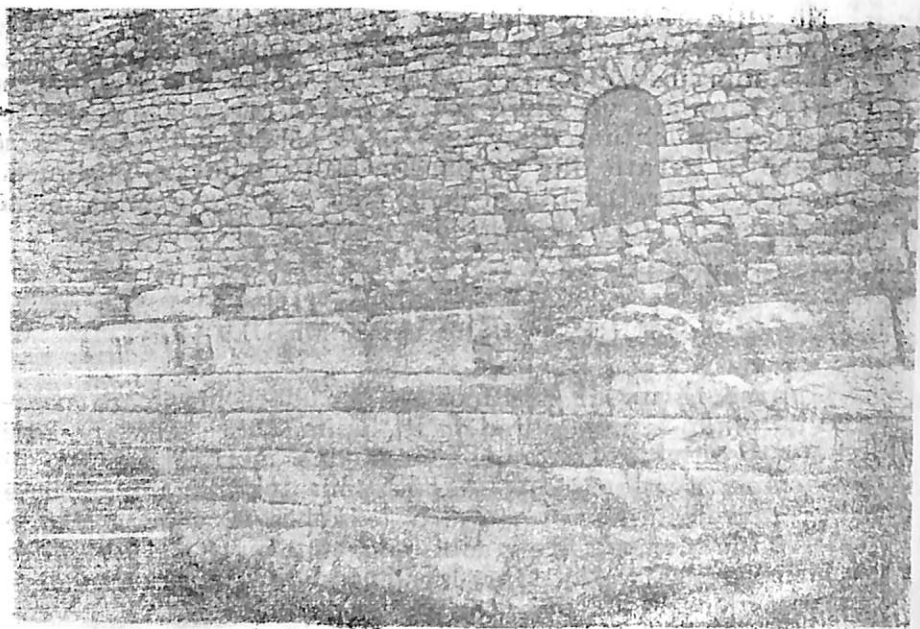

Fig. 39

ka vazhduar të përdoret edhe në mesjetën e hershme. Për sa i përket materialit ndërtimor dhe teknikës së ndërtimit ai është shumë i ngjashëm me murin e rindërtuar në mesjetën e hershme të kullës nr. 1.²²⁴

Gjatësia e përgjithshme e zbuluar e tij është 4.60 m. Muri është i lartë 3.40 m dhe i trashë 0.83 m, që së bashku me gjerësinë e murit të vonë mesjetar arrin në 1.80 m trashësi. Në qoshen juglindore të kuadratit, në një lartësi prej 0.70 m nga shtroja e llaçit, u gjet një kamare jo shumë e rregullt, me përmasa 0.42 m x 0.28 m, e cila në brendësi të saj vjen duke u ngushtuar dhe të lë përshtypjen e ndonjë frengjie, sot të zënë me dhe.

Për nga mënyra e punimit dhe materiali i ndërtimit mu-

224) A. Baçe, *Qyteti...*, 49, Tab. III, 3, (sipas emërtimit të A. Baçes).

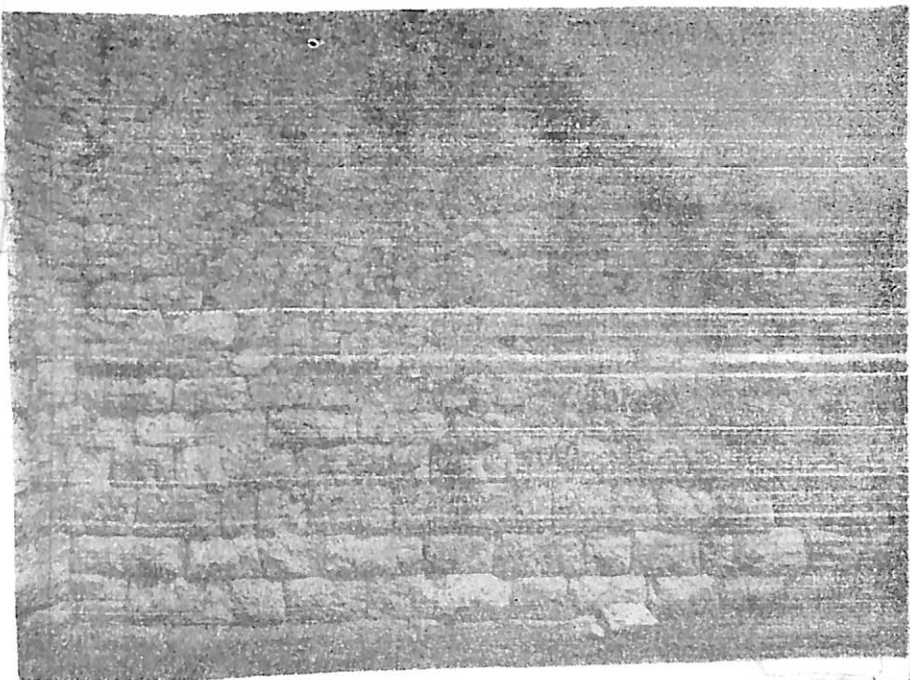

Fig. 40

ret mesjetare të kalasë së Beratit afrojnë me muret rrethuese të kalasë së Shurdhahut, sidomos me ato të pikës A.²²⁵

Në anën perëndimore të murit perimetral në pikën E, (Fig. 41) ngjitur me faqen e brendshme të murit të vogël mesjetar, (Fig. 42 a-b, nr. 1) 0,43 m nën sipërfaqen e tokës, u zbulua një mur i dytë me drejtim veri-jug, me gjatësi 4,66 m, lartësi të ruajtur 1,96 m dhe trashësi 2,50 m (Fig. 42 a, nr. 2). Muri është i ndërtuar me gurë madhësish të ndryshme 0,9 m x 0,25 m x 0,32 m; 0,25 m x 0,15 m (Fig. 43, 44). Ata kanë trajta të ndryshme dhe janë të lidhur midis tyre me laç gëlqeror të një cilësie të mirë që përmban sasira të bollshme mbushësi (rërë e përzier me zaje lumi).

225) H. Spahiu, — D. Komata, *Shurdhahu...*, f. 263; 312-313.

PLANIMETRI E SEKTORIT 'E.

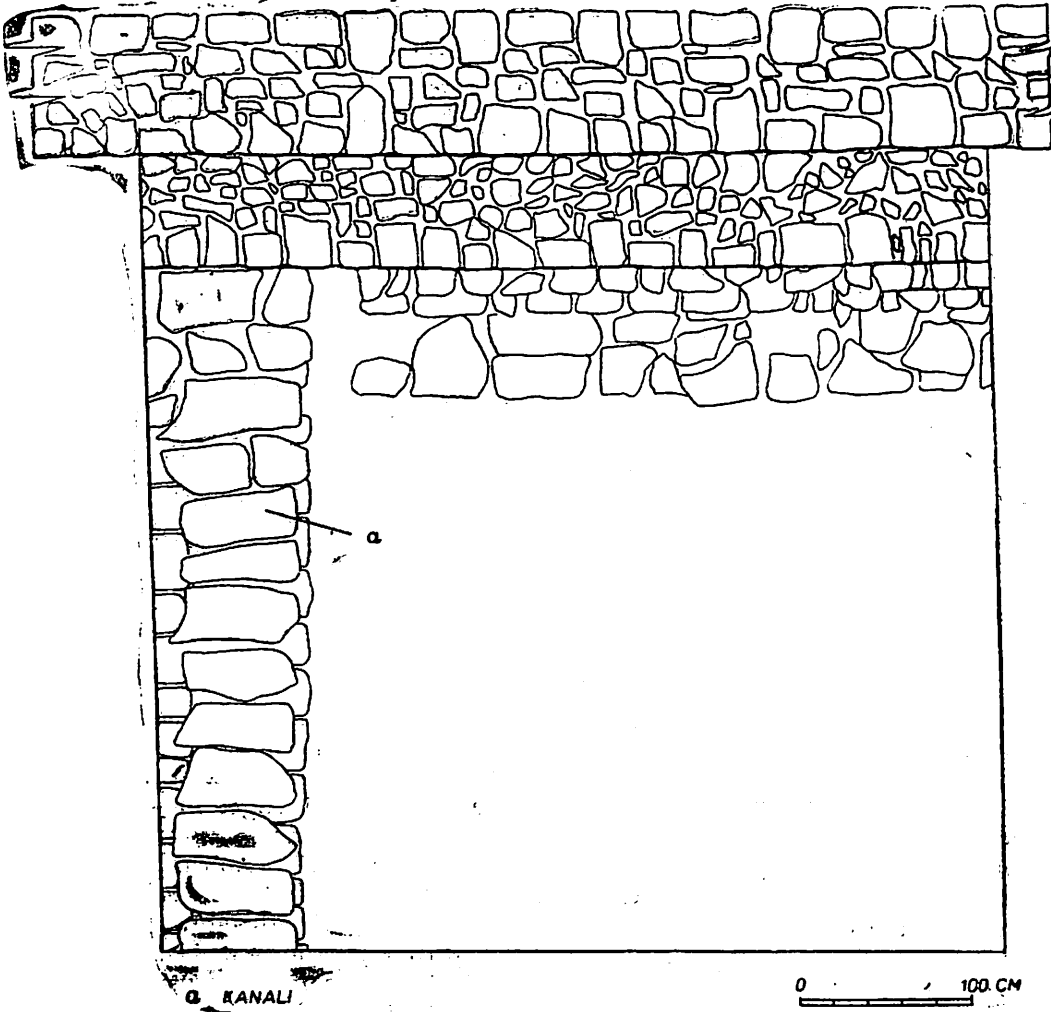

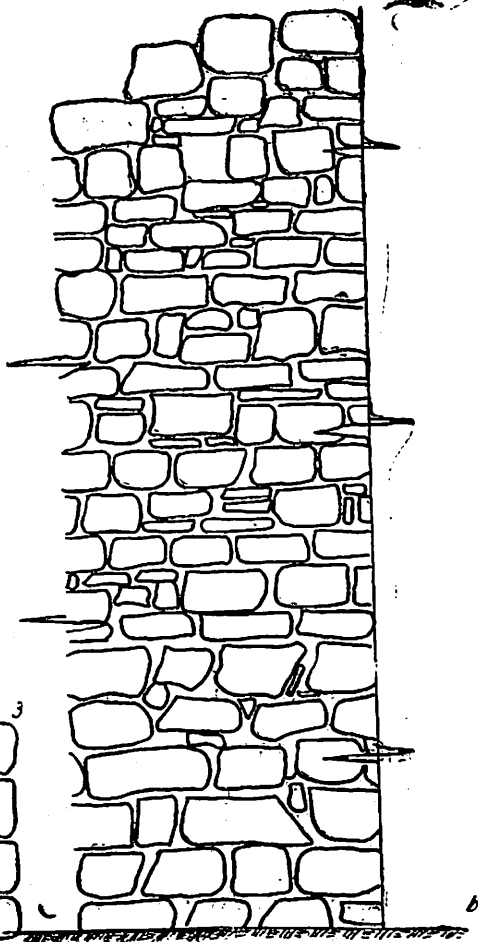
Fig. 41

SEKTOR B

PRERAJA B-B

FRAGMENT FASADE (faça e brândeștiri)

0 100 CM

Fig. 42

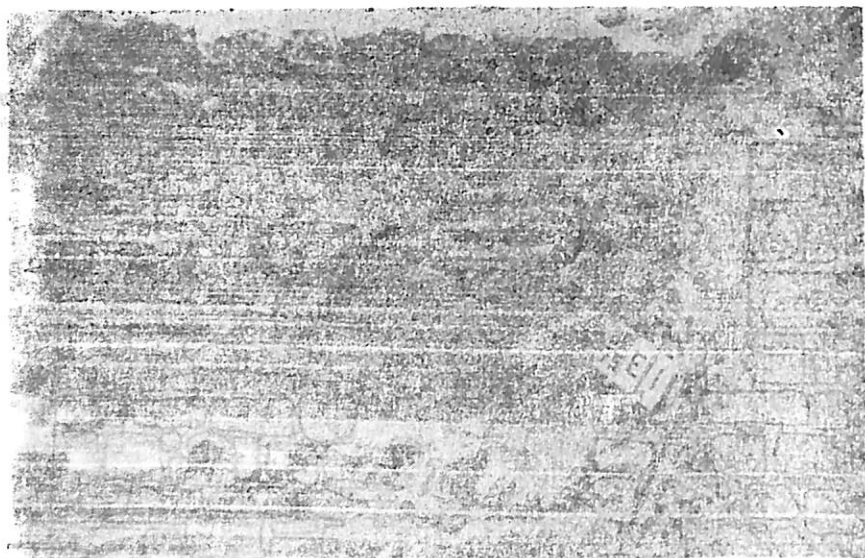

Fig. 43

3. NDËRTIME TË TJERA

Në qoshen jugperëndimore të këtij kuadrati 0,92 m nën murin nr. 2 u zbulua një kanal i ndërtuar me pllaka me gjatësi 3,15 m dhe i gjerë 0,70 m që mesa duket shërbente për shkarkimin e ujërave. (Fig. 44, 45).

Nën këtë mur, në thellësinë 2,40 m, dolën gjurmët e një muri të tretë (Fig. 42 a nr. 3) 3,40 m të gjatë, 1,09 m të lartë dhe rreth 1 m të trashë që, me sa duket, ka shërbyer si mur mbështetës. Ai është ndërtuar me gurë trajtash të çrregullta me përmasa të vogla e mesatare, të lidhur midis tyre me baltë të verdhë (vapem) dhe ka shumë mundësi që t'i përkasë mesjetës së hershme. Duke llogaritur këtu edhe trashësinë e dy mureve të mëparshme del se trashësia e përgjithshme e murit të periudhës mesjetare ka qenë 2,35 m.

Siç shihet, në kohën antike të vonë dhe në mesjetë, në të dy këto pika (D dhe E) vihet re se muret e ndërtuara rish-

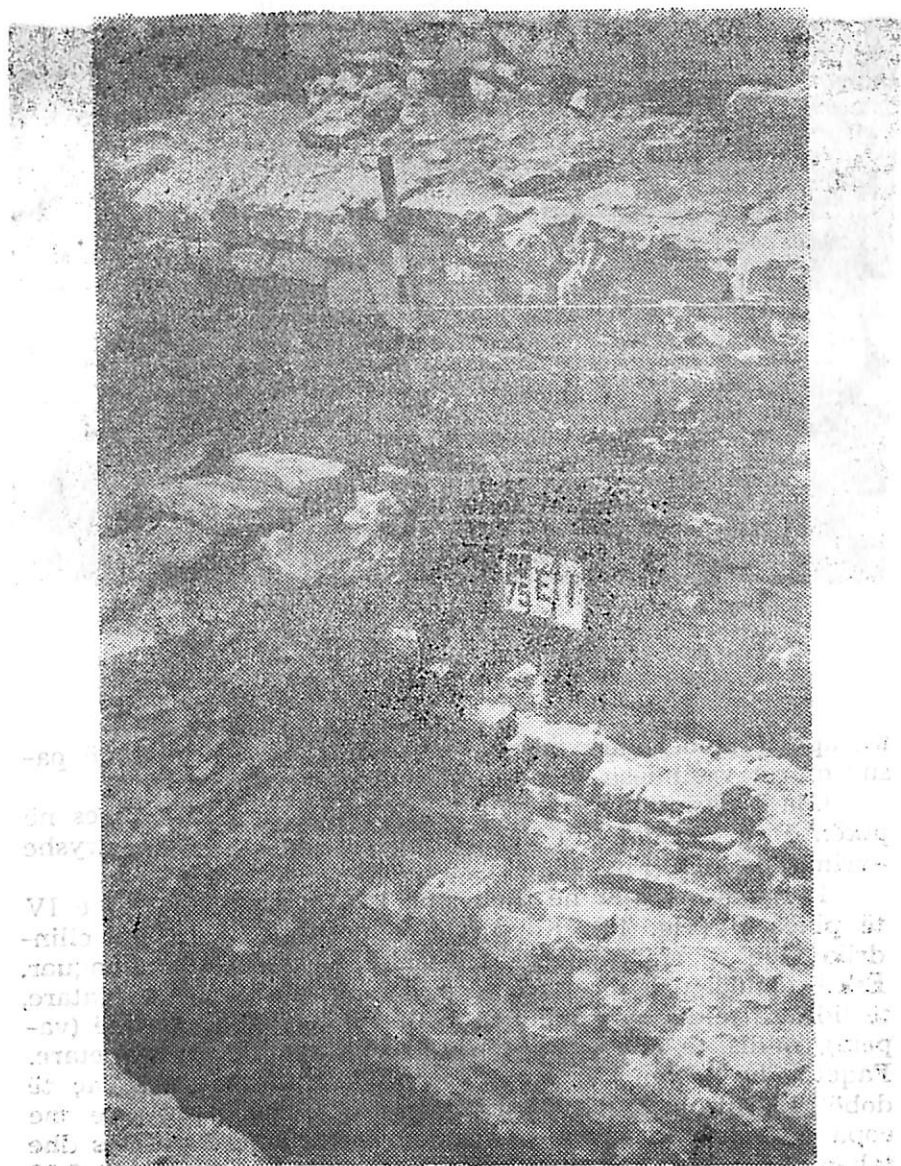

Fig. 44

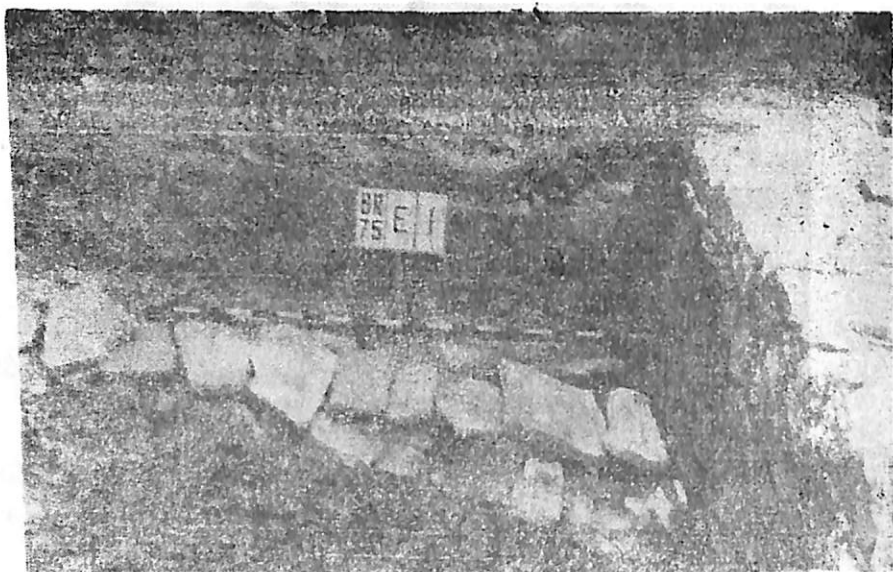
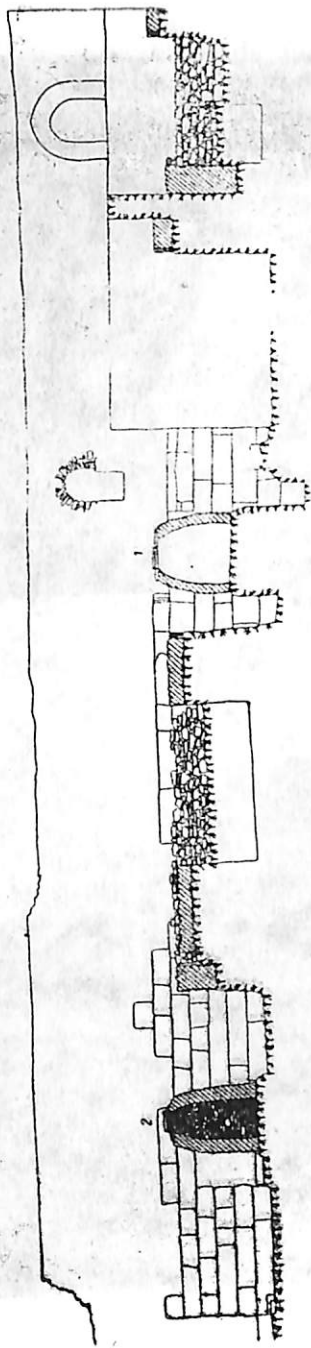

Fig. 45

tas apo të rindërtuara ndjekin kudo po atë vijë që kanë pasur muret rrethuese të periudhës qytetare ilire.

Gjatë gërmimeve të vitit 1974 pranë murit rrethues në pikën B u zbuluan dy puseta ose siç janë quajtur ndryshe «vrina drithi» (Fig. 46, 47).

1. E para u gjet në thellësinë 1,20 m në kuadratin e IV të pikës B (Fig. 48). Ka pjesën e poshtme në formë cilindrike dhe të sipërme në trajtën e një kubeje të cunguar. Është e ndërtuar me gurë të papunuar përmasash mesatare, të lidhura midis tyre me llaç balte në ngjyrë të verdhë (vapem), midis të cilëve janë futur copa tjegullash mesjetare. Faqet e brendshme të pusetës janë suvatuar me një llaç të dobët hidroizolues, që përmban sasira të bollshme rëre me copa gëlqereje të pashuar. Faqja e brendshme e pusetës dhe tabani i saj janë sheshuar mirë me mistri. Në lartësinë 0,60 m nga tabani i tokës nis ngushtimi i pjesës së sipërme të pusetës, që përfundon me një grykë në formë katërkëndëshi të kufizuar anash nga katër pllaka guri shtuf, të cilat shër-

SEKTORI 6
PRERJA A A

Fig. 46

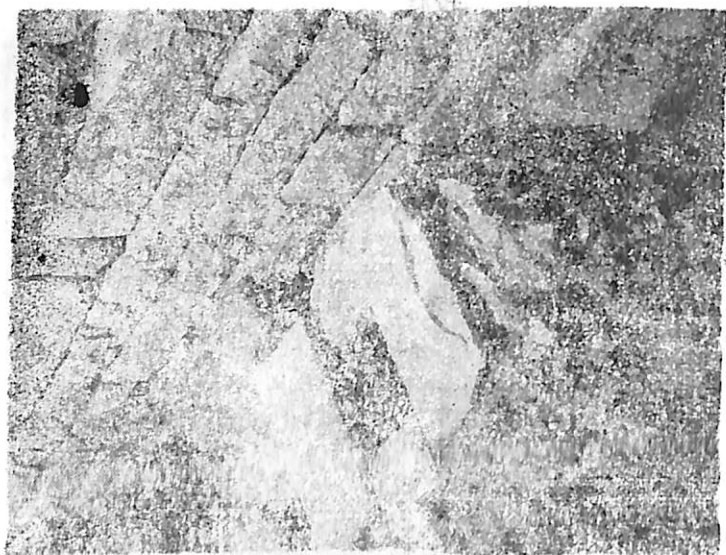

Fig. 48

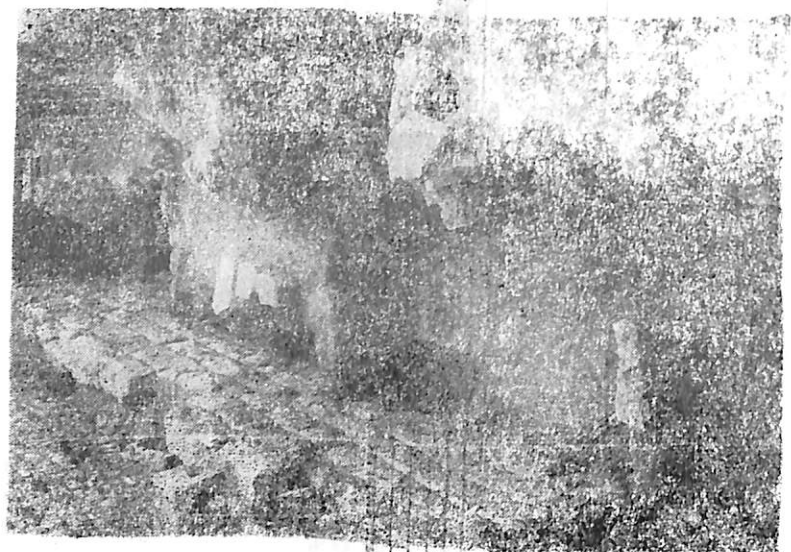

Fig. 47

benin për mbylljen e saj. Brenda në pusëtë nuk u gjet asnjë objekt që të mund të ndihmonte sado pak si për përcaktimin e saktë të kohës së ngritjes ashtu edhe për funksionin e saj. Megjithatë teknika e ndërtimit dhe fakti që ajo duke prekur shtresat kulturore të periudhës së pushtimit romak dhe antik të vonë, arrin deri në shtresën kulturore të mesjetës, së hershme tregon se i përket kësaj të fundit.

Puseta është 1,65 m e lartë, me diametrim e bazës 0,40 m x 0,60 m dhe atë të grykës 0,40 m.

2. Pranë murit rrethues të periudhës qytetare ilire, në kuadratin III, në një distancë prej 13,30 m nga puseta I në thellësinë 1,46 m në të njëjtën shtresë me pusëtën e parë u gjet një pusëtë tjetër, shumë e ngjashme me të (fig. 49). Ajo

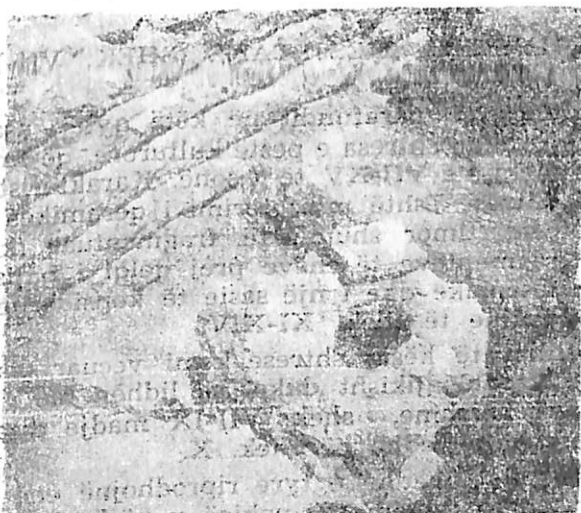

Fig. 49

është e ndërtuar me gurë të vegjël të lidhur gjithashtu me llaç baltë në ngjyrë të verdhë dhe më pak përzierje gëlqereje.

Ndryshe nga puseta e parë në pjesën e sipërme të saj janë përdorur dy rreshta tullash me trashësi 0,06 m, që dallojnë për një pjekje të dobët. Në pjesën e poshtme të tabanit vihen re gjurmët e një shtroje nga e njëjta baltë me të cilën janë lidhur gurët. Gryka e rrumbullakët e pusëtës

mbyllej, sikurse në rastin e pusëtës nr. 1, nga disa pllaka gu-ri shtuf, me përmasa të vogla dhe mesatare formash të rregullta.

Lartësia e pusëtës është 1,90 m, diametri i bazës 0,90 m dhe i grykës 0,40 m x 0,34 m.

Duke u nisur nga mënyra e ndërtimit të kësaj pusete, mungesa e suvatimit dhe prania në afërsi të saj e disa mbeturinave të drithit të karbonizuar (Fig. 28) jemi të prirur të shohim këtu një «vrinë drithi» ose «grëpë drithi», të cilat në popull njihen me emrin havanë ose puse të thata dhe shërbenin për ruajtjen e drithit. Ndoshta e tillë duhet të ketë qenë edhe puseta nr. 1. Puse të tilla janë njohur edhe në vende të tjera si në Serbi, Maqedoni e Mal të Zi²²⁶.

4. QERAMIKA MESJETARE (SHEK. VII-XV)

Periudhës së parafundit në këtë qytet, asaj mesjetare paraturke i takon shtresa e pestë kulturore, që kronologjikisht i përket shekujve VII-XV të e.sonë. Karakteristikë kryesore për këtë shtresë është mbizotërimi i qeramikës mesjetare, i materialit ndërtimor shumë të fragmentuar (kryesisht tjegulla), i fragmenteve të enëve prej qelqi i pajisjeve të disa orendive shtëpiake dhe i një sasive të konsiderueshme monedhash bizantine të shek. XI-XIV.

Në fillim të kësaj shtrese kemi veçuar disa fragmente enësh që kronologjikisht duket se lidhen me periudhën e mesjetës së hershme, shek. VII-IX madje disa prej tyre mund të shkojnë edhe në shek. X.

Pjesa më e madhe e tyre riprodhojnë enë të kuzhinës; kryesisht vörba, vetëm një pakicë u përkasin enëve të ujit, të tavolinës, si broke, kotruve, ibrikë, amforiska ose shtamba.

A. Enët e tavolinës. Janë përgatitur nga një argjilë relativisht e pastër ngjyrë okër në rozë. Pjekja e mirë dhe uniforme.

226) A. Đeroko, *Srednevekovni Gradovi u Srbii Črnio Gorti i Makedoniu*, Prosveta 1950, f. 87, fig. 75.

1. Kupë.

Në qeramikën e kësaj nënshtrese të tërheq vëmendjen e vetmja enë e plotë e zbuluar në gjurmimet e bëra në rënojat e këtij qyteti (Tab. LIX, 2). Është një kupë e vogël e punuar prej një argjile ngjyrë okër në rozë që përmban në përzierje grimca siliciumi. Ka trup të fryrë sferik me buzë që hapen në formë strehe dhe me një vegjë petullicë, që del nga nën buzët dhe mbështetet në mesin e barkut. Ena qëndron mbi një fund të sheshtë që veçohet qartë nga trupi i saj. Është e lartë 10 cm me diametrin e grykës 8 cm, të barkut 9,5 cm dhe të fundit 5,5 cm. Kjo kupë është e ngjashme me një kupë të gjetur në varrezat arbërore të Krujës që i takon shek. VI-VIII të e.sonë,^{226/1} kohë së cilës duhet t'i takojë dhe kupa jonë.

2. *Kotruve*. Nga disa fragmente kotruveje ku ruhet fundi i plotë me një pjesë paretit ose pjesë gryke shohim se enët e këtij lloji kanë pasur trup sferik më të fryrë në pjesën e barkut dhe fund të sheshtë, qafë të lartë, grykë të gjerë në trajtë hinke dhe buzë të sheshta paksa të shpërvjela nga jashtë (Tab. XXVI, Tab. XXIX, 8).

Mbi sipërfaqen e tyre shihen zbukurime spiralesh që ndjekin njëra tjetrën duke ardhur rreth e përçark enës të bëra me pikturim para pjekjes me ngjyrë kafe gështenjë që nuk është gjithkund njëllor. Prania e këtyre motiveve edhe në disa fragmente të tjera tregon se ato në disa raste zbukuroni krejt sipërfaqen e enës gati deri afër fundit (Tab. XXIX, 7, 8, 9).

3. Një pjesë paretit me gjurmët e lëfytit i përket me sa duket një enë të tipit *ibrik*. Sipërfaqja e enës pak e shkëlqyeshme, është e lyer me një shtresë të hollë lymi balte.

4. *Broka*. Nga brokat janë mbledhur më të shumtën fragmente paretësh. Ato janë shumë të copëtuara dhe prej tyre nuk mund të riprodhohet forma e përafërt. Paretet janë relativisht të holla. Disa kanë qafë të gjatë e grykë të gjerë në formë hinke, me buzë të trashura dhe të rrumbullakuara në skajet pak të anuara nga brenda ose të shpërvjela nga jashtë në formë strehe.

^{226/1} S. Anamali — H. Spahiu, *Varreza e hershme mesjetare e Krujës*, B.U.S.H.T. Seria shkencat shoqërore Nr. 2, 1963, fq. 25, Tab. VI, 11.

a/1 Dallohen në mes tyre një fragment prokë me grykë të gjerë, që vjen duke u ngushtuar nga poshtë, me buzë të sheshta me seksion drejtkëndor dhe me një vegjë petullicë që zë vend nën buzën e enës. (Tab. XXVIII, 3). Në pjesën e sipërme të vegjës, gati në mesin e saj është pikturuar me bojë të kuqe në kafë një vijë gjatësore jo shumë e trashë.

a/2 Brokë me grykë në trajtë hinke me disa profilime të lehta nën buzë, me paretin e jashtëm. Buzët janë të drejta me seksion si sqep zogu (Tab. XXVIII, 2).

Ajo që bie në sy në këto enë janë zbukurimet mbi sipërfaqen e tyre, të realizuara me pikturim me bojë të kuqe ose kafe gështenjë.

Motivi më i shpeshtë janë spiralet që ndjekin njëra tjetrën të vendosura në shpatullat e enës dhe rreth e qark barikut të saj. (Tab. XXIX, 7-9). Motive shumë të ngjashme të bëra me pikturim me ngjyrë të kuqe janë të njohura në qeramikën me pikturim me vernik të kuq të periudhës qytetare ilire të këtij qyteti (gjysmës së I të shek. III p.e.sonë) dhe në qytete të tjera ilire, çka tregon për përsëritjen e traditës së pikturimit nga periudhat e mëparshme.

Motive të tjera të bëra me pikturim para pjekjes janë rozeta ose vijat rrezore e spirale (Tab. XXIX, 1) rrathët ose gjysmërrathët që ndjekin apo ndërpresin njëri tjetrin (Tab. XXIX, 4-8).

Zbukurime prej vijash spirale të stërgjatura, në formë rrjete apo rrëshesh e njollash amorfe të bëra me ngjyrë të kuqe në kafe mbajnë edhe disa paretë enësh (Tab. XXIX, 2-5).

Në këtë qeramikë, në realizimin e këtyre motiveve vihet re vazhdimi i traditave të lashta të poçerisë vendëse të shekujve të parë të e.sonë. Trajtën dhe mënyrën e pikturimit të këtyre enëve me ngjyrë të kuqe e ndeshim në enët prej balte të varrezës arbërore (shek. VI-VIII) të Krujës, të Buklit dhe të Lezhës etj.²²⁷

Qeramika e pikturuar me ngjyrë të kuqe ka ngjashmëri edhe me qeramikën prej argjile të verdhë të pikturuar të zbuluar në bazilikën e Linit dhe në kështjellën e Pogradecit, të datuara në shek. VII-VIII të e.sonë.²²⁸

227) S. Anamali-H. Spahtiu, *Varreza arbërore e Krujës*, «Iliria» IX-X, 1979-1980, f. 57; E. Prendi, *Një varrezë e kulturës arbërore në Lezhë*, Po aty, f. 139.

228) S. Anamali, *Kështjella...*, f. 228-229, Tab. XVI, 10-20.

Një dukuri e tillë nuk është e rastit, por vihet re edhe gjetkë, jashtë territorit tonë, në vise të tjera të Ballkanit. Duke folur për qeramikën me zbukurime me ngjyrë të kuqe të epokës së hershme feudale të zbuluar në vendbanimin e Kapidavas (Rumani) R. Floresku, vë në dukje se procesi i zbukurimit me ngjyrë të kuqe duket gjatë periudhës së fundit të epokës romake (shek. IV) dhe përhapet pastaj tek popullsia mesjetare.²²⁹

B. Enët e kuzhinës

Vorbat janë përgatitur nga një argjilë jo shumë e pastër që përmban në përzierje grimca gurësh gëlqerorë të shtypur, që dalin në sipërfaqe. Ngjyra e pjekjes është kafe në të zeze ose pak si në të kuqërremtë me gjurmë zjarri. Disa prej tyre zbukurohen në sipërfaqe, kryesisht në shpatullat e enës me tufa vijash të drejta paralele ose vija të valëzuara qarkuese që alternohen. të bëra me incizim para pjekjes gjatë rrotullimit të enës në çarkun e poçarit. Diametri i grykës shkon nga 11 cm-16,8 cm.

Disa fragmente enësh, sipas rindërtimit grafik të formës së tyre riprodhojnë: vorba me trup vezak, me trup të fryrë sferik dhe vorba me trup gati cilindrik, ku në secilin grup vërehet një numër i madh variantesh (Tab. XXXII).

Tipi I

a/1 Vorbë me trup vezak me buzë gjysmë të hapura dhe të prera pjerrëtas nga jashtë me daljen këndore. Zbukurohet në shpatulla me kanelyra të cekëta horizontale.

Tipi II

b/1 Vorbë me trup të fryrë sferik me qafë jo shumë të lartë cilindrike dhe buzët e drejta me seksion katërkëndësh (Tab. XXXII, 5).

b/2 Vorbë me qafë të lartë, që hapet në formë hinke, me buzët e drejta, që hapen nga jashtë (Tab. XXXII, 18; Tab. LIX, 4).

²²⁹ K. Floresku, *Unele observăți în privirea la ceramica decorata cu culnare rosie din acezarea tirzie de la Capidava në S.C.I.V., 1, 1958.*

b/3 Vorbë me buzë të hapura nga jashtë me seksion elipsoid (Tab. XXXII, 19).

b/4 Vorbë me qafë të lartë gati cilindrike dhe buzë paksa të anuara nga jashtë, që hollohen në drejtim të skajeve. (Tab. XXXII, 15).

b/5 Vorbë me buzë shumë të shpërvjela në formë hinke dhe të prera vertikalisht nga jashtë (Tab. XXXII, 2).

Tipi III

Vorbat me trup pothuajse cilindrike janë shumë të rra-lla. Kanë buzët e shtrira horizontalisht nga jashtë me seksion katërkëndëshi (Tab. XXXII, 13). Këto lloj vorbash si nga teknologjia e prodhimit, format dhe dekoracionet afrojnë shumë me qeramikën e mesjetës së hershme të zbuluar në kalanë e Shurdhahut, në atë të Durrësit e rrethinës së tij etj.²³⁰

Ato i ndeshim edhe në varrezën tumulare të Rehovës (rrethi i Kolonjës) ku gjenden të shoqëruara me materiale të datuara në shek. VII-IX të e.sonë.²³¹ Jashtë territorit tonë ato janë gjetur edhe në gërmimet në vendbanimin mesjetar të Veresegj hazit-Hungari²³² ku është datuar në shek. IX-X.,

Në enët e ujit të kuzhinës që i përkasin kësaj periudhe janë gjetur edhe fragmente enësh (broka) me grykën triullkëshe në formën e gjethit të tërfilit (Tab. XXXII, 1, 3). Janë përgatitur nga një argjilë jo shumë e pastër, që përmban në përzierje grimca siliciumi dhe thërmija tullash e gurësh gëlqerorë të bardhë që dalin në sipërfaqe. Ngjyra e pjekjes kafe e kafe në të kuqërremtë me gjurmë zjarri. Ky tip ene ka një origjinë mjaft të lashtë. Enë mjaft të ngjashme me këto janë gjetur në varrezat arbërore të Krujës, Buklit dhe të Lezhës, të datuara me materiale të shek. VI-VIII të e.sonë.

230) H Spahiu, D. Komata, Shurdhahu... f. 294-295, Tab. I-X; A. Hoti, *Ndihmesë për hartën arkeologjike të rrethit të Durrësit, «Iliria»*, 1/1987, f. 256, Tab. VII, 3, 5.

231) S. Aliu, *Varreza mesjetare në tumën e Rehovës, «Iliria»* 2/1986, f. 230-231, Tab. III, V, 47, 52, 53.

232) K. Mesterhazy, *Települiságatas Veresegyhaz-Ivacson nê «Communications Archaeologica Hungarica»*, 1983, f. 153.

A. Enët e zbukuruara të tavolinës. (Shek. XII-XIV)

Në qeramikën e kësaj shtresë një vend të rëndësishëm zënë enët e dekoruara të tavolinës, enët me smalt, fragmentet e të cilave ndëshen rëndom të shoqëruara gjithmonë me qeramikën trashanike të kuzhinës. Kjo qeramikë ka dalë pa përjashtim në të katër fushatat e gërmimeve të bëra në këtë qytet, por në pjesën më të madhe të saj ajo është zbuluar në gërmimet e vitit 1974-1975 në pikat B dhe D.

Pa hyrë në hollësitë e teknologjisë së prodhimit të kësaj qeramike, do të japim më poshtë karakteristikat e përgjithshme dhe klasifikimin e saj sipas grupeve apo nëngrupeve të veçanta që vihen re në serinë e këtyre enëve.

Qeramika e tavolinës është përgatitur prej një argjile të pastër që përmban grimca siliciumi. Pjekja është e mirë. Ngjyra e baltës pas pjekjes në pjesën më të madhe të saj është e bardhë në ngjyrë okër dhe rozë. Kanë në përgjithësi një fakturë të lëmuar dhe dallojnë për një punim të mirë. Ato janë të lyera pa përjashtim me smalt. (Tab. LXXIII-LXXV). Megjithëse kjo qeramikë ka arritur deri tek në shumë e copëtuar, jemi përpjekur të veçojmë në të disa kategori nënsh të hapura si kupa, tasa, pjata, pjatënca dhe enë të mbyllura si broke, kotruve dhe ibrikë.

Kupat kanë në përgjithësi përmasa të vogla e mesatare dhe diametri i tyre nuk i kalon të 16 cm. Prej tyre janë mbledhur kryesisht buzë, ndonjë paret dhe shumë rrallë pjesë fundesh.

Sipas përmasave të tyre kupat i kemi ndarë në dy grupe:

1. Në grupin e parë kemi përfshirë kupat me përmasa të vogla. Një pjesë e tyre kanë trup në trajtë kësule gjysmësferike dhe buzë paksa të mblëdhura nga brenda, me seksion fashuleje, kupat me krejt trupin në formë hinkë (Tab. XXXVII, 13) ose vetëm pjesën e poshtme (Tab. XXXVII, 7, 9) e më buzë pak të hapura nga jashtë me skaje të rrumbullakuara dhe ngandonjëherë të pajisura me një vijë të thelluar qaruese të bërë gjatë rrotullimit të enës në çarkun e poçarit. (Tab. XXXVII. 11).

2. Disa kupa të tjera dallojnë nga të parat nga forma e trupit, gjysma e poshtme e të cilit ka trajtën e një kësule gjysmësferike dhe e sipërmja cilindrike me buzët e drejta (Tab. XXXIX. 3. 12) ose pak të mblëdhura nga brenda me seksion sinusoidal ose katërkëndëshi, kjo e fundit dallon për pikturimin e saj me ngjyrë të kuqe (Tab. XXXVII, 6).

Midis kupave me trup në trajtë kësule gjysmësferike dallojnë disa fragmente që variojnë në mes tyre nga profilitimi i buzëve, të cilat në përgjithësi janë të sheshta në pjesën e sipërme, të rrumbullakuara ose me profilim sinusoidal në paretin e jashtëm (Tab. XXXIX, 1, 7, 9, 11).

Këto lloj kupash kanë fundin e sheshtë ose pak të gufuar nga jashtë dhe qëndrojnë mbi një këmbëz unazore jo shumë të lartë. Duke gjykuar nga dy fragmente kupash tek të cilat përveç pjesës së buzës e paretit ruhet edhe një pjesë fundi, kemi mundur të kapim edhe lartësitë e tyre që nga 6 cm. shkojnë deri në 8,8 cm.

Ato janë zbukuruar anës buzëve me motive të ndryshme si vargje gjysmëharkesh e vijash qarkuese (Tab. XLIII, 14) motive në formë hale pishe (Tab. LVII, 10; Tab. XLIII, 14) ose gërsheti prej 3-4 fijesh (Tab. XLIV, 11), vargje trekëndëshash të mbushur me motive në formë rrjete etj., të bëra me smalt ngjyrë kafe të errët në të zezë, të kuqe, të gjelbërt e blu mbi sfondin ngjyrë kremi të enës (Tab. XLIII, 15, 18). Motive të tjera që zbukurojnë buzët e këtyre kupave janë edhe vargjet prej s-sh të shtrira që ndjekin njëra tjetrën e që shpeshherë i gjejmë të kombinuara me njëra tjetrën (Tab. XXXVII, 10; Tab. XL, 10). Midis fragmenteve të kupave të tërheq vëmendjen një kapak i fragmentuar, i zbukuruar në pjesën e sipërme me dekoracione plastike në formë këmbë kafshe. Kapak është i lyer me smalt monokrom të gjelbër. (Tab. XLIII, 9).

Kupat me pikturim me smalt ngjyrë kafe gështenjë ose blu të bëra mbi biskotin e bardhë ose ngjyrë kremi të enës, janë më të hershme se enët prej argjile të kuqe.

Nga pikëpamja e brumit dhe e teknikës së aplikimit të zbukurimeve kjo lloj qeramike është shumë e ngjashme me enët protomajolike të zbuluara në qytetin e Durrësit²³³ dhe rrethet e tij²³⁴ dhe që në përgjithësi është e njohur në disa qytete të Mesdheut²³⁵.

Janë gjetur gjithashtu në shtresën e mesjetës së mesme të

233) Qeramika me glazurën e gjetur në Amfiteatrin e Durrësit është e pabotuar. Ruhet në fondet e Muzeut Arkeologjik të Durrësit.

234) A. Hoti, *Ndihmesë...*, f. 251.

235) A. Hoti, *Po: aty*, f. 251, Shih dhe literaturën e cituar aty, për këtë problem.

kështjellës së Kaninës, në qeramikën sinkrone të zbuluar në bazilikën e Ballshit në atë të Arapajt²³⁶ etj.

Tasat. Tasat janë përgatitur nga e njëjta argjilë dhe kanë po ato karakteristika që u thanë më sipër. Në kategorinë e tasave mbizotërojnë ata me trup në trajtë kësule gjysmësferike, që sikurse kupat e këtij lloji, paraqesin variante të ndryshme, sipas profilimit të buzëve në paretin e jashtëm të tyre (Tab. XXXVIII, 13; Tab. XXXIX, 8, 10, 13; Tab. XL, 1, 2; Tab. XXXVIII, 12, 13, 14).

a/1 Disa fragmente të tjera riprodhojnë tasa me trup në trajtë kësule gjysmësferike me buzë të rrumbullakuara, në të dy anët (Tab. XXXVIII 5, 9, 16; Tab. XXXIX 2, 5, 6, 12);

a/2 Tek ndonjë fragment tasi pjesa e poshtme e trupit afërsisht ka formë kësule gjysmësferike dhe e sipërmja në trajtë cilindrike me buzët e rrumbullakuara në të dy anët. (Tab. XLIV 1, 7, 8, 9).

a/3 Në tasat me trup në trajtë kësule gjysmësferike bie në sy një copë me dekoracione plastike në formë dhëmbëzash në paretin e saj të jashtëm dhe me një dalje në formë fletëze. (1366) Tab. XL, 2.

Janë zbukuruar me smalt dy ngjyrash, me motive flo-reale e gjeometrike si rrathë, harqe e vija të bëra me teknikën «sgrafito». Ngjyrat e përdorura për dekoracion janë kafa, e gjelbërta të dhëna shpesh në formë njollash apo rrëshkesh të bëra mbi sfondin krem në bizele të enës. Ngandonjëherë sipërfaqja e enës ka reflekse ngjyrë argjendi. Tek një fragment tasi të bie në sy sipërfaqja e enës e lyer me smalt me shkëlqim ari dhe me ngjyrë të kuqe.

B. Pjatat. Në qeramikën e kësaj shtrese janë gjetur dhe disa fragmente pjatash të thella dhe të cekëta me përmasa të vogla dhe mesatare. Mbizotërojnë midis tyre pjatat me paretë dhe buzë të trasha. Ato janë përgatitur në pjesën më të madhe të tyre prej një argjile të pastër ngjyrë rozë të ndezur në të kuqe dhe vetëm në raste të rralla janë gjetur copa të përgatitura prej argjilës të bardhë ose të verdhë në krem.

236) D. Komata, *Kështjella...*, f. 89, Tab. XXXII, 1-6; S. Anamali, *Raport mbi rezultatet e gërmimeve të vitit 1983 në bazilikën e Ballshit* (Ruhet në Arkivin e QKA); S. Hidri, *Raport mbi rezultatet e gërmimeve të vitit 1980 në bazilikën e Arapajt* (Ruhet në Arkivin e QKA).

Shumica e këtyre fragmenteve riprodhojnë pjata me trup në trajtë kësule gjysmësferike. Sipas modelimit të buzëve, ato paraqesin disa variante.

b/1 Pjatë e thellë (pohuajse e plotë, e restauruar) me trup në trajtë kësule gjysmësferike dhe buzë të shpërvjela nga jashtë. Pjata ka për sfond një shtresë smalti ngjyrë bisule në ment (Tab. XL, 10; Tab. LXXV). Në pjesën e thelluar pjata është e dekoruar nga brenda me 8 fusha në formë sektorësh, katër prej të cilave janë zbukuruar me vija rrezore që dalin nga qendra paksa e gropëzuar e pjatës të bëra me smalt ngjyrë kafe në gështenjë dhe katër të tjera janë lënë bosh për t'u zbukuruar me rrahë me një pikë në mes të bërë me smalt të gjelbër që alternojnë njëri-tjetrin. I gjithë ky zbukurim i brendashkruhet një vije qarkuese të formuar prej harqesh që ndjekin njëri-tjetrin të bërë me smalt ngjyrë kafe gështenjë. Pjata zbukurohet në pjesën e sipërme të buzëve prej një vargu s-gjysmë të shtrira, që ndjekin njëra-tjetrën të vendosura brenda një fushe të kufizuar në të dy anët nga vija treshe paralele të bëra me smalt ngjyrë kafe gështenjë. Diametri i sipërm i pjatës 23 cm, kurse i fundit 6,8 cm.

Kjo pjatë nga mënyra e pikturimit dhe smalti i përdorur për zbukurim hyn në grupin e enëve me pikturim polikrom dhe datohet në shek. XII të e.sonë.

b/2. Tek disa pjata të tjera buzët janë pak të shpërvjela ose gjysmë të shpërvjela nga jashtë në formë strehe, (Tab. XXXVIII, 3, 4, 5; Tab. XLIV, 2, 3); më rrallë janë shumë të shpërvleja horizontalisht nga jashtë (Tab. XXXVII, 3; Tab. XLIV, 4). Ka raste kur buzët gjysmë të shpërvleja të pjatës janë profiluar jashtë e brenda me nga 2-3 valëzime (Tab. XXXVII, 1, 2) ose vetëm në pjesën e sipërme të tyre (Tab. XLIV, 6). Forma e riprodhuar e një fragmenti jep një pjatë të thellë në trajtën e një segmenti rrethor me anët e trashura pak të hapura nga jashtë me seksion të dyfishtë sinusoidal (Tab. XXXVIII, 8).

b/3. Tek të tjerat ato si vazhdim i drejtpërdrejtë i trupit të enës veçohen prej tij nga një pragëzim i lehtë. (Tab. XLIV, 4, 5). Në një rast tjetër buzët duke dalë tej paretit të jashtëm ngrihen përmbi enë në formë rëzhgash ose valëzimesh në relief. (Tab. XXXIX, 14). Në këtë rast në vendin ku buzët veçohen nga trupi i enës, në paretin e jashtëm të tyre vihen re zbukurime në formë dhëmbë sharre.

b/4. Disa fragmente pjtash riprodhojnë një formë disi jo të zakonshme me prerje gati në trajtë trapezi me paretë të trasha, enët me seksion sinusoidal të dyfishtë dhe pjesën e sipërme si sqep zogu. (Tab. XXXVII, 1, 2).

C. Pjatancat.

Në grumbullin e fragmenteve të enëve të tavolinës janë veçuar edhe disa copa, që riprodhojnë pjatanca të tipave të ndryshëm.

c/1 Disa prej tyre kanë pjesën e poshtme të trupit në trajtë kësule gjysmësferike me buzët e sheshta me seksion trekëndëshi (Tab. XXXIV, 4).

Janë përgatitur në përgjithësi prej një argjile të pastër me ngjyrë të bardhë në sipërfaqe dhe rozë në të kuqërremtë në brendësi. Njëra copë është e lyer nga brenda dhe në pjesën e sipërme të buzëve me smalt të gjelbërt, përmbi të cilin duket një shtresë e hollë smalti të tejdukshëm vende-vende me lustër floriri (Tab. XXXVII, 8).

c/2 Një tipi tjetër i takon fragmenti i pjatancës me trup me seksion në formë trapezi, buzë të shpërvjela në formë strehe profiluara në skajet dhe fund të sheshtë. Ena zbukurohet në pjesën e sipërme të buzëve me vija të drejta dhe të valëzuarra që vijjnë rreth e qark enës me zbukurime në formë njo-llash prej smalti të gjelbër. (Tab. XLIV, 4).

c/3 Në tipin e tretë hyn fragmenti i një pjatance me trup shumë të shtrirë në trajtë segmenti rrethor. Ka buzët e sheshta në pjesën e sipërme të shtrira në formë strehe nga jashtë dhe të rrumbullakuara në skajet. Brenda dy vijave rrethore të hapura pranë skajeve të buzëve është pikturuar me smalt në ngjyrë kafe mat një zbukurim në formë gërshti prej katër fijesh, që i vjen rreth e qark periferisë së enës. Motive në formë degëzimesh të bëra me të njëjtën ngjyrë shihen edhe në pjesën e brendshme të pjatës të kombinuara edhe me motive të tjera si rathë ose harqe të mbushur me vija të pjerrëta paralele të bëra me smalt në ngjyrë kafe mat në vendin ku veçohen buzët nga trupi i enës (Tab. XLIV, 11).

c/4. Një formë krejtësisht tjetër riprodhojnë dy fragmente enësh me trup gati cilindrik. Tek njëra copë buzët janë të drejta me seksion katërkëndëshi, ndërsa tek tjetra të anuara

nga jashtë që zgjerohen në skajet. (Tab. XXXVII, 8, 14). Ena është e lyster me smalt në ngjyrë bizele me reflekse argjendi.

Fundet.

Në masën e kësaj qeramike janë gjetur edhe mjaft funde të plota e të fragmentuara tasash, pjatash ose pjatancash. Ato janë të sheshta dhe ngandonjëherë të gufuar nga jashtë me një majucë të vogël e rrallëherë me një gropëz nga brenda. Që të gjitha qëndrojnë mbi një këmbëz të lartë unazore ose pseudounazore (Tab. XL, 8-10).

Këto funde në pjesën më të madhe të tyre iu përkasin enëve prej argjile të pastër të bardhë në krem dhe vetëm në raste të rralla janë ndeshur prej argjile të kuqe.

Dekoracionet.

Enët e favolinës të kësaj periudhe, të qeramikës proto-majolike, të tërheqin vëmendjen për repertorin e gjerë të motiveve dhe të koloritit që zbukurojnë si faqet e brendshme (në enët e hapura), ashtu edhe ato të jashtme (në enët e mbyllura) (Tab. XL-XLIV).

Në fragmentet e kupave, tasave, pjatave e pjatancave si edhe në fragmentet e enëve të ujit (pjesë buzësh, paretësh, funde e vegjë) vërehen zbukurime të ndryshme. Por në gjendjen e tyre tepër të çopëtuar, nuk mund të riprodhohen figura të plota përveçse fragmente të tyre sa për të fituar një ide të përafërt mbi llojin e dekoracioneve.

Në përgjithësi motivet e ndryshme gjeometrike si vijat e drejta ose të valëzuara, rrathët e thjeshtë apo bashkë-qëndrorë, vijat paralele, harqet, rombët, katrorët e trekëndëshat e mbushur në formë rrjete janë karakteristike për qeramikën me smalt të shek. XII-XIII. I shpeshtë është edhe motivi në formë gërsheti ose halë pishe (Tab. XLIII, 1; Tab. XLIV, 11). Në shumë fragmente kemi ndeshur motive floreale si fiye e tufa bari, lule të ndryshme me gjethe e vija të thurura në formë arabeske, (Tab. XLII, 18), zbukurime në formë gjysmë palmete, rozeta etj. (Tab. XL, 3, 4; XLI, 7, 9). Janë gjetur edhe fragmente me përfytyrime nga bota e gjallë si peshq dhe më rrallë ndeshen edhe figura qeniesh fantastike. (Tab. XL, 9; XLI, 5).

Në një rast të vetëm në dy fragmentet e një pjate prej argjile të bardhë është përfytyruar figura e një njeriu, nga trupi i të cilit në njërin fragment ruhet pjesërisht vetëm koka me flokët e zez të ngritur me 2-3 radhë kaçurelash dhe me fytyrën ovale të zgjatur, ndërsa në fragmentin tjetër njëra dorë që mban një shpatë, e ngritur lart gati për goditje. (Tab. XLIII, 18).

Për nga mënyra e vizatimit pjata jonë me figurën e njeriut është e përafërt me pjatat e Korintit, të datuara në shek. XII.

Zbukurimet në enët me smalt janë realizuar në mënyra të ndryshme, me mënyrën «sgrafito» (ose me incizim), me dekor të pikturuar dhe me smalt pa zbukurime (Tab. XLI, 1-5, 10, 11; Tab. XL, 3, 7).

Në një grumbull fragmentesh (buzë pjatash, parete e funde tasash ose pjatancash vihen re dekore të bëra me mënyrën «sgrafito» (Tab. XL, 2, 7; XLI, 7, 9). Këto motive janë vija të pjerrëta paralele të holla ose të trasha rrathë e harqe, spirale, që shpesh herë marrin pamjen e shkrimit. Në përgjithësi, mjeshtrit piktorë në zbukurimin e këtyre enëve kanë ndërthurur disa mënyra zbukurimi. Në disa raste enët e dekoruara më parë me mënyrën «sgrafito» lyheshin e zbukuroheshin me dekore të ndryshme të pikturim me smalt shumëngjyrësh (polikrom) ose vetëm njëngjyrësh (monokrom); në këtë rastin e fundit me sa duket më e parapëlqyer duhet të ketë qenë e gjelbëra në ngjyrë bari ose bizelja. Qeramika e zbukuruar me mënyrën «sgrafito» tregon ndikime të tipave të ardhur nga Konstandinopoli, të datuara në shek. XIII-XIV.

Në disa fragmente kupash, pjatash e pjatancash (buzë funde e pjesë paratesh) spikasin zbukurime të bëra me bojë të kuqe, që përsërisin elemente të traditës së qeramikës së shekujve të parë të e sonë antikitetit të vonë dhe të mesjetës së hershme. (Tab. XXXVII, 16).

Në qeramikën me pikturim polikrom është përdorur për zbukurim një larmi e tërë ngjyrash në kombinime nga më të ndryshmet. Ngjyrat me të zakonshme janë e bardha me nuanca të saj, ngjyrë kremi ose qumështi, që zakonisht shërbente për dhënie e sfondit të enës, e verdha, e gjelbra me tonet e saj, kafja e çelët ose e errët, kafja e murme në gësh-tenjë e kuqja dhe e zeza, vishnja e purpurt, bluja etj.

Midis fragmenteve të shumta të enëve të tavolinës të zbukuruar me pikturim polikrom e monokrom të bien në

sy një fragment tasi, një buzë kupe me pjesë paret, një fragment buzë pjatë dhe një fragment ene uji (broke ose kanë), (Tab. XLII, 2, 4), që ruajnë në sipërfaqe gjurmë lustër flori-ri. Më qartë duken ato tek një paret i zbukuruar me motive në formë gjysmëpalmetash (Tab. XLIII, 4), të rrethuara anash me smalt kafe-gështenjë në të zi dhe të mbushur me smalt në ngjyrë të bardhë. Këto lloj enësh me reflekse flori janë karakteristike për prodhimet e Spanjës, të importuara në shek. XIII. Në Itali kjo lloj qeramike shkon deri në shek. XV. Këto fragmente në krahasim me qeramikën tjetër janë të rralla dhe kanë arritur tek ne me sa duket si sende luksi të porositura nga shtresat e pasura qytetare të shoqërisë feudale nëpërmjet importit italik. Disa fragmente pjatash (pjesë buzësh e paretë tesash, kupash e enësh uji, kotruvesh e brokash janë lyer vetëm me smalt njëngjyrësh pa dekor.

Zakonisht në copat e mbledhura në gërmimet tona, mbizotëron ngjyra e gjelbër me tonet e saj më të errëta ose të çelëta dhe bizelja.

Këto fragmente enësh riprodhojnë, zakonisht kupa, pjata dhe enë uji, katruve me grykë triullukëshe tip ojnohe dhe ndonjë kapak. I vetmi dekor i këtyre enëve është smalti monokrom me përjashtim të ndonjë cope që ka si zbukurim edhe disa kanelyra horizontale (Tab. XLIII, 9).

Shumë forma enësh të kësaj qeramike dhe motivet, që zbukurojnë ato të ngjashme me tonat i gjejmë në qeramikën me smalt të së njëjtës periudhë të zbuluar në kështjellën e Kaninës, të datuara gjithashtu në shek. XII-XIV, në qeramikën sinkrome të grumbulluara gjatë gërmimeve të bëra në rrënojat e Durrësit mesjetar dhe në amfiteatrin e tij, në bazilikën paleokristiane të Ballshit dhe në atë të Arapajt, në kështjellën e Krujës, në Butrint, Lezhë etj.

Enët me smalt monokrom pa zbukurime në përgjithësi përsërisin forma të enëve të njohura me zbukurime të të gjitha tipave e grupeve, gjë që tregon se ato janë prodhuar në të njëjtën periudhë. Jashtë territorit tonë enë të tilla janë gjetur në Nessebre (Bullgari)²³⁷ Konstandinopol, në Korinth dhe Hersones dhe janë datuar në shek. IX-XI. Ato të tipit të Konstandinopolit shkojnë deri në shek. XII.

²³⁷ J. Cimbleva, *Vases a glazure en argile blanche de Nessebre (IX-XII) «Nessebre»*, Sofia, 1980, f. 203-252 shih edhe literaturën e cituar prej tij aty.

Në qeramikën me smalt vlen të përmendet një enë që për nga trajta afron shumë me vorbat mesjetare (Tab. LIX. 1). Ka trup të fryrë sferik qafë jo shumë të lartë cilindrike me buzët e drejta që bien vertikalisht. Ena është e pajisur me dy vegja pëtullicë, që dalin nga buzët e enës dhe mbështeten mbi shpatullat e saj. Ena është e lyer nga jashtë me një cipë të hollë smalti të tejdukshëm ngjyrë ulliri, përmes së cilit dallojnë kokrrizat e rërës në sipërfaqen e enës. Analogën më të përafërt të kësaj ene e gjejmë në qeramikën që lidhet me fazën e IIIa (shek. X-XII) të ndërtimit të mureve rrethuese në kështjellën e Kaninës.²³⁸

Në gërmimet në pikën B e D janë mbledhur midis të tjerash dhe disa fragmente grykash e parete, që u përkasin enëve të tipit broke, kotruve (Tab. XXXVIII, 2, 6, 8, 10) dhe ibrik. Janë përgatitur nga argjilë e verdhë, ngjyrë okër dhe nga argjilë e kuqe. Janë shumë të fragmentuara dhe nuk mund të thuhet asgjë për format e tyre. Në pjesën më të madhe kanë grykë të lartë cilindrike, që hapet në formë hinqe me buzë të shpërvjela nga jashtë ose të mbledhura nga brenda, që herë-herë rrumbullakohen në pjesën e sipërme.

Këto lloj enësh janë të dekoruara në mënyra të ndryshme: me smalt monokrom të gjelbër-ngjyrë bari ose bizele me zbukurime në formë kanelyrash horizontale në pjesën e jashtme të buzëve ose me smalt polikrom (të gjelbër, të verdhë, ngjyrë kafe dhe në ngjyrë të kuqe).

Një grup më vete formojnë disa fragmente (parete) enësh të tipit kotruve, që dallojnë për pikturimin monokrom me smalt të gjelbër-ngjyrë bari, karakteristike për shek. XII. Tek disa nga këto copa gjejmë të ndërthurura disa mënyra dekorimi me incizim (vijat e drejta qarkuese dhe vijat e valëzuara), me ngulitje (radhë prej pikash të ngulitura), të aplikuara mbi sfondin e lyer me smalt të gjelbërt të enës etj. (Tab. XLII, 1, 6; Tab. XLIII, 19).

Këtu duhet radhitur edhe një parat ene tip kotruveje që dallon për zbukurimet në anën e jashtme në formë vijash të drejta dhe të valëzuara vertikale që alternojnë njëra-tjetrën, të bëra me smalt të gjelbër-ngjyrë bari dhe kafe magnezi përmbi sfondin ngjyrë qumështi të enës. (Tab. XLII, 17).

²³⁸ D. Komata, *Sistemi fortifikues i Kështjellës së Kaninës*. «Iliria» IX-X, 1979-1980, f. 286, Tab. IX, 4.

Ena është e lyer edhe nga brenda me smalt ngjyrë kremi. Një fragment ene e ngjashme me këtë është gjetur në Valentano (Itali) e datuar në fund të shek. të XIV.²³⁹

Midis fragmenteve të enëve të ujit është gjetur edhe një pjesë paretë ene tip ibriku me teprica lëfyti të dekoruar me smalt, të hollë të tejdukshëm ngjyrë kremi në të verdhë, të gjelbër-ngjyrë bari dhe ngjyrë ulliri nëpërmjet së cilës dallojmë kokrrizat e rërës që përmban argjila. Në pjesën e sipërme të lëfytit ena është zbukuruar me një vijë të harkuar zigzage të bërë me mënyrën «sgrafito». (Tab. XLIII, 17).

Enëve të ujit të tipit broke e kotruve iu përkasin edhe disa vegjë me prerje petullicë të lyera në të dy anët me smalt. Në pjesën e sipërme ato janë dekoruar me vija të pjerrëta paralele, me vargje prej s-sh të vendosura së prapthi përgjatë vegjës së enës dhe me vija të harkuara të bëra me smalt ngjyrë kaqe në të zezë, që herë-herë alternohen nga të tilla të gjelbra. (Tab. XLII, 13, 14, 155). Kjo e fundit është shumë e ngjashme me ato të gjetura në qeramikën me smalt dhe argjilë të bardhë të Nessebres, e datuar në shek. IX-XII.²⁴⁰

Në enët e tavolinës janë veçuar disa fragmente (pjesë paretësh, funde dhe ndonjë grykë ene), që përsërisin enë të tipit kotruve ose broka triullukëshe (ojnohe), që dallojnë për smaltin e tyre ngjyrë blu me të cilin janë dekoruar dhe që i yërkasin qeramikës majolike.

Në përgjithësi ato kanë një formë jo të zakonshme të trupit (Tab. XL, 5, 10), me qafë të shkurtër dhe grykë të gjerë cilindrike nganjëherë në formë gjethi tërfili (Tab. XLIII, 5). Fundet i kanë zakonisht të sheshta dhe paksa të veçuar nga trupi i enës.

Sipërfaqja e jashtme e këtyre enëve është dekoruar pothuajse e gjitha me motive të ndryshme floreale dhe gjeometrike: dritareza në formë bedenash, fije bari e lule zambaku etj. (Tab. XL, 5; Tab. XLIII, 5, 12).

Nga brenda ato janë të lyera me një lloj smalti të verdhë ngjyrë kremi pa shkëlqim.

239) R. Luzzi — M. Romagnoli, *Antiche maioliche di scava dalla Rocca Farnese in Valentano e altre sparse dal ducato di Castro*, sek. XIII-XVII. Valentano 26 sett.-25 ott. 1981, f. 23, A. 11.

240) J. Cimbuleva, *Vases*, f. 230, Pl. XVII, 84-84a, 86.

Fragmentët e kësaj qeramike tregojnë lidhje me qeramikën me smalt blu të prodhimit të Fajencës (Itali), të datuarë në çerekun e fundit të shek. XIV,²⁴¹ të ardhur me sa duket tek ne nëpërmjet importit që bënte Venediku me qytetin e rëndësishëm të Durrësit.

Midis tyre të tërheq vëmendjen një fragment paret enë me pikturim me smalt blu përmbi sfondin e bardhë.

Brenda një rrethi me smalt blu, që i brendashkruhet, një rrethi tjetër lexohen inicialet me gërma latine të formulës së Krishtit: ISSUS HRISTUS (Tab. XLIII, 3).

Në dy fragmente të tjera (pjesë barqesh) vërehen zbukurime prej brezash vertikale të përbërë nga motive në formë X që ndërpresin njëri — tjetrin (Tab. XLII, 4,5). Motive të ngjashme me këto shihen në brezin e mesit të kafshës që zbukuron pjesën ballore të një kotruveje që ndodhet në gjetjet e qeramikës së muzeut të Romës e datuar në shek. XIV — XV.²⁴²

Ajo që duhet nënvizuar pas analizës të qeramikës me smalt të periudhës bizantine është shumëllojshmëria e trajtave dhe e dekoracioneve të saj çka tregon për një rritje të repertorit të enëve të kësaj periudhe; Bollëku i kësaj qeramike tregon se qyteti i fortifikuar i Beratit në mesjetë ishte një qendër e rëndësishme ekonomike administrative. Ajo është gjithashtu tregues i qartë i nevojave në rritje të popullsisë të qytetit dhe i parapëlqimit të enëve dekorative të tavolinës. Këto të fundit lidheshin me shtresat e pasura feudale të qytetit.

Mungesa e skarciteteve të kësaj qeramike dhe e skorjeve të baltës, duke përjashtur këtu disa copa të veçanta, që i përkasin sikurse u vu në dukje drejtpërsëdrejti importit-bizantin dhe atij italik, na shtyn të kërkojmë një qendër tjetër prodhimi të afërt, siç është Durrësi. Gërmimet e reja arkeologjike të bëra në këtë qytet dhe rrethinën e tij kanë sjellë një material të bollshëm të kësaj qeramike, në bazë të së cilës, studiuesit kanë shfaqur mendimin se ajo duhet të jetë prodhim durrsak.

Zbulimi i qeramikës me smalt të tipit protomajolik në qytetin e Beratit dhe në qendrat e tjera arbërore si në Durrës.

241) O. Mazzuato, *La raccolta ceramica del Museo di Roma*. Roma 1966, Fig. 16-19; fig. 25-28. Sipas këtij autori prodhimi i kësaj qeramike ka vazhduar deri në shek. XVI në prodhimin e porcelanit, si një mbijetim ose imitim i formave dhe prodhimeve të Fajencës.

242) Po aty., fig. 16.

Kaninë, Ballsh, Arapaj, Shkodër etj. e cila deri vonë tek ne ka munguar, tregon gjithashtu për përhapjen e saj, përveç dekorative e afrojnë atë përmes Durrësit, me ekzemplarët që edhe në territorin e Shqipërisë.

Teknika e prodhimit të saj, veçanërisht elementet e saj dekorative e afrojnë atë përmes Durrësit, me ekzemplarët korintas dhe të Italisë.

Analiza e hollësishme e qeramikës së kësaj shtrese dhe krahasimi stilistiko tipologjik i copave tona me të tilla të ngjashme nga e njëjta periudhë të zbuluara në qendra të tjera brenda dhe jashtë vendit na japin mundësi të vendosim saktë kohën e prodhimit dhe përdorimit të saj. Gjetja në këtë shtresë e monedhave të Aleksit I Komnen (1081-1118), Janit II Komnen Porfynogjeneti, (1118-1143) Isakut II Engjëllit (115-1195) dhe Teodosit III Vatac Duka Laskarit (1255-1259) na shtyn të përcaktojmë si kohë të mundshme të prodhimit dhe përdorimit të kësaj qeramike shek. XII-shek. XIII të e.sonë.

B. Enët e kuzhinës, (shek. XII-XIV), janë përgatitur prej një argjile jo shumë të pastër, që në më të shumtën e rasteve përmban në përzierje grimca kuarci, rëre të situr trashë dhe thërmija gurësh gëlqerorë të shtypur që duken në sipërfaqe. Kjo qeramikë dallon për një punim trashanik dhe ka fakturë të ashpër. Tek të gjitha fragmentet dallojnë qartë gjurmët e çarkut të poçarit. Kanë në përgjithësi pjekje të mirë, ngjyra e baltës është kafe e kafe në të kuqërremtë, gri në të murrme e shpesh të zeze me gjurmë të theksuara zjarri. Ngjyrat apo nuancat e tyre që vihen re mbi sipërfaqen e këtyre enëve dhe në prerjet e pareteve të tyre janë rezultat i intensitetit të ndryshëm të pjekjes.

Në fragmentet e qeramikës së kuzhinës enët më të zakonshme janë edhe këtu ato të tipit vorbë, tasat, enët me grykë të gjerë, tavat, tenxheret, kapakët dhe saçet.

Vorbat e periudhës mesjetare dallojnë jo vetëm nga mënyra e modelimit të tyre, por edhe nga përmasat e mëdha. Nga forma e trupit të tyre dallojnë katër tipa kryesorë.

I. Në tipin e parë janë grupuar vorba me trup të fryrë sferik gati cilindrik dhe buzë të drejta, të prera pjerrëtas nga jashtë ose nga brenda dhe të rrumbullakuara në skajet. (Tab. XXXIII, 8, 10 Tab. XXXIV Tab. LX, 3, 6).

II. Disa fragmente të tjera vorbash kanë trup vezak, me grykë jo shumë të lartë cilindrike dhe buzët e drejta të prera

pjerrëtas nga jashtë ose nga brenda me seksion gati rrethor, drejtkëndor ose elipsoidal (Tab. XXXIII, 2,4,5,6,9; Tab. XXXIV, 6, 9; Tab. LX, 2; Tab. XXXV, II; Tab. LIX, 3; Tab. LX, 4).

III. Një tip më vete formojnë disa fragmente buzësh vorbe me grykë jo shumë të lartë që hapet në formë hinke. Buzët janë në përgjithësi të rrumbullakuara në skajet dhe vetëm në ndonjë rast të rrallë kanë dalje këndore. Këto vorba janë zbukuruar shpesh në anën e jashtme të grykës me vija të drejta dhe të valëzuara që alternohen, të bëra me incizim para pjekjes. (Tab. XXXIII, 1,3,7; Tab. XXXV, 4,5; Tab. LIX, 5,6).

IV. Një fragment vorbe qëndron i veçuar nga copat e tjera dhe duket se riprodhon një vorbë me trup të stërgjatur në formë dardhe dhe grykë të gjerë cilindrike, që përfundon me buzë të harkuara dhe të prera gati vertikalisht nga jashtë me dalje këndore me profilime të lehta në paretin e jashtëm. Zbukurohet në shpatullat nga një tufë vijash treshe të valëzuara, të bëra me incizim para pjekjes (Tab. XXXV, 7).

Në asnjërën nga fragmentet e këtyre vorbave nuk janë gjetur vegjë. Por vegjët e gjetura veçmas në gërmimet e kësaj shtrese, si nga balta ashtu edhe nga teknologjia e prodhimit duket se i përkasin enëve të tipit vorbë dhe, meqenëse janë gjetur të shikëputura po i trajtojmë veças. Kanë në prerje formë katërkëndëshe, petullicë ose rrethore. Këto lloj vegjesh, siç tregojnë mbetjet e tyre kanë qenë vendosur paksa nën buzën e enës dhe vetëm në raste të rralla janë vazhdim i drejtpërdrejtë i tyre. Vegjët kanë qenë zbukuruar në pjesën e sipërme me vijëza paralele ose gropëza të thelluara, të bëra me ndonjë mjet majëmprehtë ose të rrumbullakuar dhe me krehër prej 3-5 dhëmbëzash. Më rrallë ndeshet motivi halë pishe (Tab. XXXV, 15-20). Kanë në përgjithësi një punim trashanik dhe janë përgatitur nga e njëjta argjilë.

Forma të tilla vorbash janë të shpeshta në qendërbanimet dhe kështjellat tonë mesjetare, si në kalanë e Shurdhahut, në Gradishtën e Symizës, në kështjellën e Kaninës.²⁴³ etj., ku janë gjetur me material të datuar në shek. XI-XII dhe XII-XIV. Vorba të tilla të ngjashme me këto janë zbuluar edhe në gërmimet në bazilikën paleokristiane të Ballshit dhe në atë

243) H. Spahiu — D. Komata, vep. cit., f. 295, 311; Tab. II, 1-6; Gj. Karaikaj, Gradishta..., f. 172; Tab. VIII, 1-10; D. Komata, Kështjella..., f. 86.

të Arapajt të shoqëruara me qeramikë dhe monedha të shek. XII-XIV.²⁴⁴

Tasat. Pas vorbave në enët e kuzhinës vijnë tasat. Në krahasim me vorbat ata janë më të paktë dhe në përgjithësi kanë parete të trasha dhe përmasa të mëdha. Ngjyra e baltës është kafe e çelët nga brenda dhe në pjesën e buzëve me nuanca gri ose të murme nga jashtë.

Pjesa më e madhe e tyre kanë trup gjysmësferik me buzë të sheshta pak të pjerrura nga brenda, të mprehta ose të rrumbullakuara në skajet.

Tek njëra copë anët vertikale të buzëve zgjaten tej paretit të enës duke formuar një zbukurim në formë rezhgash në relief (Tab. XXXV, 12). Një tas të ngjashëm me këtë si për nga forma, ashtu edhe nga zbukurimet e ndeshim në qeramikën e kalasë së Bicit-Vaqar (Rr. i Tiranës).²⁴⁵ Forma të tilla tasash janë të pranishme në qeramikën e zbuluar në kalanë e Shurdhahut, të datuara në shek. VII-XII.²⁴⁶

Një tip tjetër formon copa që riprodhon një tas me trup gati konik me buzët e drejta pothuajse vertikale dhe të rrumbullakuara në skajet e pak të mbledhura nga brenda (Tab. LIX, 8). Është i ngjashëm për nga forma me një tas të zbuluar në kalanë e Shurdhahut.²⁴⁷ Anët vertikale të fryra të buzëve në profilimin e tyre të kujtojnë buzët me themtha të enëve të shtresës II (gjysma e II e shek. I) të Agorasë së Athinës.²⁴⁸

Një pjesë e këtyre tasave përsërisin forma tipike të qeramikës ilire të kohës antike të vonë të zbuluar në qytetin ilir pranë Selcës së Poshtme.²⁴⁹

Në qeramikën e kësaj shtrese janë gjetur dhe disa fragmente qypash shumë të copëtuara të përgatitura nga e njëjta argjilë (Tab. XXXV, 9).

Tavat. Disa fragmente të tjera enësh me parete shumë të trasha riprodhojnë enë me përmasa të mëdha të tipit tava.

Tavat kanë paretet anësore të harkuara me trup në trajtë kësule gjysmësferike, grykë shumë të gjerë dhe buzë të sheshta, pak të anuara nga brenda që hapen nga jashtë në

244) S. Anamali, *Rezultatet...*, S. Hidri, Bazilika...

245) D. Komata, *Disa tipare...*, Tab. VI, 9.

246) Po aty., f. 226, Tab. VI, 18.

247) D. Komata, *Disa tipare...*, Tab. VI, 11.

248) H.S. Robinson, *Pottery...*, Tab. 73, G. 33.

249) N. Ceka, *Qyteti...*, Tab. LXXXVI, 17, 18.

dekoracioneve të ndryshme që zbukuronin këto enë. Zbukurime mbanin pothuajse të gjitha kategoritë e enëve; vorbat, tasat, tenxheret etj. dhe vetëm një pakicë fare e vogël janë të thjeshta.

Ato janë realizuar në tri mënyra: me gërvishtje, me ngulitje dhe me relief.

Zbukurimet e ndryshme pavarësisht nga mënyra sesi ekzekutoheshin në më të shumtën e rasteve kanë qenë aplikuar në shpatullat e enës, poshtë buzëve, mbi barkun e enës në pjesën e sipërme të vegjës dhe pranë fundit të saj. (Tab. XXXIII-XXXVI).

Zbukurimet e bëra me gërvishtje (ose incizim) janë zakonisht vija të drejta qarkuese që shkojnë paralel me buzët e enës në formë v'jaskash të cekëta dhe tufa vijash të valëzuara (Tab. XXXIII, 3). Zbukurimet në formë çallatash janë bërë me ngulitje mbi sipërfaqen e enës me ndihmën e ndonjë mjeti të thjeshtë majëprehtë ose të rrumbullakët, (Tab. XXXIII, 2,3), kurse ato të bëra në relief në formë rezhgash përsërisht motive të njëtrajtshme plastike në formë shiritash prej gropëzash të bëra me mollëzën e gishtit. Motive të tjera në formë litari ngandonjëherë ndeshen të ndërthurura me të parat (Tab. XXXIII, 4; Tab. XXXV, 8).

Më rrallë shihen motive të bëra me krehër (me 2-5 dhëmbëza), motivi në formë rrjeti, halë pishe etj.

Të gjitha këto motive, që zbukurojnë enët prej balte të kuzhinës të gjetura në kështjellën e Beratit, të veçuara ose në kombinime të ndryshme të gjejmë në përgjithësi në qeramikën e të njëjtës periudhë të zbuluar në qytetet dhe kështjellat mesjetare si brenda dhe jashtë territorit tonë.²⁵⁰

5. ENËT PREJ QELQI.

Në gërmimet e bëra në pikën B, midis fragmenteve të shumta të qeramikës janë zbuluar edhe mjaft copa enësh prej qelqi. Ato kanë dalë pothuajse në të gjithë sipërfaqen e gërmuar por më shumë janë gjetur në kuadratet I, III, VIII dhe IX.

Megjithëse këto qelqe kanë arritur deri tek ne në një

²⁵⁰ D. Komata, Disa tipare..., f. 237, Tab. VII, f. 239, Tab. VIII, f. 241, Tab. IX (Shih, edhe literaturën e cituar prej tij).

gjendje shumë të fragmentuar, mbi bazën e krahshme me copa të përafërta jemi përpjekur të bëjmë klasifikimin e tyre.

Fragmentet e qelqeve tona mund të veçohen në 3 grupe kryesore:

A) Fragmente gotash me parete të holla të lëmuara dhe të dekoruara me zbukurime plastike.

B) Fragmente gotash me zbukurime në formë brinjësh në relief të bëra me fileto qelqi.

C) Shishe të thjeshta me grykë të gjatë e të ngushtë.

A) Pjesa më e madhe e fragmenteve të qelqeve (buzë, parete e funde), sipas riprodhimit grafik të tyre na japin gota me trup vezak dhe me funde të dhëmbëzuara (Tab. XLV, 1,3,9,11,14). Prej tyre janë mbledhur rreth 75 copë. Midis fundeve, pareteve dhe buzëve janë gjetur edhe hapje (pastilje) të veçuara, që dikur zbukuronin sipërfaqen e këtyre gotave.

Këto gota përsërisin trajta të prejardhura nga kupat e periudhave më të hershme.

Kanë trup cilindrik, përafërsisht 7 cm — 7,5 cm të lartë me një diametër të grykës që nuk i kalon 5,8 cm dhe të fundit 3,8 cm me pjesën e sipërme të fryrë nga jashtë.

Buzët e tyre, të gufuar në pjesën e mesit nga jashtë, tentojnë pak nga brenda dhe janë të rrumbullakuara në skajet. Herë-herë ato janë përforcuar në pjesën e qafës me një shirit të ngushtë prej brumi qelqi me prerje cilindrike (Tab. XLV, 1,3).

Fundet në pjesën më të madhe të tyre janë të futura nga brenda në formë koni me majë të mprehtë e rrallëherë janë të sheshta (Tab. XLV, 11-13). Ato janë borduruar në anën e jashtme me një ose dy fileto prej qelqi në formë kordonit të përdredhur, të valëzuar ose të dhëmbëzuar (Tab. XLV, 13-14; Tab. LXIV, 10).

Këto gota janë zbukuruar në sipërfaqe me disa hapje të vogla e të mëdha (Tab. XLV, 5,12; Tab. LXL, 5,6,6,7). Të voglat kanë forma gjysmësferike ose themthore, kurse të mëdhatë janë në trajtë bajame. Ato janë përgatitur prej brumi qelqi të tejdukshëm.

Fragmente gotash me themtha gjysmësferikë dhe funde të dhëmbëzuara të përgatitura me të njëjtën teknikë janë gjetur kohët e fundit në varrezën e Kishës së Shën Ndout në kepin e Rodonit të datuara në shek. XII-XIII.²⁵¹

251) A. Hoti. Ndihmesë... f. 211, Tab. XI, 1,2,4,5.

Copat tona kanë shumë ngjashmëri me fragmentet e qelqeve të zbuluara në Bohovac dhe me gotat e Sarajevës e të Gackos (Bosnjë Hercegovinë-Jugosllavi), që i përkasin tipit të njohur në literaturën shkencore «Kraustrunk» (Koçan lakre).²⁵² Ajo kanë shumë afërsi edhe me copat e gjetura në Laguna (Itali) të datuara pas vitit 1330 dhe Cividale (Friuli) (shek. XIII-XIV); të Venedikut dhe merato të Korintit.²⁵³

Në këtë grup hyjnë edhe dy fragmente kupash me buzë unazore të dhëmbëzuara, prej të cilave një pjesë fundi e pareti është zbukuruar në sipërfaqe me dekoracione plastike në formë pikash të vogla gati konike. Këto fragmente kanë ngjashmëri me copat e zbuluara në Korint, Venedik, Hungari, Jugosllavi etj.²⁵⁴

B) Një kategori tjetër formojnë dy fragmentet e zbukuruara me motive plastike në formë brinjësh, të vendosura zakonisht në pjesën e fundit të enës dhe në vegje. (Tab. LXIV, 8,9). Nga riprodhimi grafik i njërës copë duket se ajo i përket një ene qelqi tip jo i zakonshëm ndoshta një vazo apo kavanoz (Tab. XLV, 8,16).

Ka formë gati cilindrike, me fundin pak të futur brenda dhe me zbukurime plastike në formë brinjësh të kryqëzuara me njëra-tjetrën. Për nga forma ajo paraqet afërsi me fragmentin nga Blagoj (Bosnje Herzegovinë-Jugosllavi).²⁵⁵

C) Disa gryka shishesh mund të radhiten në grupin e shisheve të thjeshta me parete relativisht të holla.

Njëra prej tyre ka buzë shumë të trashura unazore deri në 1,5 cm të larta dhe pak të fryra anash me një diametër prej 2,7 cm (Tab. XLV, 2). Megjithëse copa ka arritur deri tek ne në një gjendje mjaft të fragmentuar, sipas riprodhimit grafik të saj duket se afrohet mjaft me shishet me «gushë» të zbuluara në Korint (shek. XI-XII), me ato të Pallatit mbre-

252) P. Anđelić, *Un aperçu de la typologie du verre médiéval en Bosnie et en Hercegovine*, «Srednovjekovno steklo na Balkanu (V-XV vek.)» Beograd, 1975, f. 171 Tab. IV, 13,14.

253) A. Gasparetto, *La Verrerie Vénitienne et ses relations avec le Levant balkanique au Moyen âge*, po aty, f. 148, Tab. V, 16 a,b; Tab. VI, 19; R.J. Charleston, *Some english finds of medieval glase with Balkan analogues*, po aty., f. 103, Tab. III a, b; f. 105, Tab. II, 2.

254) A. Gasparetto, vep. cit., f. 147, Tab. I, 1a, eb; 2a, b; c; P. Anđelić, vep. cit., f. 172, Tab. I, 1.

255) P. Anđelić, vep. cit., f. 172, Tab. V, 21a.

tëror në Buda, (Hungari), që datohen në shek. XIII dhe me shishet e zbuluara në Cividale I (Itali) të shek. XIII-XIV.²⁵⁶

Ato janë gjetur në një shtresë kulturore së bashku me monedha bizantine të Isakut II Engjëllit (1185-1195), Manuelit I, Engjëllit (1230-1232) dhe me një monedhë të Teoder Vatac Duka Laskarit (1255-1259), kështu datohen pa mëdyshje në shek. XII-XIII.

Qelqet e zbuluara në gërmimet e bëra në qytetin iliro arbëror të Beratit kanë ngjashmëri të dukshme si nga pikëpamja tipologjike, e materialit dhe e teknikës së punimit me qelqet e prodhuara në Venedik (Murano).²⁵⁷ Kjo ngjashmëri na shtyn t'i konsiderojmë ato si artikuj importi të tregtisë me Venedikun.

Si përfundim qelqet tona mund të jenë ose prodhime të industrisë së lartë qelqore venedikase të shek. XIII, që mund të kenë ardhur si rezultat i tregtisë me Venedikun²⁵⁸, ose prodhime të ndonjë punishteje lokale të qelqit me qendër në Durrës, që punonte, me sa duket, nën ndikimin e Venedikut.

6. OBJEKTE METALIKE.

1. *Gishtëz bronzi* e hapur në pjesën e sipërme, që kufizohet lart e poshtë me dy shirita të profiluar qarkues. Sipërfaqja e saj zbkurohet me tri radhë katrorësh të gdhendur në relief. Diametri i poshtëm 1,8 cm dhe ai i sipërm 1,5 cm. Gjerësia e saj 1,1 cm (Tab. XVIII, 15).

256) A. Gasparetto, vep. cit., f. 148, Tab. VI, 20.

257) Po aty, vep. cit., f. 147. Këto qelqe janë të njohura si vazhduese të trashëgimisë morfologjike dhe dekorative të qelqeve të Korintit, traditë kjo e përvetësuar në radhë të parë nga Venediku dhe e përhapur pastaj jo vetëm në vendet e Ballkanit Perëndimor, por edhe në ato të pellgut danubian dhe të Europës Qendrore e Veriperëndimore, me të cilat Venediku kishte marrëdhënie.

258) Në vendimin e Senatit të Venedikut Berati përmendet midis qyteteve të tjera si Vlora, Spinarica dhe Këlcyra, për tregtinë që zhvillonte me Venedikun. Shih: A. Alb. (Acta et Diplomata) vol. I... , f. 796.

2. Gjilpërë prej bronzi e thyer, e përdorur me sa duket për qepje lëkure. Gjatësia 10 cm. trashësia 2 mm (Tab. XLVII, 2).

3. Medaljon në trajtë elipsoidale i punuar me derdhje prej paste qelqi të bardhë. (Tab. XLVIII, 14; Tab. LXIV, 13).

Në faqe duket busti i trajtuar në relief të lartë i sh. Kollit²⁵⁹ me brerore rreth kokës dhe me veshjen e hierarkut. Në dorën e tij të majtë ai mban ungjillin e mbyllur, ndërsa dorën tjetër e ka paksa të ngritur sipër tij si për bekim. Në të dy anët e bustit në rreshta vertikale lexohet shënimi greqisht: O. NIKOAAOC. Faqja e mbrapme është e sheshtë. Forma e objektit të sugjeron mendimin se medaljoni duhet të ketë qenë fiksuar në ndonjë këllëf apo kornizë metalike dhe ka shërbyer për t'u varur.

Gjendja e përgjithshme e objektit paraqitet e mirë. Figurat e medaljonit ruhen të plota, por objekti ka pësuar ndryshime nga ndryshku dhe duket si i lyer me varak. Duke marrë parasysh shtresën kulturore dhe materialin tjetër arkeologjik me të cilin është gjetur veçanërisht një monedhë bizantine e Isakut II Engjëllit (1185-1195) e gjetur pothuajse në të njëjtën shtresë, copa jonë mund të datohet mirë në shek. XII.

Pajisjeve të kalit duket se i përkasin një shpor hekuri dhe disa patkonj formash të ndryshme dhe përmasash mesatare (Tab. XLVIII, 9-13). Midis tyre ka disa objekte prej hekuri të fragmentuara. Gjendja e tyre e ruajtjes shumë e keqe nuk na lejon të përcaktojmë përdorimin e tyre.

6. Një objekt tjetër hekuri është i thyer në të dy anët. Nuk dihet se për çfarë mund të jetë përdorur.

7. Rrëth me prerje katërkëndëshe, me diametër 2,5 cm.

8. Objekt hekuri në formë unaze me një shtojcë në një-rën anë, përdorimi i të cilës është i paqartë. (Tab. LXII, 7).

259) Kulti i këtij shenjtori ka qenë mjaft i përhapur në kalanë e Beratit, ku përveç ikonave ka dy kisha që i janë përkushtuar atij.

7. MONEDHA MESJETARE²⁶⁰

Bizantine.

Aleks I Komnen (1081-1118)

1. Æ ↓ F. Legjenda pjesërisht e lexueshme: [AΛEZIΩ] Δ EC.
Perandori qëndron në këmbë përballë, mban në dorën e dj.
një kryq të gjatë dhe globin e kryqëzuar në dorën tjetër.

Shp. MP-ÖV. Virgjëresha me brerore qëndron ulur përballë
dhe mban në prehër një medaljon me birin e saj hyjnor.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1973 në pikën B.

P=1,99 gr D=26 mm.

Është përfshirë në katalogun e H. Spahiut, *Monedha*....
f. 399, nr. 393, Tab. VII, 7.

Aleks I Komnen dhe Konstandin Porfyrogjeneti
(Tab. LXVI, 4) (1081-1118)

2. Æ F. Legjenda rrethore pothuajse e palexueshme: AΛε...
Dy Shtatnat e perandorëve që mbajnë së bashku globin e
kryqëzuar. Secili prej tyre mban nga një labarum.

Shp. Shumë e fshirë

Monedha është gjetur në gërmimet e v. 1978 në pikën F
gjatë pastrimit të dheut në anën lindore të kuadratis IV.

P=1,94 gr. D=21 mm.

Jani II Komnen Porfyrogjeneti (Tab. LXVI. 6)
(1118-1143)

3. Æ ↓ F. Pa legjendë. Perandori qëndron në këmbë përballë,
mban labarumin në dorën e dj. dhe volumen në dorën tjetër.

²⁶⁰ Shënojmë se në fushatat e gërmimeve të bëra në këtë qytet janë zbuluar afro 40 copë monedha mesjetare, përveç gjetjeve të rastit me origjinë nga kalaja e Beratit, që ruhen në muzeun e qytetit prej të cilave mundëm të lexojmë 27 copë. Për monedhat e rastit me origjinë nga kjo kala shih: H. Spahiu, *Monedha bizantine të shekujve V-XIII të zbuluara në territorin e Shqipërisë në: «Iliria» IX-X, 1979-1980.*

Shp. MP-ΘV. Virgjëresha me brerore ulur përballë mban në prehër një medalion me Krishtin foshnjë.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1973 në pikën

C.

P=1,44 gr D=20 mm.

4. $\text{Æ} \downarrow$ F. Legjenda rrethore e palexueshme. Shën Gjergji dhe Jani II mbajnë së bashku një kryq të gjatë grek. Shën Gjergji mbështet dorën e tij të djathtë mbi një shpatë në këllëf.

Shp. MP-ΘV. Virgjëresha me brerore qëndron ulur përballë dhe mban mbi prehër një medaljon me Krishtin foshnjë.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B.

P=2,11 gr. D=26 mm (Tab. LXVI, 5)

5. $\text{Æ} \downarrow$ F. Si nr. 3

Shp. si nr. 3

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1973.

P=1,41 gr. D=20 mm.

Jani II dhe Aleksi (?) (LXVI, 7)
(1118-1143)

6. $\text{Æ} \downarrow$ F. Pa legjendë. Dy perandorët të veshur me robe me kuadrate qëndrojnë përballë në këmbë dhe mbajnë nga një kryq të gjatë.

Shp. Monedha është shumë e fshirë. Mezi dallon koka e Krishtit me brerore.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B

P=1,68 gr D=20 mm.

Manuel Komnen
(1143-1180)

7. $\text{Æ} \uparrow$ F. Legjenda e palexueshme. Virgjëresha që mezi dallon me brerore përballë në këmbë kurorëzon perandorin që qëndron në këmbë përballë në të djathtë të saj. Perandori mban labarumin në dorën e dj. dhe globin e kryqëzuar në dorën tjetër.

Shp. Shumë e fshirë, mezi dallon koka e Krishtit me
brerore.

Monedha është gjetur rastësisht në gërmimet e vitit 1974
në pikën B.

P=1,98 gr. D=26 mm.

8. Æ ↓ F. Legjenda vertikale pjesërisht e lexueshme: M [A]
N [OVHA Δscro]; në të djathtë të legjendës nuk shihet gjë.
Perandori i ulur përballë mban në dorën e djathtë një glob
me një kryq grek përsipër dhe në dorën tjetër ndoshta la-
barumin.

Shp. Brenda një rrethi me kokrriza: A (e - e); Busti
me brerore përballë i Shën Evgjënisë (?) mban një shtizë në
dorën e dj.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1975 në pikën
D.

P=1,63 gr. D=23 mm (Tab. LXVII, 1)

Isak II Engjëlli (Tab. LXVII, 2)
(1185-1195)

9. Æ ↓ F. Legjenda e palexueshme. Perandori qëndron në
këmbë përballë i kurorëzuar nga një dorë hyjnore; mban në
dorën e dj. një kryq dhe volumen në dorën tjetër.

Shp. MP-ΘV. Virgjëresha me brerore mban në prehrin e
saj një medaljon me Krishtin foshnjë.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1978 në pikën F.

P=2,65 gr. D=25 mm.

10. Æ ↓ F. [ICACIOC] ΔscΠ Arkangjeli Shën Mihail dhe pe-
randori mbajnë së bashku labariumin midis tyre, në të djathtë
të Mihailit gërmat: A.M.X.

Shp. E ngjashme si shpina e nr. 9.

Monedha është gjetur rastësisht në vitin 1973 (Tab.
LXVII, 4).

P=2,97 gr. D=27 mm.

11. Æ ↓ F. Si nr. 10.
Shp. si nr. 10

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1978 në pikën E. (Tab. LXVII, 3)

12. Æ ↓ F. Legjenda vertikale: IxA. Shën Mihaili me brerore përballë mban globin e kryqëzuar në dorën e mj. dhe një shpatë të zhveshur në dorën tjetër.

Shp. Legjenda nga e dj. e palexueshme. Busti përballë i Krishtit me brerore përmbi kryq.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1973 në pikën B. (Tab. LXVII, 5)

P=2,69 gr. D=27 mm.

13. Æ ↓ F. si nr. 9

Shp. Shumë e fshirë.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1973 në pikën A. (Tab. LXVII, 6).

P=1,82 gr. D=20 mm.

Monedhë anonime e perandorëve latinë (1204-1261)

14. Æ — Monedha në faqe shumë e fshirë dhe e konsumuar

1
gati në — e saj.

2

Shp. Kryqi latin, që mezi duket me këmbën e lulëzuar ndahet lart në dy zona ku janë vendosur dy drapërinj hëne; në qendër të kryqit takohen 4 rreze, tri skajet e tij zbukurohen secili me nga tri rruzuj.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1978 në pikën F.

P=1,51 gr. D=27 mm.

Mihali VIII Paleologu
(1261-1282).

15. Æ ↓ F. Bustet përballë të virgjëreshës me brerore dhe perandorit, mbajnë së bashku një lloj labarumi, në skajin e sipërm të të cilit shihet një kryq që i brendashkruhet një rrethi. Përmbi kokën e Virgjëreshës [ΘV].

Shp. XM. Arkangjeli Mihail me brerore qëndron në këmbë përballë.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1973 në pikën Ç.

P=2,45 gr. D=25 mm.

16. Æ ↓ F. XMAHA... ε.ΠΙΟΤ.... ΠΑΑ. Perandori përballë i ulur mbi fron mban një kryq në dorën e dj. dhe volumen në dorën tjetër.

Shp. [OJAΓI[OS-MIXAHA]. Arkangjeli Mihail me brerore qëndron në këmbë përballë.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B.

P=1,92 gr. D=25 mm (Tab. LXVII, 8)

Manuel Engjëlli (Tab. LXVII, 7)
(1230-1232)

17. Æ ↓ F. Legjenda rrethore e palexueshme. Nanueli dhe një shenjtor me brerore (Shën Dhimitri) qëndrojnë në këmbë përballë dhe mbështeten të dy tek një shpatë e zhveshur duke mbajtur sëbashku një lloj labarumi.

Shp. IC-XC. Busti përballë me brerore i Krishtit përmbi kryq.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B.

P=1,20 gr. D=22 mm.

Teodori III Vataç, Duke Laskari (?) (Tab. LXVIII, 3)
(1255-1259)

18. Æ ↓ F. Legjenda rrethore e palexueshme. Shën Dhimitri me brerore dhe Teodori III mbajnë së bashku një labarum të zbukuruar.

Shp. Shpina është shumë e fshirë.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1975 në pikën E.

P=0,99 gr. D=25 mm.

Androniku II Paleologu (Tab. LXVIII, 4)
(1282-1328)

19. Æ ↓ F. Legjenda e palexueshme: Androniku lutës përkulet për bekim përpara Krishtit me brerore përmbi kryq, që qëndron në këmbë. Lart përmbi kokën e Andronikut një kryq i brendashkruar një rrethi.

Shp. Busti përballë me brerore i Shën Dhimitrit me kostum ushtarak i armatosur me shtizë dhe mburojë.

Monedha është e konsumuar gati në 1/4 e saj. Është gjetur në gërmimet e v. 1974 në pikën B.

P=1,25 gr. D=22 mm.

20. Æ ↑ F. Shumë e fshirë. Mezi dallon busti i Andronikut përballë.

Shp. Brenda një rrethi me kokrriza busti i Shën Gjergjit me brerore, mban një shtizë në dorën e djathtë dhe mburojën në dorën tjetër, lart, dj. Monogrami: [ΓΕΟΡΓΙΟΣ].

P=0,86 gr. D=18 mm.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B. (Tab. LXVIII, 5).

21. Æ ↑ F. Legjenda vertikale: ANAP.NHC. Perandori qëndron në këmbë përballë dhe mban një kryq të gjatë që i brendashkruhet një rrethi.

Shp. Legjenda vertikale nuk është e qartë.

Figura shumë e fshirë dhe e padukshme.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B.

P=1,60 gr. D=25 mm. (Tab. LXVIII, 6)

Monedhë e Principatës së Ahesë (Filipi i Savojës — v. 1303) (Tab. LXVIII, 7).

22. Æ ↓ F. Kryqi brenda një rrethi të dhëmbëzuar, përreth një kryq i vogël ndërmjet dy pikash dhe legjenda: Phs. D.SAB. P. Acte.

Shp. Kështjellë e stilizuar në mes e rrethuar nga legjenda, DE CLARENCA.

Monedha është gjetur në gërmimet e vitit 1974 në pikën B.

P=0,51 gr D=18 mm.

Krahaso: G. Schlumberger, Numismatique de l'Orient, Paris MDCCLXX. VIII, f. 376; PL. XII, 20.

Monedha veñecjane (Gjovani Saranzo (Tab. LXVIII, 8) (1312-1328).

23. Æ ↓ F. Shën Marku i jep flamurin dozhit, në të mj. legjenda jo shumë e qartë: IC: SVPANTIO në të dj. B.M. VE-NETI. Vertikalisht midis dy kokave: DVX.

Shp. Krishti me brerore i ulur përballë përmbi fron. mj. dhe dj. kokës IC-XC. Dj. Krahut të Krishtit është sherrja sëkrete e njërit prej mjeshtërve të punishtes monetare.

Monedha është gjetur rastësisht në territorin e kalasë në v. 1978.

P=1,59 gr. D=20 mm.

Krahaso: N. Papadopuli, Le monete di Venezia, I, Venezia 1883, f. 152, 2, Tab. IX, 6.

24. Æ ↓F. dhe shp. si nr. 23

Monedha është e thyer i mungon $\frac{1}{4}$ e saj.

Pas shek. VI, në mesjetën e hershme dhe më pas, qyteti i fortifikuar i Beratit jetoi me ngjarjet historike që prekën krahinat shqiptare të jugut, të cilat në një farë mase kanë ndikuar në jetën e tij.

Në burimet historike të mesjetës së hershme, pas Hieroklit, në shek. IX, qyteti do të zihet në gojë nga Porfirogjeneti, i cili është i vetmi, që duke u bazuar në të dhëna burimore më të hershme (tek Hierokli), e përmend atë me emrin Pulheriopolis.²⁶¹

Disa vjet pas pushtimit të Shqipërisë Jugore nga bullgarët (v. 851) mbreti Boris (852-889) pushtoi qytetin, i cili u quajt në atë kohë prej tyre Belgrad (qytet i bardhë), prej nga ka rrjedhur emri i sotëm Berat.²⁶²

Ndër autorët e mëvonshëm Farlati është i pari tek i cili gjejmë të ripërtërirë tezën e identifikimit të qytetit të Beratit me Pulheriopolisin e përmendur nga Porfirogjeneti.²⁶³ Sipas Farlatit qyteti mund të jetë ndërtuar nga Pulheria, motra e

261) Porfirogjeneti, De themat. Ox. Temai. IX

262) Historia e Shqipërisë..., f. 162.

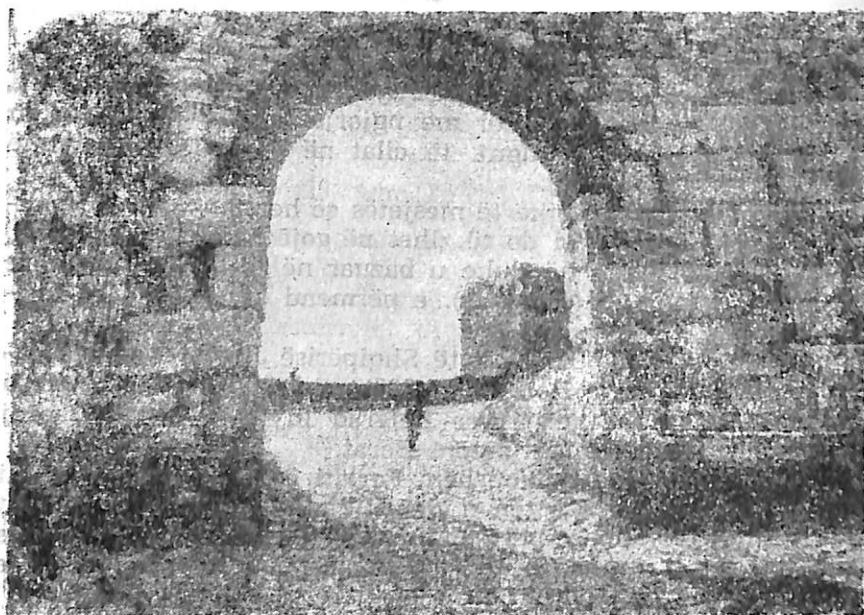
263) D. Farlati, Illiricum sacrum-Jacopo Coleti, Venetiae, 1817, vol. VII, f. 436. Për emrin Pulheriopolis Shufflai (Städte., f. 32) thotë se vjen nga deformimi i Bulgaropolisit, mendim që me të drejtë është kundërshtuar nga A. Baçe (Qyteti..., f. 48).

Teodosit II, hipotezë që edhe pse mund të duket me interes nuk është bindëse dhe me të drejtë është kundërshtuar nga A. Baçe.²⁶⁴

Nga stratigrafia e gërmimit del, se edhe kjo shtresë është e lidhur organikisht me shtresën e mëparshme dhe tregon një vazhdimësi të pandërprerë nga antikiteti i vonë në mesjetë.

Në muret rrethuese ekzistuese dhe në kullat vihen re rindërtime, të cilat dallojnë për një teknikë të crregullt me gurë gëlqerorë të papunuar, që për nivelim përshkohen nga breza tullash, karakteristike për periudhën pas shek. IX.²⁶⁵

Dëshminë më të bukur të këtyre rindërtimeve e gjejmë tek monogrami i Mihal Komnenit (1204-1214), i bërë me tulla bizantine (Fig. 50) mbi portën e oborrit të fortifikuar në hyrje

264) A. Baçe, Qyteti, f. 42.
265) Po aty, f. 48.

të kalasë (Fig. 51), i cili lidhet jo vetëm me rindërtimin e kësaj porte, por me gjithë sistemin fortifikues, i cili u nënshtrua në këtë kohë një rindërtimi të përgjithshëm.²⁶⁶

Fig. 51

Me gjithë vështirësitë që paraqet përcaktimi i riparimeve të kryera në mesjetën e hershme, del qartë ajo që pati vënë në dukje më parë Prashnikeri në formën e një hipoteze, se muret mesjetare ndjekin vijën që kishte pasur muri rrethues perimetral i periudhës ilire të qytetit.

Në sistemin mbrojtës të këtij qyteti ajo që meriton të vihet në dukje është ruajtja e elementeve antike. Vetë hyrja, në trajtën e një korridorit të ngushtë është një element karakteristik i fortifikimeve ilire, që është ruajtur e plotë edhe në mesjetë, madje deri në ditët tona.

Në materialin arkeologjik të zbuluar në këtë shtresë, siç

266) Po aty, f. 49.

e pamë edhe gjatë analizës, vendin kryesor e zë qeramika mesjetare e përdorimit të përditshëm shtëpiak dhe ajo ndërtime, disa vegla pune dhe monedhat.

Në enët e kuzhinës, ku mbizotërojnë vorbat, vihet re një ngjashmëri e madhe me enët e gjetura në qendërbanime e kështjella të tjera mesjetare të vendit tonë si me ato të Shurdhahut, Symizës, Kaninës, Durrësit etj., ku janë gjetur me materiale të datuara në shek. XII-XV.

Kjo qeramikë në trajtat, motivet e zbukurimit dhe në teknologjinë e prodhimit të saj trashëgon nga qeramika më e hershme e kohës antike të vonë (shek. V-VI) elemente të rëndësishme të traditës, çka flet për vazhdimësinë e poçerisë si një element i jetës qytetare.

Krahas qeramikës së kuzhinës në këtë shtresë u gjetën një sasi e madhe fragmente enësh të tavolinës me smalt që nga pikëpamja stilistike dhe e teknologjisë së prodhimit lidhen me qeramikën me smalt të periudhës bizantine. Shumë forma enësh dhe dekoracionet e tyre i ndeshim në qeramikën me smalt të tavolinës të zbuluar në qytete e kështjella mesjetare të territorit tonë dhe jashtë tij.

Ndërtimet e mëdha që kufizohen midis ndërtimeve të vona bizantine dhe të hershme turke,²⁶⁷ qeramika, duke përfshirë këtu edhe qeramikën e ndërtimit, objektet prej hekuri (rrathë, thika, rreze etj.) e ndonjë stoli tregojnë se në shekujt e mesjetës së hershme e të mesme (shek. VII-XV), qyteti i Beratit ishte një qendër e rëndësishme qytetare me një nivel të mirë ekonomik. Monedhat bizantine të gjetura në gërmime në një numër jo të vogël, (rreth 40 copë, pa llogaritur këtu gjetjet e rastit) që nisin me monedhat e prera nga Aleks I Komnen (1081-1118) dhe vazhdojnë, me ndonjë përjashtim të vogël, deri tek Androniku II Paleologu (1282-1328) janë një tregues tjetër i këtij niveli dhe i lidhjeve ekonomike që ka pasur qyteti i Beratit në këtë kohë me qytete të rëndësishme të Ultësirës sonë Bregdetare, siç ishte Durrësi.

Për rëndësinë që kishte qyteti i fortifikuar i Beratit dhe hovin që morën ndërtimet në fillim të shek. XIII dëshmojnë edhe ndërtimi i monumenteve të kultit, i një vargu kishash

267) Po aty, f. 50.

brenda dhe jashtë kalasë, midis të cilave më të rëndësishmet janë tri: ajo e Shën-Mërisë së Vllahernës, e Shën-Triadhës dhe e Shën-Mëhillit (kjo e fundit buzë lumit Osum në Shkëmbin e thepisur në anën jugore të kodrës), të ndërtruara sipas stilit bizantin.

Studiuesit duke vërejtur arkitekturën e këtyre kishave, që i përket tipit me kryq të brendashkuar kanë vënë në dukje veçori të përbashkëta, që kanë shërbyer për vendosjen e tyre në njërën apo tjetrën shkollë të arkitekturës bizantine.

Të përcaktuara mirë në kohë kisha japin një kuadër të plotë të zhvillimit të arkitekturës bizantine gjatë shek. XIII-XIV në qytetin e fortifikuar të Beratit dhe janë në të njëjtën kohë tregues të zhvillimit që pati qyteti i kushtëzuar nga pozita gjeografiko-strategjike dhe roli që ka luajtur ai në historinë mesjetare të Shqipërisë.²⁶⁸

Këto kisha kanë rëndësi të veçantë jo vetëm për trajtimin arkitektonik, por edhe për interoret e tyre të zbukuruarra me afreske, midis të cilave vlen të përmenden ato të kishës së Shën Triadhës, që përbëjnë monumentet më të rëndësishme të vendit në artin e periudhës parapushtimit turk. Sipas mendimit të studiuesve ato sjellin një varg tiparesh, përmes të cilave dokumentohet evolucioni i pikturës monumentale në dhjetëvjeçarët e fundit të shek. XIII.²⁶⁹ E rëndësishme dhe që duhet nënvizuar është se përmasat e vogla të kishës së Shën Triadhës dhe mungesa e ballkoneve i ka shtyrë studiuesit të lidhin atë dhe rindërtimet e bëra në të mëvonë më tepër me emrin e ndonjë feudali vendas sesa me emrin e një perandori bizantin. Piktura në naos e kësaj kishë mendohet të jetë realizuar në çerekun e fundit të shek. XIII, ndërsa ajo e hajatit e kapërcen kufirin e mesit të shek. XIV.²⁷⁰

Pas shek. VI, në mesjetën e hershme dhe më pas, qyteti i Beratit do të lidhet me popullsinë vendëse tanimë arbërore, pasardhëse e drejtpërdrejtë e popullsisë ilire.

268) A. Meksi, *Tri kisha bizantine në Berat «Monumentet»*, Tiranë, 1972, 4, f. 82-83. Për arkitekturën e ndërtimeve të kultit në këtë qytet shih edhe A. Baçe, A. Meksi, E. Riza, *Berati...*, f. 49-57.

269) Dh. Dhamo, *Tradita e Onufrit dhe pasuesit e tij*. (Gjurmime në pikturën shqiptare të mesjetës) - Disertacion i shkallës II, Tiranë, 1987, f. 87.

270) Po aty., f. 92.

Duke filluar nga shek. IX dhe veçanërisht në shek. XI-XIII, siç tregojnë të dhënat arkeologjike dhe që në një farë mase na i thonë edhe të dhënat burimore, me zhvillimin e marrëdhënieve feudale Berati është bërë një qytet feudal shqiptar. Në shek. XIV, siç na dëshmojnë edhe burimet e shkruara, ai ishte pronë e familjes feudale të Muzakajve.²⁷¹

271) C. Hopf, *Croniques Greco-Romanes, inédites ou peu connues* Berlin, 1873 (gjenealogjia e familjes Muzakej) f. 275.

PËRMBYLLJE

Në përfundim të studimit tonë po parashtrojmë përmbledhtazi arritjet më kryesore që dalin pas analizës së sistemit të fortifikimit dhe materialit arkeologjik të zbuluar në këtë qytet.

1. Gërmimet arkeologjike katërvjeçare në qytetin iliroarbëror të Beratit kanë një rëndësi të veçantë se prej tyre u fituan të dhëna të reja të panjohura më parë mbi fazën protoqytetare që kishte paraprirë lindjen e qytetit ilir. Ato krijuan mundësi për të formuar një konceptim të ri, të ndryshëm nga ai i mëparshmi mbi lindjen e qytetit ilir Antipatrea mbi një truall të banuar më parë nga fisi ilir i dasaretëve dhe jo mbi një truall të ri siç ka qenë menduar deri përpara këtyre gërmimeve.

Vendbanimi protourban i Beratit, që hyn në grupin e atyre vendbanimeve protourbane të mbrojtura nga natyra, siç tregon materiali arkeologjik, qëndron në unitet të plotë kulturor dhe etnik me vendbanimet e tjera protourbane të Ilirisë së Jugut.

Në qeramikën e prodhimit vendas të këtij vendbanimi, veçanërisht në qeramikën e pikturuar të stilit devollit dallohen qartë elemente të traditës të trashëguara kryesisht nga faza II e periudhës së hekurit.

Me gjithë përkimet që vihen re në motivet e zbukurimit, që kanë gjithashtu karakter gjeometrik e linear dhe në renditjen pothuajse të njëjtë të tyre me qeramikën devollite, duhet thënë se qeramika e pikturuar paraqytetare e Beratit dallon nga qeramika e pikturuar e fazave më të hershme nga mënyra më pak e kujdesshme e ekzekutimit të motiveve të pikturuara. Mbi bazën e këtyre veçantive lokale e kemi

përcaktuar këtë grup qeramike si të fazës së fundit të zhvillimit të qeramikës devollite. Për marrëdhëniet me Korintin dhe viset e Italisë Jugore flet qeramika e importuar me tipare të qarta arkaike.

Pozita e favorshme gjeografike, veçanërisht rruga natyrore, që shkonte përgjatë luginës së Osumit e që lidhte krahinat e brendshme të vendit me zonat e Ultësirës Bregdetare, ishin faktorë të rëndësishëm që kanë ndikuar pozitivisht në zhvillimin ekonomik e shoqëror të këtij vendbanimi dhe që çuan në fund të shek. IV dhe në fillim të shek. III p.e.sonë në lindjen e qytetit ilir në kalanë e Beratit.

2. Në ecurinë e pandërprerë të zhvillimit social-ekonomik e kulturor, qyteti i fortifikuar në kalanë e Beratit, i takon etapës II të lindjes dhe zhvillimit të jetës qytetare në Ilirinë e Jugut, gjë që përputhet edhe me klasifikimin që i është bërë asaj dhe zhvillimit të jetës qytetare në Ilirinë e Jugut nga studiuesit tanë.

Si i tillë ai na del në këtë periudhë si një themelim i krijuar mbi bazën e zhvillimit të brendshëm të vendbanimit protourban, në gjirin e të cilit ishin përgatitur tanimë kushtet për lindjen e tij.

Në treguesit më karakteristikë të qytetit, siç janë konceptet në ndërtimin e sistemit fortifikues, kultura materiale etj., vihet re një ngjashmëri e madhe me qytetet e tjera të trevës iliro-jugore dhe epirote. Ngjashmëria tipologjike e teknikës së ndërtimit të mureve rrethuese ilire të fundit të shek. IV p.e.sonë dhe elementet konstruktive të qytetit ilir të Antipatreas e lidhin atë me një varg fortifikimesh të trevës së Ilirisë së Jugut çka tregon për zbatimin në të nga ana e mjeshtrëve ndërtues të të njëjtave koncepte konstruktive arkitektonike.

Vendosja në të thatë e blloqeve kuadratike me lartësi, deri diku të barabartë (sistemi izodomik), përdorimi i blloqeve transversale (diatoneve) në lidhjet midis dy faqeve dhe i atyre të shkallëzuara, punimi ose jo i faqeve ballore deri tek pajisja në ndonjë rast i tyre me vijë peshimi dhe porta kryesore e qytetit me korridorin e thellë e të mbrojtur, janë elemente karakteristike konstruktive, që ndeshen kudo në qytetet e Ilirisë së Jugut dhe të Epirit si në Lis, Zgërdhesh, Butrint, Antigone, Dimal, Prishtë etj.

3. Në prodhimet e qeramikës të shek. III-II p.e.sonë ajo që duhet vënë në dukje është bollëku i saj dhe larmia e

formave. Zëvendësimi gradual i teknikës tradicionale protoqytetare të prodhimit me dorë të qeramikës dhe përdorimi gjerësisht i çarkut të poçarit përbëjnë një veçori karakteristike dalluese për qeramikën e kësaj periudhe.

Teknologjia e prodhimit, format dhe dekoracionet e kësaj qeramike tregojnë se kemi të bëjmë me po atë qeramikë, që mbizotëron në këtë kohë në të gjitha qytetet e tjera ilire dhe që lidhet me përmirësimin dhe zhvillimin e teknologjisë së prodhimit në përgjithësi, me mënyrën e prodhimit zejtar dhe me një tipar karakteristik të kulturës qytetare ilire, me kërkesat e tregut.

Prania e skorjeve të baltës, e disa skarciteteve të enëve të përdorimit të përditshëm shtëpiak sasia e madhe e qeramikës masive të ndërtimit si edhe e disa vulave epigrafike dhe anepigrafike flasin jo vetëm për prodhimin e tyre në punishtet e qytetit, por edhe për nevojat në rritje të popullsisë së këtij qyteti.

Që qyteti i fortifikuar i Beratit i përballonte nevojat e popullsisë me prodhimet e veta dhe me importet (kryesisht enët e luksit, p.sh., enët e pikturuara) nga qendra të tjera të trevës ilire jugore e tregon numri tepër i kufizuar i qeramikës së importuar nga qendra të tjera të botës helene jashtë territorit të Ilirisë së Jugut.

Rritja e veprimtarisë ekonomike (ndërtimore e prodhuese), që më mirë se kudo shprehet në sistemin e fortifikimit mbrojtës, në prodhimet e ndryshme zetjare (qeramikë, objekte, metalike, e monedha), dëshmojnë se qyteti i fortifikuar ilir i Beratit po kalonte aty nga fundi i shek. IV fillimi shek. III p.e.sonë, sikurse një varg qytetesh ilire jugore dhe epirrote të tipit skllavopronar, periudhën e lulëzimit të tij.

Në sistemin e fortifikimit mbrojtës në arkitekturë dhe në lëndën arkeologjike, veçanërisht në prodhimet e qeramikës në repertorin mjaft të pasur të formave të saj, siç e kemi vënë në dukje edhe gjatë analizës së materialit, vihet re imitimi i elementeve helenistike, por kjo nuk e zbeh karakterin ilir të bartësve të kulturës së këtij qyteti. Origjina ilire e tij bëhet edhe më e qartë po të kemi parasysh se ai u zhvillua në një truall të pastër ilir, në lidhje të ngushtë me qendrat e tjera ilire të afërta dhe të largëta.

Në stratigrafinë e gërmimit duhet thënë se nuk është vënë re ndonjë ndërprerje e veprimtarisë njerëzore. Shtresat kulturore janë të lidhura në mënyrë organike me njëra-tjetrën dhe ndjekin pa ndërprerje ato.

4. Emri antik i qytetit përbën një problem të rëndësishëm që prej kohësh ka tërhequr vëmendjen e studiuesve të ndryshëm. Lidhur me këtë çështje në literaturën arkeologjike shqiptare mbetet mbizotërues mendimi tradicional, sipas të cilit në rrënojat e qytetit të fortifikuar të Beratit duhet parë qyteti ilir i Antipatreas i përmendur nga autorët antikë Polib e Tit Livi, tek të cilët u mbështetën më vonë një varg studiuesish të fundit të shekullit të kaluar dhe të fillimit të këtij shekulli (Liku, Batifoli, Tomashëku, Prashnikeri etj.), përkrahës të kësaj teze.

Në muret rrethuese të qytetit ilir të Antipatreas, në periudhën që përfshin fundin e shek. II deri në shek. VI të e.sonë nuk janë bërë rindërtime. Kjo është një dukuri që është vënë re edhe në qendërbanime të tjera ilire dikur të fortifikuara.

Qeramika e zbuluar në gërmime dhe numri disi i kufizuar i monedhave tregojnë se edhe pas ngjarjeve të vitit 200 në luftërat me Romën, me gjithë dëmet që i solli qytetit pushtimi romak, edhe pse në fortifikimet mbrojtëse të tij nuk pati rindërtime, jeta aty ka vazhduar.

Por duhet thënë se në kuadrin e organizimit administrativ të sistemit romak, si në shumë qytete të tjera ilire, që nuk më atë gjallërinë e dikurshme. Megjithatë numri i konsiderueshëm i fragmenteve të qeramikës së shekujve të parë të e.sonë të zbuluar në gërmime tregon se edhe në shek. I-IV të e.sonë punishtet zejtare lokale të qeramikës vazhduan të prodhojnë për nevojat e popullsisë së qytetit.

Elementet më shprehëse do t'i gjejmë edhe tani kryesisht në qeramikë. Në format dhe dekoracionet e enëve, në teknologjinë e prodhimit e deri në pikturimin me bojë të kuqe vihen re tipare të përbashkëta me qeramikën e qendrave të tjera bashkëkohore të banuara nga ilirët.

Shumë forma enësh, siç janë kupat, pjatat, tasat etj., ruajnë elemente karakteristike të poçarisë antike të shek. III-II p.e.sonë. Kështu edhe për shekujt I të e.sonë të dhënat ar-

keologjike tregojnë për vazhdimësinë e banimit nga e njëjta popullsia.

6. Të dhënat e arkeologjisë tregojnë se qyteti ilir në kalanë e Beratit në kohën antike të vonë, duke kapërcyer e përballuar krizën e rendit skllavopronar të shek. III-IV të e. sonë edhe pre ndoshta me një potencial ekonomik më të kufizuar vazhdoi jetën e tij.

Muret rrethuese të qytetit, në këtë kohë, sikurse tregojnë gjurmët e tyre të zbuluara në disa pika të gërmimit, ndjekin në përgjithësi linjën e mureve rrethuese të periudhës qytetare ilire.

Për qeramikën e kohës antike të vonë, ajo që duhet vënë në dukje, është reduktimi i formave dhe uniformizimi i tyre. Në krahasim me periudhat pararendëse repertori i formave të kësaj qeramike është më i kufizuar. Trajtat mbizotëruese janë vorbat, tasat, brokat e ndonjë kotruve e ojnohe. Vazhdimësia e disa formave dekoracionet në trajtë spiralesh të varura, rrjetat e rombet, që vumë në dukje gjatë analizës të materialit deri tek pikturimi me ngjyrë të kuqe janë elemente karakteristike, që tregojnë për vijimësinë e traditës në këtë qytet.

Rindërtimet e bëra në sistemin e fortifikimit mbrojtës të qytetit nga perandori Justinian I, që na i dëshmojnë edhe burimet historike (Prokopi i Qezaresë, barazimi Antipatrea-Antipagrai) dhe tenda arkeologjike tregojnë jo vetëm për vijimësinë e jetës në qytetin e fortifikuar të Beratit, por edhe për një rigjallërim të saj në këtë kohë.

7. Në burimet dokumentare dhe tregimtare të mesjetës së hershme dhe më pas qyteti i fortifikuar i Beratit do të zihet në gojë me të njëjtin emër, por me forma të ndryshme, Belgradum, Belogradum, Bellogradum, Belligradum) nga kronistët bizantinë sa herë, që ai lidhet me ngjarjet historike që kanë prekur tokat shqiptare të jugut. Në këto dokumente ai njihet si qytet kështjellë, si seli peshkopale (v. 878) dhe më pas si qendër vilajeti.

Duke filluar nga gjysma e dytë e shek. IX deri në v. 1018 qyteti ka qenë nën sundimin e bullgarëve. Për rëndësinë që kishte ai si qendër peshkopale në çerekun I të shek. XI flet diploma e v. 1019 e Vasilit II, kryepeshkopit të Ohrit.

Në burimet dokumentare qyteti do të përmendet më vonë lidhur me ngjarjet e ndryshme siç ishin luftat midis anzhuinëve e bizantinëve (v. 1272-1281), inkursionet e shqiptarëve kundër qyteteve të pushtuara në këtë kohë nga Bizanti (v. 1336) etj. Në vitin 1417, pas marrjes së Krujës, Vlorës dhe Kaninës, Beratit bie në duar të pushtuesve turq.

Këto burime, ndonëse të kufizuara, vetë fakti që në to qyteti përmendet në lidhje me ngjarjet që kanë prekur trevat tona, tregon se qyteti i Beratit në mesjetë ka qenë një qendër e rëndësishme peshkopale dhe administrativo-ushtarake.

Stratigrafia e gërmimit edhe për shtresën që i takon kësaj periudhe duhet thënë se tregon një vazhdimësi të pandërprerë nga periudha antike e vonë. Në ndërtimet e kësaj periudhe ajo që vihet re dhe që duhet theksuar është se muret mesjetare ndjekin në përgjithësi vijën që kishte pasur muri rrethues i periudhës qytetare ilire. Një dukuri që duhet vënë në dukje në sistemin mbrojtës të këtij qyteti është ruajtja e elementeve antike. Si shembull tipik na shërben këtu vetë hyrja në trajtën e një korridorit të ngushtë të mbrojtur, që si element karakteristik i fortifikimeve ilire është ruajtur e plotë deri në ditët e sotme.

Materiali arkeologjik i zbuluar në gërmime përveç ngjashmërisë me materialin e gjetur në qendërbanime të tjera mesjetare të vendit tonë (Shurdhah, Symizë, Kaninë, Durrës etj.) trashëgon nga periudha pararendëse, veçanërisht kjo mund të thuhet për qeramikën, tiparet karakteristike që flasin për vazhdimësinë e poçarisë si element i jetës qytetare.

Për tu vënë në dukje këtu është sidomos qeramika me smalt e tavolinës, e cila si nga pikëpamja stilistiko-dekorative dhe e teknologjisë së prodhimit lidhet me qeramikën me smalt të periudhës bizantine, prodhimi i së cilës në kuadrin e përgjithshëm të sundimit bizantin të vendit ka qenë kushtëzuar nga zhvillimi i forcave prodhuese dhe i teknikës së prodhimit. Ajo lidhet tani me kërkesat e shtresës së re shoqërore, asaj feudale.

Ndërtimet e kësaj periudhe, që kufizohen midis ndërtimeve të vona bizantine dhe të hershme turke, qeramika së bashku me qeramikën e ndërtimit dhe monedhat bizantine

të gjetura në një numër jo të vogël tregojnë se në shekujt e mesjetës së hershme dhe të mesme (VII-XV) qyteti i fortifikuar i Beratit ka qenë një qendër e rëndësishme qytetare me një nivel të mirë ekonomik dhe me një qarkullim monetar të zhvilluar, që flet për lidhjet ekonomike që ka pasur qyteti në këtë kohë me qytete të rëndësishme të Ultësirës Bregdetare siç ishte Durrësi.

Prania e një vargu kishash brenda dhe jashtë kalasë të ndërtuara sipas stilit bizantin të shek. XIII-XIV në formë kryqi me kupolë dhe të pajisura me afreske, ikona dhe objekte kulti të një niveli të lartë artistik janë një tregues tjetër, që flet gjithashtu për rëndësinë që kishte qyteti në këtë kohë.

Ajo që duhet vënë në dukje e theksuar, veçanërisht për periudhën e mesjetës, siç del edhe nga materiali arkeologjik dhe sistemi fortifikues është progresi që vihet re në dinamikën e zhvillimit ekonomik e kulturor të këtij qyteti. Kjo tregon se jo vetëm nuk ka ndërprerje të jetës qytetare, por në krahasim me kohën e vonë antike, ka një rritje, çka në mënyrë të qartë e tregojnë edhe rindërtimet e bëra në sistemin e fortifikimit mbrojtës të kësaj periudhe dhe monumentet e shumta të kultit. Të gjitha këto flasin për potencialin e mirë ekonomik, që gëzonte qyteti në këtë kohë, pa të cilin zor se mund të realizoheshin ato.

Qyteti i fortifikuar i Beratit, si të gjitha qytetet e tjera të territorit tonë, në etapën protofeudale dhe më pas, veçanërisht në shek. XI-XIII, me zhvillimin e marrëdhënieve feudale, është bërë një qytet feudal shqiptar i lidhur me popullsinë vendase arbërore, i cili ka luajtur një rol të rëndësishëm në formimin e kombësisë shqiptare. Ai do të bëhet në shek. XIV siç dëshmojnë burimet e shkruara, pronë e familjes feudale shqiptare të Muzakajve.

Qyteti iliro-arbëror i Beratit në tërësinë e tij, në fortifikimet, në lëndën arkeologjike, monumentet e kultit e deri në qarkullimin e dukshëm monetar do të bëhet një qendër e rëndësishme ekonomiko-administrative, peshkopale dhe ushtarake që së bashku me vazhdimësinë e banimit dhe atë etnike jep shembullin e një qendërbanimi gjithnjë në rritje nga lashtësia në mesjetë.

Në këtë studim, nëpërmjet rezultateve të gërmimeve arkeologjike katërvjeçare dhe burimeve më kryesore historike u përpoqëm të japim një tablo të përgjithshme të jetës së kë-

tij qyteti në periudha të ndryshme të ekzistencës së tij. Jemi të ndërgjegjshëm se nuk i kemi zgjidhur me këtë rast të gjitha problemet që lidhen me këtë qytet. Gërmimet arkeologjike, që nuk janë shteruese, pa dyshim do të sjellin të dhëna të reja për studimin urbanistik të qytetit dhe do të krijojnë mundësi më të mëdha për një studim edhe më të plotë e të gjithanshëm, i parë ky në aspektin ekonomik kulturor e politik të tij.

SUMMARY

The study of the Illyrian urban life and Illyrian-Albanian continuity constitute major problems to which our archaeology has long since been devoting special attention. For almost three decades archaeological research and observations have been conducted in a series of Illyrian bourgs and towns extending almost in the whole territory of southern Illyria and in Epirus (Rosujë, Xibër, Kala e Irmajt, Prishtinë, Symizë, Belsh, Scodra, Lissus, Zgërdhesh, Bylis, Klos, Kaminë, Aulonë, Buthrotum, Amantia, Antigonea, etc.). The data of excavations and the study of the fortifications of these towns have created a totally new view on the Illyrian civilization during the establishment of the slave-owning order in Illyria.

These excavations have made possible for the scholars to prove that the protourban habitations had been founded in the 7th-5th centuries B.C. on the basis of an inner economical and social development. A series of questions have been laid down for solution on a broader factual basis, such as the problem of the origin of the formation of the Illyrian town, town's various stages of development, its character, its general and special fundamental features, its chronology, etc. The further tracing of life in the late antiquity period and the Middle Ages is of special importance for lightening the problem of the genesis of the Albanians on an ancient Illyrian basis in their historical territory. It is historically and archaeologically proved that many of our ancient towns es-

pecially the big and important towns of Scodra, Lissus, Dyrrhachium, Buthrotum, etc. thanks to their favourable geographical and strategical positions, though in other less favourable conditions and with a changed economy and way of living, have incessantly lived on.

The archaeological excavations in a series of habitations of the late antiquity period and the early Middle Ages (Shurdhah, Lissus, Scodra, Berat, Buthrotum, Onhezm (Sarandë), Bylis, Pogradec, Blacë, Symizë, Paleokastër, Zharrëz, etc.) speak of a dense population at that time, who had resisted to the assimilating policy of the Roman empire and had become a living force in the period of transition from the slave-owning to the feudal order.

Tracing the Illyrian-Albanian continuity a special attention has been concentrated upon the excavations, especially in those towns which have not ceased to exist.

Such has been the Illyrian-Arbri town of Berati, where we have conducted archaeological excavations, the results of which are presented in this monography. Relying on these excavations it has been defined that the Illyrian town on the hill of the Castle of Berati was founded by the end of the 4th century B.C. and the beginning of the 3rd century B.C. on the basis of an Illyrian earlier protourban habitation.

The written sources and the archaeological documentation obtained from these excavations testify to the continuity of the urban life during the ancient and the mediaeval period. The cultural layers with different deposits such as the locally produced handicraft objects, monetary circulation and building activity, reveal that Berati (Antipatrea, Antipagrai, Pulheriopoli, Belgradi) with all the zigzags caused by the historical events of the time, during the mediaeval period continued to be an important urban, administrative, military and diocesan centre.

The ruins of the fortified Illyrian-Arbri town of Berati are situated on a hill 187 m high above sea level, on the right bank of the Osumi river, precisely at that place where the river flows down from mountainous to low zones, after having run through a narrow gorge. In its southern part the hill slopes steeply onto the river, whereas in the northern side it descends gently and by means of a pass is linked with the hill of Bišta. The eastern and western sides have a declivity of 40-45°.

Berati castle, unlike any other centre of that zone has a favourable geographical position. The town defended and controlled the path along Osumi river in its middle flowing, by means of the main roads and by-roads which link this town with the inner zone of the country and the coastal lowlands.

The relief of the surrounding zone with mountain slopes, narrow gorges and valleys creates a favourable background for the cultivation of different agricultural crops, fruit growing and development of livestock. These, together with the natural roads which follow the direction of the valley of Osum, have played an important role in the life of this town.

In the written historical sources, in the region of Dasseretae including the ancient town in the castle of Berati identified with the Illyrian town of Antipatrea, there are mentioned a series of inhabited centres as Gertous, Orgesius, Castle of Irmaĵ, Bargullas, the Illyrian town of Dimal (see the archaeological map of the district-Fig) Close to the castle of Berati on the other bank of the river opposite the castle there is situated the castle of Gorica, which is a component part of the defence fortification system of this town. The central position occupied by the castle of Berati in relation with the other centres of this district should be pointed out.

The ruins of the castle of Berati have long since attracted the attention of foreign scholars and travellers. Foreign authors as Farlati, Pouqueville, Leake, Battifolli, Tomaseck, Prashniker etc. have left in their works even some short notes concerning this castle.

A part of them provide data that are mostly linked with the surrounding walls, the mediaeval gateways and towers as component parts of the defence fortification system of this town. Prashniker was the first that in the substructions of the fortifications of this town had noticed ruins of ancient constructions.

On the basis of these data Prashniker had put forward the thesis that «as it seems the mediaeval walls follow everywhere the ancient walls». These data provided by Prashniker are very important especially in those places where no excavations are carried out. They have contributed to a certain extend to the reconstruction of the planimetry of this town.

The up to then data have been insufficient to create an

idea on the beginnings of life in the castle of Berati and its continuity. To complete these data there were organized systematic excavations in 1973-1975 and 1978.

The first archaeological excavations in this fortified town were conducted in 1973. They were mainly conducted in the square on the right of the main gateway of the town, in point «B» along the wall V between the towers 22 and 23 (Fig. 2, 3). Another excavation spot was localized on the left of the main gateway, in wall A, in the outer side of the Illyrian wall, on the left of the entrance. During the campaign of 1973, excavations were also conducted in point «A», on the western side of the surrounding wall, in wall O between the towers 14 and 15. (Fig. 2).

The excavations conducted in points «B» and «C», which also continued during 1974, had a special importance. Besides providing us with many archaeological artifacts, the excavations brought to light a considerable part of the surrounding wall of the Illyrian urban period as well as elements that help us in the clarification of the defence fortification system of this town.

The excavations of 1975 and 1978 were conducted in the points «D», «E», «F» and «G» as well as on the right of the main gateway, in its inner side. (Fig. 2).

The point «D» was settled in the eastern side of the fortification of the town in wall «I» between the towers 9 and 10; point «E» in the western side of the surrounding wall, not far from the point «A», in the wall Q, between the towers 16 and 17. The point «G» was settled in the square near the red mosque, close to the surrounding wall of the southwestern side on wall «L», between the towers 11 and 12 lastly the point «F» is placed near the eastern wall of the upper town.

During these excavations 23 quadrates 5x5m were picketed and a general surface of 575 m² was explored. The depth varies in different points. From 0.75m in «G» and 1.60m in «C» it amounts to 2.50-4.60 in the points «B», «D», «E» and «F». The point «A» is an exception because the depth reaches 7.40 m and it is a place with many cultural artifacts of a mixed type.

Carefully observing the stratigraphy in the different points of excavations we notice that the intensity of life in the town has not been at the same level everywhere.

The vertical stratigraphy in the main point of excavations «B» testifies to an intensive active life, and at the same time reveals that life has continued uninterruptedly from the protourban period up to late Middle Ages. In point «C», the majority of artifacts belongs to the late antiquity period, revealing that in the 4th-6th centuries A.D. this district had been more densely populated. In this sector the Illyrian urban period and that of the first centuries A.D. appear more vague. Almost the same tableau is seen in point «D» where the cultural layer of the late antiquity period and the mediaeval period are relatively well represented whereas the ceramics which belong to the first centuries of our era are very restricted and those of the Illyrian urban period are totally missing.

In the other points of excavations («A», «G», «E») the data for the first centuries of our era and the Illyrian urban period are scarce or missing.

Worthy of mention is the tableau presented by the stratigraphy of excavations in the highest point of the town «F», where the period of the first centuries A.D. are fairly well represented by the archaeological artifacts. The stratigraphic data in this point show that life should have begun during the 2nd cent. A.D. and its intensity should have been greater during late antiquity. Life has also continued in the early and late Mediaeval period. To some extent architecture proves this too. Traces of constructions and fortifications of the urban Illyrian period and its respective cultural strata were not found here.

As the archaeological data and the stratigraphy of excavations reveal, in the process of development of economic, social and cultural life of this town, four main periods are known according to which archaeological artifacts are analysed in this monography. 1) Protourban period (7th century B.C.-5th century B.C.) 2) Urban Illyrian period (3rd century B.C. -4th century A.D) 3) Late antiquity period (4th-6th century A.D.) 4) Mediaeval period (7th-15th century).

1) Protourban period (end of the 7th century -5th century B.C.)

The archaeological excavations carried out in the ruins of the Illyrian town of Antipatrea are of great importance. Especially the excavations of the summer campaign of 1974

get us acquainted with a new phase with that protourban one which constitutes the first period of habitation in the hill of the fortified town of Berati. As the archaeological data reveal, some vessels, fragments and two pieces of mud plaster with traces of twigs from cottages' walls are evidence of this period. They have been dug in definite stratigraphic circumstances at point «B» and clearly isolated in square 4 and partly in square 5 at a depth varying from 4.30 m. to 4.60 m. which was the last cultural layer deposited on the sterile ground formation.

The ceramics discovered in this layer (Tab. I, XLIX, L, LXIX) though limited is composed of two main groups with their distinctive features.

- 1) The locally produced ceramics
- 2) The imported ceramics

The discovery for the first time in the chronologically cultural layer of the protourban ceramics and fragments of mud plaster shed light on the ancientness of this habitation.

The fragments of mud plaster with traces of twigs used in cottages' walls (Tab. L, 6, 7) are for the time being the only evidences that speak about the character of the dwellings of this habitation.

The protourban town of Berati is not the only one in Berati district. The accidental discoveries and the systematic archaeological excavations have provided us with a rich archaeological material which comes from the open protourban habitations near Berati. As the archaeological artifact reveal, Berati is in unity with the habitations of the protourban period of our territory, which became known as the result of a new economical and social process, developed in southern Illyria in the 6-th-4th centuries B.C.

In the general classification of the protourban habitations made on the basis of the form and intensity of life, the protourban habitation of Berati ranks in the second group which includes the protourban defence habitations situated in an unfortified and naturally defended terrain.

In the ceramics of the protourban layer among others there attracts our attention the fragment of the painted ceramics of Devolli style. Different scholars, have pointed out that this kind of ceramics with such features, is also known in other centres. There should be mentioned here the ceramics of the second phase of the habitation of Liqeth (District

of Skrapari), the ceramics of the newest cavernicolous habitations of Kambundas (Qyteti Stalin district of Berati) the ceramics which comes from the protourban layer of the Illyrian town near Selca e Roshtme, from the second underlayer of the habitation of Belski (Belski II c), from Treporti, etc. In what is painted in the ceramics we notice the repetition of the elements of tradition that are part of the repertoire of the motifs inherited by the second phase of the iron age.

Its motifs have a geometric and linear character. In their combination we notice the same sequence as in the ceramics of Devolli, only that they are painted less carefully. These features distinguish our ceramics of the earlier phases and define this ceramics group as belonging to the late phase of the development of Devolli ceramics, which from its main centre of production in Korça basin have been spread in other southern centres of our country.

The ceramics with distinct archaic features, though limited in number, urge us to look for its origin in the imported objects which came from Korinth and the regions of the southern Italia. In the inner economical and social development of this protourban habitation the geographical position has played an important role. The period that included the end of the 7th up to the 5th century B.C. for the ancient habitation of Berati was the period of inner economical and social development which was to lead to the birth and flourishing of the Illyrian town of the slave-owning type in this territory by the end of the 4th cent. and the beginning of the 3rd cent. B.C. The cultural layer that follows the protourban layer and chronologically belongs to the 5th-4th cent. B.C., is not yet reached, constituting in this way a hiatus, the causes of which should be sought in the insufficient excavations conducted. Because of the difficulties of the terrain, the cultural layer that preceded the Illyrian urban period, of the 3rd-2nd cent. B.C. is not included in the stratigraphy, but we hope that it will be completed in the future.

2. The urban Illyrian period (3rd cent. B.C. -4th cent. A.D.)

The Illyrian Antipatrea, mentioned for the first time by Polyb is identified by the majority of scholars with the cast-

le of Berati. From an extract of this ancient author who describes the events of 216 B.C. on the Illyrian-Roman wars we learn that the Illyrian commander Skerdilajd, in 216 B.C. immediately after the peace with the Etols, on the one side had conquered Piseu a small town in Pelagoni, on the other side had gained the support though promises of some towns of Desarata, Krysondyon, Geruntin and Antipatrea which were in the hands of the Macedonians.

From another extract of Tit Livius we learn that Roman Legat Luc Apusti attacked Antipatrea in 200 B.C. Knowing that the surrounding walls were strong and the town big, the nobility of the town refused to give it up without a fight. The Roman Legat invaded the town through armed clashes and after killing everyone over 16 years of age he let his army plunder and set the town on fire. This evidence from Tit Livius, though seemingly exaggerated, reveals that the population did not surrender willingly, but held their ground heroically against the roman armies.

One of the periods best represented in the Illyrian-Arbër town of Berati is the urban Illyrian period which begins with the birth of the town by the end of the 4th cent. and the beginning of the 3rd cent. B.C. and goes on up to the beginnings of the late antiquity.

Since the first campaign of excavation there were uncovered different parts of the surrounding wall that belongs to the Illyrian urban period. Up to now the finest and best preserved part of the wall is that discovered in point «B».

The inner side of this wall was followed for a distance of 27 m and had north-eastern -outh-western. 4to 6 complete rows of quadratic blocks with a general height that moves from 1.50 m to 2.65 and a thickness of 3.2m-3.35m are preserved.

The Illyrian wall is built of limestone blocks of irregular shapes, in such a way as to create a footing. It is built with two outer facings, with filling inside, consisting of chips of stone remaining from the dressing of larger blocks.

1. Surrounding walls of the Illyrian urban period

The hill of the fortified town of Berati, has the form of a scalene triangular, encircled with walls that form the long curved sides, the eastern side with a length of 600 m and

the northwestern and the southwestern sides with a length of 400 each. Thus the surrounding walls of the Illyrian urban period adapted to the configuration of the hill terrain reach a length of 1400 m linear.

The inner side of the wall is constructed with relatively big stones, the length of which at certain places amounts to 2.84-3.40 m.

The sides of the blocks have square or rectangle forms, the latter being more widely used. They are placed one over the other without mortar.

It is noticed that in the arrangement of the blocks in parallel lines in general, no visible difference exists in their heights, and this fact defines their quadratic isogonic style (Fig. 13,14) which is among the most widely used styles in the Illyrian fortifications of our country and generally belongs to the 3rd cent. B.C. But it must be said that in the technique of the construction of these walls there are noticed influences of the pseudoisogonic style. In some other cases the alignment in a straight line is not preserved everywhere because of the use of the cogged blocks.

From the viewpoint of the technique of construction, these walls are similar to the walls of the Illyrian period of the castle of Gorica and the castle of Prishta. From the observations in the whole length of the wall of the Illyrian urban period discovered in the point B we noticed that the blocks with convex surfaces do not form separate parts but are distributed in the same wall together with the front flat face. This fact leaves no doubt for the existence of two different periods of construction.

The outer and inner facing of the wall are connected with transversal blocks, (diatons) at almost equal distances. The transversal blocks of the lower row are placed next to two blocks with the long side facing outwards at a distance of 2.93 m. In the third row they are again placed at equal distance of about 3 m. Here the wall is 3.12-3.35 m thick.

The use of transversal blocks and engravings with side bands are elements also used in the building of other towns in the south — Illyrian and Epirus territories, as in Zgërdhesh, Lissus, Antigonea, Irmaj, etc.

One of the most significant elements preserved more or less in its state of antiquity period is the main gateway of the town, situated in the north-eastern part of the town. This

gateway with its axis along east-western direction is formed by the interruption of the wall A that links the outer wall of the corridor of the south entrance with the tower nr. 3. This gateway that passes through a four angled tower and is composed of two parts: the alcove (the first corridor) and the second corridor with two gateways.

From the walls of the ancient period, in the narrowest part of the corridor have remained «in situ» only the stones of the last row which are included in the planimetry of the mediaeval gateway. In the vertical flat stripe of this gateway, there were discovered 7 rows of square blocks reused in the late antiquity period which reach up to 1.50 m.

The blocks were connected with limestone mortar, pink in colour because of the mixture of mortar with bricks and tiles' dust and pieces used in the spaces among the stones. These are relevant traces of the reconstructions made during the late antiquity period.

2. Ceramics of the urban Illyrian period.

On the basis of the well differentiated vertical stratigraphy of the cultural layers discovered in the excavations conducted in point «B» near the surrounding wall of the Illyrian urban period (quadrates I-IX), it was clearly revealed that the protourban period is directly followed by the Illyrian urban period. The greatest part of the ceramics of this period comes as the result of the excavations carried out in this point and only a small part belongs to the excavations of point «C».

Besides the massive material for building (tiles of solene and calyptere types) a significant place has been assumed by the ceramics with fine paretas, coated with black varnish, which is characteristic for the territories of southern Illyria and Epirus, such as Dimal, Antigonea, Zgërdhesh, Selca e Poshtëme etj. and for the helenistic colonies Apollonia and Dyrrhachium. These ceramics are numerous and variegated, with a great amount of known forms and variants widely used in the Illyrian urban period, such as cups, pots, bowls, skifos, hydriae, jug, amphora, pots, baking pans, pans, fishing wheights, grease pots.

Though these ceramics are very fragmentary, it is possible to distinguish four main groups of vessels: a) table vessels, b) kitchen vessels, c) cellar vessels and d) transport vessels. (Tab. II-X; LI-LV; LXX-LXXI).

In the cultural layer that belongs to the urban Illyrian period, apart from the ceramics of different categories and the massive ceramics for construction, (solene and calyptere tiles), which are numerous, there are also collected some fragments of grease pots, baked mud weights, terracotta, mud whorls, etc.

Some epigraphic and nonepigraphic seals made on pieces of bricks, on the handles and sides of the vessels are of great interest. Such seals are frequent in the ceramics of our Illyrian town and in the majority of the cases bear the name of the owner of the workshop where they were produced.

The presence of the nonepigraphic seals is linked with a known habit of the south Illyrian territories. The owner of the workshop that produced such articles marked the ceramics with the sign of his workshop or these seals might have been done simply for ornamentation. In this layer there are also found some metallic or bone objects and some coins of Apollonia with Apolon-obelisk. These findings are also treated in this monography.

The ancient name of the town constitutes an important problem which has long since attracted the attention of different scholars. In the Albanian archaeological literature there prevails the traditional thought which identifies the ruins of the fortified town of Berati with the Illyrian town of Antipatrea mentioned by the ancient authors Polybius and Tit Livy, who serves as a basis for support for a series of scholars of the end of the last century and the beginning of this century (Leake Battifolli, Tomašček, Prashniker) supporter of this thesis.

The archaeological excavations conducted in the ruins of the ancient town of Berati, especially those in point «N» are of great importance, as they shed light on the period including the 1st century B.C. up to the 6th century A.D. the written and tectonikeon one side data of which are missing.

The absence of the sufficient archaeological artifacts and buildings of this period in the town, and on the other side the information of Tit Livy on the events of the year 200 B.C. (the Macedonian-Roman wars) have led some scholars to the thought that during the Roman invasion Antipatrea had ceased to exist. This phenomenon with some slight exceptions is also noticed in a series of towns of south Illyria and Epirus as the Castle of Irmaj, Antigonea, Zgërdhesh etc., therefore it should

not be linked with the interruption of the urban life. Under the conditions of relative tranquility in Antipatrea and other centres there was no need for fortifications.

The cultural layer of this period is represented by a considerable amount of ceramics of household use building, ceramics used even by the previous periods, and some coins. Though fragmentary we have tried to divide it into two main groups; ceramics of the -1st cent. B.C. — 1st cent. A.D. and the ceramics of the 2nd cent. -4th cent. A.D. which are analysed according to their destination, table vessels, kitchen vessels (pots) and transport vessels (amforaes) (Tab. XI-XXII, LVI, LXXII...)

In the series of the table vessels there are grouped fragments of vessels with relatively thin walls as cups, bowls, plates and big plates, as well as water vessels as amphoraes, jugs, jars, etc. Here are included vessels of the pseudo-terra-sigillata type and a few of the red terra-sigillata type with a slight polish or without polish at all, represented mainly by vessel brims, fragments of sides and infrequently some vessels bottoms.

In the process of the birth and development of urban life in south Illyria, the Illyrian town of Berati is placed in the second period, including the time between 335-230 B.C. The level of the development of the Illyrians has not been the same in all the broad territories inhabited by them. This is the time when the towns were in top flourishment, which on the basis of archaeological data is represented as time of real prosperity. The urban life was greatly developed especially in the regions that were situated in the back of Dyrrhachium and Apolonia, where Berat was also included.

In the process of social, economical and cultural development, the Illyrian town of Antipatrea was born not on a new soil, as it was thought, but on the basis of an earlier protourban habitation.

The favourable geographical position, the good natural and climatic conditions and the economical and cultural connections of the town with the zones of coastal lowland and the inner regions of the country by means of the natural valley of Osum, were important factors that led to the creation and flourishment of the Illyrian town of Antipatrea by the end of the 4th cent. -2nd cent. B.C.

The discovery in the systematic excavations of the surro-

unding wall tracts of the Illyrian urban period, the main gateway of the town preserved almost unchanged to our days, the perfect technique of construction of the defence fortification system of this town and the numerous ceramic artifacts, speak for the economical and cultural level of the town.

The most characteristic indications of the Illyrian towns such as the geographical position, the concept in the building of the system of fortification, the forms of the economic life and the material culture of the Illyrian town in the castle of Berati are very similar to the respective characteristics of the other Illyrian-Epirus towns.

The main gateway with the long corridor protected by a tower porte, the laying without mortar of the quadrate blocks of irregular heights (isogomic system), the use of transversal blocks in the connections between the two sides and escalated blocks, the presence of hewn front sides of stone blocks, convex blocks and hewn bands are constructive characteristic elements oftenly met in the Illyrian towns of southern Illyria, ceramics used in constructions of this cultural layer generally and Epirus such as Prishtë, Dimal, the Castle of Irmaj, Zgërdhesh, Lis, Butrint, Antigonea etc.

The household ceramics of everyday use and the massive undergo the same evolution observed in the discovered ceramics in a series of other centres of southern Illyrian territories. A characteristic feature of the ceramics of this period in the Illyrian town of Berati, like elsewhere in Illyria, is the gradual substitution of the traditional protourban technique of handicraft ceramics with the frequent use of potter's wheel.

In the rich repertoire of the ceramical object (cups, skifos, bowls, plates, big plates, amforaes, etc) it is noticed the appropriation of the helenistic forms and decorations by the local potters. Not dealing with the stylistic and morphological peculiarities of this ceramics, it should be mentioned that the table vessels are numerous and of different types.

From the viewpoint of forms, decorations and the technology of production it is the same ceramics that prevails in the other Illyrian towns and that is linked with the improvement and development of the technology of production in general, with the way of handicraft production and the demands of the market.

As we pointed out during the analysis of the table ceramics of this period, the vessels with black and reddish brown varnish, especially those of hydriæ type, as objects of a

high quality are worthy of mentioning. The absence of spoilage, household vessels has led us to consider these objects as imported from the neighbour town of Dimal. These ceramics are much similar to the ceramics of Dimal but possibly these objects might have come from some other big centre as Apollonia. The Illyrian town of Antipatrea had close trade ties with Apollonia, proved by the coins of Apollonia with Apollon-obelsik found during the excavations in Berat.

These ceramics just like the locally produced ceramics of this town are dated by the beginning of the 3rd century B.C. and the 2nd century A.D.

The fact that during the excavations there were found clay slag, spoilage of household vessels, baked clay whorls, tiles, etc., reveals that they were locally produced. The presence of some epigraphic seals written in Greek, (ΠΙΑΤΕ, Λογικ, εφοει etj); and some nonepigraphic seals with the names and the signs of the owners of the local workshops on the surface of some ceramics (tiles amphoraes, table vessels, weights) speak for the development of pottery in this town.

The relatively great amount of household ceramics and the ceramics for construction, mainly flat tiles (solene) and curved tiles (calyptere), are an indication of the growing needs of the population and of their local production.

The perfect technique used in the fortifications of defence of this Illyrian town and the abundance of the local ceramics speak for a clear economical social, building and productive activity of the town, presupposing that the town had reached a high economical, social and cultural level.

The limited number of the imported ceramics from other centres of helenistic world outside the territory of south Illyria, shows that the town met the main needs of the population with its own products and with the import (especially the luxury vessels, such as the ornamanted vessels) from the other centres of south Illyrian territories and the coastal helenistic colonies of Adriatik. In this way it greatly limited the import from the far helenistic territories. This fact is another indication of the good economical and social level of the Illyrian town of Berati, which coincides with that general period of flourishing in a series of centres of south Illyrian territories.

In the period that includes the end of the 2nd cent. B.C. and the 4th cent. A.D. no reconstructions were made in the

surrounding walls of the Illyrian town of Antipatrea, a characteristic this for a series of Illyrian habitations once fortified. As a result of the economical policy pursued by Rome, the population of the town just like in many other centres went on decreasing. Agriculture at that time was getting greater importance, so a good part of the population of the town might have gone to villages and dealt with agriculture. Like in many other habitations where we have to do with the phenomenon of the ruralization of urban economy.

Nevertheless, the data of the archaeological excavations, the ceramics and the limited number of coins, which are three times less than the discovered mediaeval coins, show that life in the town had continued uninterruptedly even after the events of the year 200, (the wars with Rome), when many damages were brought about and no reconstructions were made to the fortifications for defence. In the framework the system of the organization of the imperial provinces, like many other towns that did not become Roman colonies, the Illyrian town of Antipatrea could not enjoy the previous position and liveliness.

This fall in the Illyrian town of Antipatrea is a phenomenon noticed also in other Illyrian centres as in Dimal, the Castle of Irmaj, Selca e poshtme, Pogradec, etc.

The archaeological artifacts of the first century A.D. are composed of ceramics of the household use and ceramics used in constructions as a material for the covering of the buildings of a social and private character, and in the constructions of graves. The considerable number of ceramics fragments discovered, shows that during the 1st cent B.C. -4th cent. A.D. the ceramics workshops continued to produce for the needs of the population of the town. Step by step, clay vessels of the previous Illyrian period were replaced by the characteristic vessels of the 1st century A.D., in which an effort to adapt to the features of the red-terra-sigillata ceramics is observed.

In the expressive elements of this ceramics, in the forms and decorations of the vessels, in the technology of production and in their decoration in red (which substituted varnish) there are noticed common features with the ceramics of other centres of the south Illyrian territories. Compared with the ceramics of the precious period the products of this period are not as fine in their forms and decorations. This is mainly

observed in the painted ceramics because the decorations are done carelessly, without any defined criterion and the varnish is vague.

Nevertheless it should be mentioned that many vessels such as cups, plates, etc. preserve the characteristic elements of the ancient Illyrian period of the 3rd-2nd cent. B.C.

3. Late antiquity period 4th cent. -6th cent. A.D.

After the last information of the roman historian Tit Livy (200 B.C. in the first century A.D.) the written sources no longer mention the Illyrian town of Antipatrea. The name of the town in a modified form (Antipagrai), will reappear in the 6th cent. It is found at Prokop of Qezarea in the list of the fortifications of the New Epirus reconstructed by Justinian the 1st and in the guide «Synekdemus» of Hierokli (6th cent. A.D.) which appears with a completely different name Polyheriupolis.

In the excavations made in the ruins of the town, especially in those conducted in point B and in the sector of the gateway, there are to be stressed the detection of the traces of reconstructions made in the late antiquity. period. as it was the case of the discovery of the outer facade of the right vertical flat stripe at the entrance of the corridor of the main gateway. Signs of fortifications were also noticed in the excavations in point «B» (quadrate V) where the fortifications of the late antiquity period had been set up on the strong constructions of the surrounding walls of the urban Illyrian period. In point «D» there was also uncovered a part of the surrounding wall of this period about 2.23 m long which was not as thick as the previous surrounding wall, but only 1.95 m.

The excavations in sector F present interest because besides the archaeological artifacts, there were also discovered two fallen arches and some wall tracts that encloses the interior of a social or private building with a quadrate planimetry.

The technique of wall construction, dimensions of the arches' bricks, the archaeological artifacts and a coin of Anatas the 1st link the ruins of this building and its surroundings with the late antiquity period and precisely with the 5th-6th cent. A.D.

During the excavations in the ruins of this town, in the

inner part of the surrounding walls of the Illyrian urban period, there were discovered two children's graves with slates and solene tiles which are thought as belonging to the 4th cent. A.D. Children's graves built near the surrounding walls of the towns and castles are also met in other centres of our country such as: Pogradec, Paleokastër, Kruja, etc. These burials are linked with the pagan rite that the spirits of the buried children would help the warriors to defend the castles.

The archaeological artifacts of the late antiquity period were discovered in the fourth cultural layer during the excavations of 1973 and 1974 in the points «B» «and» «C» and even less so in the other points of excavations («D», «E», «F» and «G»).

The household ceramics constitute the majority of these findings. The metalical objects are more limited whereas the coins in comparison with the precious period, are more numerous.

The ceramics of this layer, in comparison with the ceramics of the two previous periods, is more limited concerning the collected fragments in different points of excavations and the vessels. Such a phenomenon is also noticed in other contemporary centres of the country.

Ceramics of the 4th-6th cent. A.D.

A. Table vessels

In table vessels there are included fragments of vessels with fine walls that reproduce vessels of everyday use such as soup plates or bowls, cups, jars, jugs, oinochai, amphorae, etc. (Tab. XXIII-XXXI, LVII-LVIII, LXXIII).

The vessels are prepared with the help of the wheel by pure clay, and are uniformly baked. The colour of the clay in the surface and in the broken parts is reddish ochre. Usually they have very flat ears, with elliptical and cylindrical section. The bottoms are usually flat.

The fortified town of Berati enters the group of these Illyrian-Arberi castles and towns (Lissus, Scodra, Aulona, Hadrianopoli, Onhezmi, etc.) which coping with the crisis of the slave-owning order of the 4th cent. A.D. thanks to their favourable position near the terrestrial and sea routes, rema-

ined important trade and artisan centres even in the late antiquity.

The crisis of the slaveowning order, people onslaughts of the 5th-7th century A.D. with their consequences made indispensable the reconstruction of the existing surrounding walls. This indispensability is revealed in written sources of the early Byzantine period, where the fortified town of Berati appears as Antipagrai, in the list of the fortifications of the New Epirus reconstructed by Justinian the 1st compiled by Prokop of Qezarea (6th century).

The similarity of the two names, Antipagrai-Antipatrea, the data of the archaeological excavations and Prokop's stating about the reconstructions made in the town convince us that Antipagrai is the Illyrian town of Antipatrea.

The cultural layer of the late antiquity is organically linked with the earlier layer.

We managed to notice some traces of reconstructions in some points of excavations in the surrounding walls of the town (they were especially clear at the northern pillar of the main gateway) which follow the line of the surrounding walls of the urban Illyrian period.

The data of the excavations though limited reveal that the dwellings of the late antiquity period were simple buildings. They had a four angled planimetry encircled with stone walls connected with mud. The archaeological artifacts found in these buildings dated in the 4th-6th century A.D. (pots, grain jars and some farming tools) speak for the agricultural character of the economy of the town at that time.

It should be pointed out that the ceramics of the late antiquity period are characterized by the reduction of their forms and their uniformity. The repertoire of forms is more limited as compared with the previous period. The prevailing vessels are: pots, bowls; jars and oinochai. Traditions inherited by the previous periods are noticed in the forms of these vessels, working tools and even in the monetary circulation.

The appearance in some types of table vessels of the technique of painting in red reveals the continuity of the elements old tradition from the ceramics of the first centuries of our era.

The reconstructions made in the defence fortification system; the archaeological artifacts mainly composed of ceramics,

working tools, some jewellery objects, and Byzantine coins of the 4th-6th century (about 14 coins) testify to a rejuvenation of the economic and cultural life of the town at this time.

4. Mediaeval period (7th-15th century)

In the documentary and narrative sources of the early mediaeval period and even later on the fortified town of Berati is mentioned with the same name but in different forms (Belgradum, Belogradum; Bellogradum, Belligradum) by the Byzantine chronicle writers everytime this town is linked with the historical events that had taken place in the southern Albanian lands. In these documents, it appears as castle town, as diocesan seat, (year 878) and later on as the centre of the vilayet.

From the second half of the 9th century up to 1918, the town had been under the rule of the Bulgars. The diploma of 1019 of Vasil the 2nd, the archbishop of Ohri speaks about the importance of the town as diocesan centre.

In the documentary sources the town will be later on mentioned in reference to different events as there were the wars between the Andjuins and the Byzantines (1272-1281), incursions of the Albanians upon the towns under Byzantine rule (1336) etc. In 1417, after the occupation of Kruja, Vlora and Kanina Berati fell under the control of the Turkish invaders.

These sources though limited, reveal that the town of Berati in the mediaeval time was an important diocesan and military administrative centre.

The stratigraphy of excavations of the layer of this period reveals an uninterrupted continuity from the late antiquity. In the constructions of this period it is noticed that the mediaeval walls follow in general the line of the surrounding wall of the Illyrian urban period. The elements of antiquity are also preserved in the defence system of this town. A typical element is the entrance in the form of a protected narrow corridor which as an element characteristic for the Illyrian fortifications is preserved in its complete form up to our days.

The main characteristic of this cultural layer is the pre-

vailing of the mediaeval ceramics (Tab. XXIII-XLIV; LIX-LX), some household objects and coins of the 11th-14th century, which are greater in number as compared with the previous period. (Tab. LXVI-LXVIII).

In the upper part of this layer we have set apart some vessels' fragments that are linked with the early Middle time. (Tab. XXXII). The majority of these fragments reproduce kitchen vessels, but table vessels as jugs, jars pots oinohe, etc. are also found here.

What strikes the eye are the ornamentations made in the surface of table vessels in red or brown.

In the realization of these motifs it is noticed the continuation of the ancient traditions of the local pottery of the first centuries of our era.

The constructions of these period, which belong to the time between the late Byzantine constructions and the early Turkish constructions, pottery objects, the ceramics used in constructions and the considerable amount of metallic coins reveal that during the time of early and mediaeval period (VII-XV), the fortified town of Berati was an important centre with a good economical level and with a developed monetary circulation, a thing that speaks for the economical connections of the town at that period with the important towns of the coastal lowlands such as Durrësi.

The presence of a series of churches within and outside the castle, built after the Byzantine style of the 13th-14th centuries in the form of a cross with a cupola equipped with fresks, icons and cult objects of a high artistic level are another indication of the importance of the town at that time.

What should be stressed about the mediaeval period is the progress noticed in the dynamics of the economical and cultural development of this town. This reveals that not only there's no interruption of the urban life, but in comparison with the late antiquity period, there is noticed a development of the urban life, proved by the reconstructions of the defence fortifications of this period and the numerous cult objects. All these testify to a high economical potentiality of the town at that time.

The fortified town of Berati, just like all the other towns of our territory, during the protofeudal period and especially during the 11-13th centuries, after the development of the feudal relations, was an Albanian feudal town with its local

Arbri population and played an important role in the formation of the Albanian nationality. During the 14th century, as the written sources prove, it was a prone of the Albanian feudal family of the Muzakaj.

Judging from the fortifications, archaeological artifacts, cult monuments and the monetary circulation the Illyrian-Arbri town of Berati was an important economical, administrative, diocesan and military centre with its ethnical continuity and continuity of habitation, and at the same time a dwelling centre always in development from the ancient to the mediaeval period.

Through the results of four-years archaeological excavations and the existing historical sources, in this study we tried to create a general tableau of the life of the town in different periods of its existence. We are conscious that we have not solved all the problems linked with this town. The archaeological excavations, which are not exhausted, undoubtedly will provide us with new data for the urbanistic study of the town, and will create greater possibilities for a more complete and allround study.

LISTA E SHKURTIMEVE

- Q.K.A. — Qendra e Kërkimeve Arkeologjike
B.A. — Buletin Arkeologjik
S.H. — Studime Historike
A.Alb. — Acta et Diplomata res Albania e medié aetatis illustrantia.
K.I.S.I. — Kuvendi I i Studimeve Ilire
U.I.N. — Utvrdena Ilirska Naselja
K.I.I.S.A. — Konferenca II e Studimeve Albanologjike
Rev. Arch. — Revue Archeologique.
M.K.SH. — Monumente të Kulturës në Shqipëri
S.C.I.V. — Studii si Cercetari de Istorie Veche.
B.U.S.H.T. — Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës.
I.I.A.A. — Ilirët dhe Iliria tek Autorët Antikë.

BIBLIOGRAFIA

- Adam J.A., *L'architecture militaire grecque*, Paris, 1982.
- Aliu S., *Tuma e Rehovës (Disertacion)*, Tiranë, 1987.
- Aliu S., *Varreza mesjetare në tumën e Rehovës*, «Iliria» 2/1986.
- Amandry R., *Collection Hélène Stathatos, Les bijoux antiques*, Strasbourg 1953.
- Anamali S., *Gërmime në anën verilindore të qytetit të Apolonisë «Studime Historike» 1*, 1964.
- Anamali S., *Amantia*, «Iliria» II, 1972.
- Anamali S., *Spahiu, Varreza arbërore e Krujës*, «Iliria» IX-X, 1979-1980.
- Anamali S., *Kështjella e Pogradecit*, «Iliria» IX-X, 1979-1980.
- Anamali S., *Antikiteti i vonë dhe mesjeta e hershme në kërkimet shqiptare*, «Iliria» IX-X, 1979-1980.
- Anamali S., *Nga ilirët tek arbërit*, «Iliria» 1, 1985.
- Anamali S., *Procese shndërrimi në trevën jugore ilire në shek. I-IV*, Tiranë, 1985.
- Andelic P., *Un aperçu de la typologie du verre medieval en Bosnie et en Hercegovine, në «Srednovjekovno steklo na Balkanu (V-XV vek) Beograd*, 1975.
- Acta et diplomata Res Albaniae Mediae Aetatis, vol. I, Vindobonae*, 1913.
- Batifoli B., *Les manuscrits grece de Berat d'Albania et les codex purpureas*, Paris, 1886.

- Baçe A., Qyteti i fortifikuar i Beratit «Monumentet» 2, 1971.
- Baçe A., Fortifikimet e antikitetit të vonë në vendin tonë «Monumentet» 11, 1976.
- Baçe A., Meksi A., Riza E., Historia e Arkitekturës shqiptare (Maket) Tiranë, 1979.
- Baçe A., Kështjella e Paleokastrës «Iliria» 2, 1981.
- Baçe A., Rrugët shqiptare në mesjetë (shek. VII-XV). «Monumentet» 1, 1984.
- Bereti V., Vendbanimi ilir i Triportit (Disertacion) 1988.
- Bozhori K.-Lico F., Burime tregimtare bizantine për Historinë e Shqipërisë, shek. X-XV, Tiranë 1975.
- Budina Dh., Disa rezultate të gjurmimeve në vendbanimet e lashta ilire të Kaonisë «K.I.I.S.A.», Tiranë 1969.
- Budina Dh., Antigonea, «Iliria» II, 1972.
- Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë, vëllimi I «Ilirët dhe Iliria tek Autorët Antikë, Tiranë, 1985.
- Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë., vëll. II; shek. VIII-XV, Tiranë, 1962.
- Cabanes P., Recherches archeologiques en Albanie 1945-1985, «Rev. Arch.» 1, 1986.
- Ceka H., Dega jugore e rrugës Egnatia «Monumentet» 2, 1971.
- Ceka H., Shënime nga gjeografia historike e Ilirisë së Jugut, «Iliria» 1, 1984.
- Ceka N., Qyteti ilir në Selcën e Poshtme «Iliria» II, 1972 (Le ville illyrienne de la Basse -Selce) «Iliria» II, 1972.
- Ceka N., Fortifikime të vona antike pranë rrugës Egnatia, «Monumentet» 7-8, 1974.
- Ceka N., Vendbanimi paraqytetar në Gradishtë të Belshit «Iliria» III, 1974.
- Ceka N., Tradits de civilisation urbaine en Illyrie du Sud (Tipare të kulturës qytetare në Ilirinë e Jugut) «U.I.N.», 1975.
- Ceka N., Nekropoli ilir në Belsh «B.A.» 5/1975.
- Ceka N., Ad Quintum «Iliria» VI, 1976.
- Ceka N., Arkitektura e qyteteve ilire «M.K.Sh. 1, 1975.
- Ceka N., Vendbanime protourbane në Ilirinë e Jugut, «Iliria», 7-8, 1977-1978.
- Ceka N., Lindja e jetës qytetare tek ilirët «Iliria» 2, 1983.
- Ceka N., Kultura protoqytetare ilire «Iliria» 1, 1985
- Ceka N., Qyteti ilir pranë Selcës së Poshtme, Tiranë 1985.
- Ceka N., Vështrim mbi zhvillimin e jetës qytetare tek Ilirët e Jugut, «Iliria», 2, 1985.
- Ceka N., Amfora antike nga Margëlliçi, «Iliria», 2, 1986.

- Cimbuleva J., Les vases a glaçure en argile blanche de Nessebre. (IX-XII) «Nessebre», Sofia, 1980.
- Charleston J., Some english finds of medieval glass with Balkan analogues «Srednovjekovno steklo, na Ballkanu (V-XV vek)» Beograd 1975.
- Cohen H., Description Historique des Monnaies, Leipzig 1930, vëll. VII e VIII.
- Celebiu E., «Shqipëria para dy shekujsh», Tiranë, 1930.
- Dautaj B., Zbulimi i qytetit ilir Dimal «Iliria» II, 1972.
- Dautaj B., Një rrugë kryesore në Apoloni «Monumentet» 7-8, 1974.
- D'Andria F., Le ceramiche archaiche da Torre —S. Sabina (Brindisi) e gli aprodi adriatici della Messapia. «Ricerca e Studi» IX, 1976.
- Dautaj B., Aspekte të jetës ekonomike në Dimal «Iliria» VI, 1976.
- Deroko A., Srednevjekovni Gradovi u Srbii Crnio Gorii i Makedonni Prosveta 1950.
- Dhamo Dh., Tradita e Onufrit dhe pasuesit e tij. (Gjurmime në pikturën shqiptare të mesjetës) —Disertacion i shkallës II, Tiranë, 1987.
- Farlati D., Illiricum Sacrum — Jacopo Coleti, Venetiae 1817, vol. III.
- Fistani F., Vendbanimi i fortifikuar i Kratulit «Iliria» 1, 1983.
- Floresku K., Unele observati in privere la ceramica decorata du culuare rosie e cerarea tirzie de la Capidava n S.C.I. V, 1, 1958.
- Gasparetto A., La Verrierie venitienne et ses relations avec le Levant balkanique au moyenage «Srednovjekovno steklo na Ballkanu (V-XV)» «Beograd» 1975.
- Hierocles «Hieroclis Synecdemus», 8-XIII.
- Hidri H., Gjurmë të një punishteje qeramike në Dyrrah, «Iliria» VI, 1976.
- Historia e Shqipërisë. vëll. I, Tiranë 1959.
- Moti A., Ndhimëse për hartën arkeologjike të rrethit të Durrësit, «Iliria» 1, 1987.
- Ilona K., Cszazarkori fibulak fötormai Pannoniaban, Budapest, 1937.
- Islami S., Lindja dhe zhvillimi i jetës qytetare në Iliri «Iliria» II, Tiranë 1972.
- Islami S., Qyteti ilir në Zgërdhesh, «Iliria» II, 1972.
- Islami S., Shteti ilir në luftrat kundër Romës, «Iliria» III, Tiranë, 1974.
- Islami S., Shteti ilir, vendi dhe roli i tij në botën mesdhetare «KISI» 1974, vëll. I.

- Jacobsthal P., *Greek Pins and their connections with Europe and Asia*. Oxford 1956.
- Karoly M., *Telepulés asatas, Veresegyhasz-Ivacson, «Comuniciones Archaeologica Hungarica»* 1983.
- Karaiskaj Gj., *Disa të dhëna të reja për datimin e kalasë së Elbasanit «B.A.»* Tiranë 1971.
- Karaiskaj Gj., *Gradishta e Symizës në periudhën e vonë antike dhe në mesjetë, «Iliria»* IX-X, 1979-1980.
- Karaiskaj Gj., *Pesë vjet fortifikime në Shqipëri*, Tiranë, 1981.
- Koehler C., *Corinthian A and B amphoras*, Princeton, 1980.
- Komata D., *Disa tipare të qeramikës mesjetare në Shqipëri «Ilirët dhe gjeneza e shqiptarëve»*, Tiranë 1969.
- Komata D., *Rezultatet e gërmimeve të vitit 1974 në Kalanë e Kaninës, «B.A.»* 5, 1975.
- Komata D., *Kështjella e Zharrës, fortesë e periudhës antike të vonë «Iliria»* VI, 1976.
- Komata D., *Qyteti iliro-shqiptar i Kaninës (Disertacion)*, Tiranë 1983.
- Komata D., *Bazilika paleokristiane e Mesaplikut «Iliria»* 1, 1984.
- Komata D., *Mbi disa dukuri të traditës në qeramikën shtëpiake të mesjetës së hershme. «Iliria»* 1, 1986.
- Kristo V., *Disa veçori fiziko-gjeografike të zonës kodrinore midis Vjosës dhe Osum-Semanit (Disertacion)*, Tiranë, 1981.
- Lambolia N., *Sulla cronologia della amfore romane di eta Repubblica (II-I secolo A.C.), «Revista di studi Liguri»* Anno XXI, N3/4 1955.
- Lahtov V., *Problem Trebeniške kulture, Ohrid*, 1965.
- Lako K., *Rezultatet e gërmimeve arkeologjike në Butrint në vitet 1975-1976. «Iliria»* 1, 1981.
- Lako K., *Kështjella e Onhezmit «Iliria»* 2, 1984.
- Leake W.M., *Travels in Northern Greece*, London, 1835.
- Livius T., *«Ab Urb Condita»*, Libri XXXI.
- Luzi R., Romagnoli M., *Antiche Maioliche di scava della Trocca Farnese in Valentano e altra eparse dal ducato di Castro shek. XIII-XVII. Valentano 26 sett. -25 ott. 1981.*
- Mano A., *Rezultatet e kërkimeve për zbulimin e theatrit antik të Apolonisë «B.A.»*, Tiranë 1971.
- Mano A., *Nekropoli i Apolonisë, Tuma I (Gërmime të viteve 1958-59), «Iliria»* I, 1971.
- Mano A., *Tregëtia dhe arteriet tregëtare në Ilirinë e Jugut, «Iliria»* VI, 1976.
- Mane Sh., *Kontribut për hartën arkeologjike të Shqipërisë, «Iliria»* VI, 1976.

- Mane Sh., Kalaja e Goricës, «Monumentet» 2, 1987.
- Mazzuhato O., La raccolta ceramiche del Museo di Roma, 1968.
- Muça S., Gërmimet të vitit 1983-Çakran «Iliria» 2, 1983.
- Nanaj A., Butrinti protoqytetar (Disertacion) Tiranë, 1988.
- Onuzi A., Vazhdimësia e qeramikës mesjetare në qeramiken popullore shqiptare «Kultura Popullore» Nr. 2, Tiranë 1982.
- Onuzi A., Poçeria Popullore në Shqipëri, Tiranë 1988.
- Papajani L., Raport mbi gërmimet arkeologjike të vitit 1973 në qytetin ilir të fshatit Klos të Mallakastrës «B.A.» 4, 1974.
- Papajani L., Gërmime arkeologjike të vitit 1974 në qytetin ilir të Klosit. «B.A.» 5, 1975.
- Pajakovski W., «Starozytni Epir e jege mieskancy» Poznan 1970.
- Polybius, «Historia» Libri V.
- Praschniker C., — A. Schober, Archäologische Forschungen in Albanien und Montenegro, Wien, 1919.
- Prendi F., Urbanizimi i Ilirisë së Jugut në dritën e të dhënave arkeologjike (shek. V-II p.e.sonë) «KISI», 1974.
- Prendi F., Budina Dh., Kalaja e Irmajt, «Iliria» II, 1972.
- Prendi F.-Zheku K., Qyteti ilir i Lisit, origjina dhe sistemi i fortifikimit të tij «Iliria» II, 1972.
- Prendi F., Një varrezë e kulturës arbërore në Lezhë, «Iliria» IX-X, 1979-1980.
- Procopius C., «De Aedificis» Libri IV.
- Porfyrogenetio C., De Thematibus, Palermo 1952. (Nxjerrë nga K. Bozhori-Filip Liço, Burime tregimtare bizantine për historinë e Shqipërisë shek. X-XV, Tiranë 1975 f. 5).
- Pukëvil F.C. Voyage de la Grece, Paris 1820, vol. I.
- Rey L., Guide d'Albania, 1930.
- Rikaqis R., Istoriki archeologjiki ke Iaografiki pragmatei tou tematon Beration, Athene, 1911.
- Robinson H., Pottery of the roman period. The Athenian Agora. Princeton, 1959.
- Sabatier J., Description générale des monnaies byzantines, vëll. I e II, Leipzig, 1930.
- Spahiu H. — Komata D., Shurdhahu-Sarda, qytet i fortifikuar mesjetar shqiptar «Iliria» III, 1974.
- Spahiu H., Ekspeditë përnjohëse në rrethet e Beratit e të Skraparit «Iliria» VII, VIII, 1977-1978.
- Spahiu H., Monedha bizantine të shek. V-XIII të zbuluara në territorin e Shqipërisë, në «Iliria» IX-X, 1979-1980.
- Spahiu H., Muret rrethuese të Kështjellës së Beratit në «Iliria» 1, 1983.

- Sufflay M., Städte und Bürgen Albaniens hauptsächlich während des mittelalters, Wien und Leipzig, 1924.
- Tomashek W., Pauly-Wissowa, Real Encyclopädie der classischen altertumswissenschaft, Stuttgart 1894-1898.
- Tozer H.F., Researches in the Highlands of Turkey, London, 1869, vol. I.
- Ugolini L.M., L'Acropoli di Butrinto «Albania Antica» volumi III, Rome 1942.
- Ylli L., Dy kështjella ilire në Prishtë, «Iliria» 1, 1984.
- Ylli L., Vështrim arkeologjik i kulturave prehistorike dhe antike ilire në rrethin e Skraparit (Disertacion) Tiranë, 1986.

LISTA E DEÇITURAVE TË FIGURAVE

- Fig. 1 Berat. Pamje e kalasë dhe një pjesë e qytetit (pikturë) gjysma II e shek. XIX.
- Fig. 2 Pamje e kodrës së kalasë me grykën e ngushtë midis dy kodrave.
- Fig. 3 Harta e qendrave arkeologjike antiko-mesjetare të rrethit të Beratit.
- Fig. 4 Planimetria e qytetit të fortifikuar të Beratit.
- Fig. 5 Planimetria e kuadrateve të gërmimit në pikën B.
- Fig. 6 Profili i stratigrafisë së anës perëndimore të kuadratit IV në pikën B.
- Fig. 7 Profili verior i kuadratit I në pikën D.
- Fig. 8 Profili i gërmimit të kuadratit I (prerjet A-A') në pikën F.
- Fig. 9 Planimetria e kuadratit I në pikën F.
- Fig. 10 Pamje e shtrojes me fragmente tjegullash e dinosash në kuadratin I-rë të pikës F.
- Fig. 11 Pamje e fasadës së jashtme të murit ilir në pikën B.
- Fig. 12 Pamje e fasadës së jashtme të murit verilindor të kullës nr. 21.
- Fig. 13 Fasada e brendshme e murit ilir në pikën B.
- Fig. 14 Pamje e teknikës së ndërtimit në një trakt muri në pikën B.
- Fig. 15 Trakt muri nga pika B me elementë të sistemit të shkallëzimit.
- Fig. 16 Pamje e murit ilir me hyrjen për në kullën nr. 21.
- Fig. 17 Pamje e këndit të takimit të dy mureve ilire në pikën C.
- Fig. 18 Teknika e ndërtimit të mureve ilire në pikën C.
- Fig. 19 Planimetria e hyrjes kryesore të qytetit.
- Fig. 20 Koridori i hyrjes kryesore pamje nga e djathta.

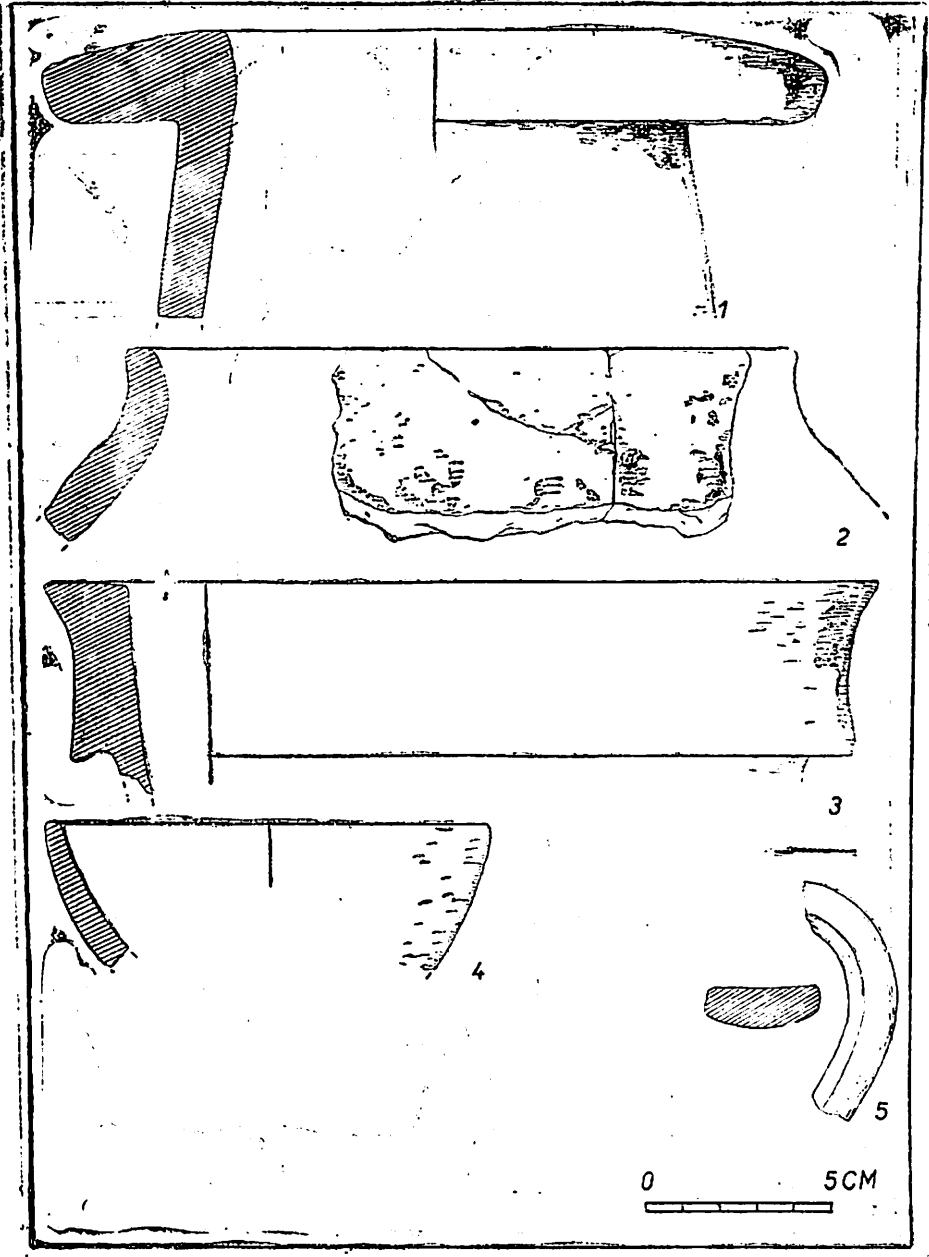
- Fig. 21 Pamje nga e majta e koridorit të hyrjes kryesore.
- Fig. 22 Pamje e kryekullës përmbi hyrjen kryesore të qytetit.
- Fig. 23 Prerja A-A' e kryekullës përmbi hyrjen kryesore dhe planimetria e saj.
- Fig. 24 Shtylla (patura) e anës veriore të portës kryesore me gjurmë rindërtimesh të kohës antike të vonë.
- Fig. 25 Pamje e korridorit të hyrjes kryesore me oborrin e fortifikuar.
- Fig. 26 Pamje e pjesshme e kodrës së kalasë së Goricës.
- Fig. 27 Planimetria e kalasë së Goricës.
- Fig. 28 Drithë i karbonizuar i gjetur në pikën B.
- Fig. 29 Planimetria e kuadratit IX në pikën B.
- Fig. 30 Planimetria e gërmimit të kuadratit I në pikën D.
- Fig. 31 Pamje e fasadës së brendshme të murit rrethues në pikën D.
- Fig. 32 Planimetria dhe pamje ballore e murit rrethues në pikën E.
- Fig. 33 Pamje e fasadës së jashtme të murit rrethues në pikën E.
- Fig. 34 Planimetria e kuadratit II-III në pikën F.
- Fig. 35 Planimetria e kuadratit I në pikën F.
- Fig. 36 Pamje e plotë e harkut të zbuluar në kuadratin II të pikës F.
- Fig. 37 Varr fëmije i zbuluar pranë murit rrethues të periudhës qytetare ilire në pikën C.
- Fig. 38 Pamje e varrit të zbuluar përmbi blloqet e murit ilir në pikën A.
- Fig. 39 Pamje e mureve iliro-mesjetare në pikën B.
- Fig. 40 Pamje e murit iliro-mesjetar në pikën C.
- Fig. 41 Planimetria e mureve të zbuluar në pikën E.
- Fig. 42a) Prerja B-B' e faqes së brendshme të mureve që i bashkangjiten njëri-tjetrit në pikën E. b) Fragment i fasadës së brendshme të tij.
- Fig. 43 Pamje e fasadës së brendshme të mureve në pikën E.
- Fig. 44 Pamje e mureve që i bashkangjiten njëri-tjetrit në pikën E me një pjesë të kanalit.
- Fig. 45 Pamje e kanalit të zbuluar në pikën E.
- Fig. 46 Prerja e pusetave nr. 1 e nr. 2 të zbuluara përpara murit ilir në pikën B.
- Fig. 47 Pamje e pusetave nr. 1 e nr. 2 në pikën B.
- Fig. 48 Pamje e pusetës nr. 1.
- Fig. 49 Pamje e pusetës nr. 2.
- Fig. 50 Porta e oborrit të fortifikuar me monogramin e Mihal Komnenit (djathtas lart).
- Fig. 51 Monogrami i Mihal Komnenit i ndërtuar me tulla bizantine në fillim të shek. XIII.

LISTA E DIÇITURAVE TË TABELAVE*

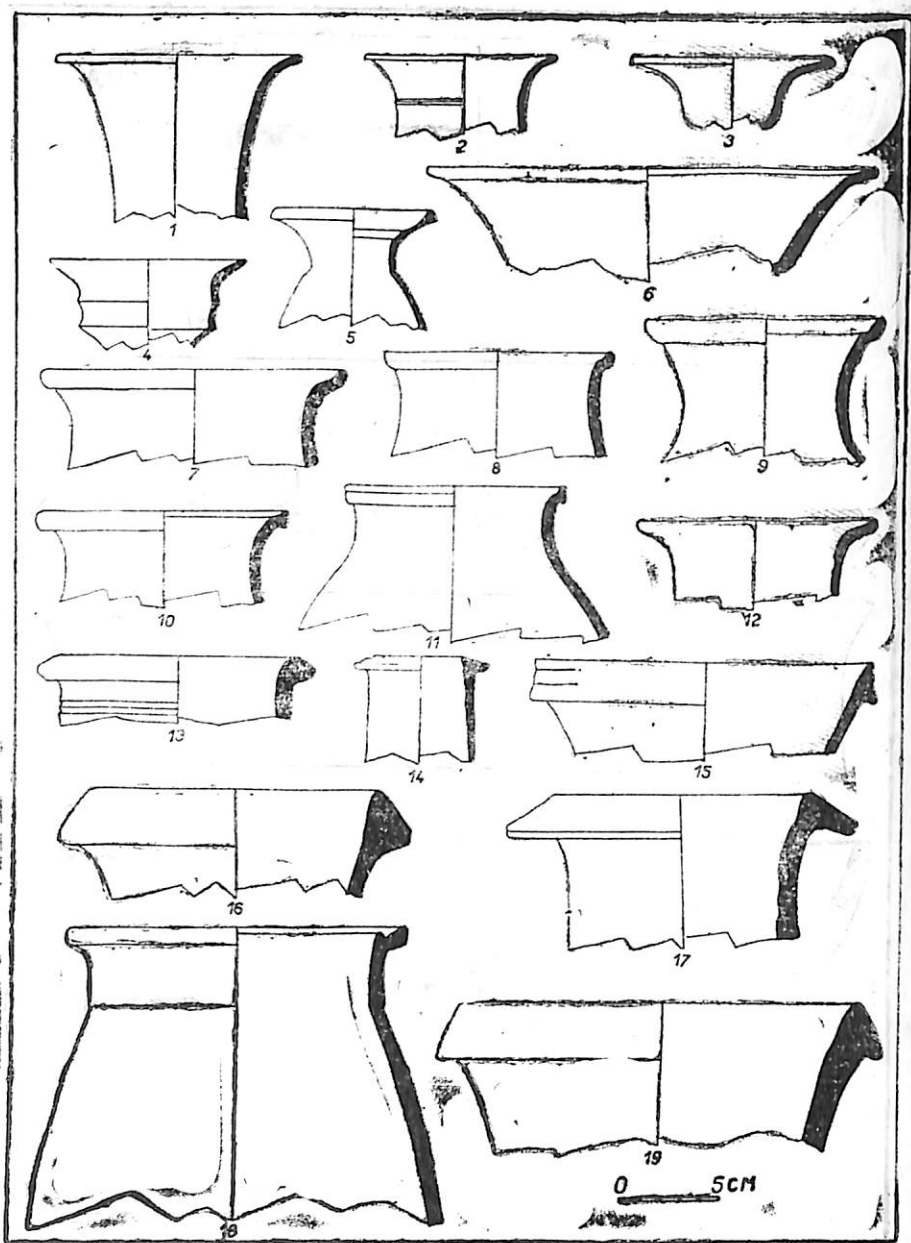
- Tab. 1 — Qeramika protoqytetare e prodhimit vendas dhe e importuar (shek. VII-V p.e.sonë).
- Tab. II-X, LI-LIV — Qeramika e periudhës qytetare ilire shek. III-II p.e.sonë).
- Tab. XI-XXII, LV-LVI — Qeramika qytetare ilire e periudhës së pushtimit romak shek. I p.e.sonë. shek. IV i e.sonë.
- Tab. XXIII-XXVI, XXX-XXXII, LVII-LVIII — Qeramika e kohës antike të vonë shek. IV-VI e.sonë.
- Tab. XXVII-XXIX, XXXIII — Qeramika e mesjetës së hershme shek. VII-X.
- Tab. XXXIV-XLIV, LIX-LX — Qeramika e periudhës mesjetare (shek. XII-XV).
- Tab. XLV — Enët prej qelqi.
- Tab. XLVI-XLVIII, LXI-LXIII — Objekte metalike, rrotulla prej balte të pjekur.
- Tab. XLIX-L — Fragmente enësh të thjeshta dhe të pikturuara të periudhës protoqytetare e pjesë parete kasollesh.
- Tab. LXIV — Terrakota, objekte metalike, kocke, enë qelqi, enliopioni.

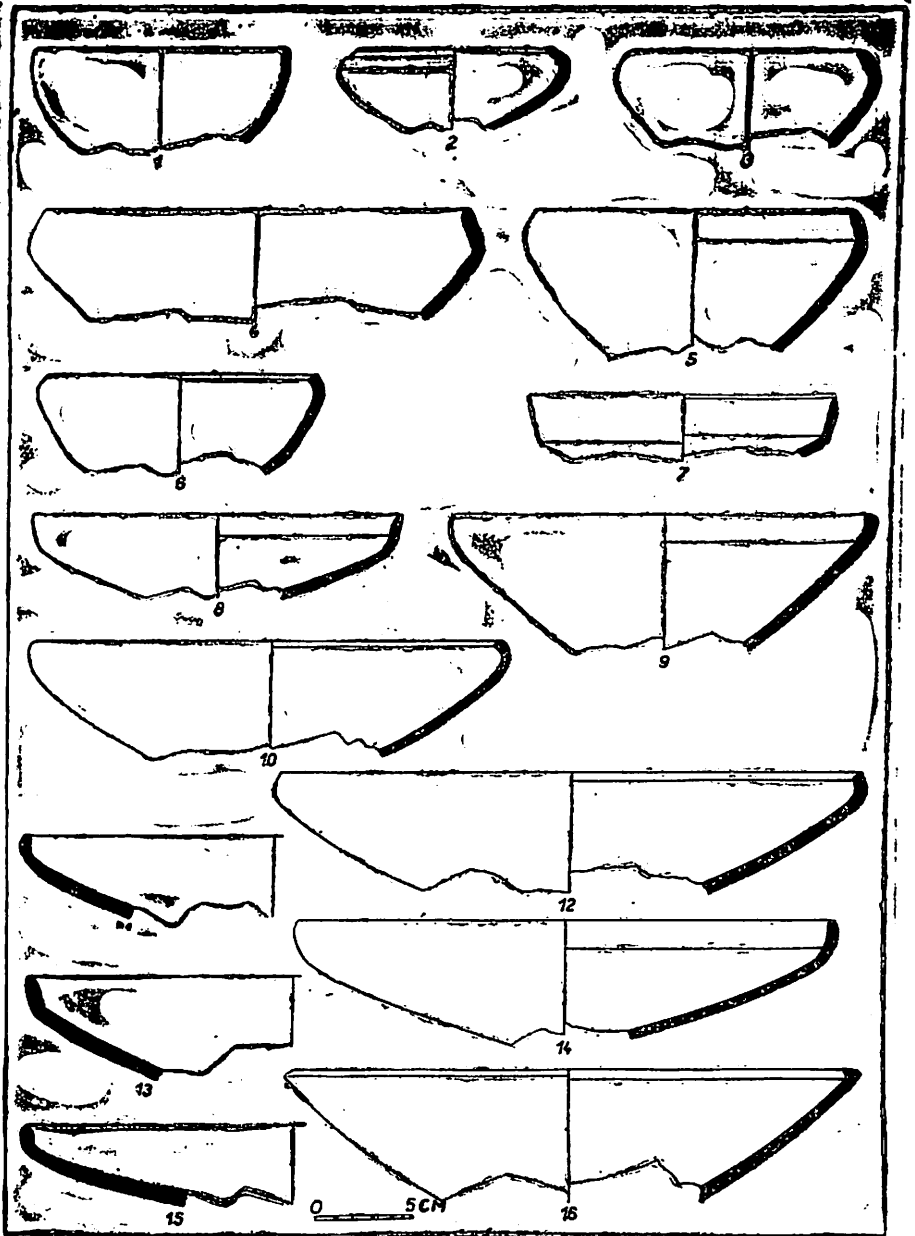
* Klasifikimi i qeramikës në tabela është bërë në përgjithësi sipas periudhave. Por për arsye teknike midis tyre ka edhe ndonjë luhatje të vogël, prandaj lexuesi do të orientohet kryesisht sipas tekstit.

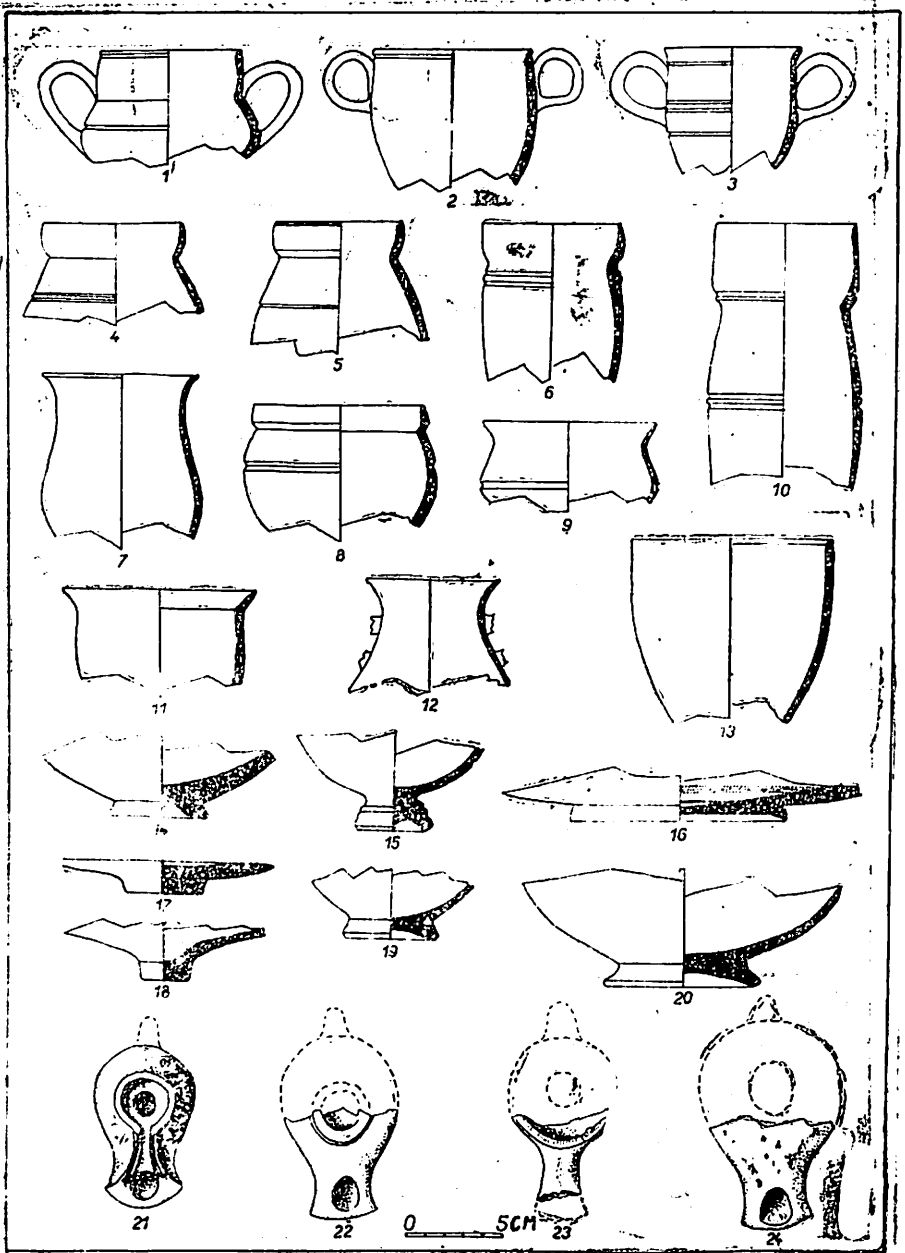
- Tab. LXV — Monedha bronzi të Apolonisë, romake dhe antike të vona.
- Tab. LXVI — Monedha të kohës antike të vonë.
- Tab. LXVI-LXVIII — Monedha bizantine.
- Tab. LXIX — Qeramika e pikturuar e periudhës protoqytetare.
- Tab. LXX — Qeramika e pikturuar e periudhës qytetare ilire (shek. III-II p.e.sonë).
- Tab. LXXI — Qeramika e pikturuar e periudhës qytetare ilire (shek. III-II p.e.sonë).
- Tab. LXXII — Qeramika e pikturuar e shek. të parë të e.sonë dhe kohës së vonë antike.
- Tab. LXXIII — Qeramika me smalt e periudhës mesjetare.
- Tab. LXXIV — Qeramika me smalt e periudhës mesjetare.
- Tab. LXXV — Qeramika me smalt e periudhës mesjetare.

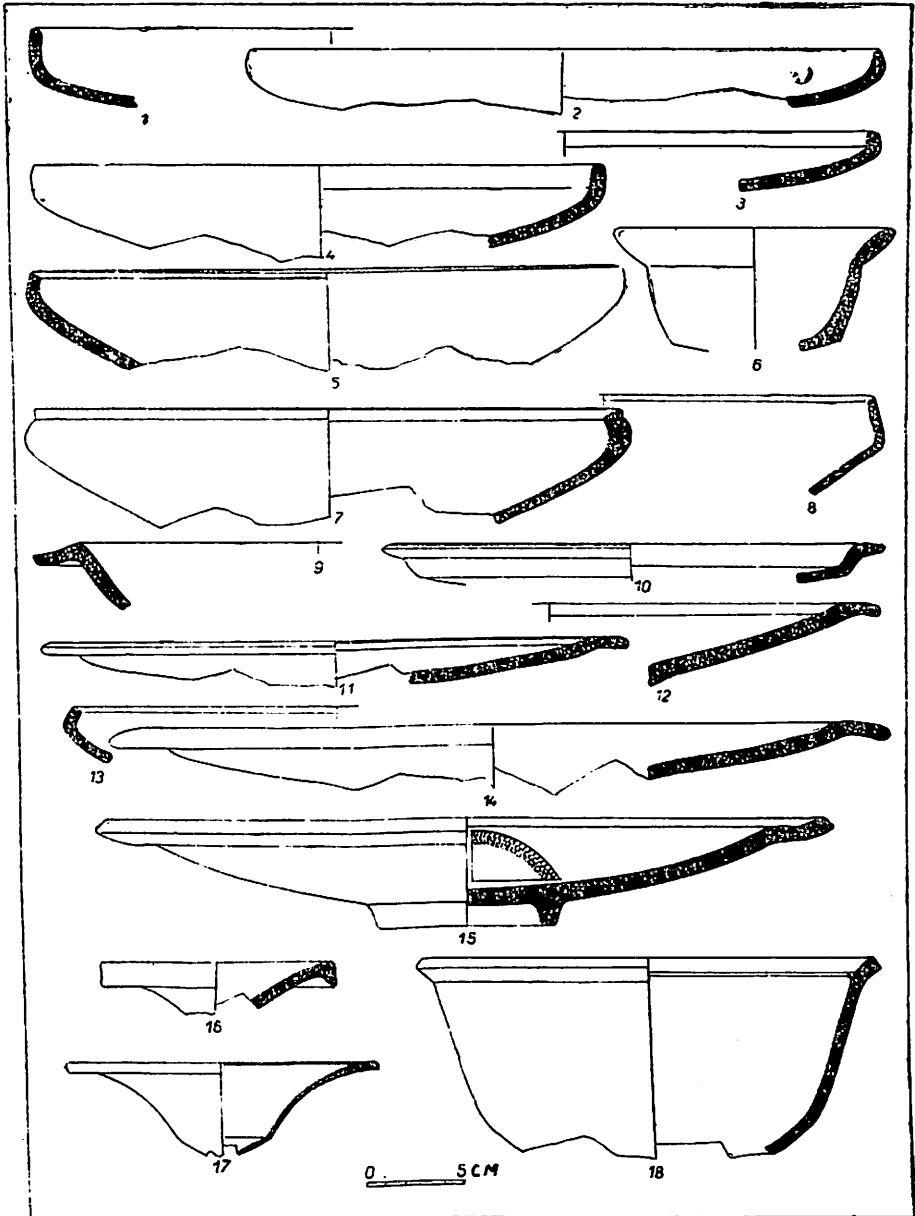

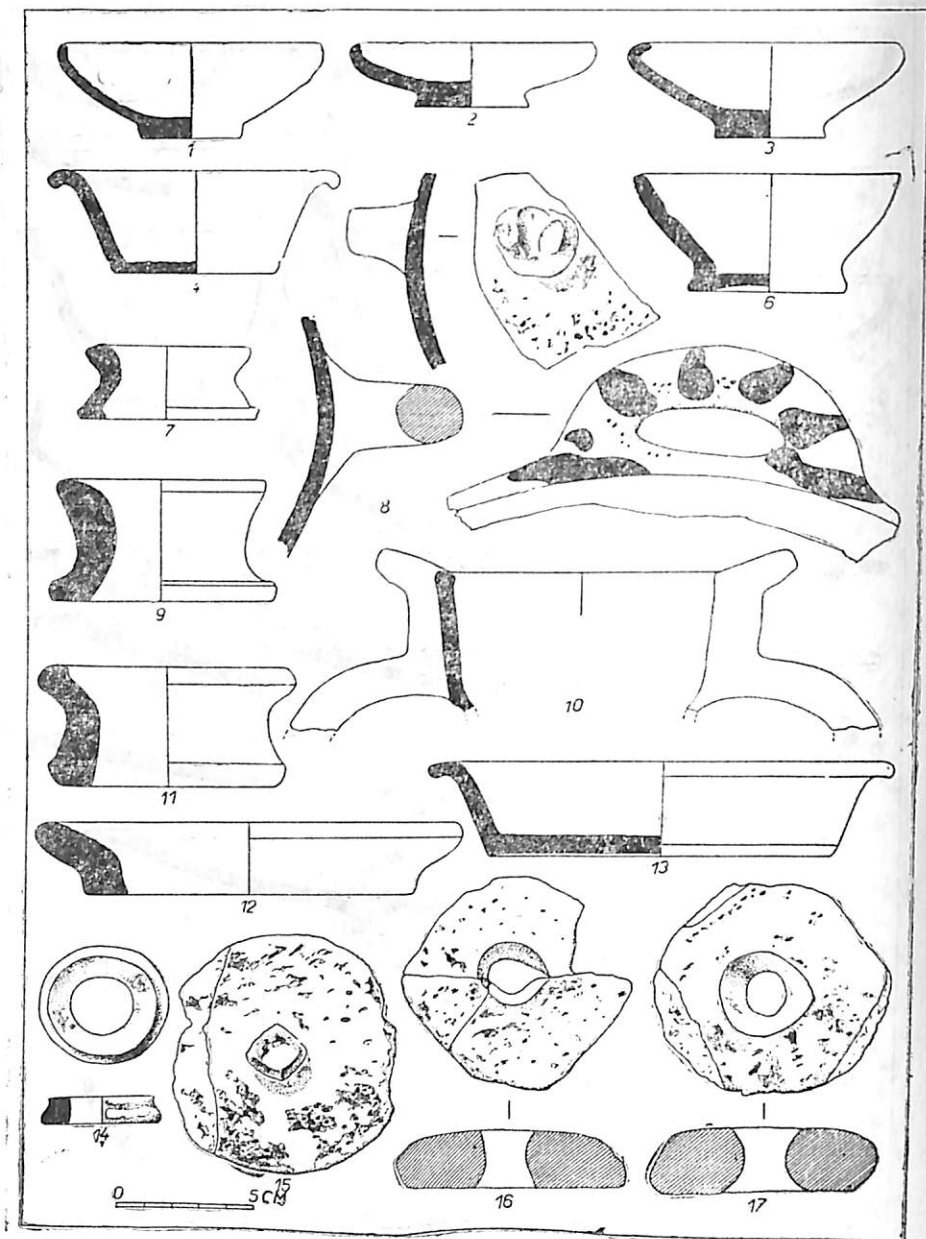
TAB. II

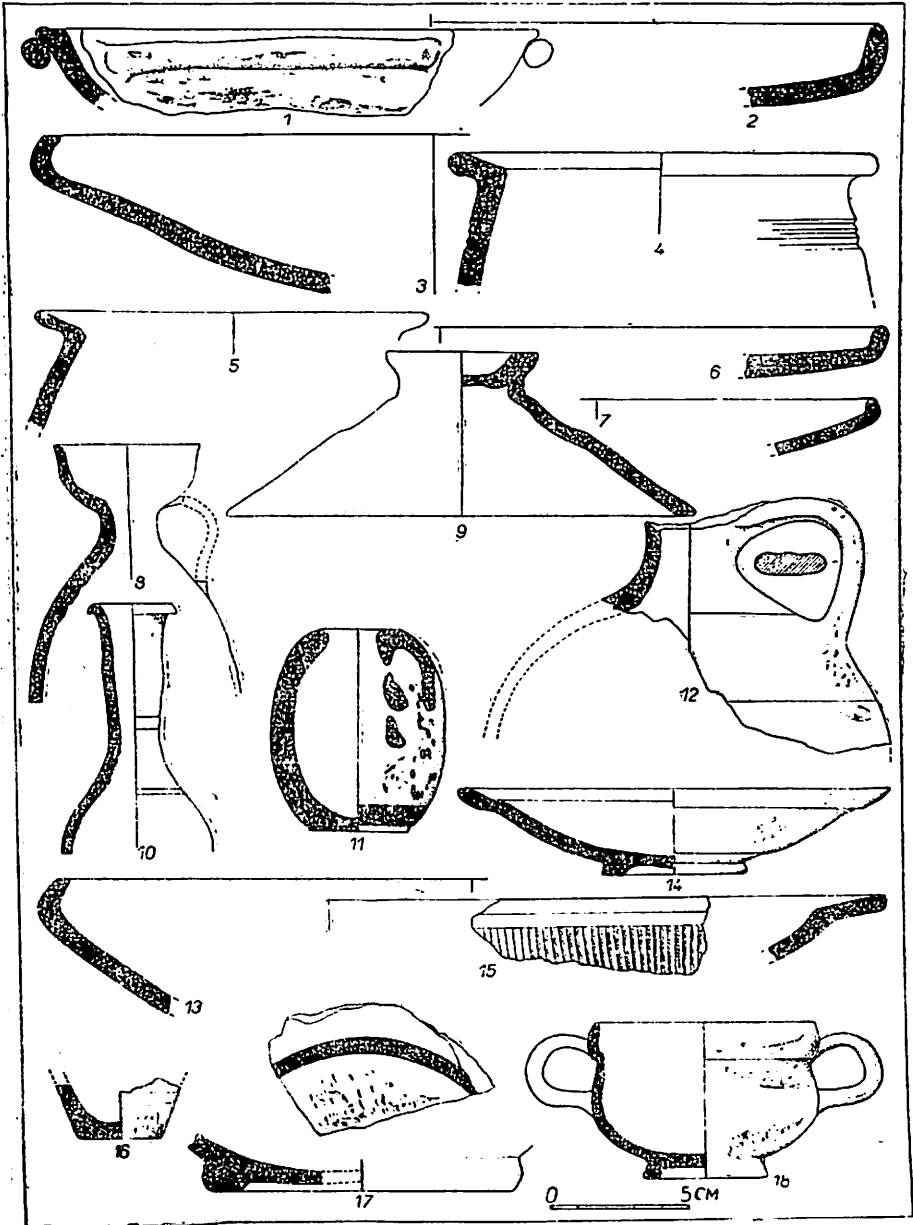

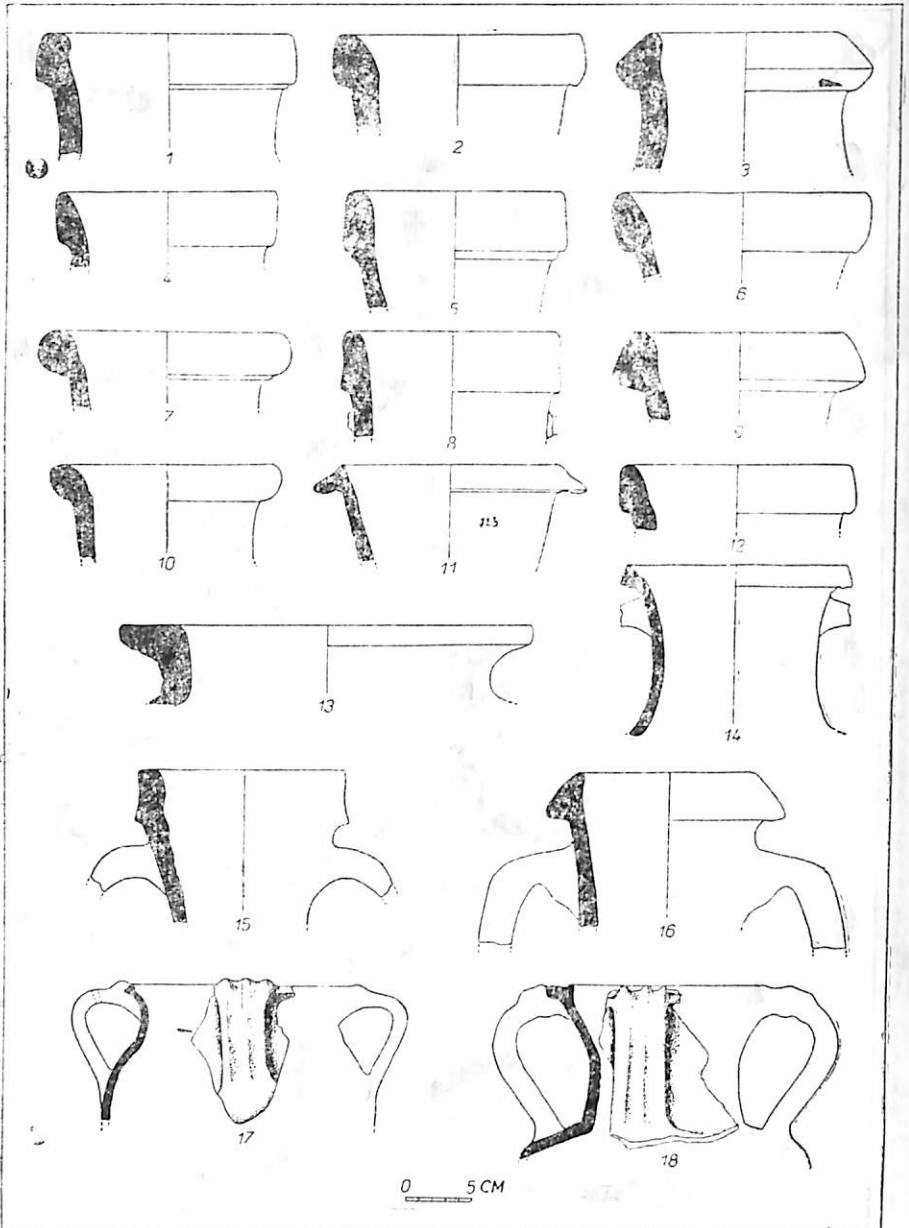

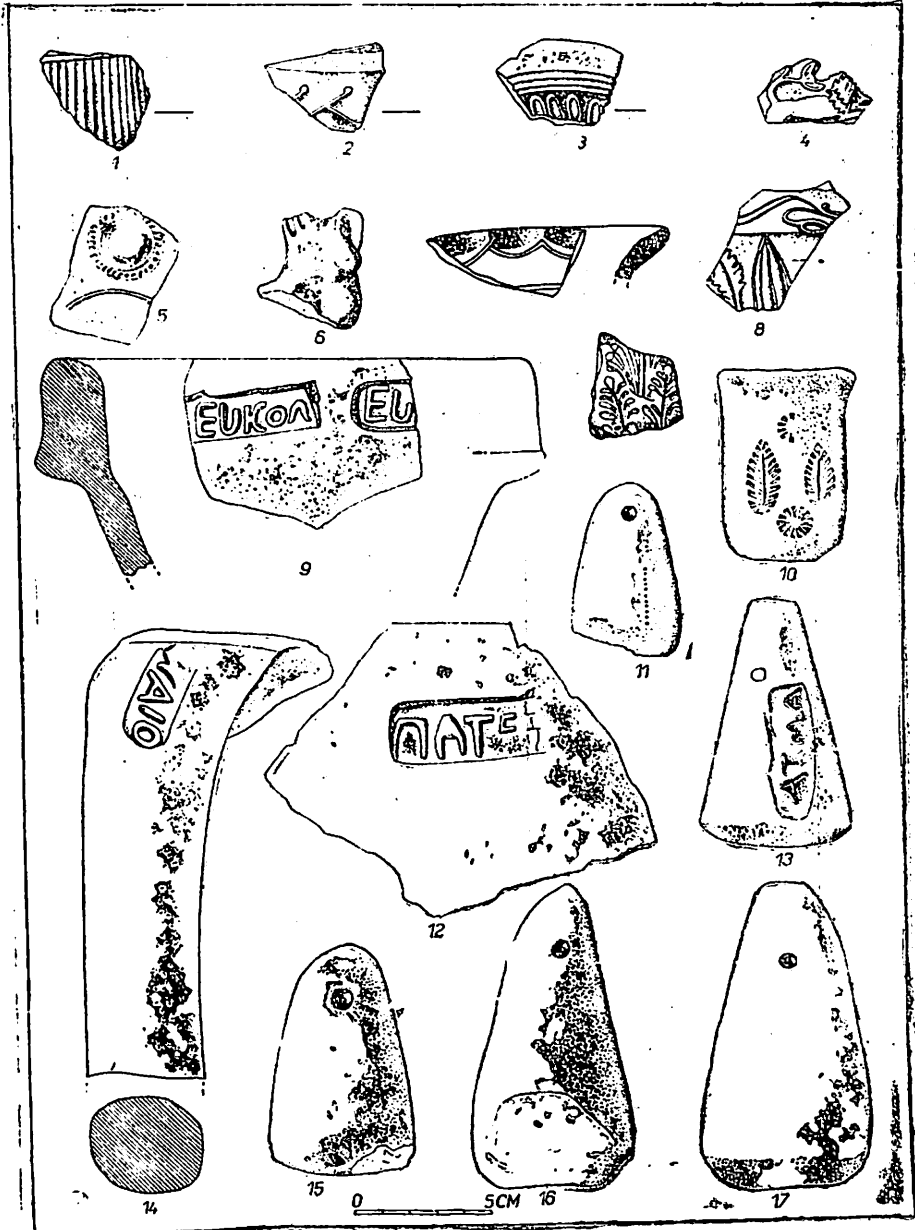

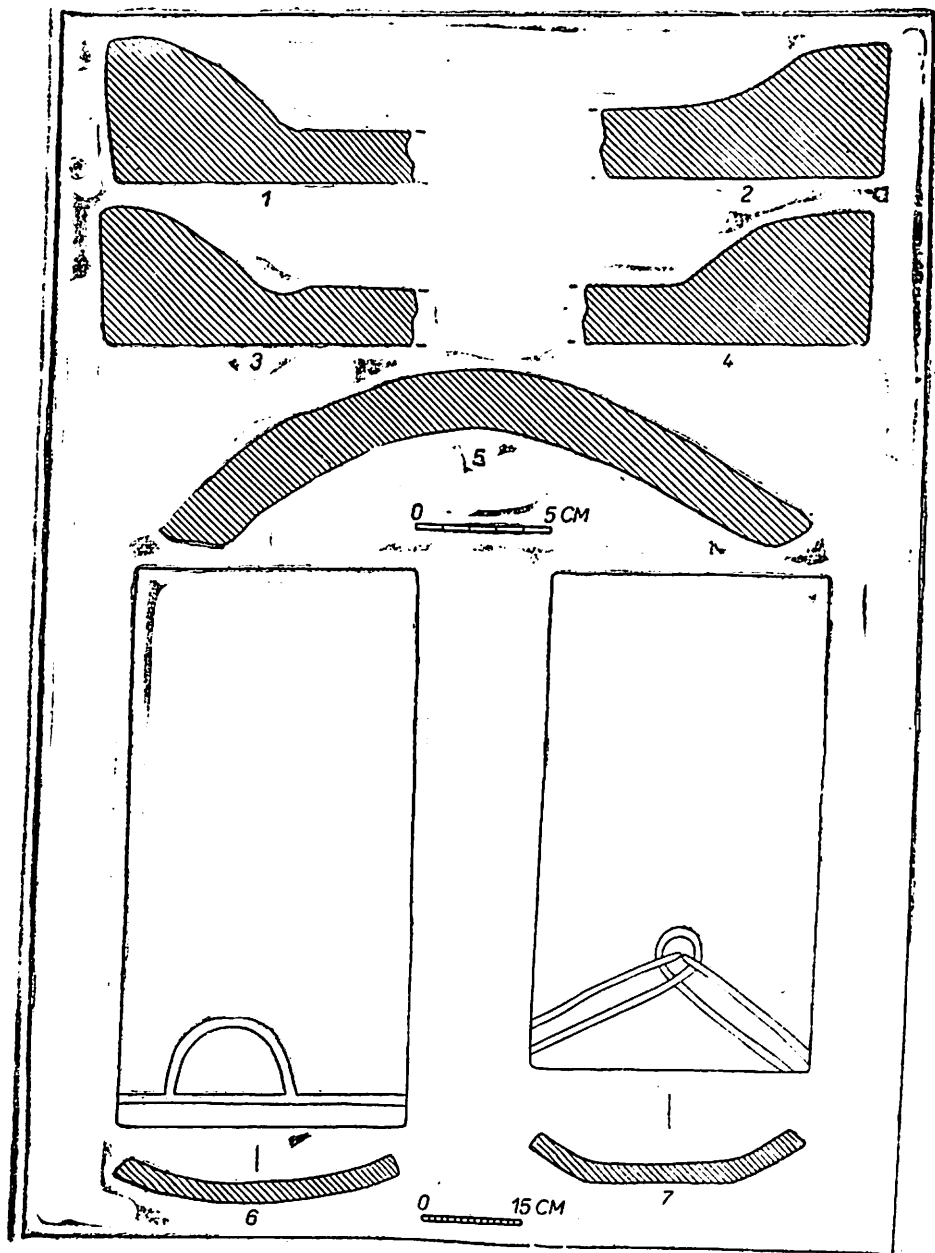

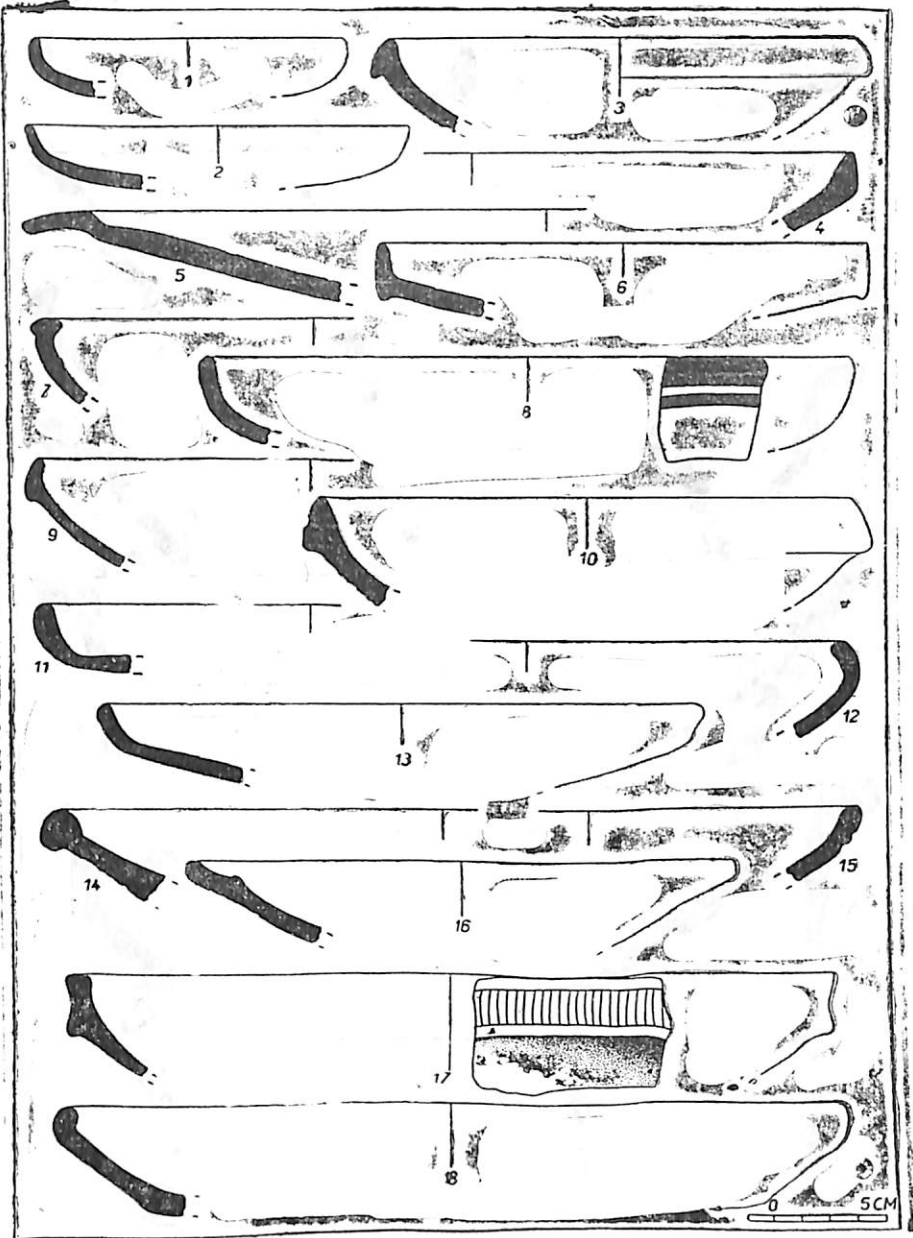
TAB. VII

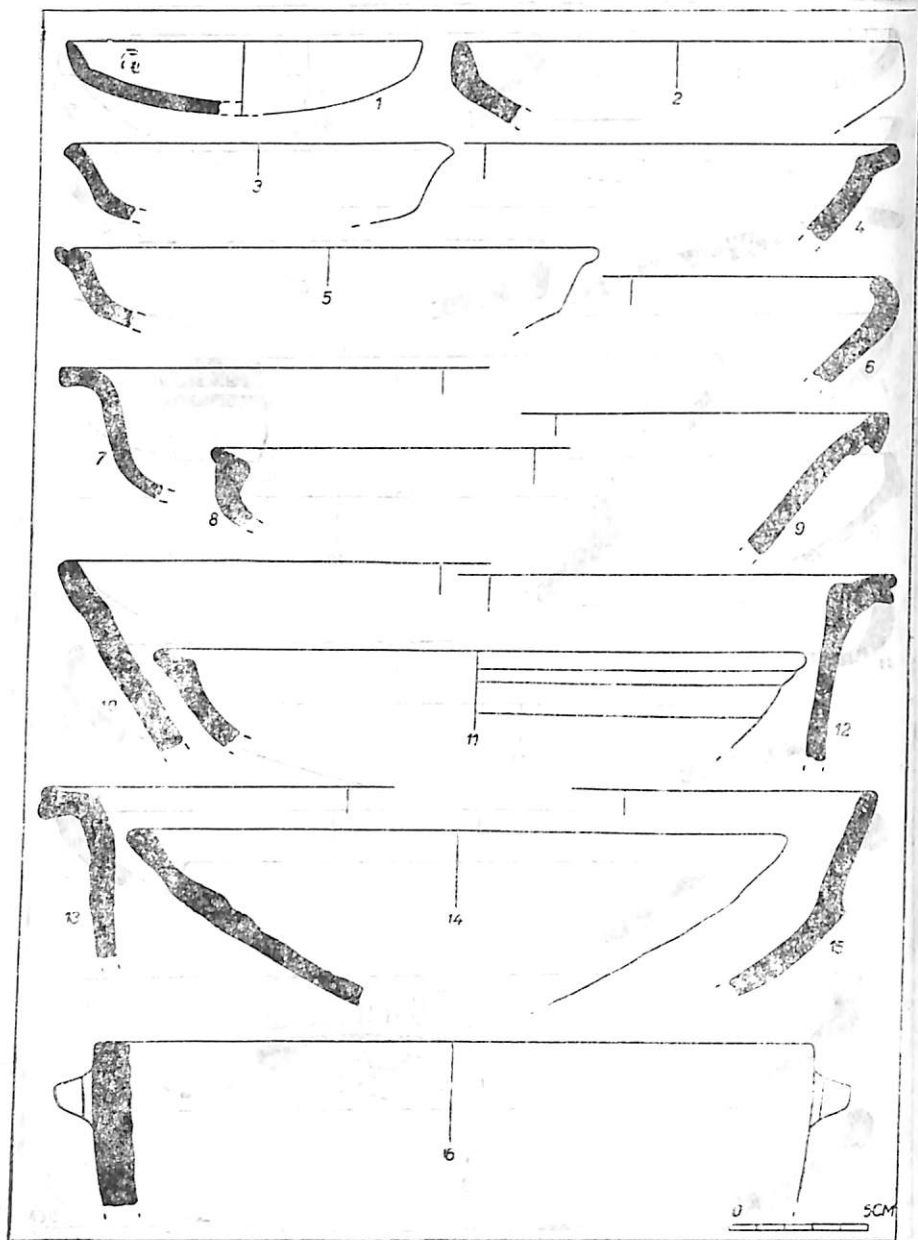

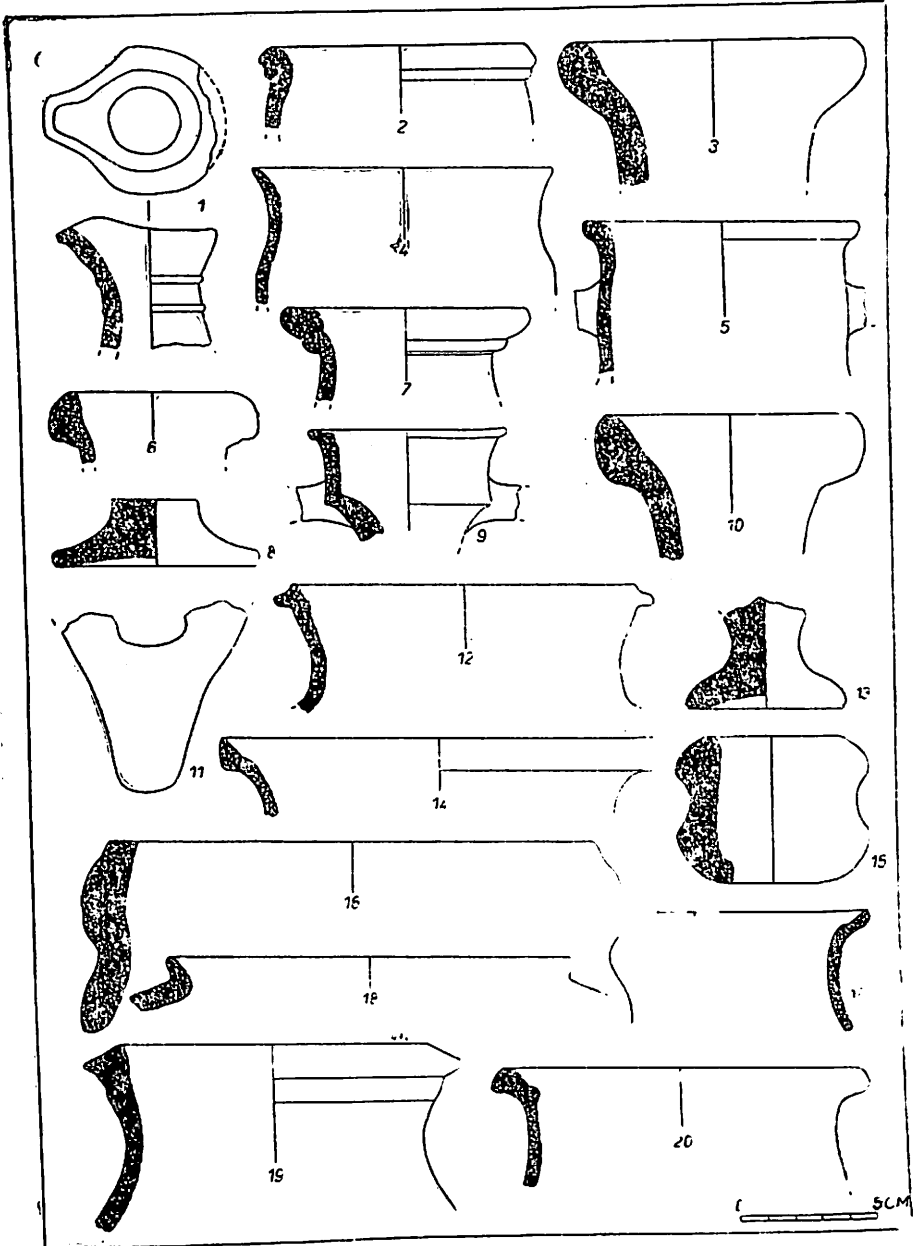

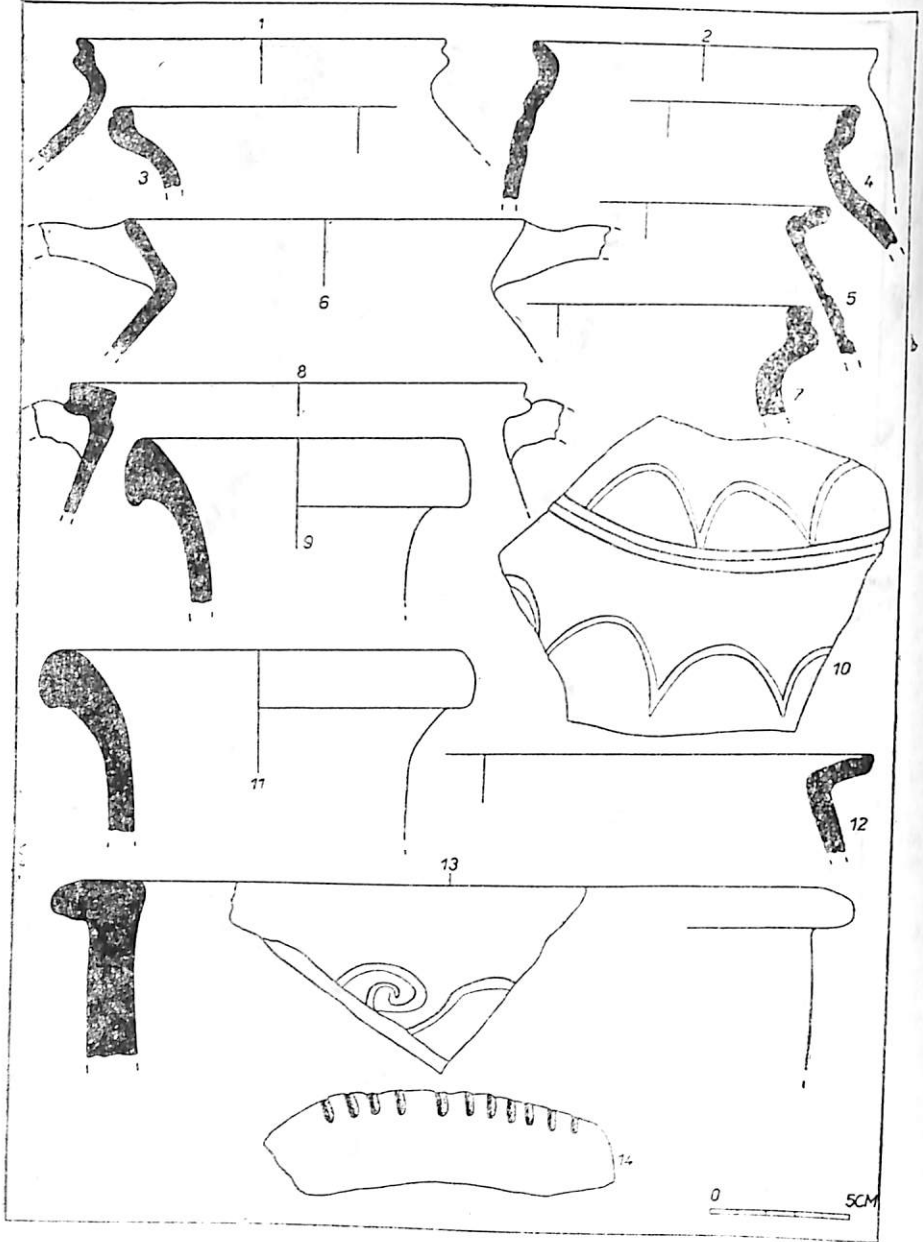

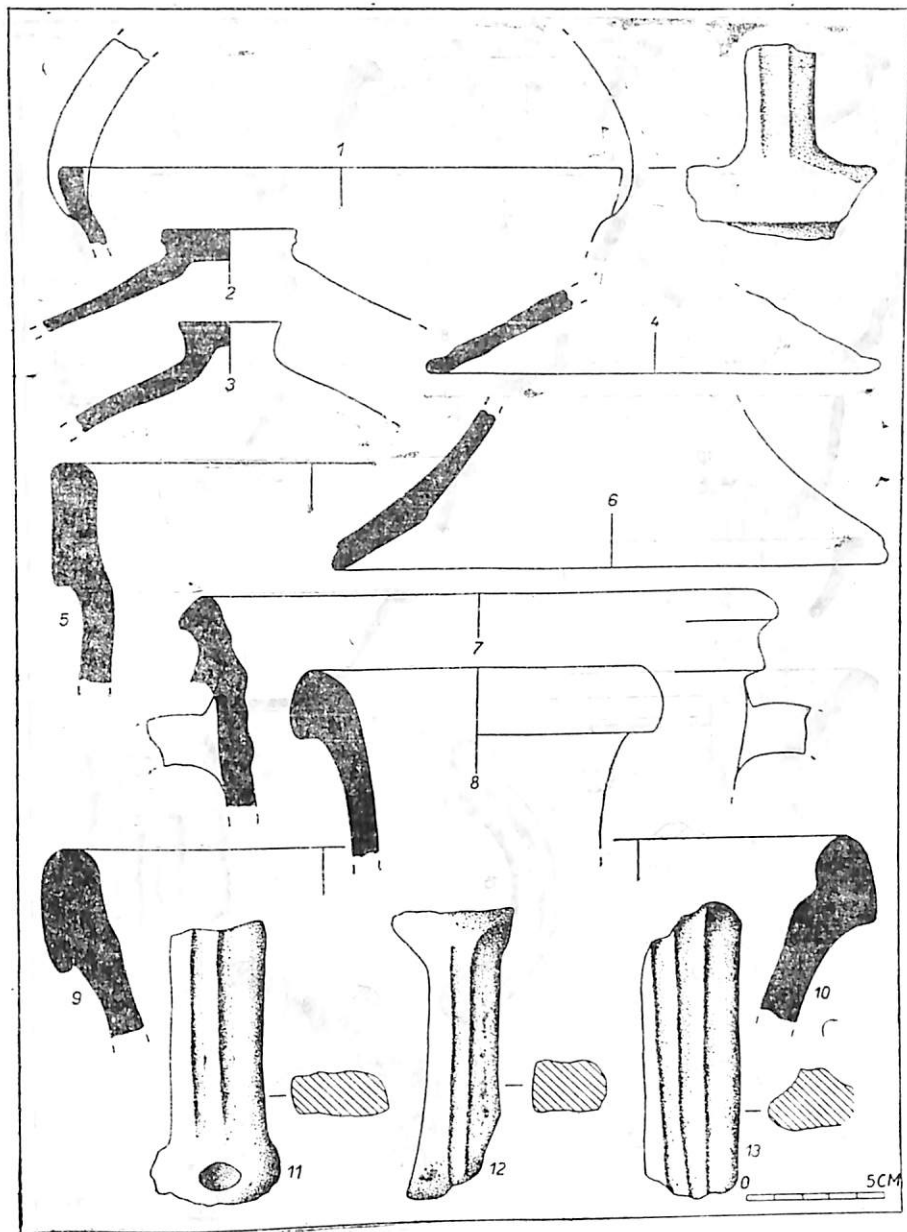

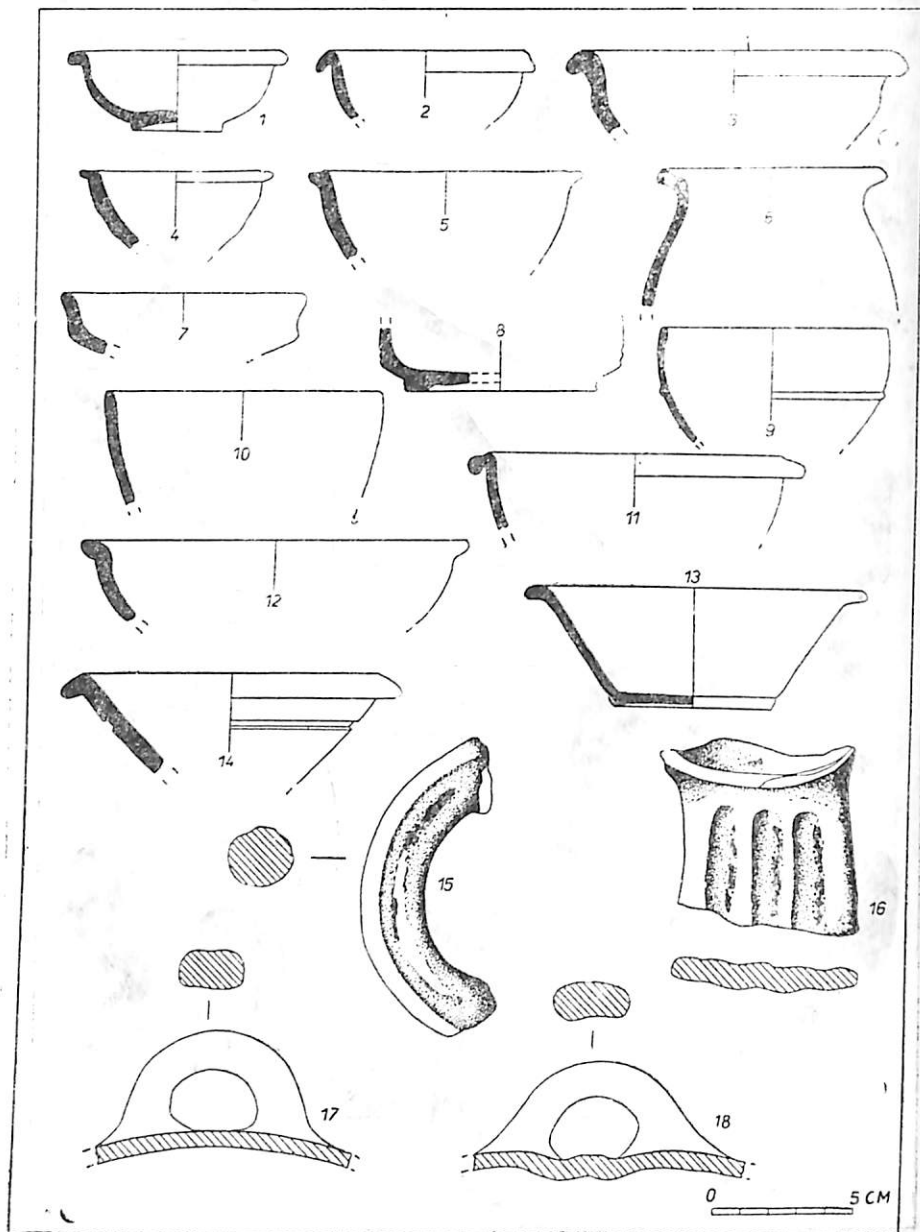

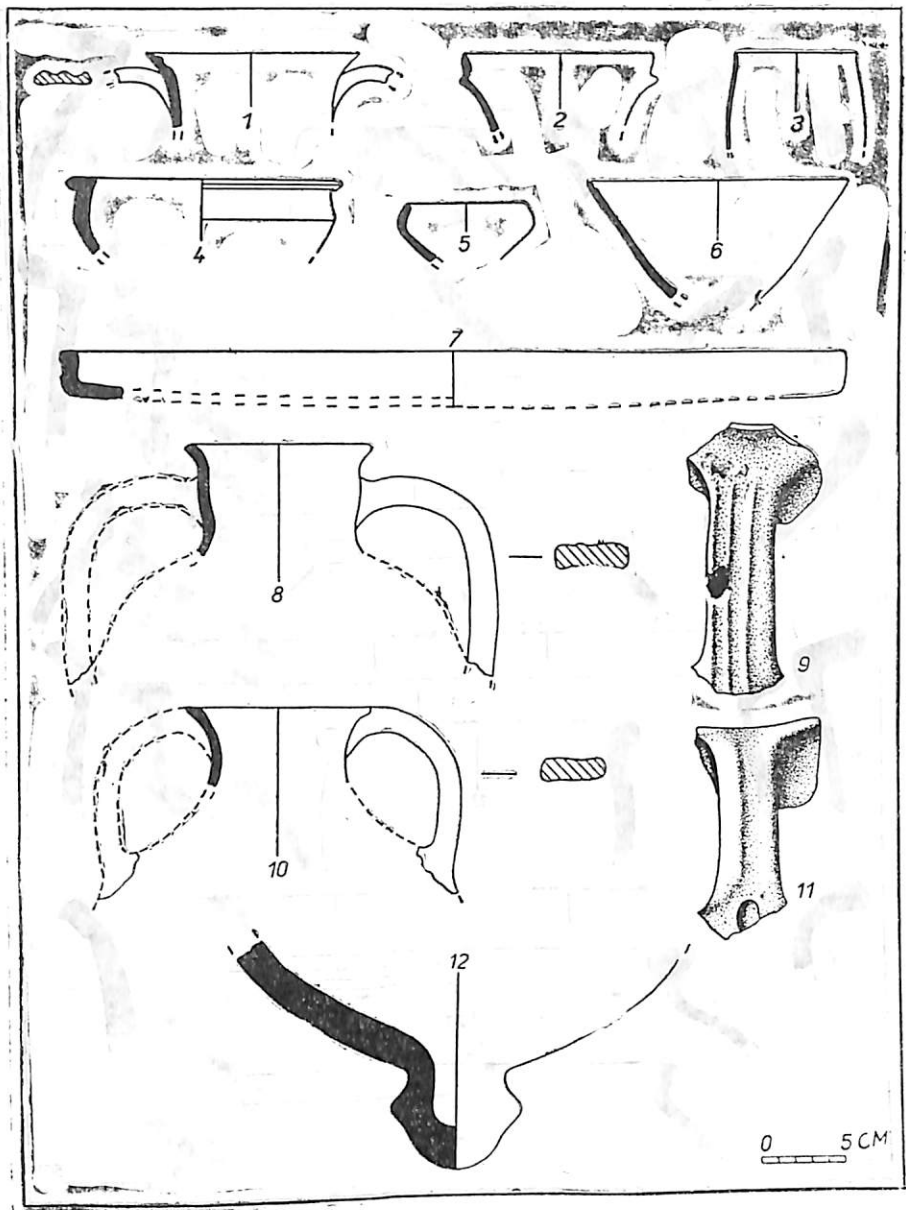

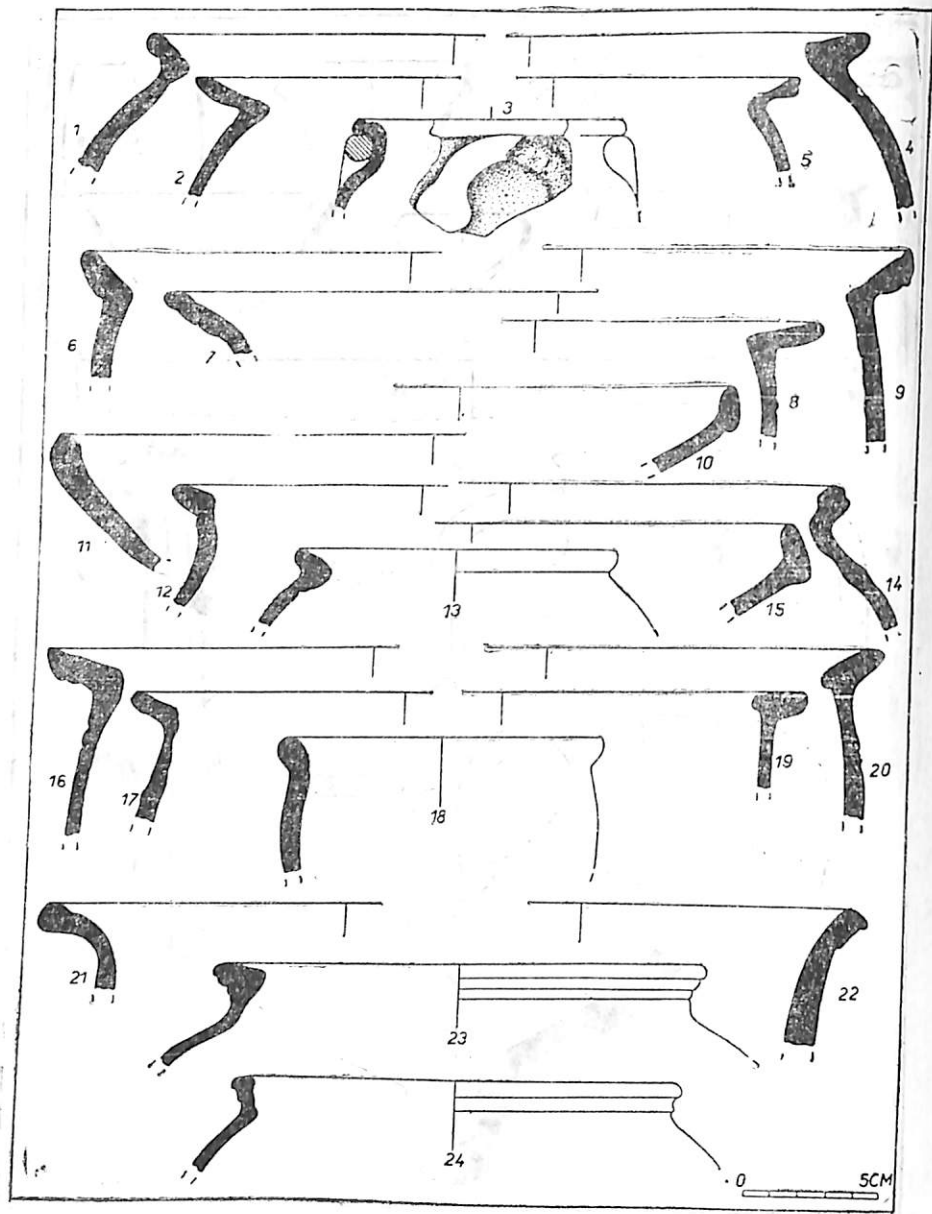

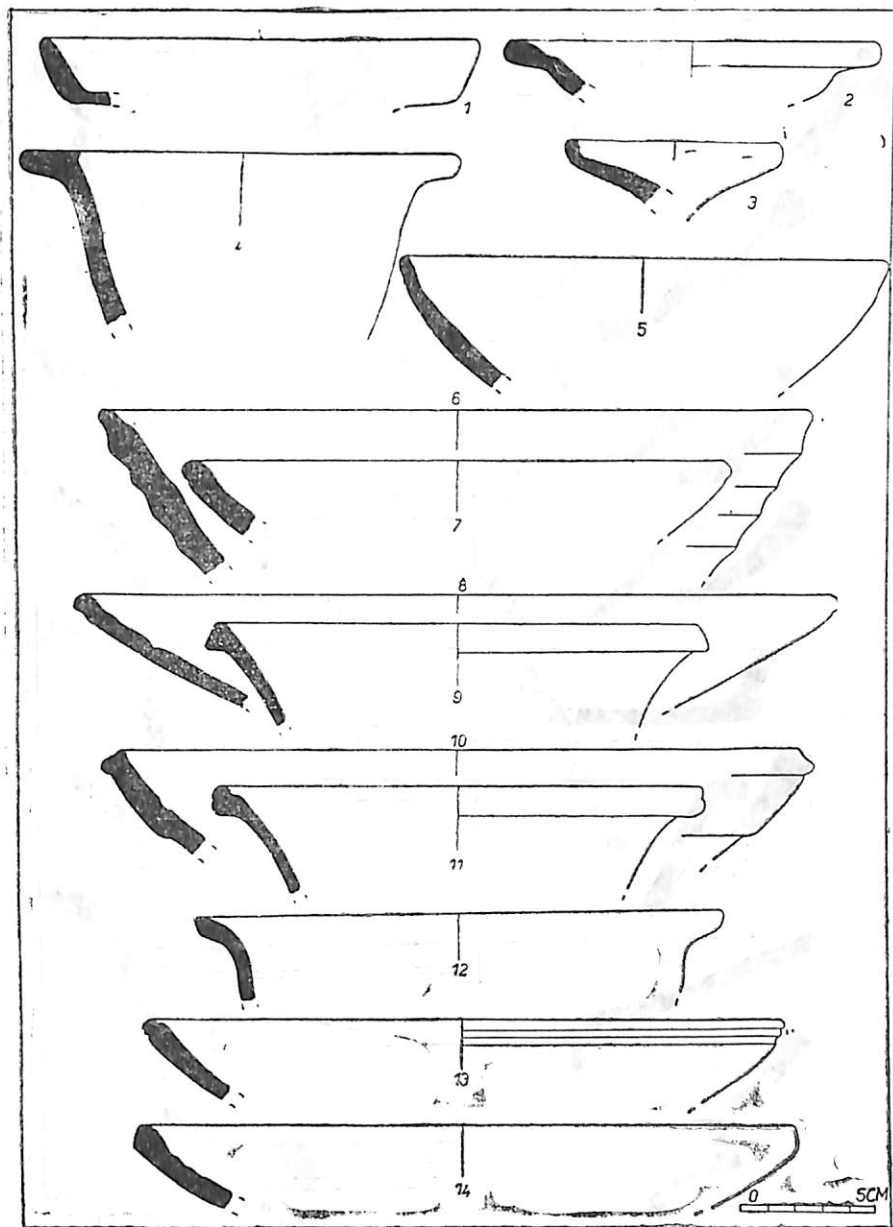

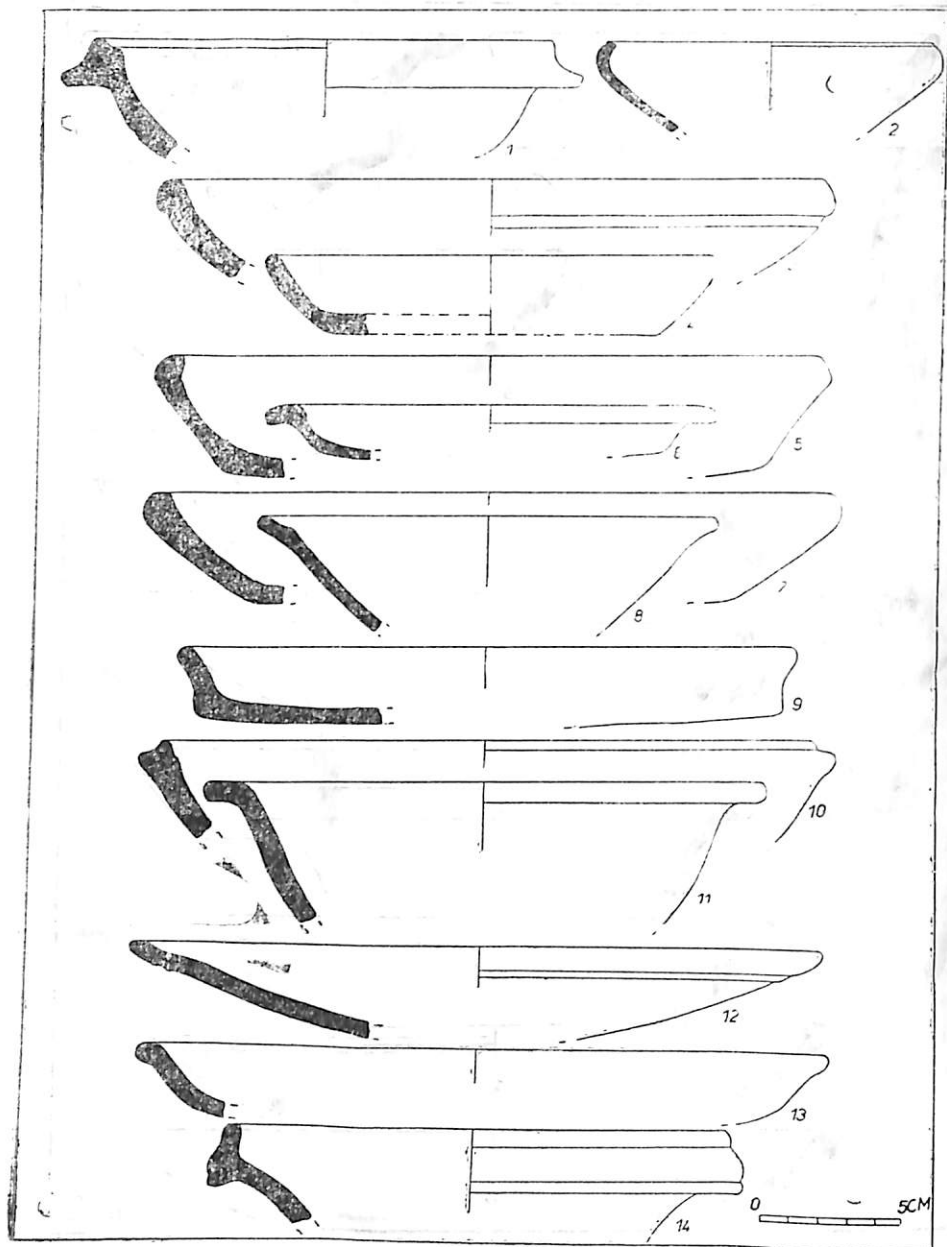

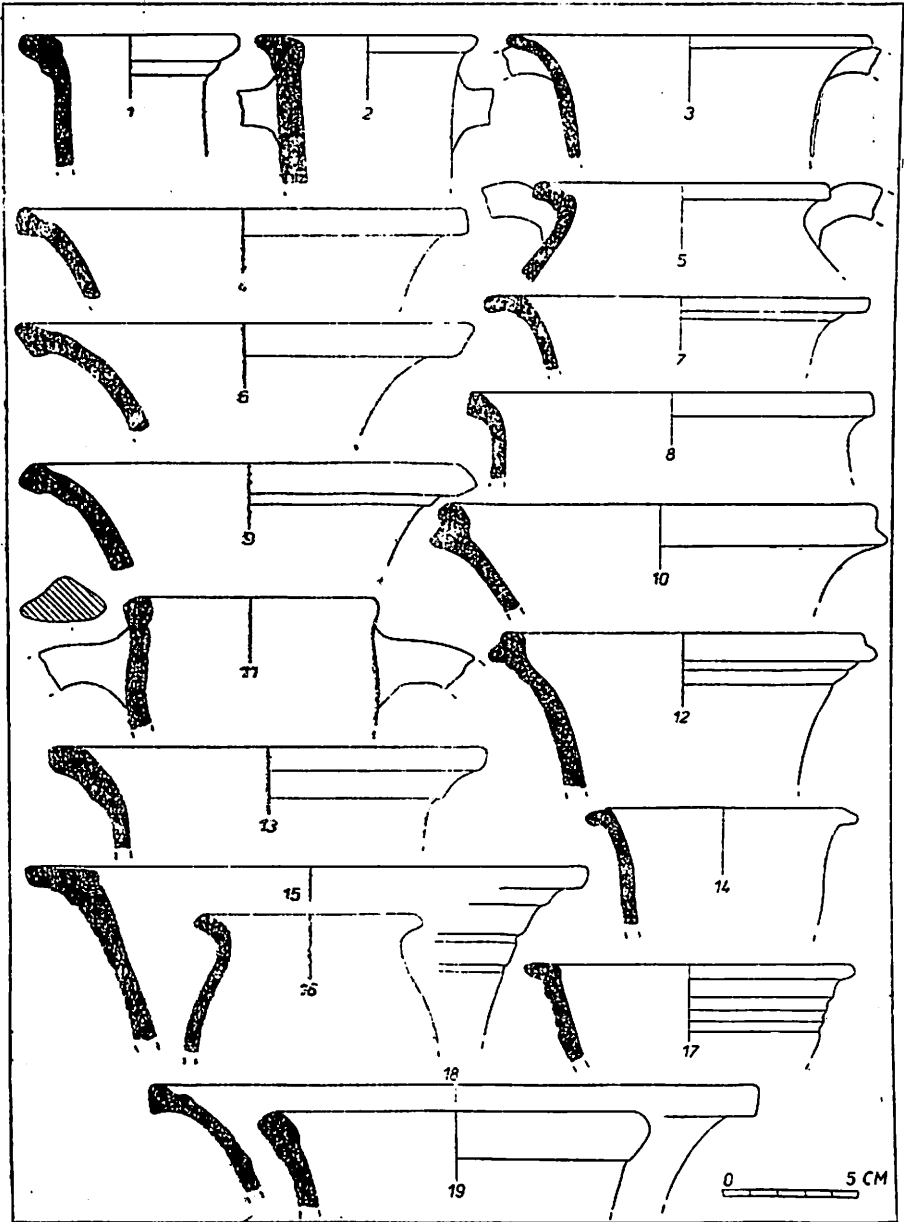

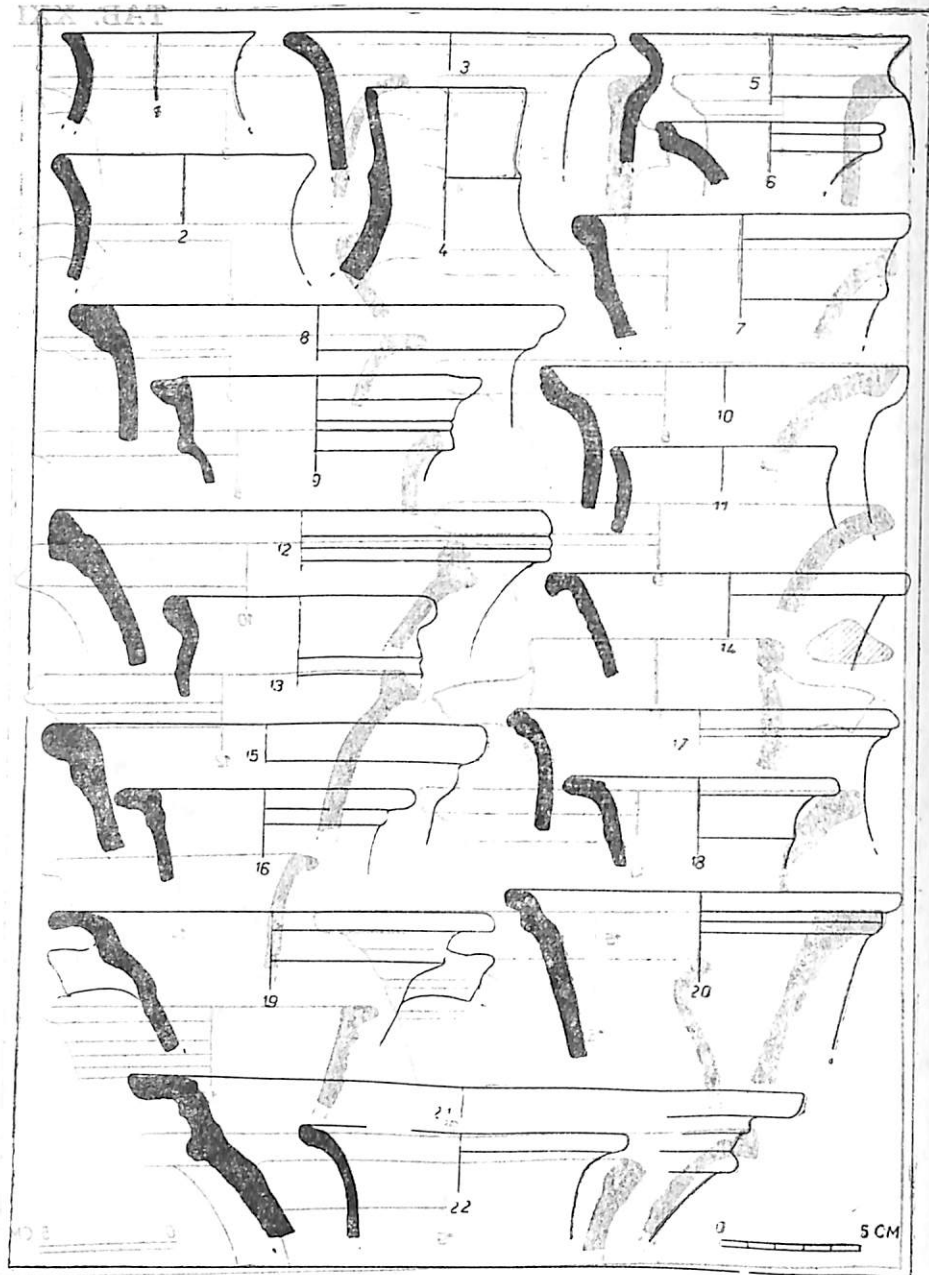

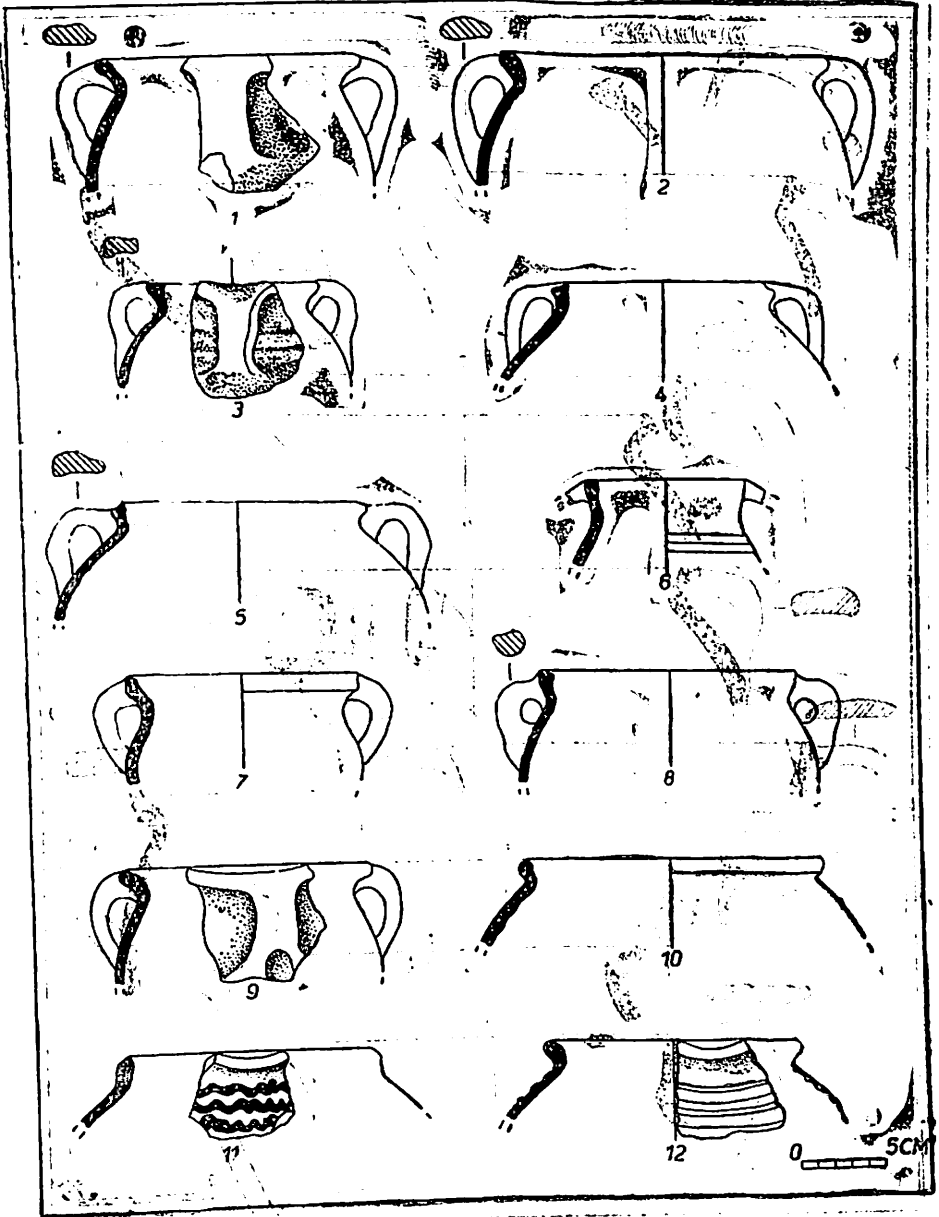

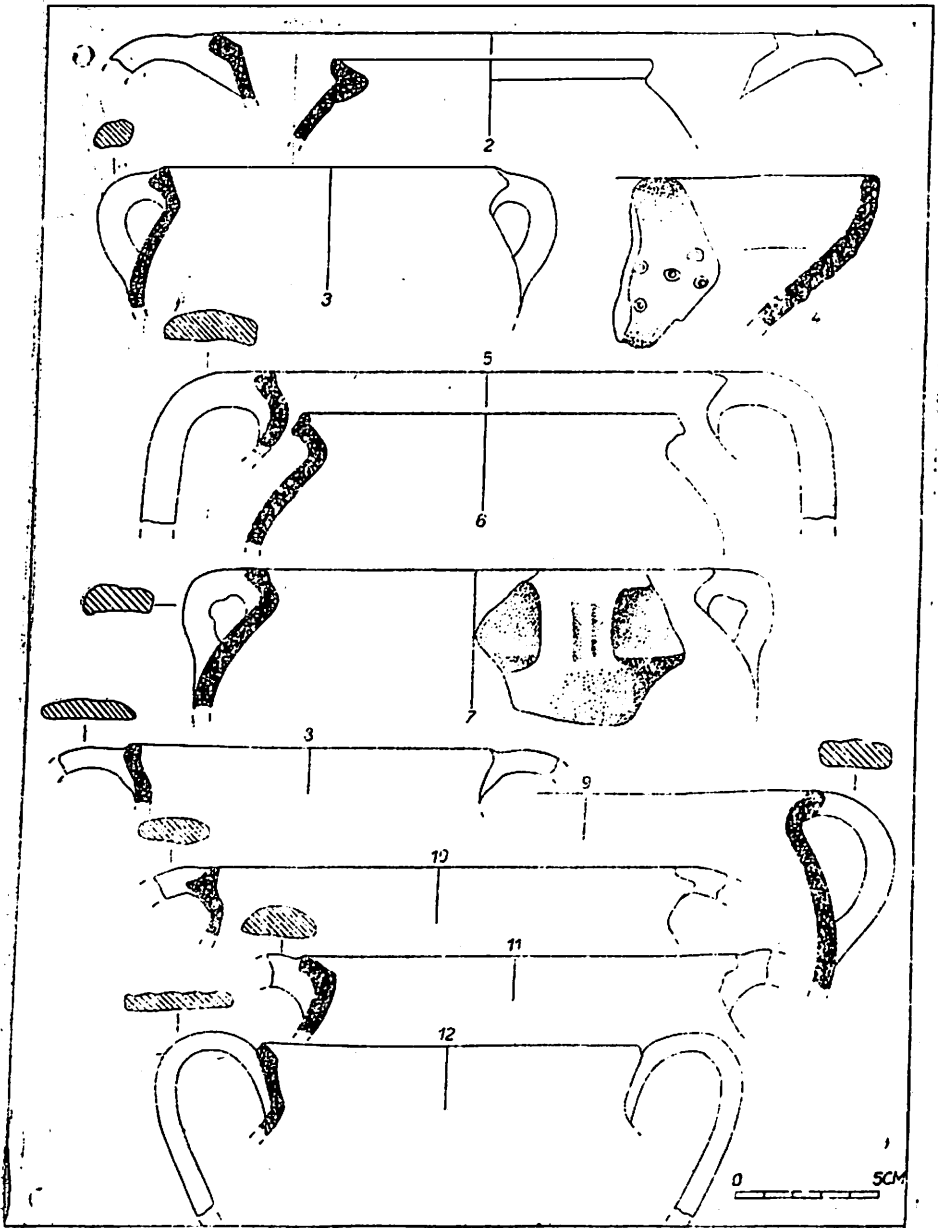

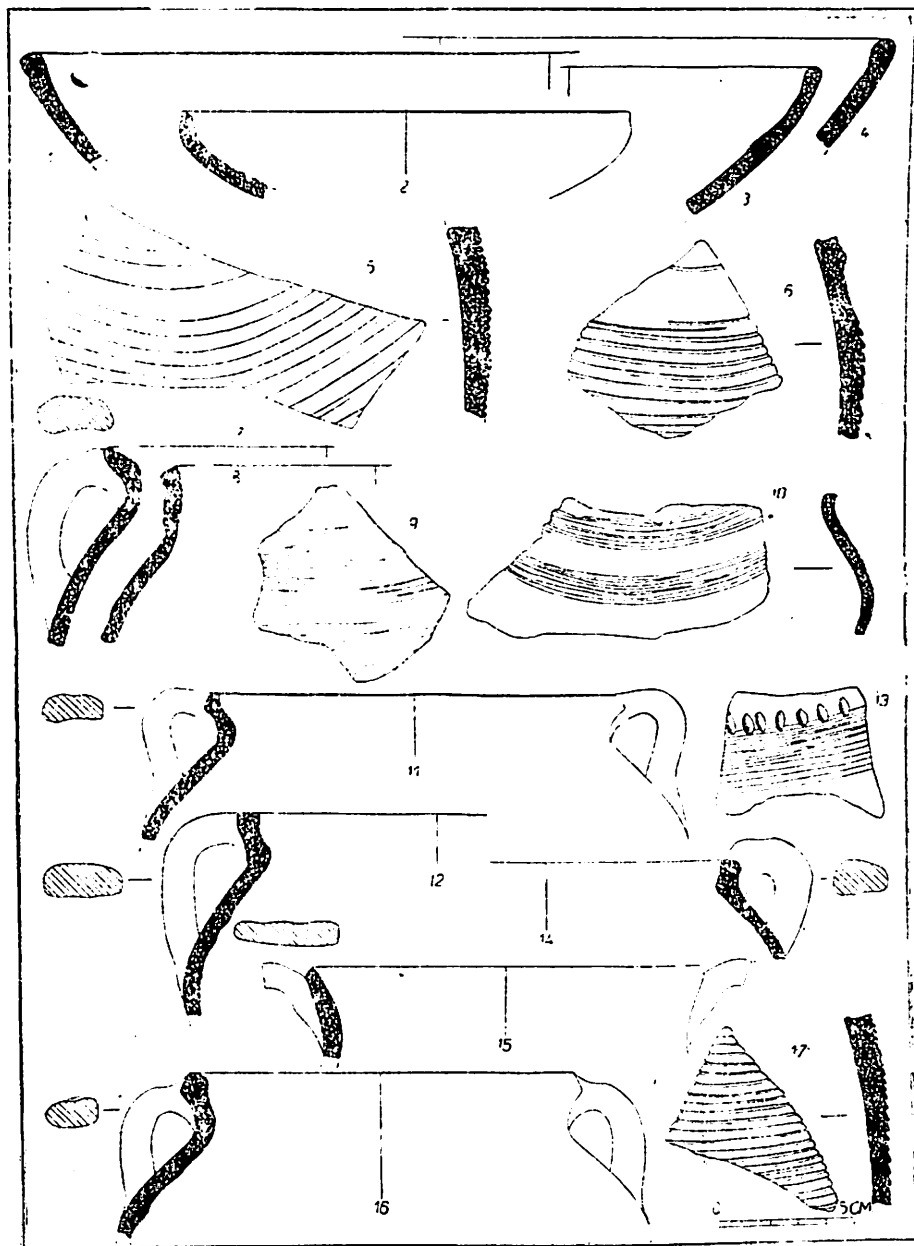

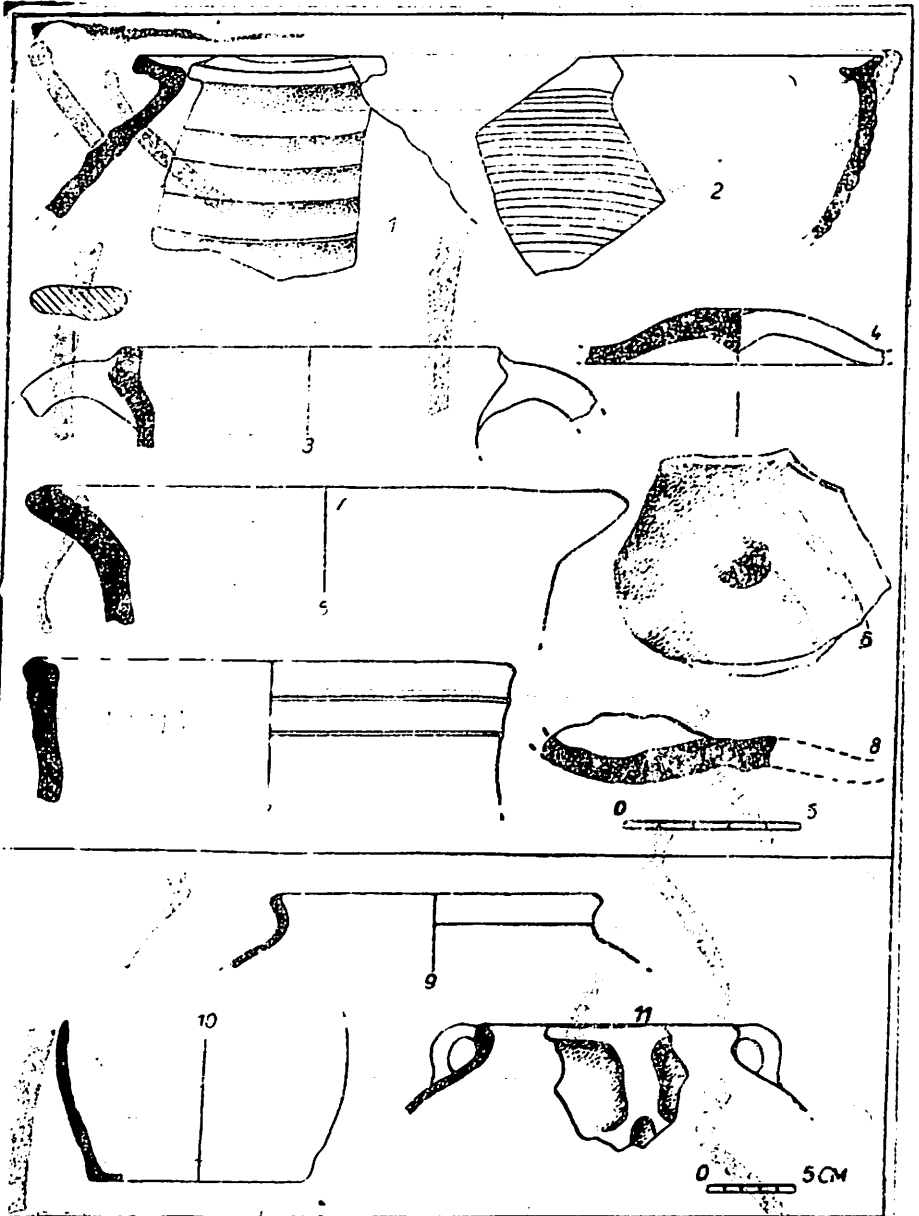

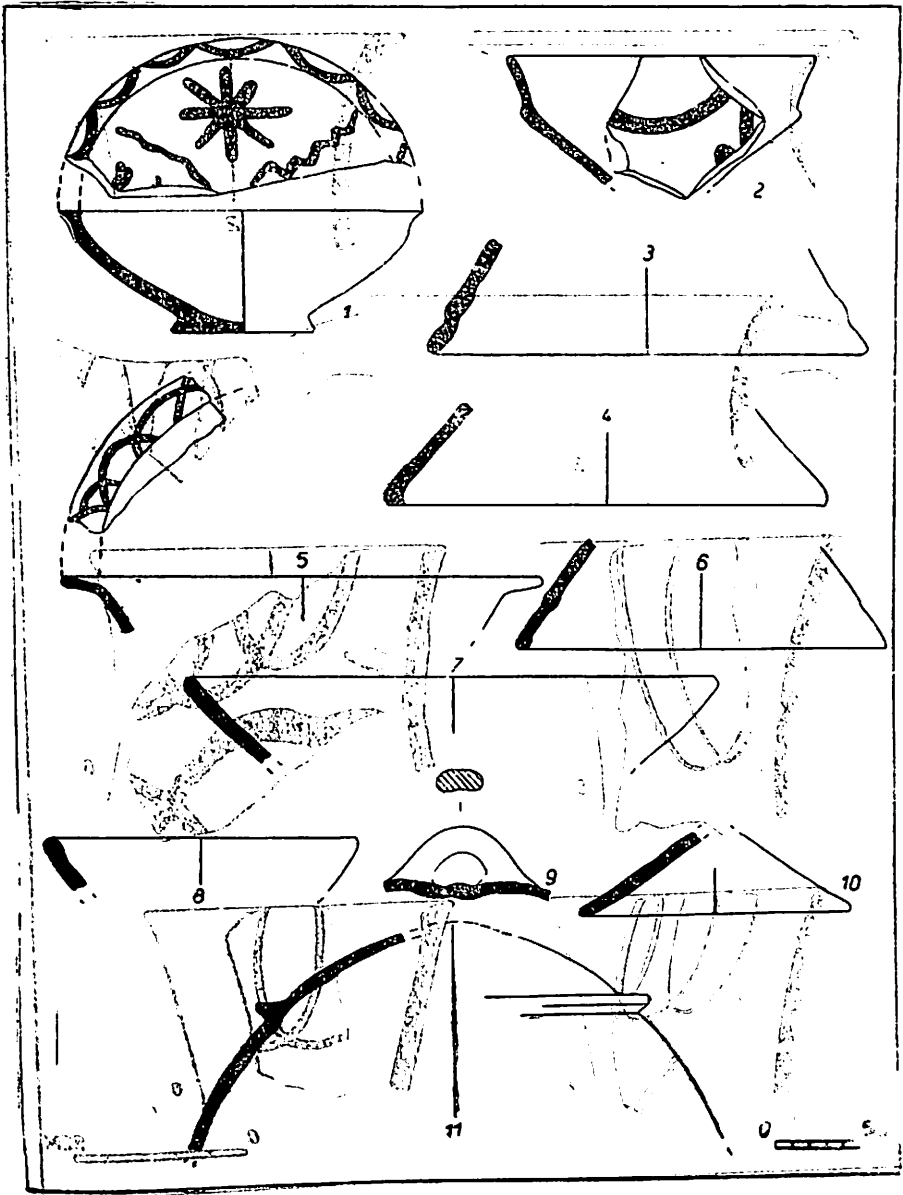

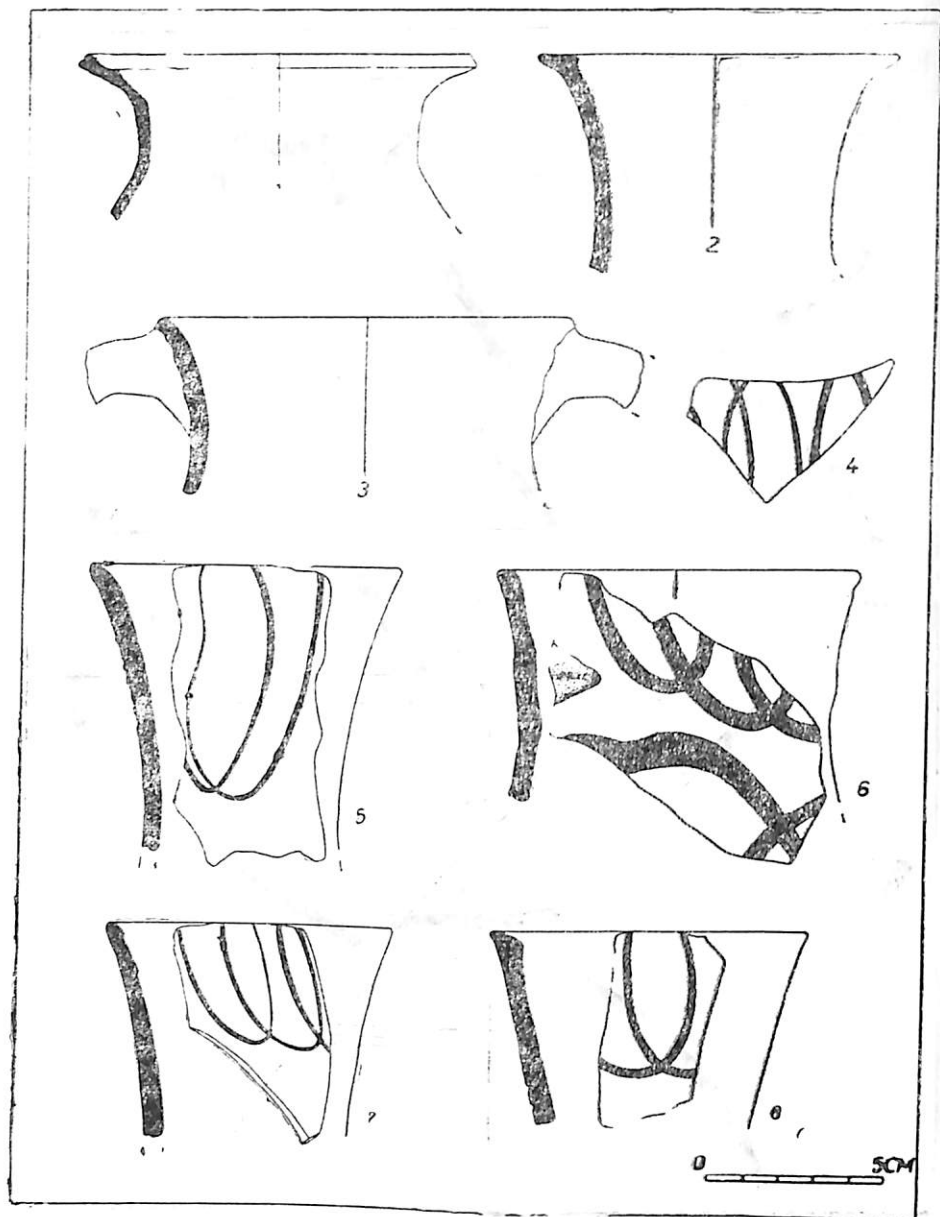

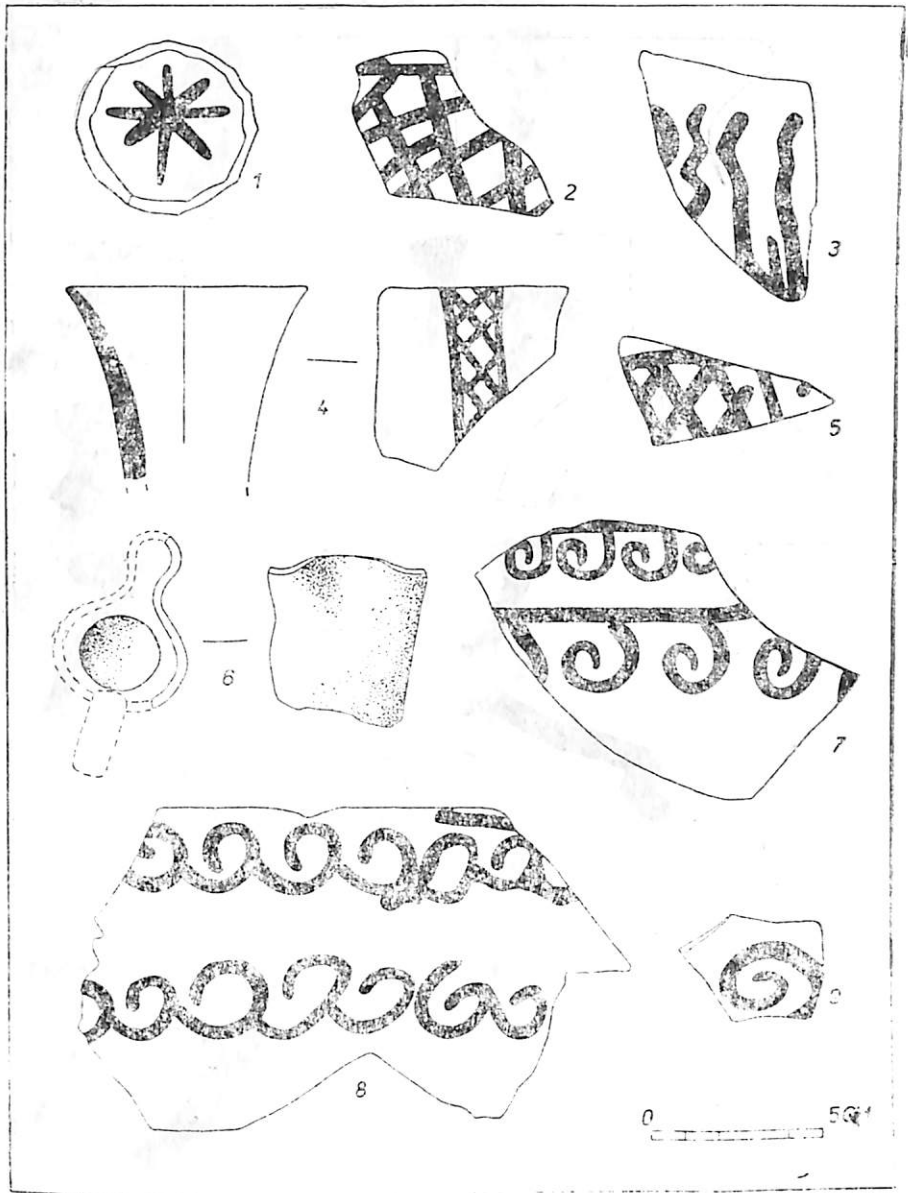

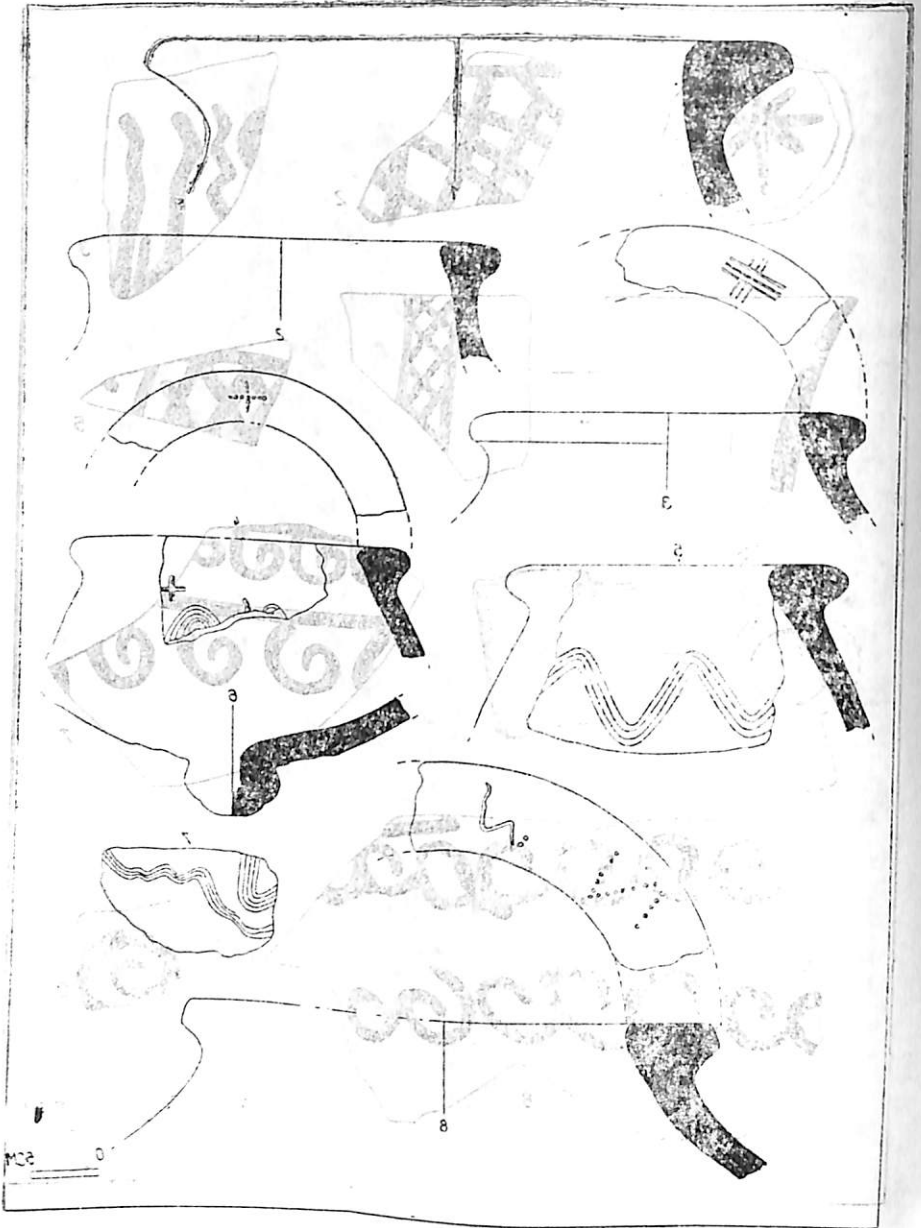

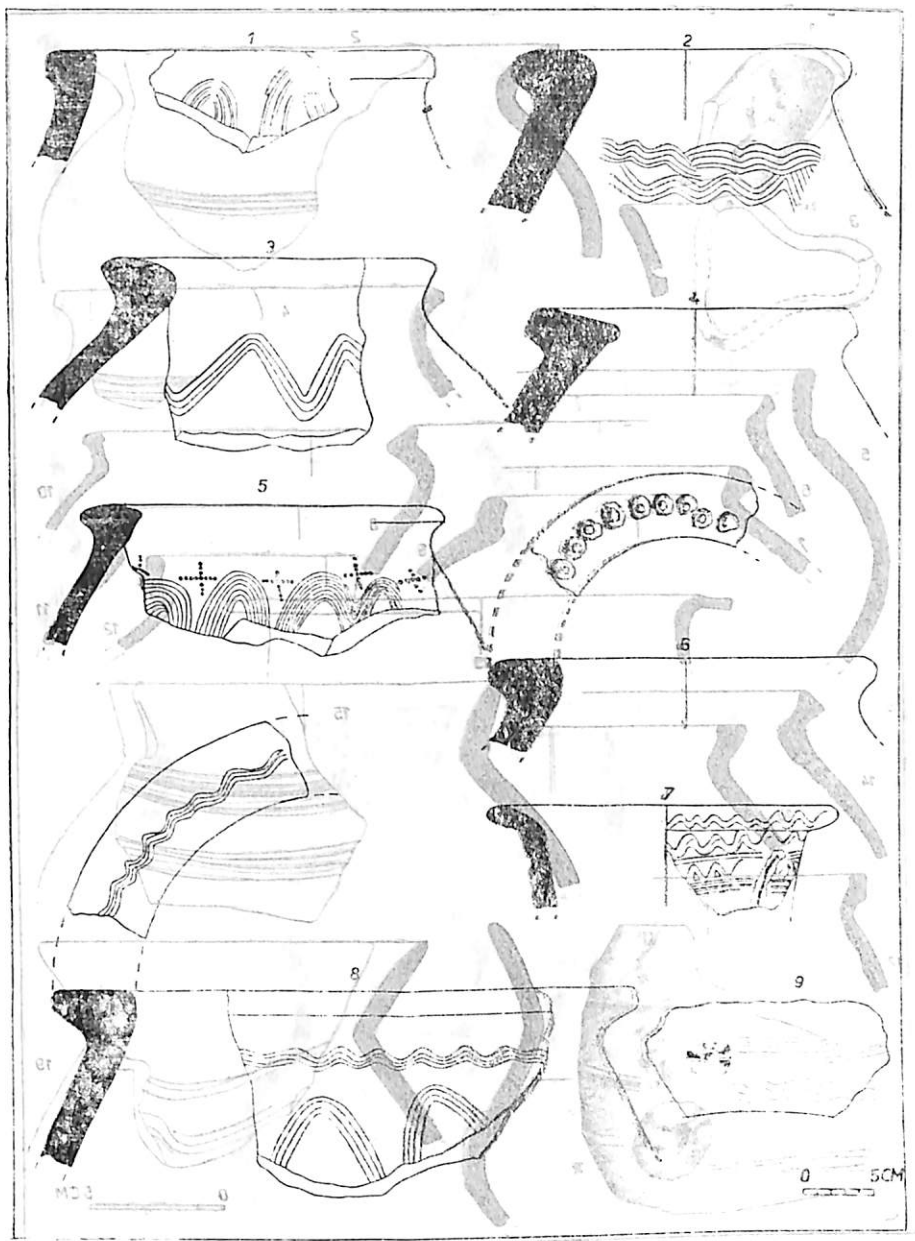

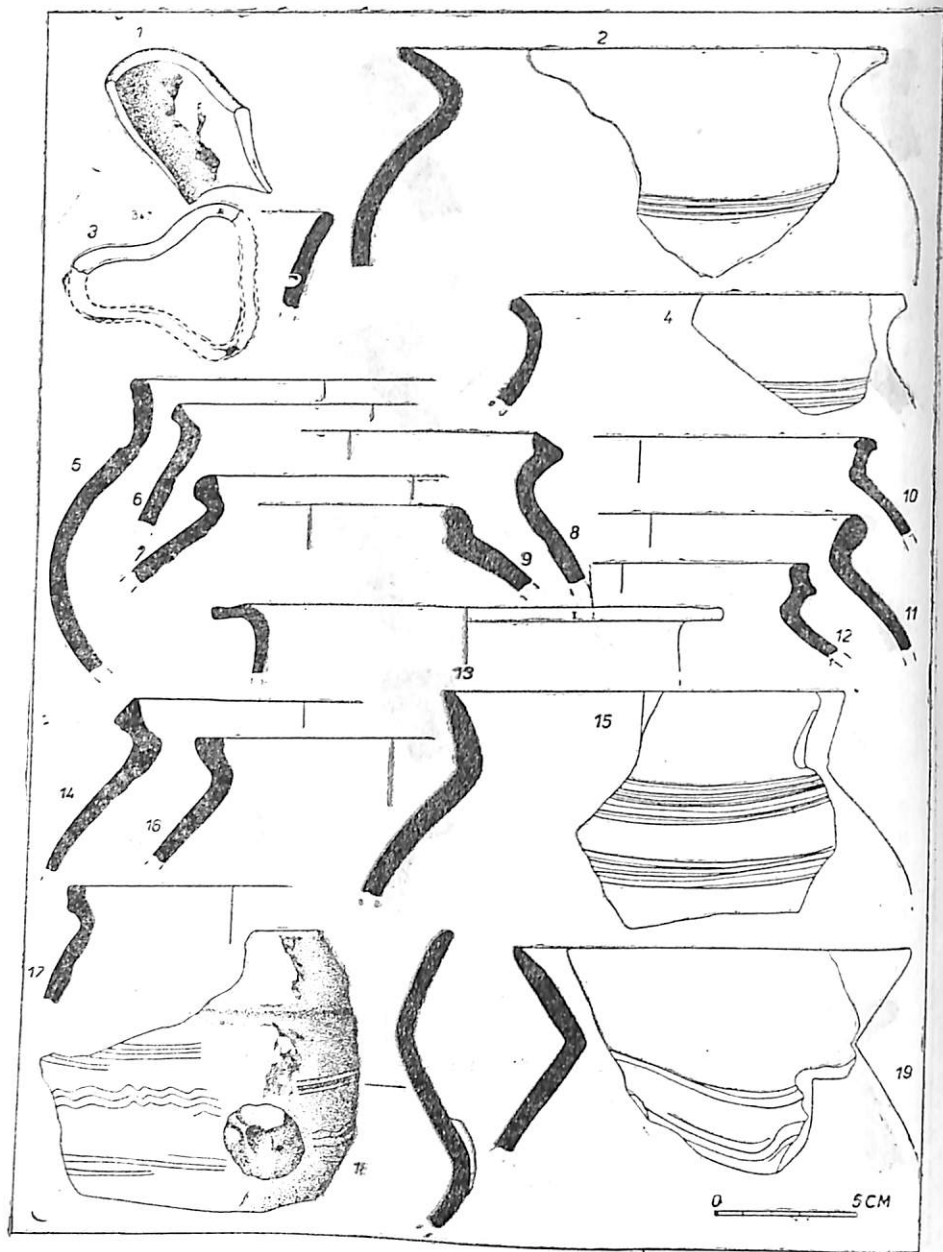

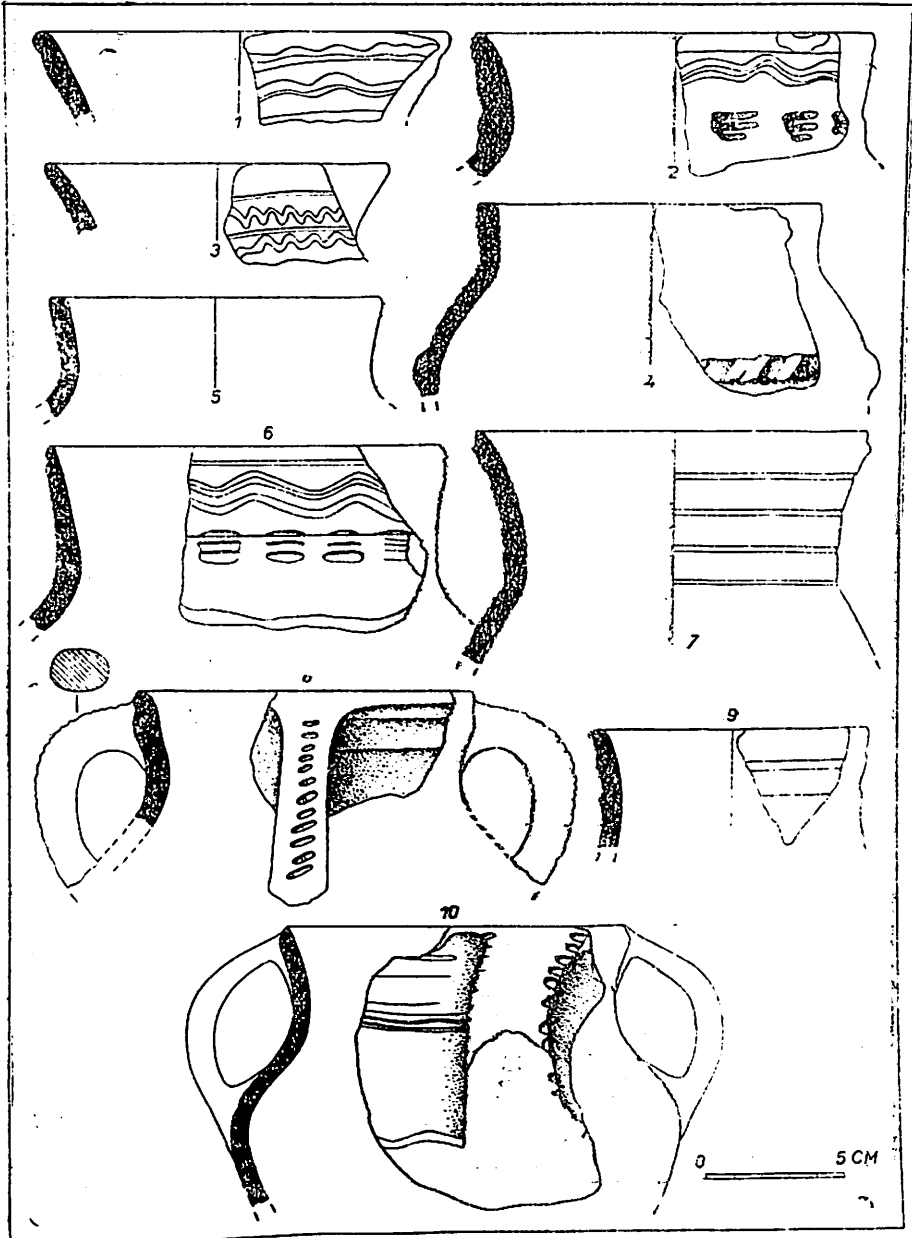

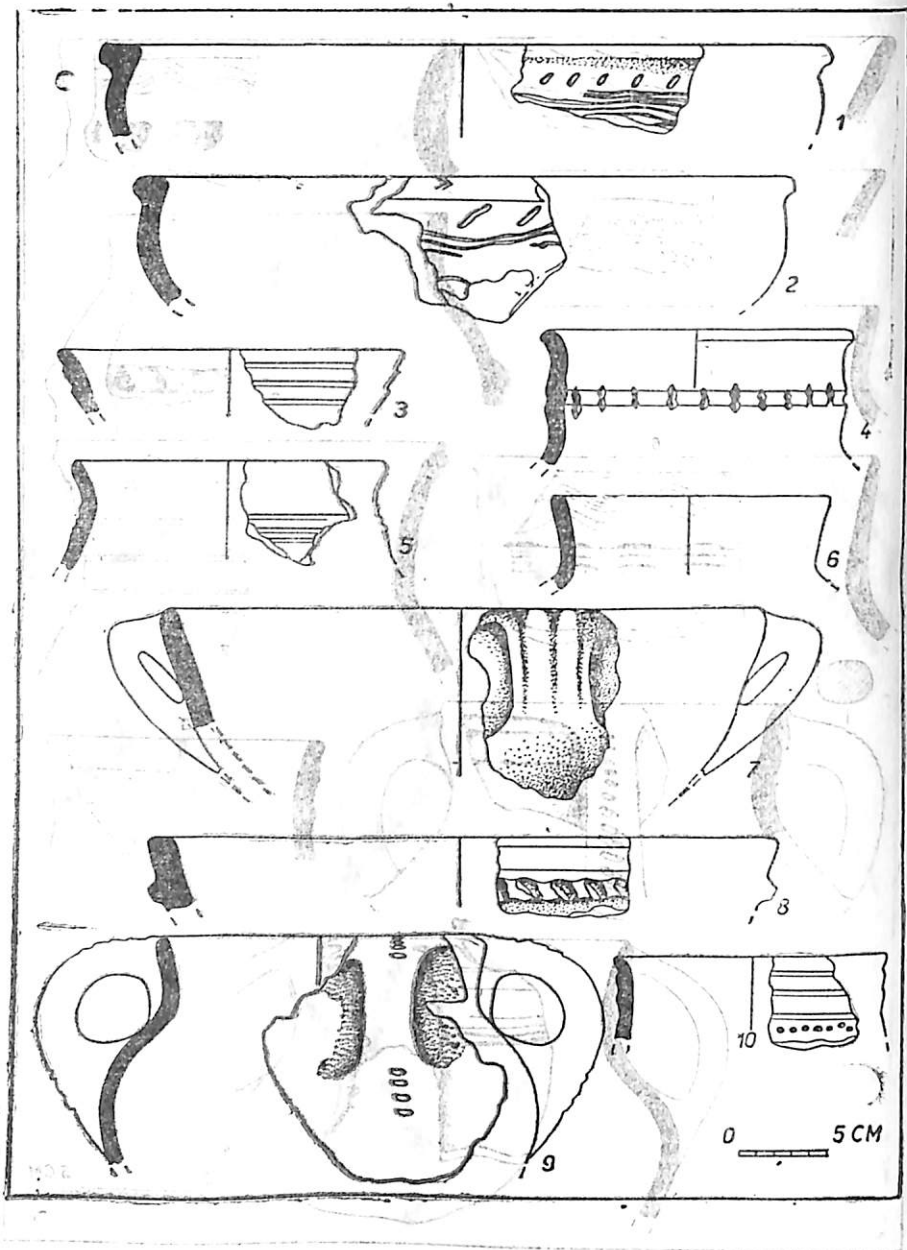

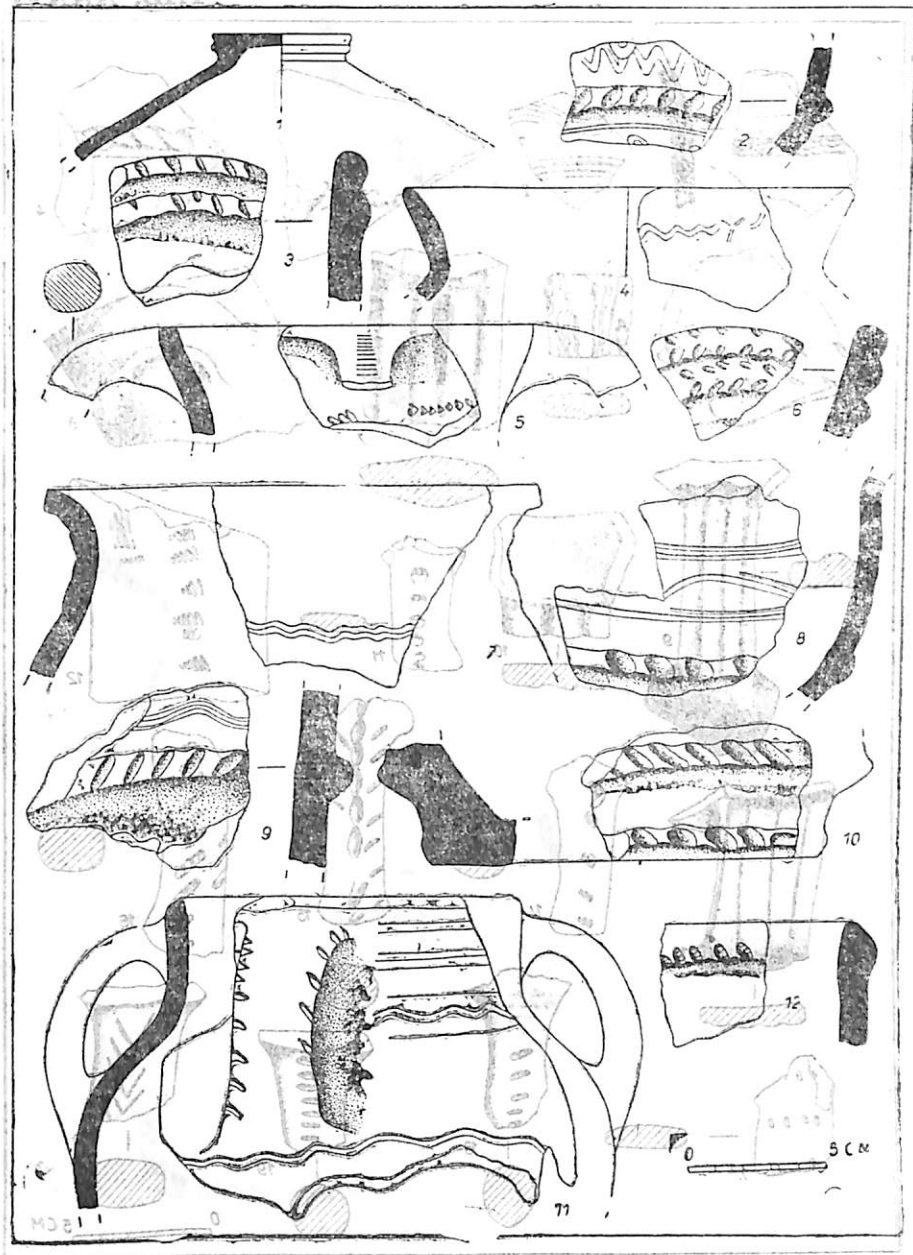

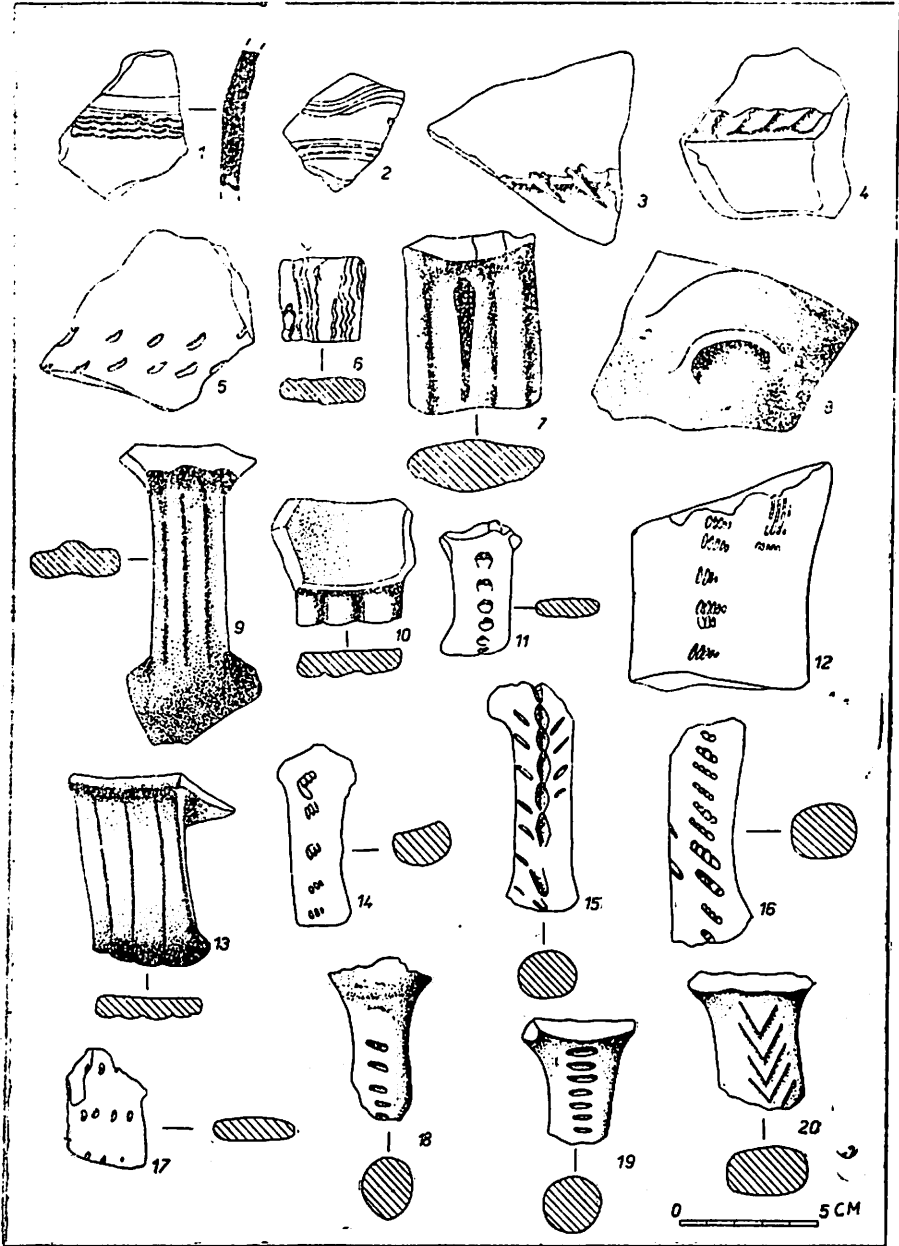

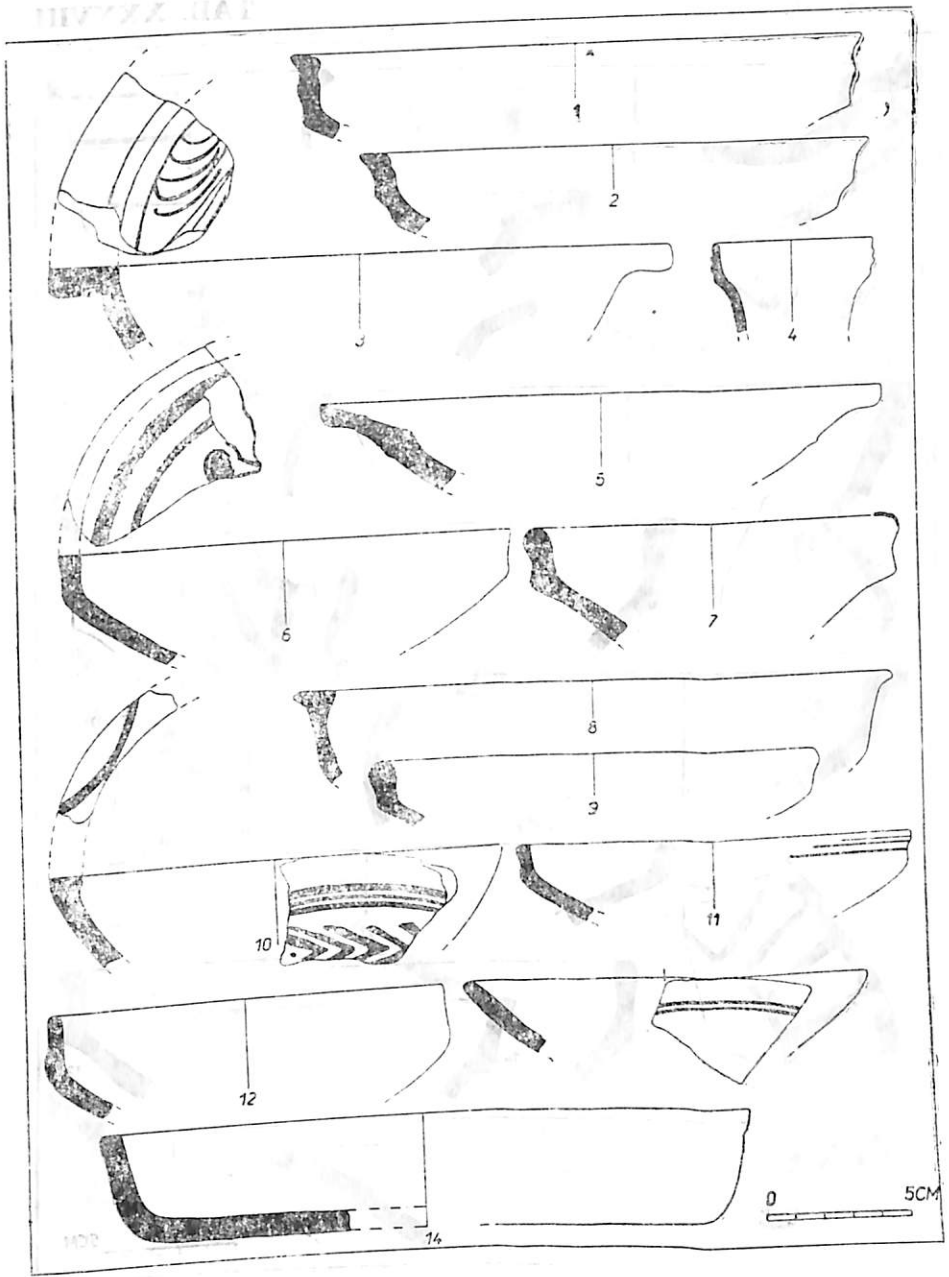

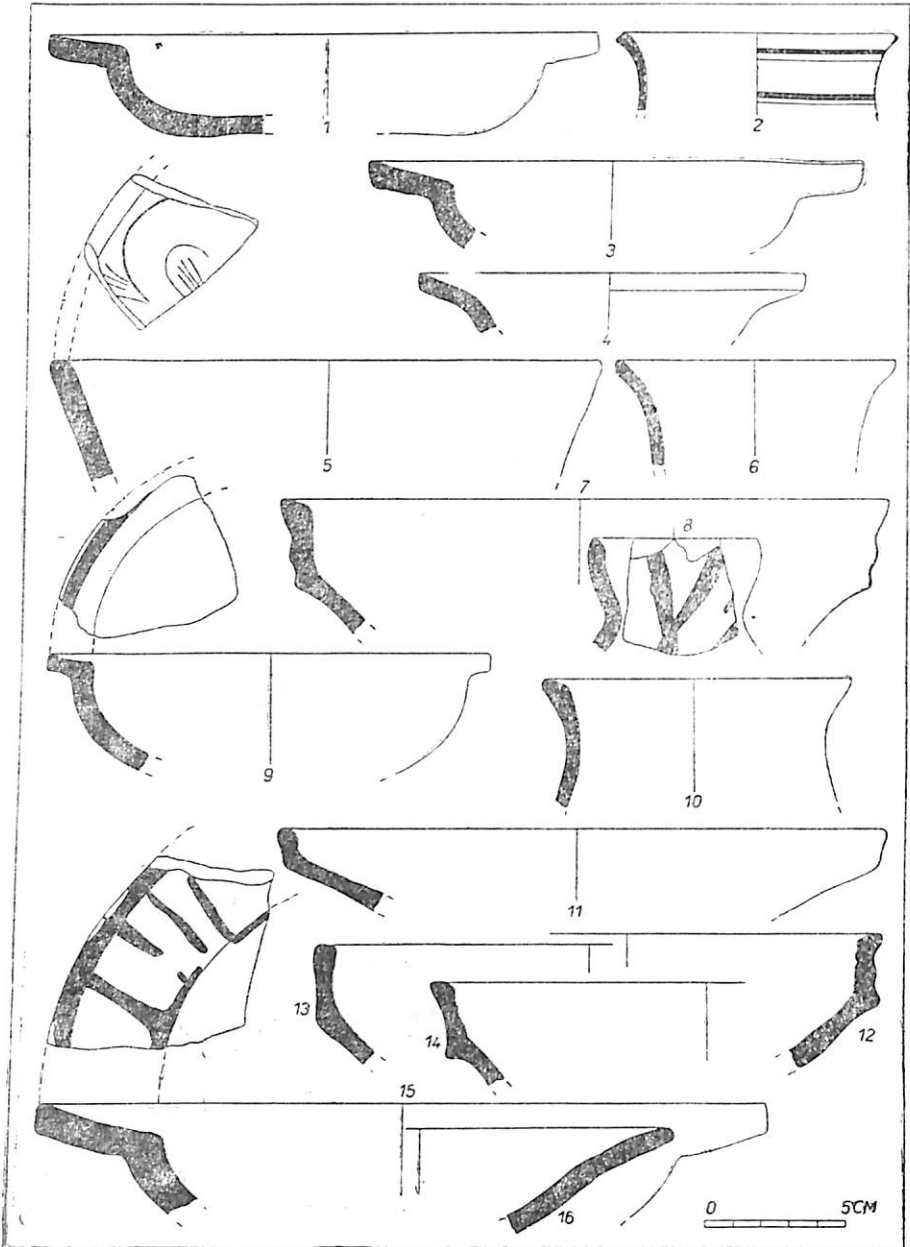

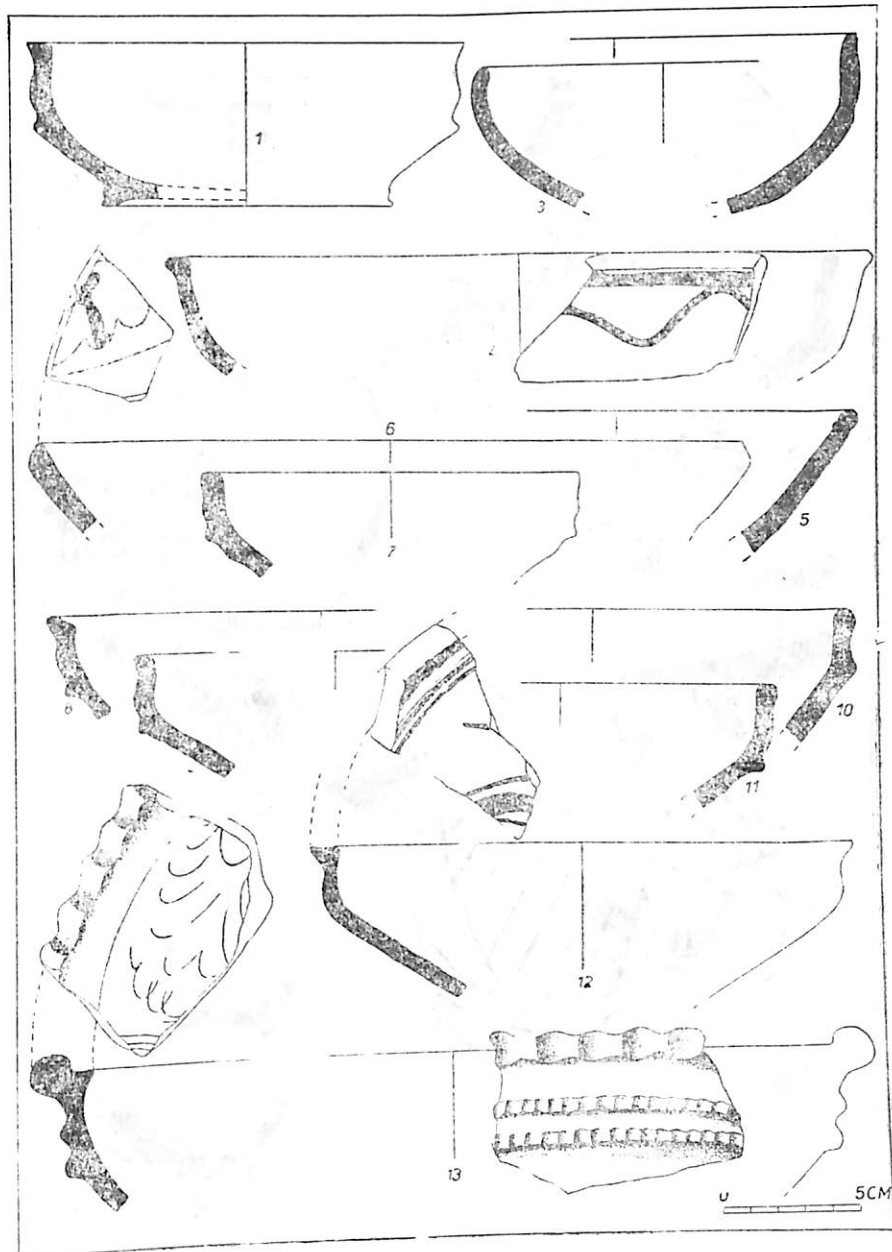

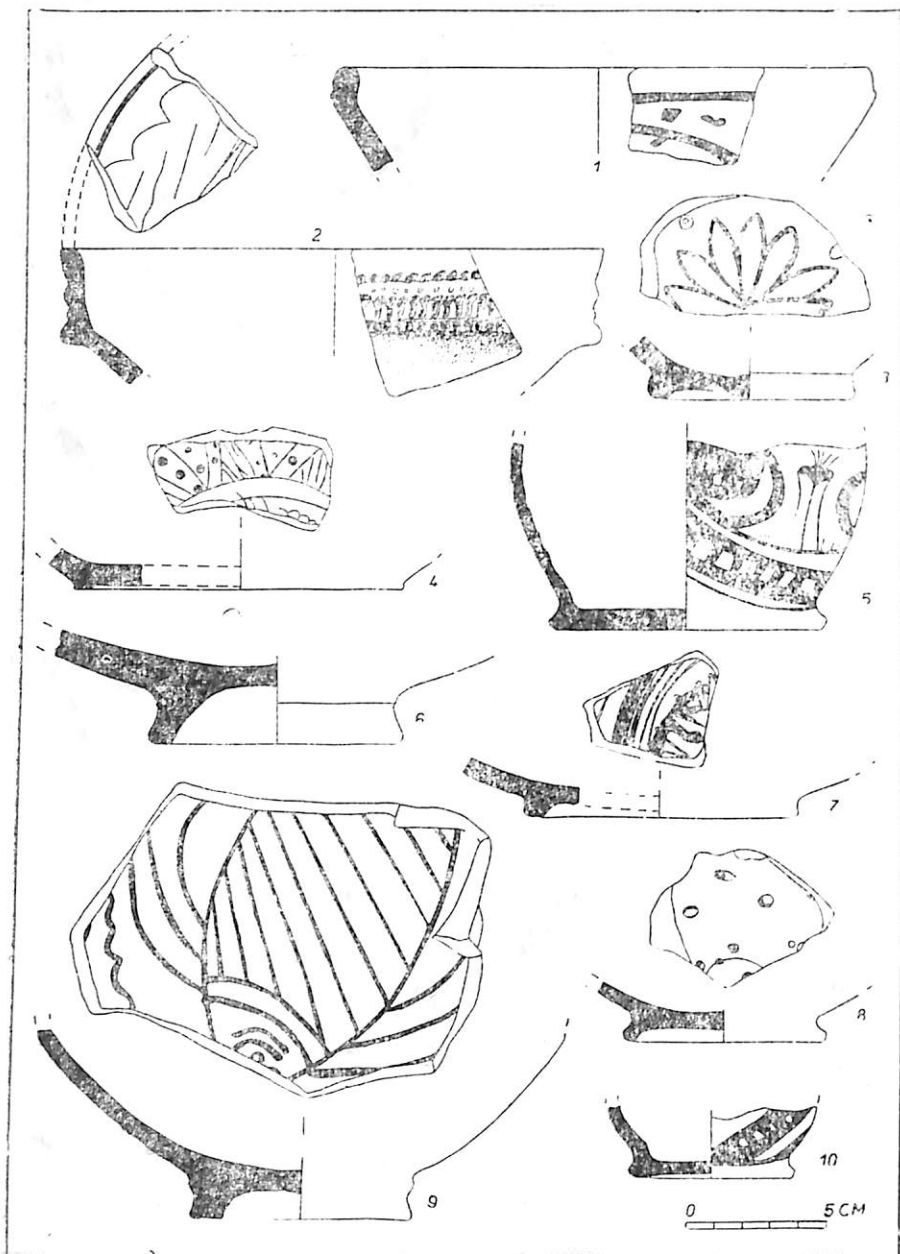

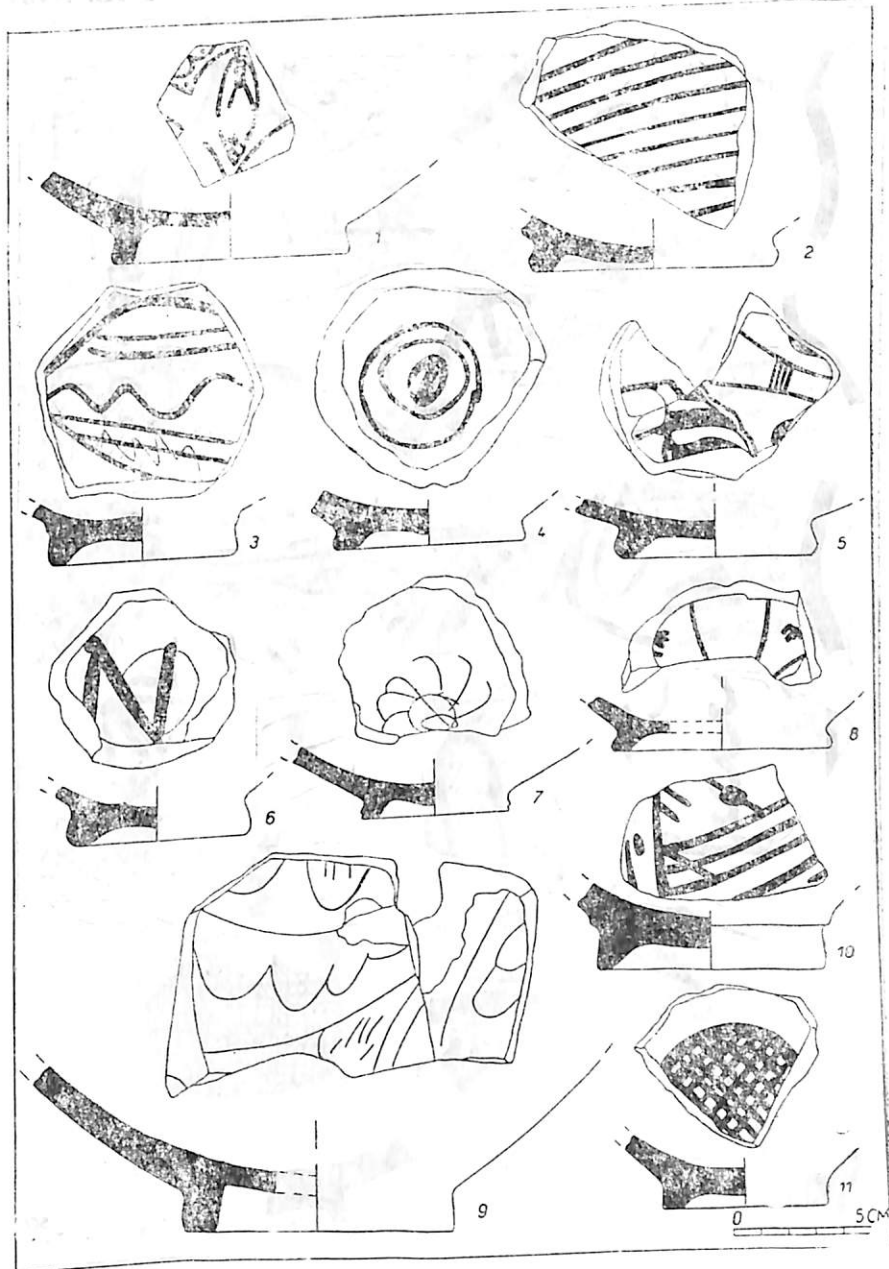
117777.001

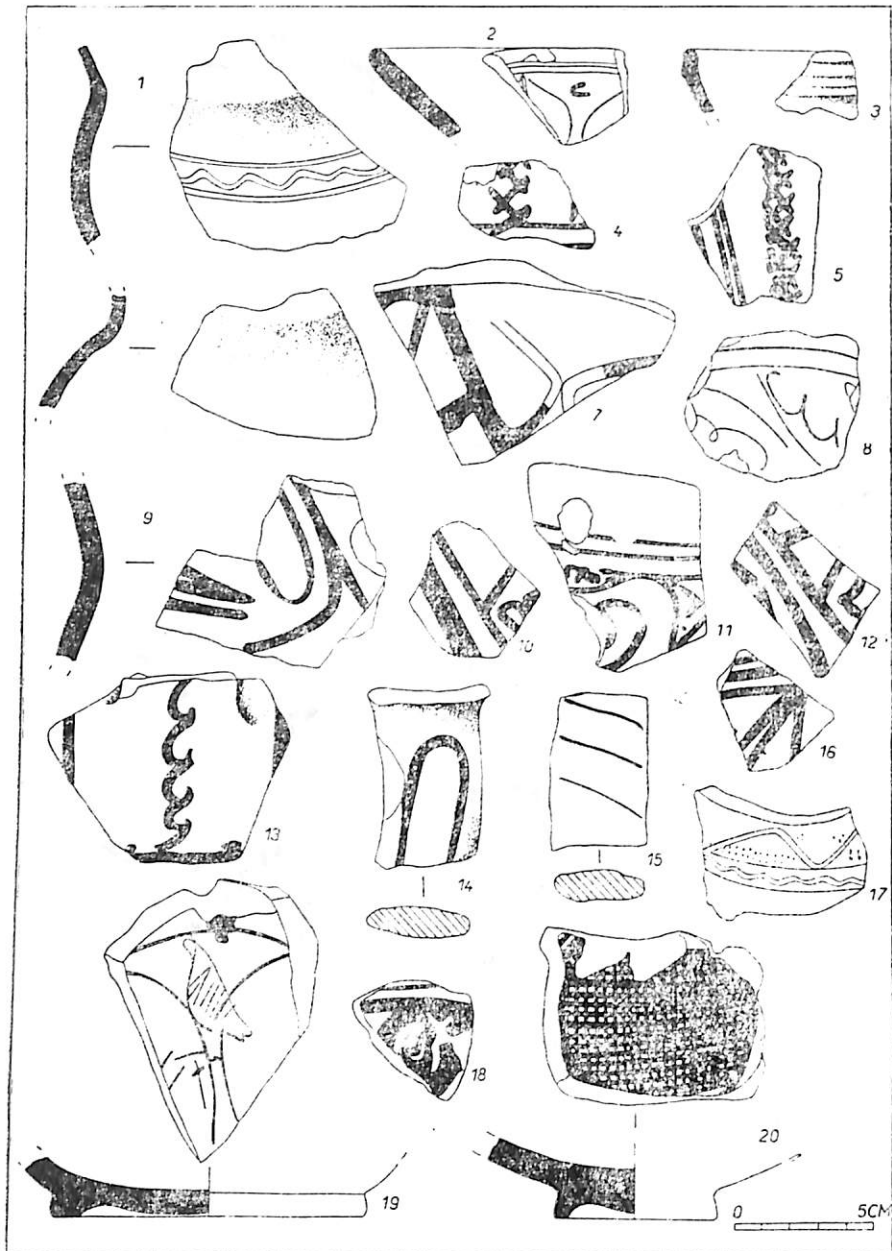

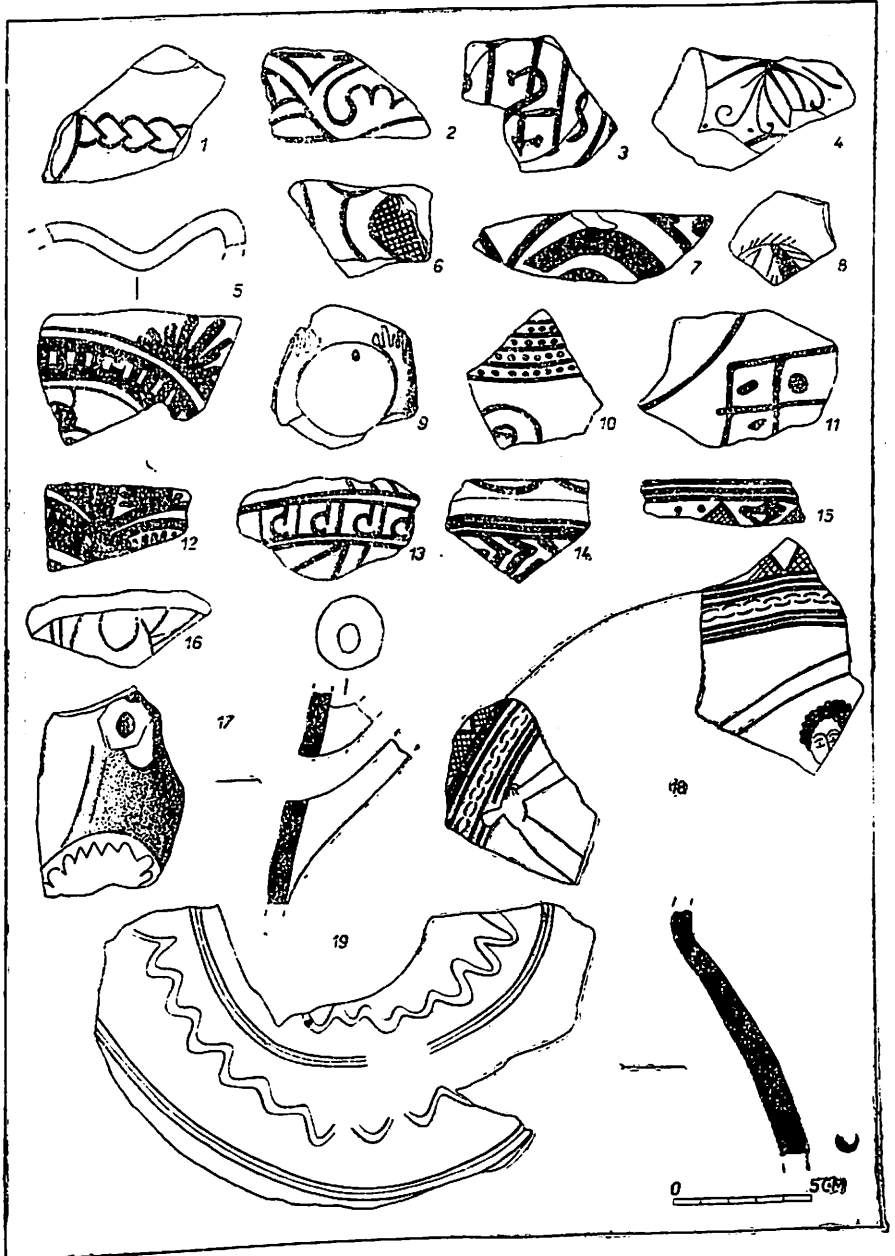

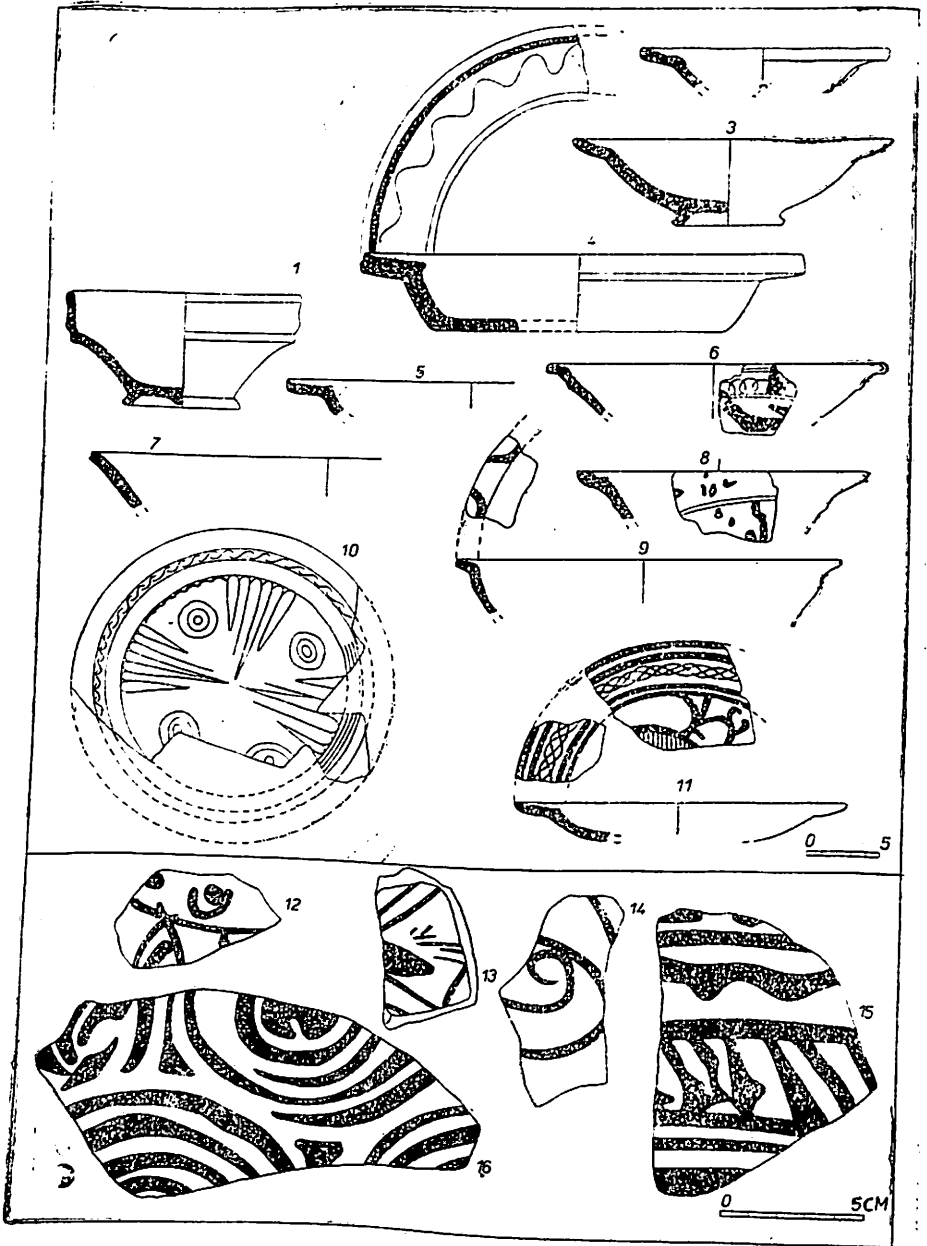

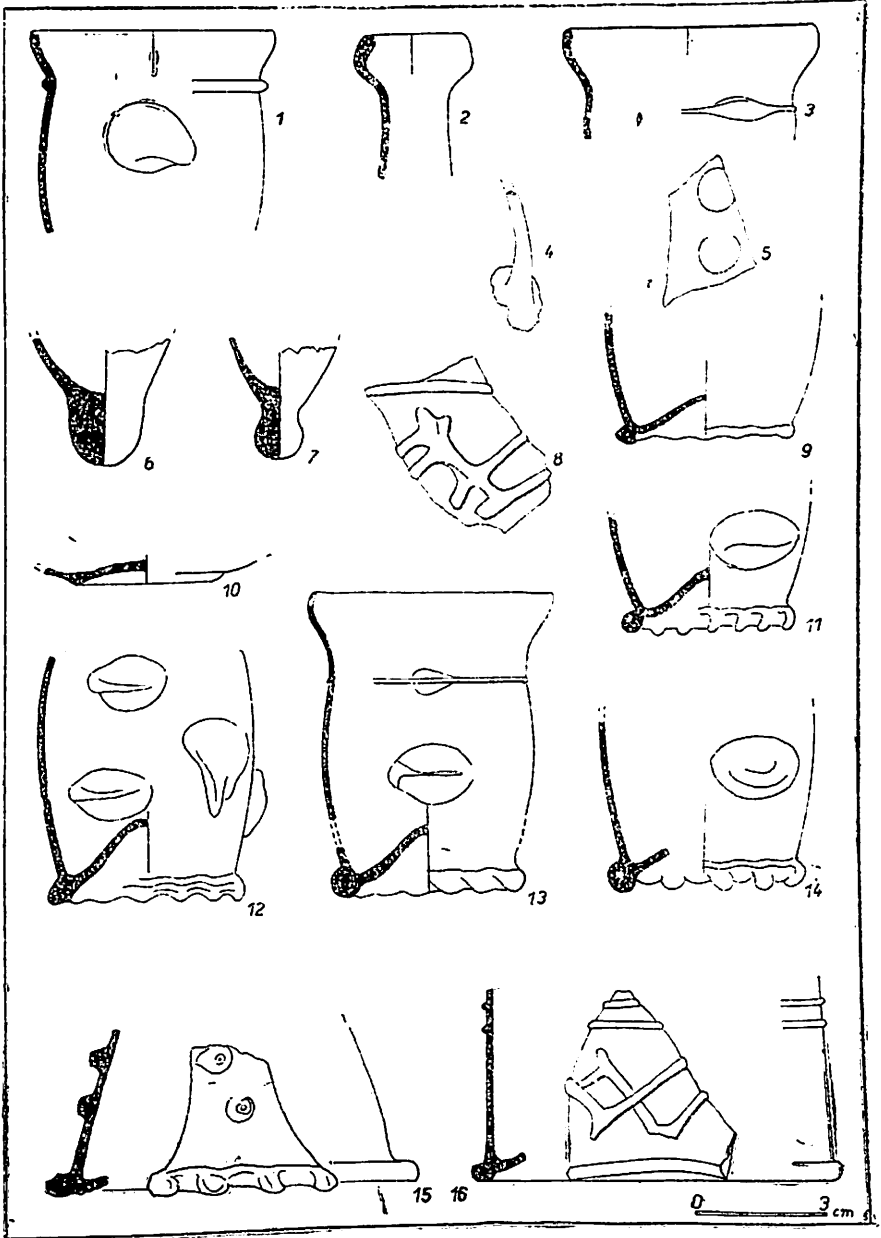

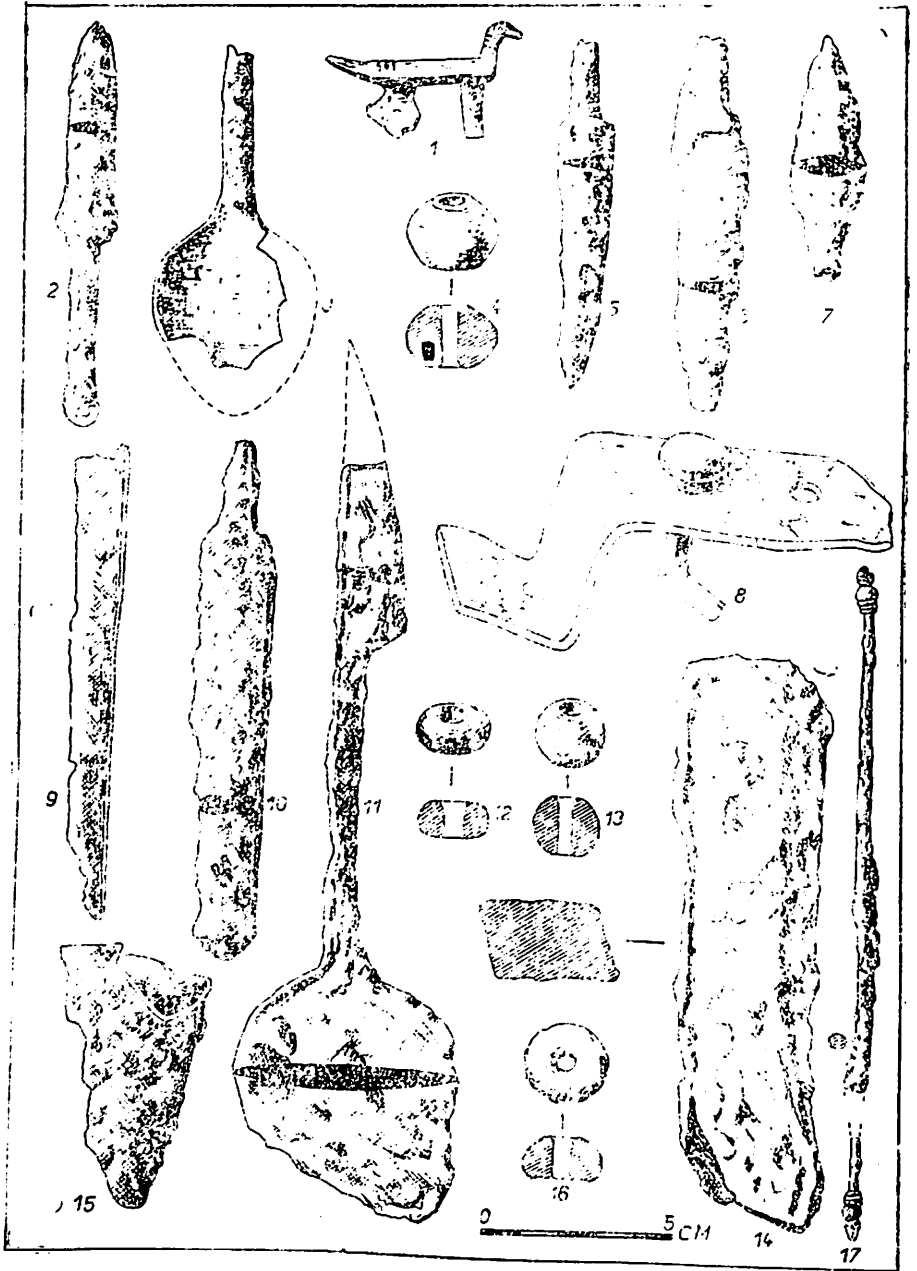

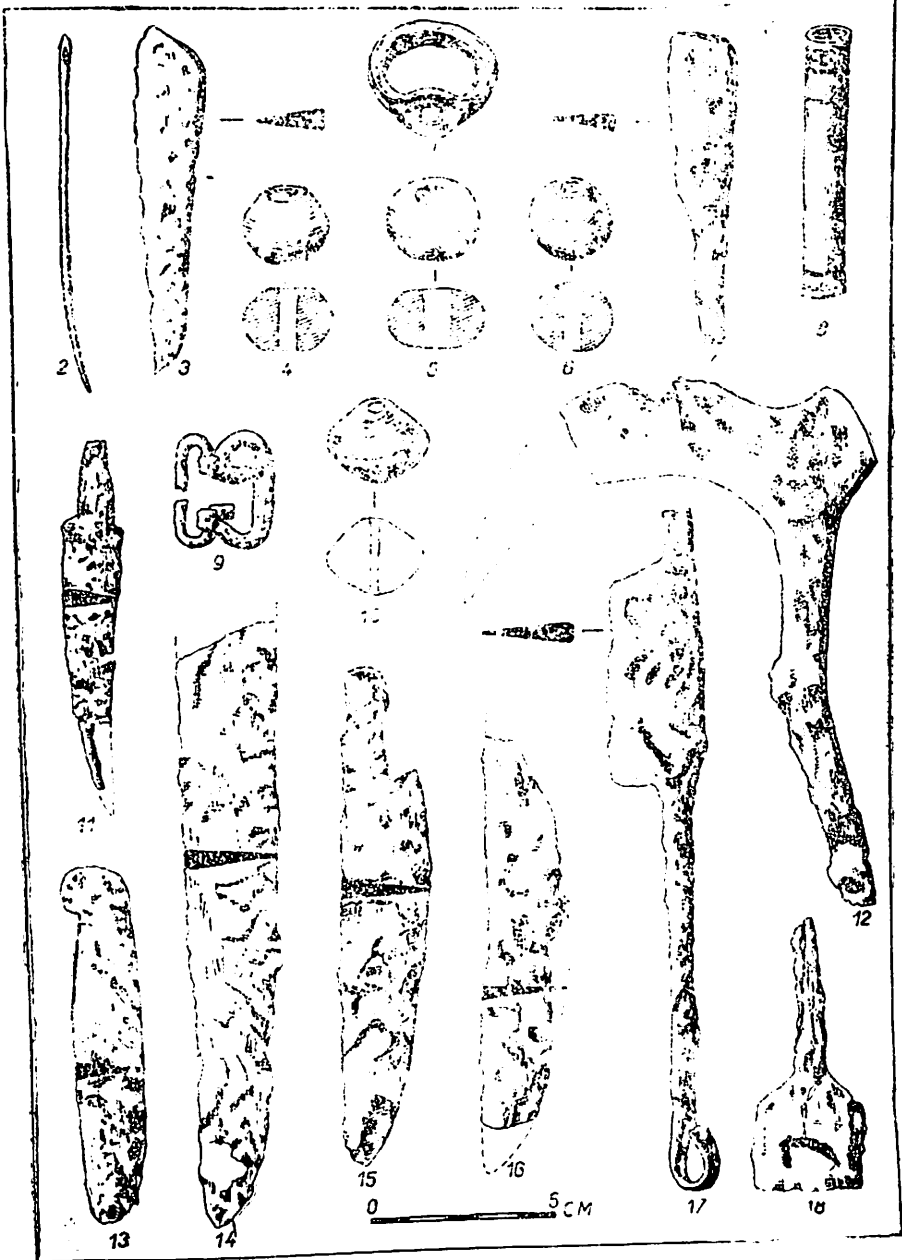

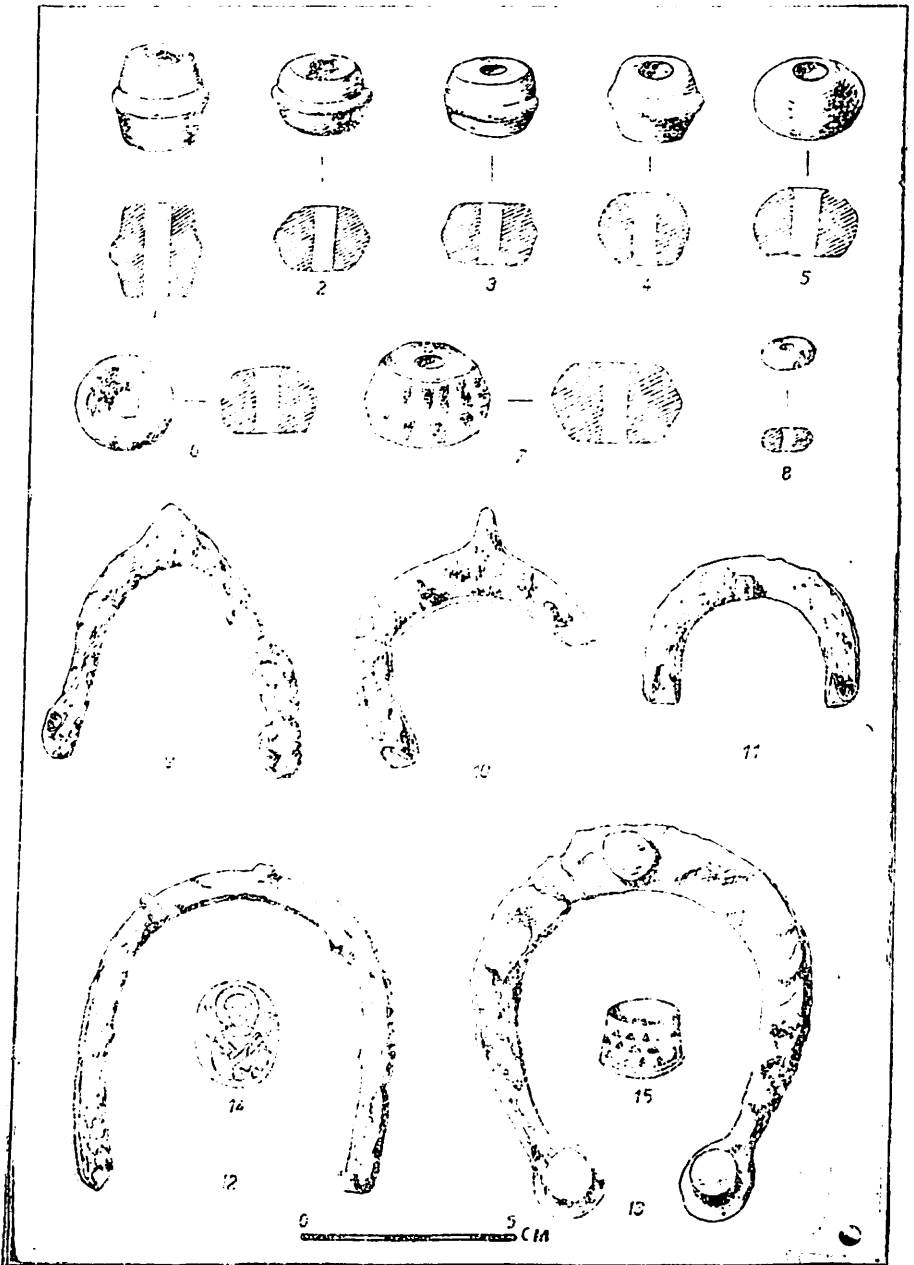

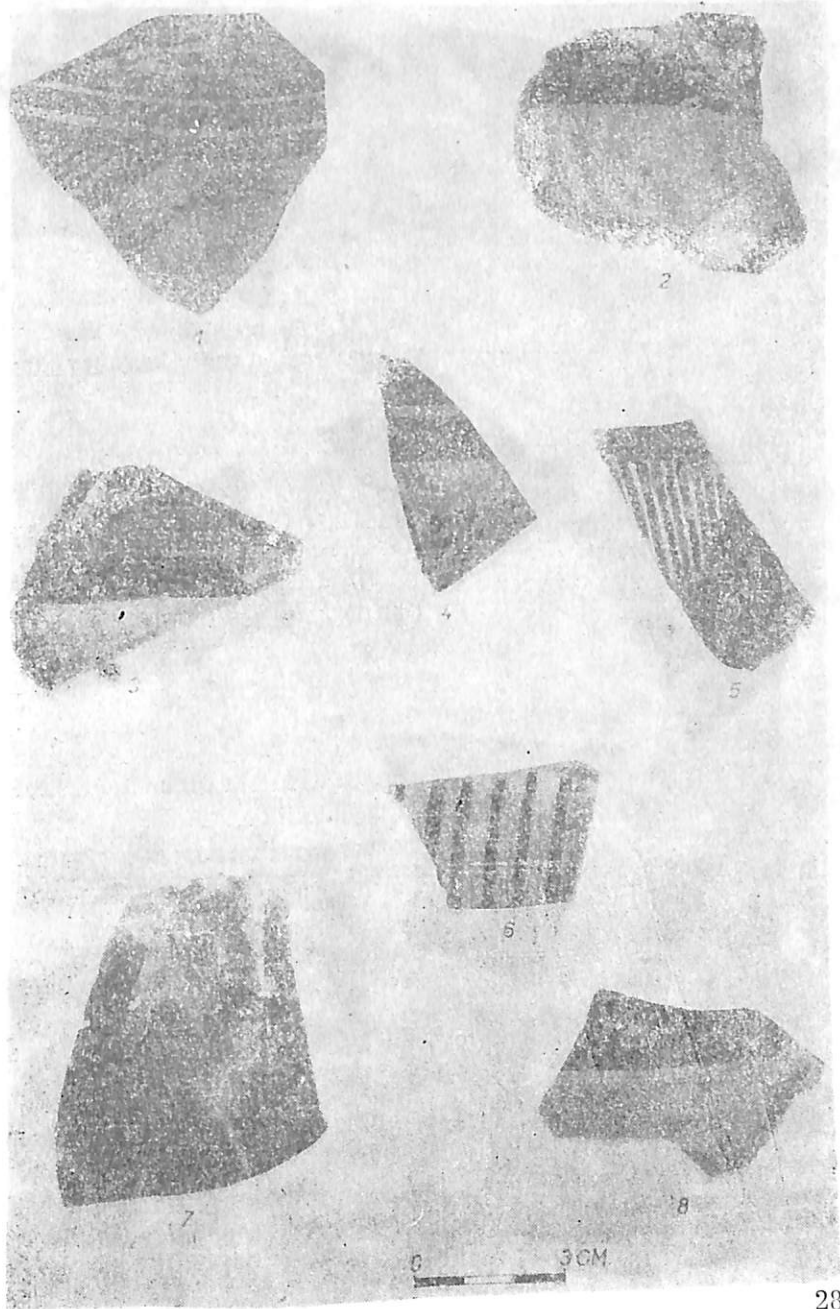

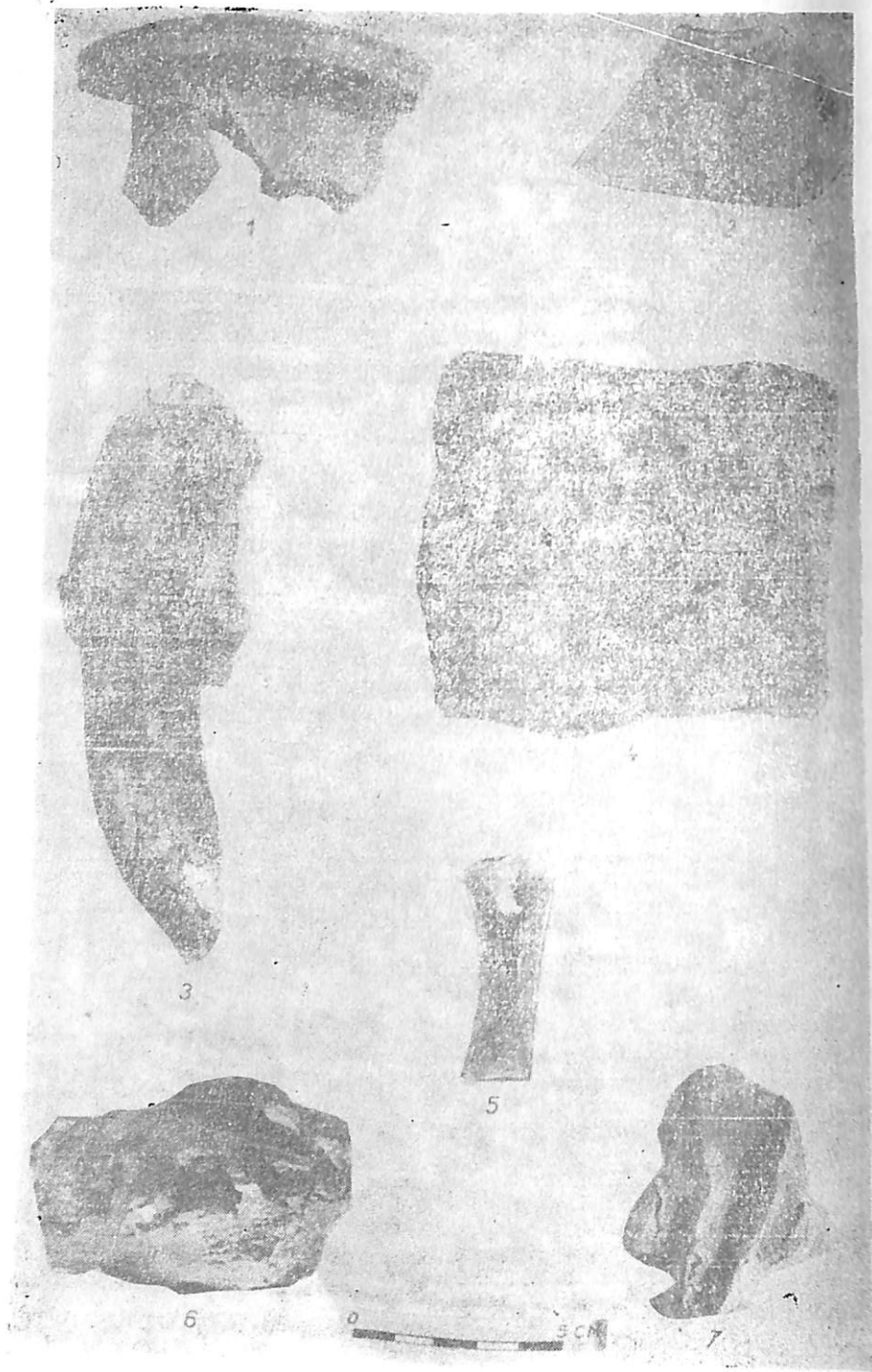
0 5 CM

TAB. XLVII

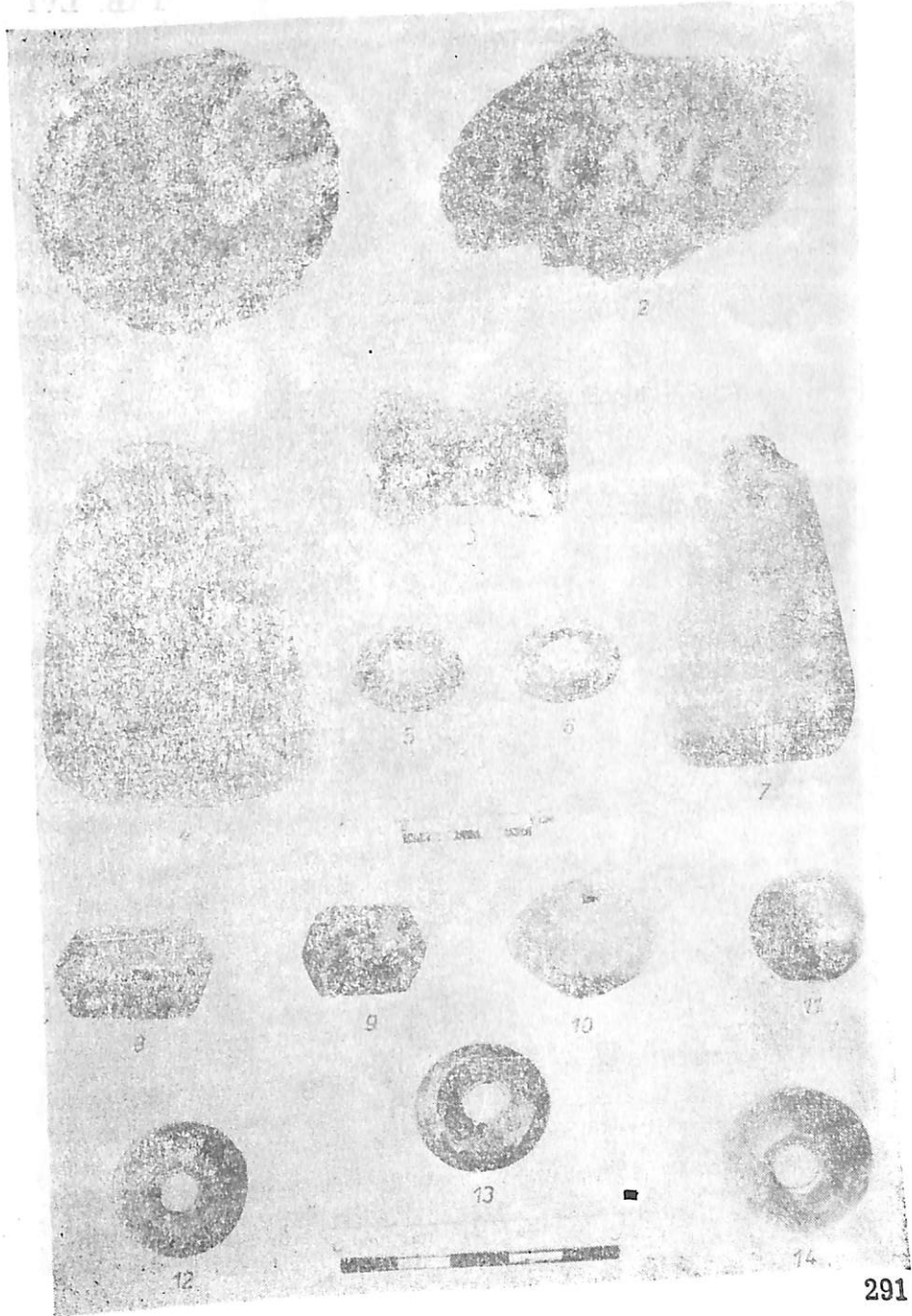

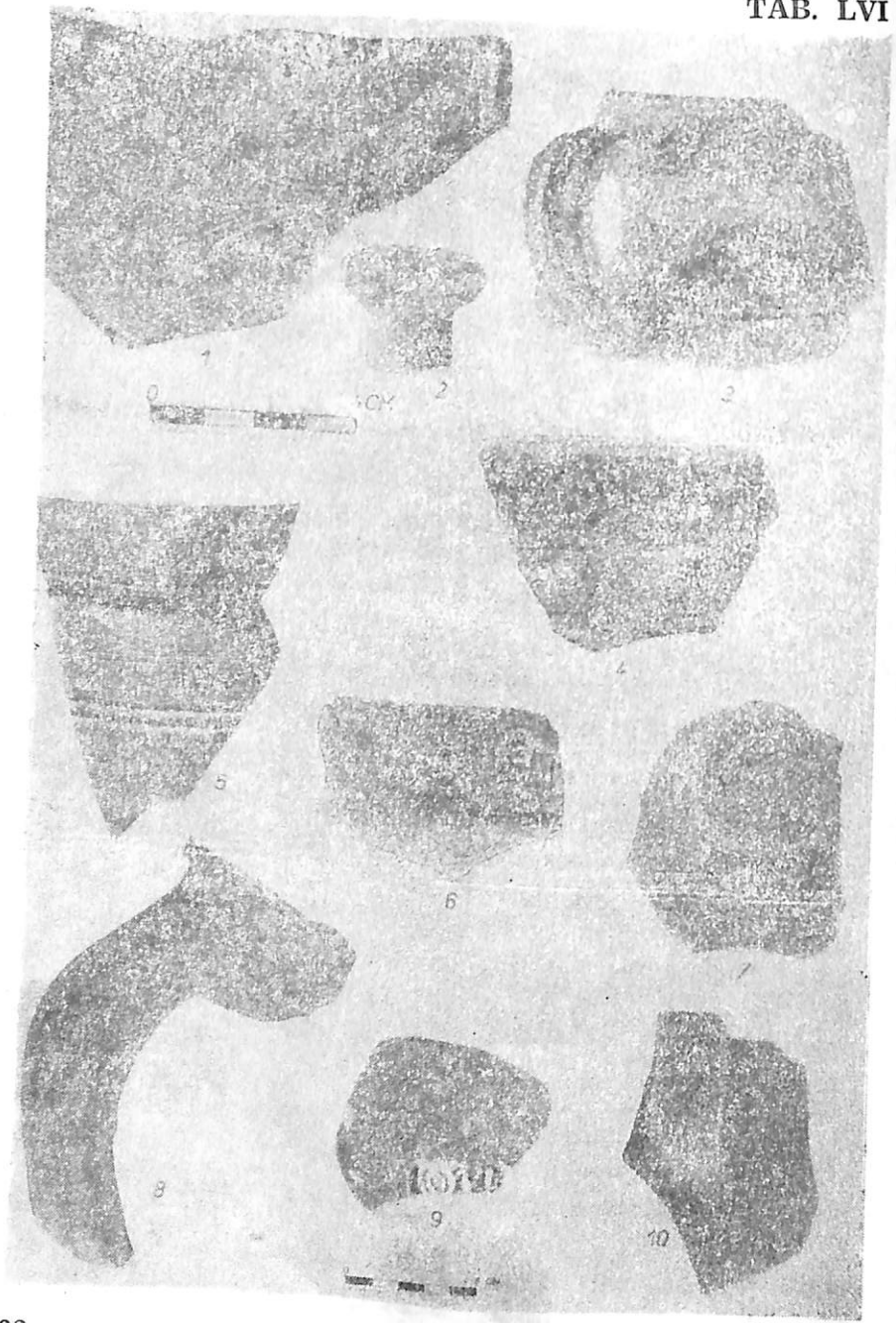

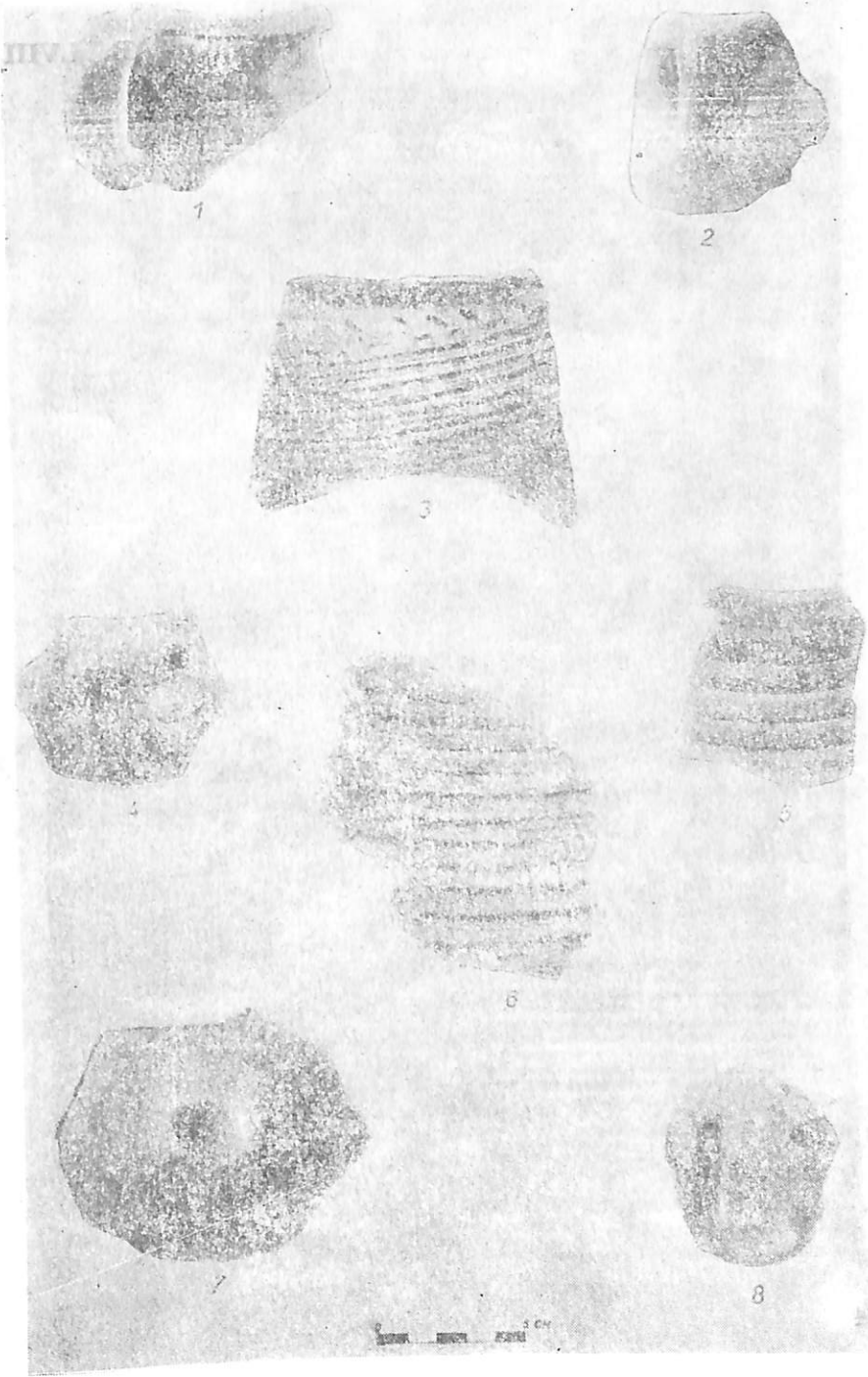

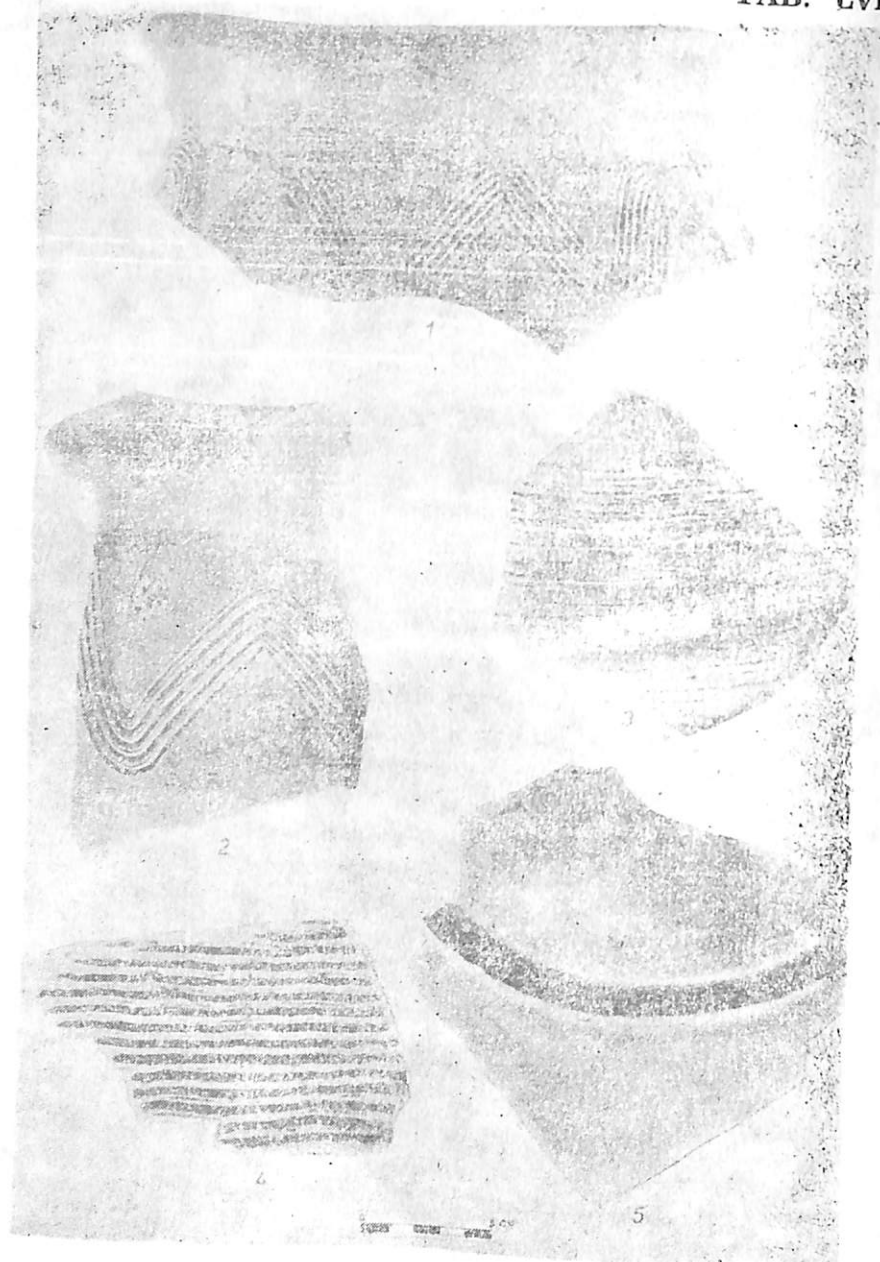

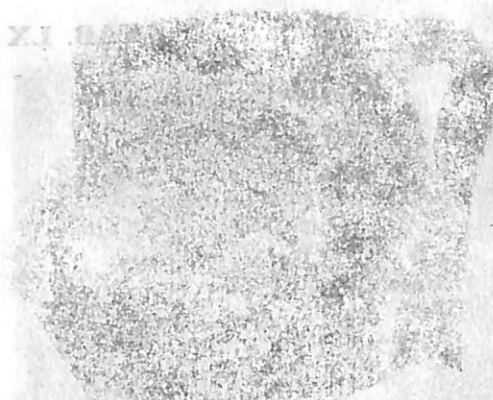

1

2

3

4

5

6

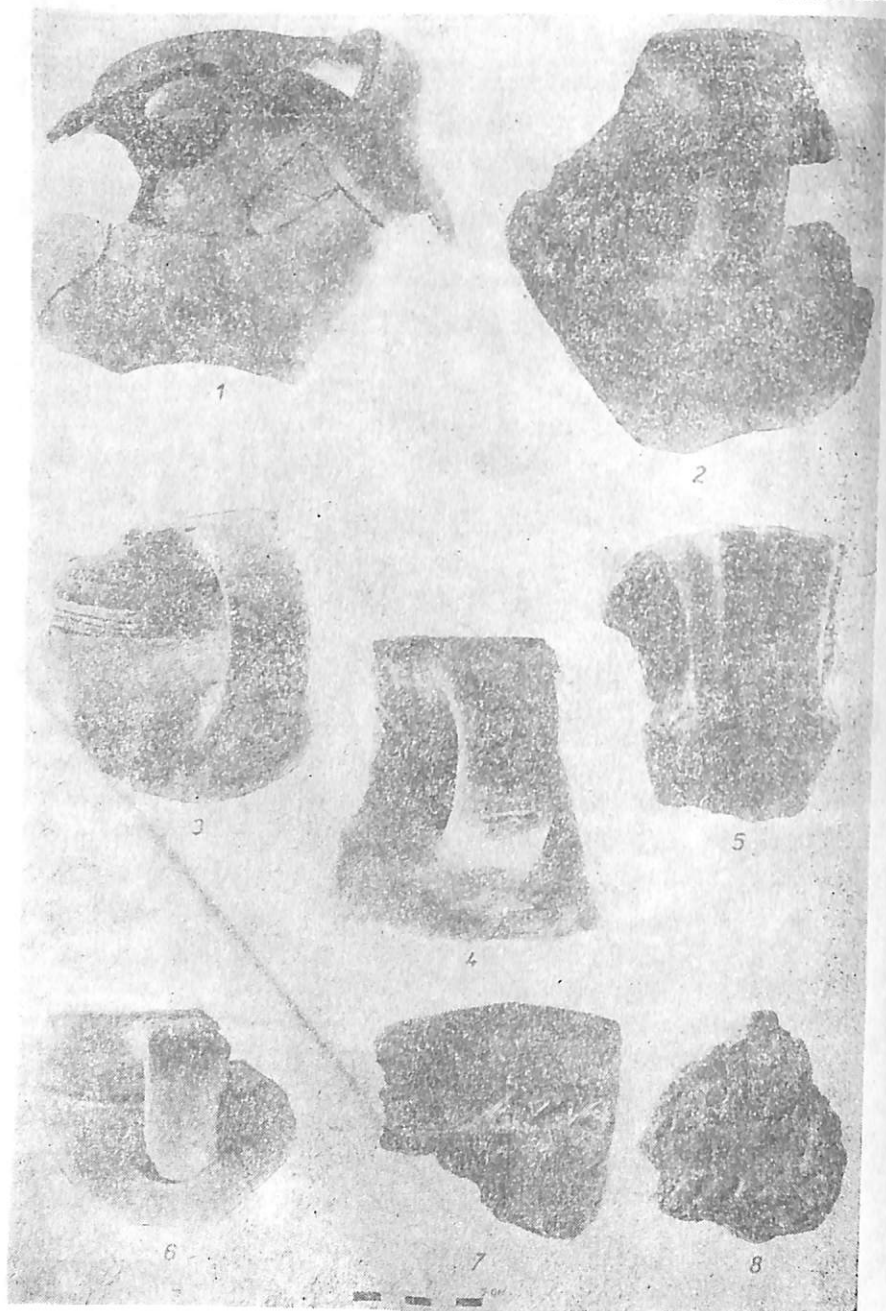
8

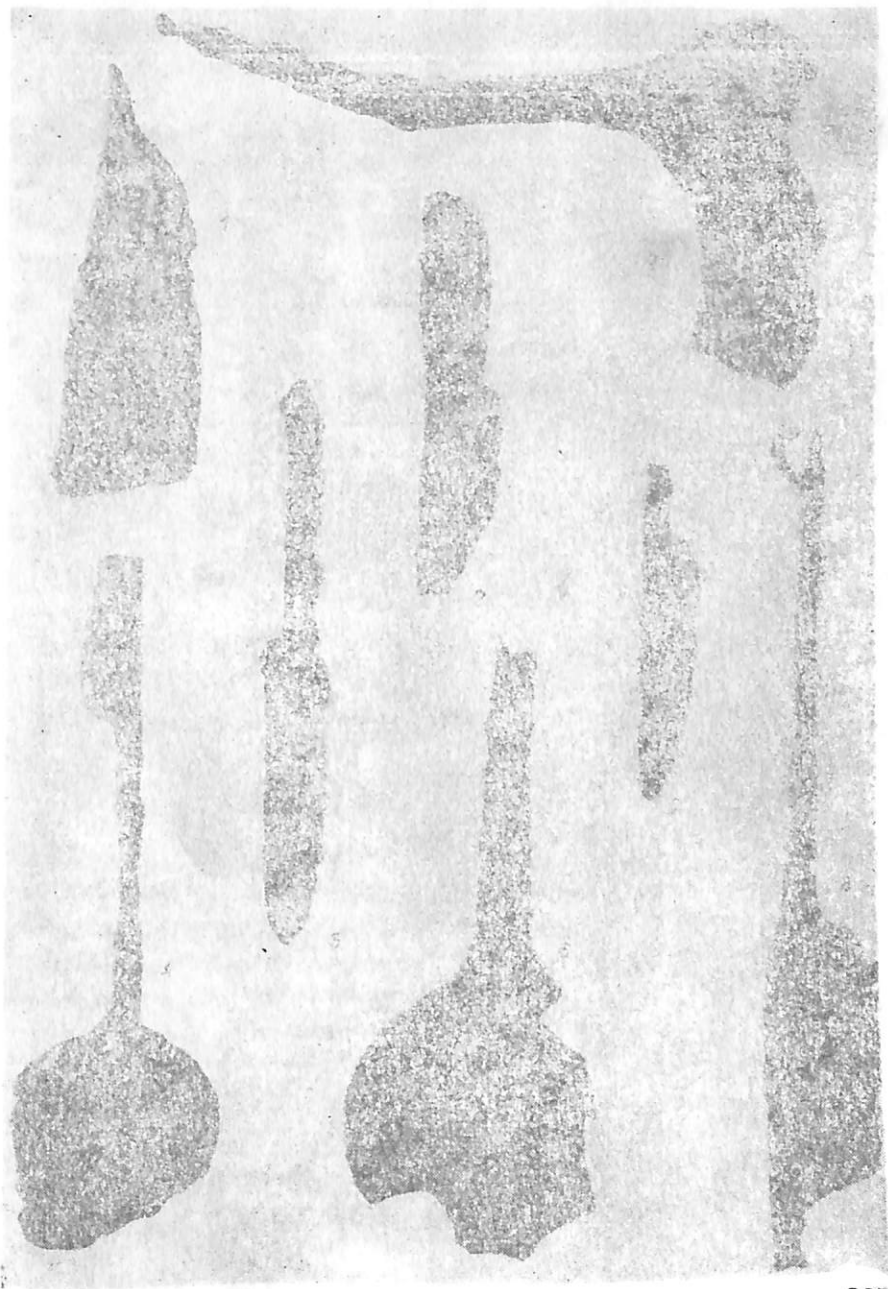

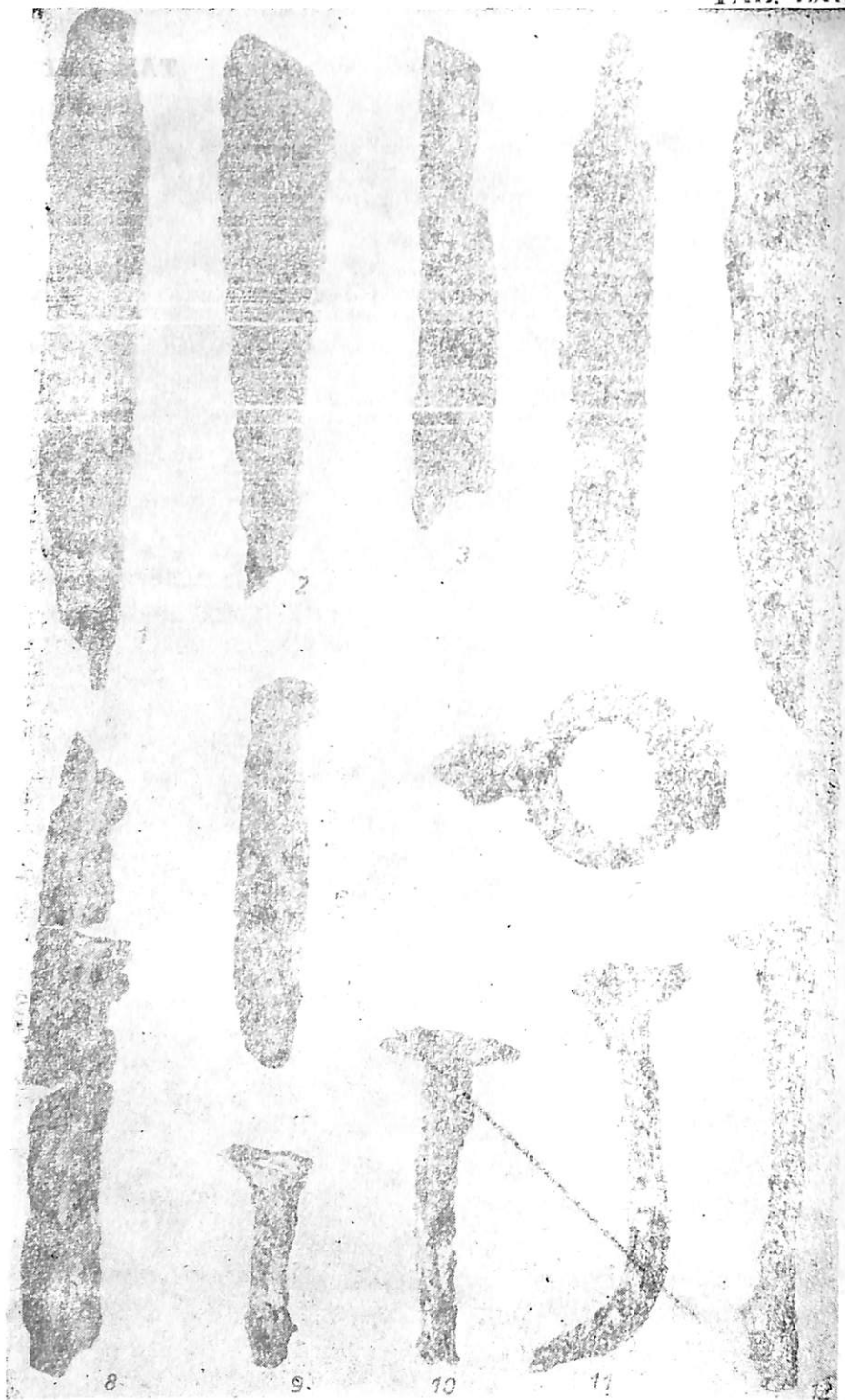
7

MADE IN THE U.S.A.

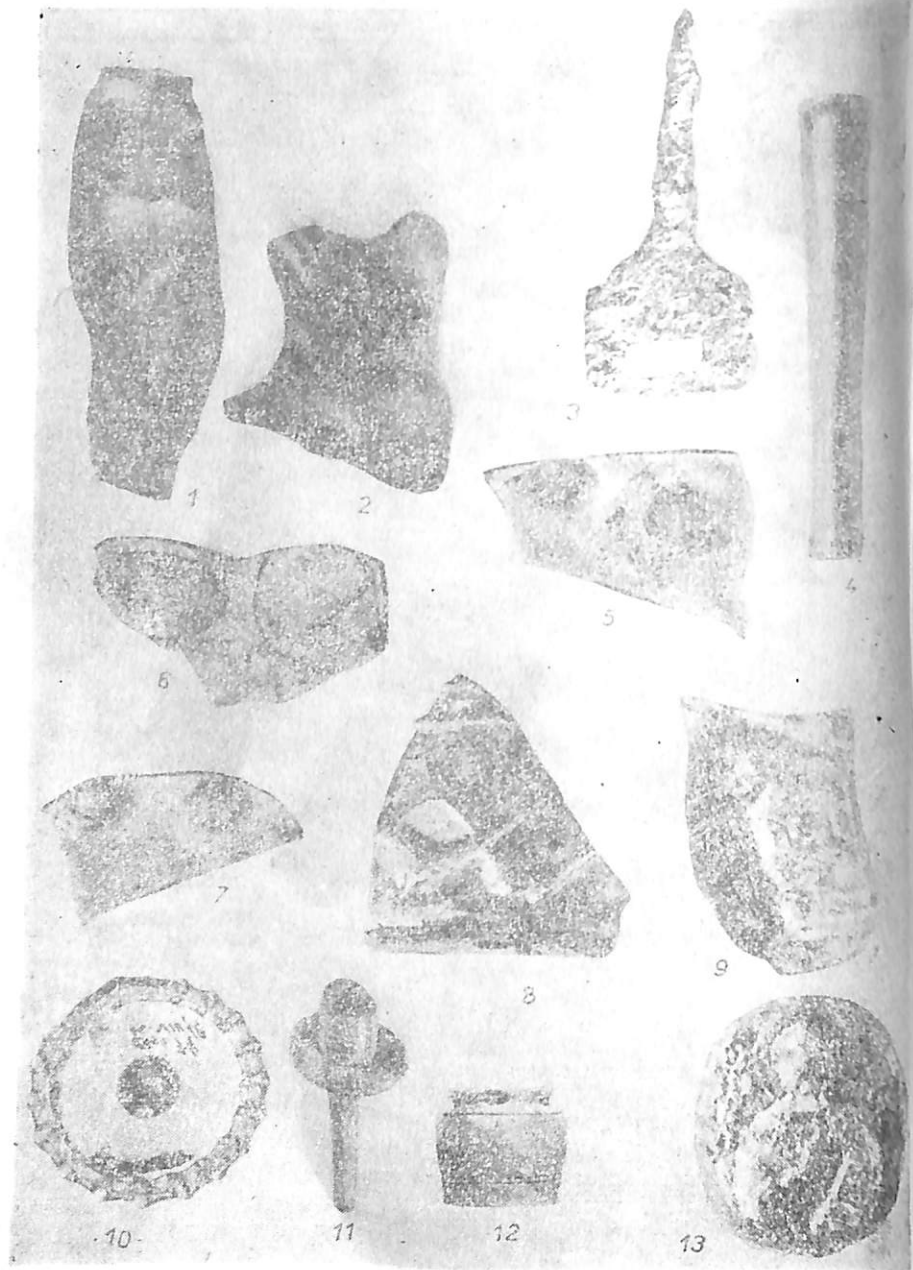
100

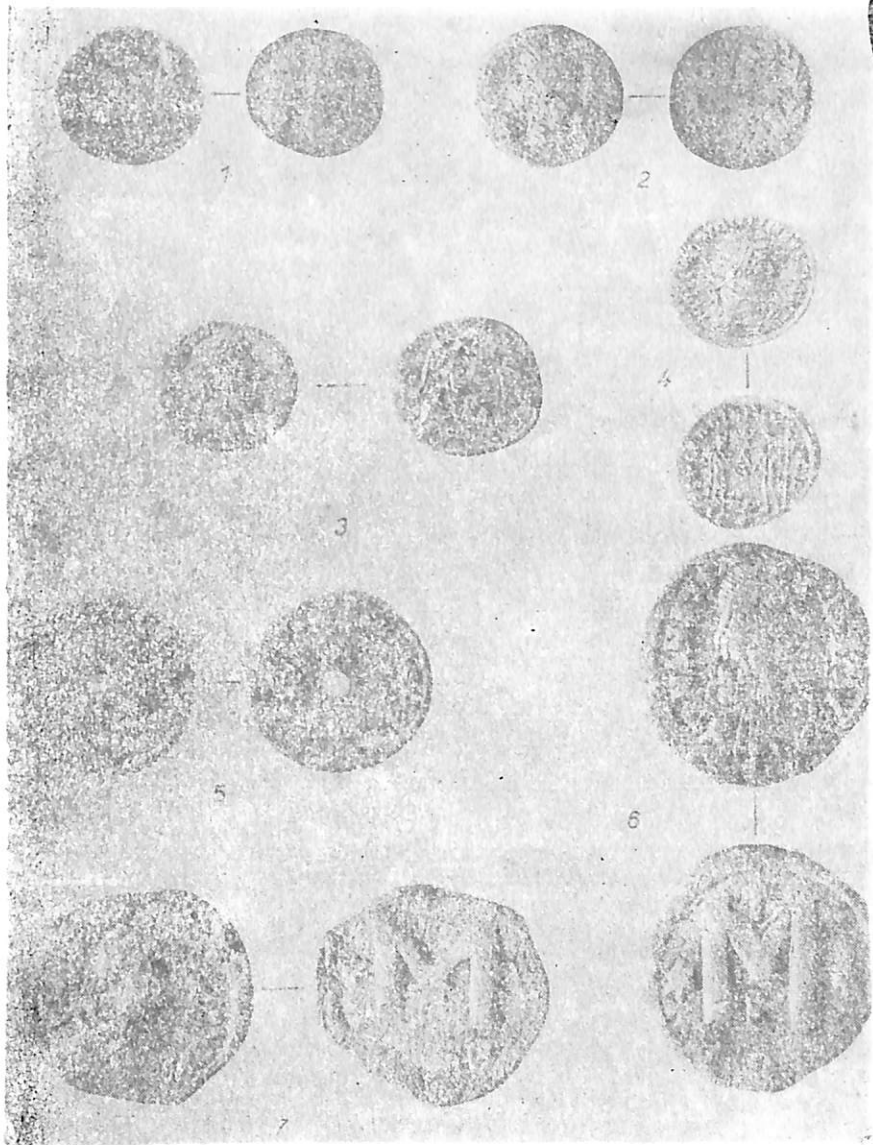

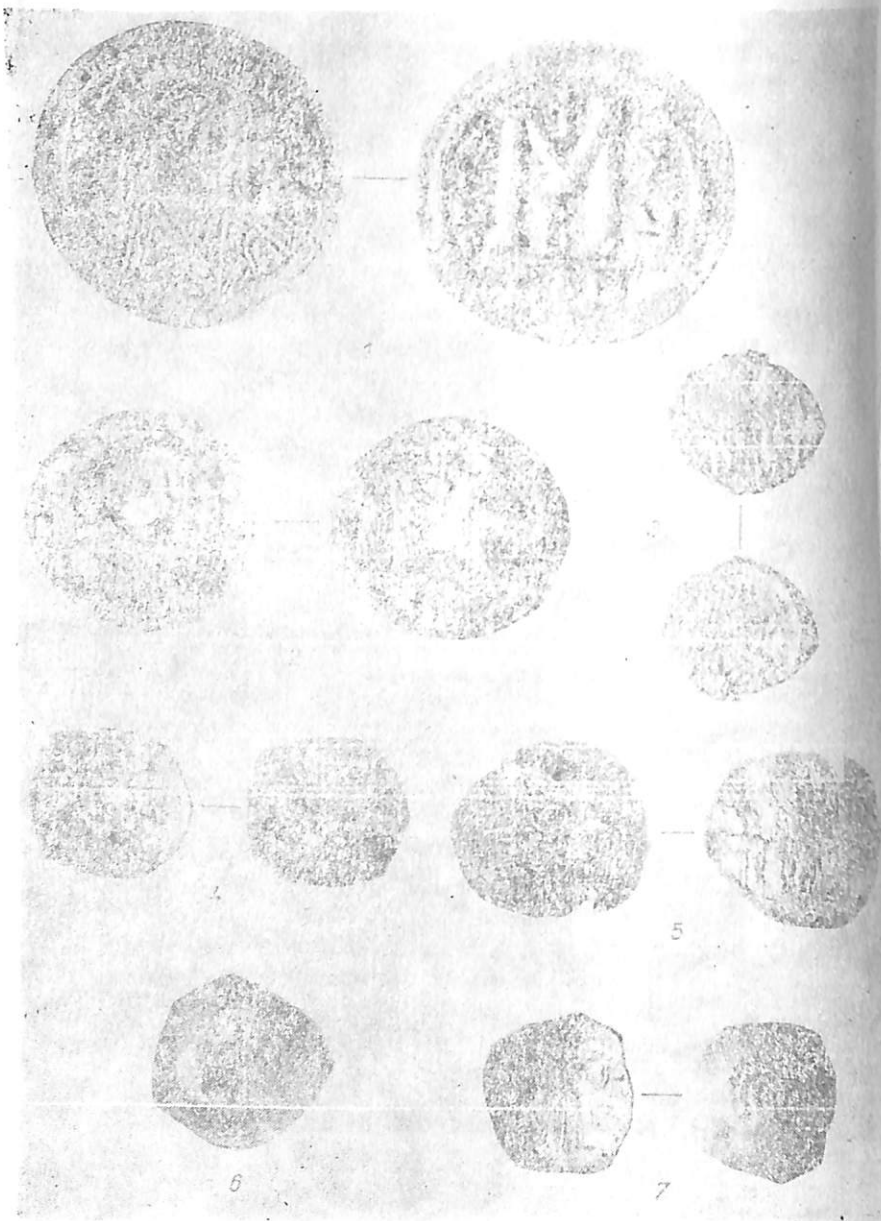

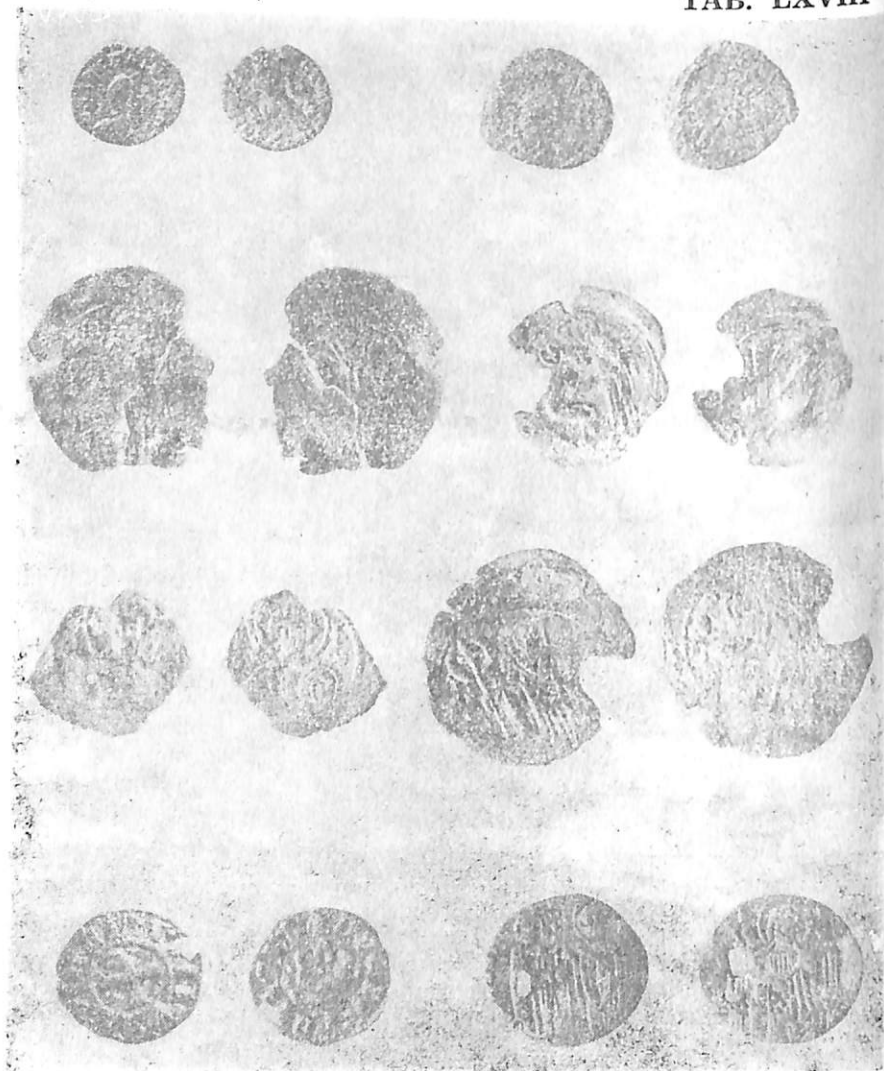

PASQYRA E LËNDËS

	Faqe
Hyrja	5
 KREU I	
1. Pozita gjeografike	9
2. Historiku i kërkimeve dhe studimeve	13
3. Gërmimet	13
4. Stratigrafia	18
 KREU II	
Periudha protoqytetare (fundi i shek. VII-shek. V p.e.sonë) ...	29
1. Qeramika e prodhimit vendas	29
2. Qeramika e importuar	32
 KREU III	
Periudha qytetare ilire (shek. III p.e.sonë — shek. IV i e.sonë).	37
1. Muret rrethuese të periudhës qytetare ilire	38
2. Porta kryesore e qytetit	49
3. Kalaja e Goricës	55
4. Qeramika e periudhës qytetare ilire	59
5. Objekte metalike dhe kocke	83
6. Monedhat	83
7. Emri antik i qytetit	84
8. Periudha qytetare ilire shek. I p.e.sonë — shek. IV i e.sonë ...	87
9. Qeramika e shek. I p.e. sonë — shek. I i e.sonë	89
10. Qeramika e shek. II-IV të e.sonë	99
11. Monedhat	104

KREU IV

Periudha e kohës antike të vonë shek. (IV-VI të e.sonë) ...	111
1. Gjurmë ndërtesash të kohës antike të vonë	112
2. Varret	122
3. Qeramika e shek. IV-VI e.sonë	124
4. Objekte metalike	137
5. Monedhat e kohës antike të vonë shek. IV-VI	141

KREU V

Periudha mesjetare (shek. VII-XV)	147
1. Burimet e shkruara	147
2. Muret rrethuese mesjetare	149
3. Ndërtime të tjera	154
4. Qeramika mesjetare (shek. VII-XV)	160
5. Enët prej qelqi	180
6. Objekte metalike	183
7. Monedha mesjetare	185
Përmbyllje	197
Përmbledhje (Resume) në gjuhë të huaj	205
Lista e shkurtimeve	226
Bibliografia	227
Lista e deçiturave të figurave	233
Lista e deçiturave të tabelave	235
Pasqyra e lëndës	305

KOPERTINA

HIQMET AGOLLI

Spahiu, Hëna
Qyteti iliro-arbëror i Beratit /Hëna
Spahiu. — T., 1990. — 308 f.: me il;
... cm. —
(Instituti i Arkeologjisë e R.SH.
(Akad: e Shkencave e R:SH: In-
stituti i Arkeologjisë)
Bibliogr.: f. ...

930.26(496.5-21), — 6/14?
S 81

Tirazhi: 1000 kopje

Formati: 60 x 88/16

Stash, 2204-82

Shtypur në Shtyshkronjën «Mihal Duri», — Tiranë 1995